ΠΕΡΙ

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΗΣ ΣΥΝΕΙΔΗΣΕΩΣ.

Αἱ μεγάλαι τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἀρχαὶ πραγματοποιοῦνται διερχόμεναι ἐποχὰς ἀγώνων καὶ δοκιμασιῶν, σκληρὰν ὑφιστάμεναι διαμάχην, κρυπτόμεναι πρῶτον ὑπὸ κευθμῶνας φανατισμοῦ καὶ μισαλλοθρησκείας καὶ μετέπειτα ἀπαστράπτουσαι ἐν τῷ φωτὶ, προάγγελοι αὗται τῆς νίκης τοῦ φωτὸς καὶ τῆς ἀληθείας.—Μία τῶν μεγάλων τούτων ἀρχῶν εἶναι καὶ ἡ τῆς συνειδήσεως ἐλευθερία. Ὄνομα συνδεδεμένον μεθ' ὅλης ἱστορίας ἡ μᾶλλον ἱστορία ἀνακαλοῦσα αἵματα, φόνους, διωγμοὺς, ἐγκλήματα, παρανομίας, ἀγχόνην, ἰκρίωμα, βασανιστήρια, καὶ, ἐπὶ τέλους, πεισματώδη καὶ αἱματηρὰν διαμάχην μεταξὺ φανατισμοῦ καὶ ἀνεξιθρησκείας.

Ὁ περίδοξος τῆς Ἀλβιῶνος ἐποποιὸς εἶπέ που: φονεύων τις ἄνθρωπον, φονεύει πλάσμα λογικόν· ἀλλὰ δολοφονῶν καλήν τινα βίβλον, δολοφονεῖ αὐτὸν τὸν λόγον.— Καὶ εἶχε δίκαιον ὁ Μίλτων. Εἶναι ἀνεκτὴ μέχρι τινὸς ἡ δουλεία τοῦ σώματος, ἡ σκληροτέρα αὐτοῦ καταπίεσις. Ἀλλ' ἡ τῆς ψυχῆς τυραννία, ἀλλ' ὁ τῆς συνειδήσεως κλοιὸς εἶναί τι ἔξω τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, εἶναι τὸ ἐκλεκτότερον τῆς τυραννίας ἐξάμβλωμα. Ὁ μεσαίων, ὅστις κατέσησε δόγμα τὸν φανατισμὸν, φρικιάσας εἰς τὴν ἱερὰν τῆς συνειδήσεως λέξιν, ὅπλον ὕψωσε κατὰ τοῦ φωτὸς, προσπατταλευθεὶς εἰς τὴν τυραννίαν καὶ ἐπ' αὐτοῦ στηρίξας τὴν βασιλείαν αὐτοῦ.

Καὶ ὅμως ἡ ἁμαρτία γεννᾷ τὸν θάνατον.— Οἱ αἰῶνες ἐποδοπάτησαν ἐπὶ τέλους τὴν μεσαιωνικὴν σημαίαν. Κοιμωμένη ἡ συνείδησις εἰς τὰ βάθη τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας, δὲν κοιμᾶται, ἀλλὰ καιροφυλακτεῖ αἰσίας περιστάσεις ἵνα καταπατήσῃ τὴν μισαλλοθρησκείαν. Σιγᾷ ἡ συνείδησις, ἀλλὰ σιγᾷ ἵνα λαλήσῃ βροντωδέστερον καὶ δι' ἑνὸς ἅλματος ὁρμήσῃ εἰς τὰς αἰθρίας τῆς ἐλευθερίας χώρας. Εἶναι Ἀνταῖος αὕτη. Πίπτει, ἀλλὰ νέας ἀναλαμβάνει δυνάμεις. Ὠχριᾷ, ἀλλὰ νέαν προσκτᾶται αἴγλην. Μα-

ραίνεται, ἀλλ' ἀναθάλλει ζωηροτέρα. — Μάρτυς ἡ ἱστορία. Ἡ ἀρχαιότης, ὁ μεσαίων, ὁ παπισμὸς, ἡ κληροκρατία τὴν κατεπίεσαν. Παρῆλθον ὅμως χρόνοι, ἠλλοιώθησαν ἰδέαι, διελύθησαν τὰ σκότη, ἀπήστραψε τὸ φῶς—καὶ μετὰ τόσους σκληροὺς ἀγῶνας ἐπῆλθεν ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις, ἐπῆλθεν ὁ ἐννεακαιδέκατος αἰὼν, σφριγῶσα δὲ ἡ τῆς συνειδήσεως ἐλευθερία ἀνέκραξε: Τὰ δικαιώματά μου δότε· θὰ θραύσω τὰς ἀλύσσεις. Καὶ ἤδη ἐπὶ πολλῶν τῆς Εὐρώπης κρατῶν οὐδ' ἴχνος βλέπομεν φανατισμοῦ· ἐξέλιπον οἱ θρησκευτικοὶ διωγμοὶ καὶ μετ' οὐ πολὺ, ἕως ἂν πληρωθῇ τὸ πλήρωμα τῶν χρόνων, ἡ γῆ τῶν μερόπων θ' ἀκτινοβολῇ ἐκ τοῦ ἡλίου τῆς καθιερωθησομένης ταύτης ἀρχῆς. Καὶ ἴσως μὲν εἰσέτι βάρβαροί τινες φυλαὶ, πέραν τῆς Ἀφρικῆς, ἐκεῖθεν τῶν Ἰνδιῶν ἢ εἰς τὰς ἀχανεῖς ἐρήμους τοῦ Νέου κόσμου, χαιρεκακοῦσι βλέπουσαι ἀσπαῖρον τὸ σῶμα τῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ

θαρσεῖν χρή· τάχ' αὖριον ἔσσετ' ἄμεινον.

Ἡ ἱστορία τῆς ἀνεξιθρησκείας εἶναι σειρὰ ἀγώνων αἱματηρῶν, σειρὰ θυμάτων καὶ ἀθώων σφαγίων, σπαιρόντων πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ φανατισμοῦ. Ν' ἀνέλθωμεν ποθοῦμεν εἰς τὰς ἀρχαιοτέρας ἐποχὰς, νὰ προσβλέψωμεν ἐπὶ τὸν σκοτεινὸν καὶ ἄναστρον τοῦ μεσαιῶνος οὐρανὸν, ἀλλ' ἡ γραφὶς ἡμῶν ἀναχαιτίζεται, καθ' ὅσον τὸ αἷμα ἀχνίζει, τὰ σώματα σφαδάζοντα σπαίρουσι καὶ ψυχῶν μυριάδες μελανοπτερυγοῦσαι, τλήμων ἀνθρωπότης! ἀνακράζουσιν. Εἶναι σκληρὸν διὰ τὸν χρονογράφον, πικρὸν διὰ τὸν φίλον τῆς προόδου, ὁπόταν βλέπῃ ὅτι δεκαεννέα μετὰ Χριστὸν ἑκατοντάδες καὶ χιλιάδες ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος ἐτῶν δὲν ἤρκεσαν εἰσέτι ἵν' ἀπὸ πάσης τῆς ὑφηλίου μακρὰν καταδιώξωσι τὸ φάσμα τοῦ φανατισμοῦ, μεσότειχον μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας ἀνεγείροντες. Εἶναι σκληρὸν, σκληρότατον, νὰ βλέπῃ ἀφ' ἑνὸς σπεύδουσαν τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν, καλλιεργουμένας ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ τὰς ἐπιστήμας, ποδοπατουμένας τὰς προλήψεις, ὠχριώσας τὰς δεισιδαιμονίας καὶ ἀφ' ἑτέρου... μίαν ἀρχὴν — τὸν παπισμὸν — προσπατταλευμένην ἐπὶ τοῦ φανατισμοῦ, ὡς πρόβατα ἀπολωλότα τοὺς ἀλλοθρήσκους θεωροῦσαν καὶ ἀπρὶξ κατέχουσαν τὸ κατερειπωμένον τοῦ μεσαιῶνος οἰκοδόμημα.

Ἀλλ' ἀφῶμεν νῦν τὸ παρὸν κατὰ χώραν, τὰ νέφη διασχίσωμεν τοῦ παρελθόντος, ἵνα διὰ μικρῶν ἐξιστορήσωμεν τὰ μυρί' ἄλγεα τῆς ἀνεξιθρησκείας.

Ἐν τῇ ἀρχαιότητι, ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος, οὐδαμοῦ, παρ' οὐδενὶ ἔθνει, ἀπήστραψεν ἡ ἀκτὶς τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἀνέλαμψε τῶν γραμμάτων τὸ ἄπλετον φῶς. Ἐκεῖ μόνον ἀνέθαλεν ὁ καλλίφυλλος τῆς ἐλευθερίας βλαστός. Τὰ ἔθνη τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν Φοινίκων, ἡ πληθὺς τῶν βαρβάρων φυλῶν ἠγνόησαν τὸ γλυκὺ αὐτὸ ὄνομα, σκληρὰ δὲ τῶν ἱερέων ἡ τάξις δι' ἑαυτὴν καὶ μόνην ἐπεφύλαξε τὸ μονοπώλιον τῆς παιδείας. Αἱ ἀγυρτίαι τῶν μάγων, τῶν ἀστρολόγων αἱ γοητεῖαι καὶ ἡ θρασύτης τῶν ἱερέων κατέπνιξαν πᾶν ἴχνος τῆς ἐλευθερίας. Ἐκεῖ ἡ φιλοσοφία ἦν περιβεβλημένη τὸν τῆς θρησκείας μανδύαν. « Οἱ φιλόσοφοι τῆς Αἰγύπτου, λέγει ὁ Guillon, ὀνομάζονται ἱεροφάνται. Οἱ φιλόσοφοι τῶν Χαλδαίων ὀνομάζονται μάγοι, ὄνομα σημαῖνον ἱερεῖς, σοφοὺς, θεολόγους· οἱ φιλόσοφοι τῶν Ἰνδῶν εἰσὶν οἱ Βραχμᾶνες· οἱ τῆς Αἰθιοπίας οἱ Εὐαγεῖς· οἱ Δρυΐδαι παρὰ τοῖς Κέλταις καὶ τοῖς Γαλάταις. » « Φιλοσοφία θρησκευτικὴ, λέγει ὁ Βροῦκερ, καθ' ὃ ἐνασχολουμένη ἰδίως εἰς τὴν μελέτην τῶν οὐρανίων πραγμάτων καὶ τῶν σχέσεων αὐτῶν πρὸς τὰ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν των φαινόμενα. Πανταχοῦ, καὶ παρὰ τοῖς Ἑβραίοις, αὕτη παρουσιάζει κρᾶμα παραδόσεων ἠλλοιωμένων καὶ χονδροειδῶν συμβόλων, δι' ὧν ἀνεπλήρουν τὴν ἔλλειψιν τῆς Γραφῆς· δυστυχὴς πηγὴ τῆς εἰδωλολατρείας καὶ ὅλων τῶν πλανῶν αἵτινες κατέκλυσαν τὸ ἀνθρώπινον γένος. Ἀλλ' ἔδει ἄραγε ἐκεῖ νὰ ζητήσωμεν τὴν κοιτίδα τῆς φιλοσοφίας; Ὄχι. Ὑπῆρχεν αὕτη παρ' ἑτέρῳ λαῷ, κατέχοντι τὰς πρωτογόνους γνώσεις, τὰς ἀναγκαιοτέρας εἰς πᾶσαν κοινωνικὴν διδασκαλίαν, συγκροτούσας ἐπὶ πολὺν χρόνον τὴν πίστιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Πάντας ἐπανευρίσκομεν εἰς ὅλα τὰ μνημεῖα αὐτῶν, ὡς καὶ παρ' αὐταῖς ταῖς φαντασιοπληξίαις αἵτινες πολὺ μακρὰν τῆς πηγῆς των ἀπετράπησαν· αὕτη δὲ εἶναι ἡ φιλοσοφία τῶν ἀρχαίων χρόνων, πρώτη ἐποχὴ τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας. Ἡ δευτέρα διακρίνεται ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν μυθωδῶν χρόνων, ἐν οἷς ξένοι ἐλθόντες ἐξ Αἰγύπτου, Φοινίκης, ἢ Θράκης, μετεφύτευσαν εἰς Ἀττικὴν τὰς γνώσεις τῶν τόπων αὐτῶν. Εἰσαγωγὴ τῆς ἐν Ἑλλάδι φιλοσοφίας ἦ ποιητικὴ φιλοσοφία. Ἡ τρίτη συμπεριλαμβάνει τὴν εἰκό-

να τῶν ἀναπτύξεων αὐτῆς ὑπὸ τῶν σχολῶν τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἰταλίας, τοῦ Θάλητος, τοῦ Πυθαγόρου καὶ τῶν μαθητῶν αὐτῶν (α).»

Οὕτω βλέπομεν ὅτι παρὰ πᾶσι τοῖς ἀνατολικοῖς λαοῖς ἰδιαιτέρα τάξις ἀνδρῶν, θρησκευτικῶν ἰδίως ἱερέων, ἐκράτει δι' ἑαυτὴν τὸ μονοπώλιον τῶν γραμμάτων, ὅτι οἱ ἰσχυροὶ διὰ τοῦ ξίφους καὶ τῆς μαχαίρας αὐτῶν ἔθνη ὁλόκληρα ὑπεδούλουν, ἔχοντες ὑπ' ὄψιν καὶ τιμῶντες μόνον τὸ δικαίωμα τοῦ ἰσχυροτέρου, ὅτι ἡ τάξις τῶν μάγων καὶ τῶν ἀστρολόγων δι' ἑνὸς λαμπτῆρος, φωτοβολοῦντος ἐν τῷ στερεώματι, ἐνέπνεεν εἰς τοὺς πτωχοὺς τὸν νοῦν (κανὼν ἄνευ ἐξαιρέσεως!) φόβον, διὰ μιᾶς αὐτοῦ δύσεως ἢ ἀνατολῆς δεσμεύοντες τὴν θέλησιν ἑκάστου καὶ τὰς ὀλίγας ἀστρονομικὰς ἢ ἀστρολογικὰς γνώσεις των χρησιμοποιοῦντες πρὸς αὔξησιν τῆς ἑαυτῶν δυνάμεως, πρὸς μονοκρατορίαν παρὰ τῷ βεβυθισμένῳ ἐν σκότει λαῷ. Παρὰ τοῖς δυστυχέσιν αὐτοῖς λαοῖς οὐδὲν ἕτερον βλέπομεν ἢ μίαν τυφλὴν πίστιν εἰς τὴν θρησκείαν, εἴτε τὸ ἀντικείμενον ταύτης ἦν ἓν ἁπλοῦν ἄστρον ἢ μία νέα φάσις τῆς ἐρωμένης τοῦ Ἐνδυμίωνος, ἢ εἷς βοῦς, ἢ ἓν μαρμάρινον ἄγαλμα. Ἡ πίστις εἰς τὰ φαινόμενα ταῦτα τῆς φύσεως οὐδέποτε ἠλαττοῦτο, καθὼς δὲν ἐμειοῦτο τὸ σέβας τὸ πρὸς τὴν προνομιοῦχον τάξιν τῶν θεολόγων ἀποδιδόμενον. Ἐνόμιζον οἱ δύστηνοι ὅτι ἐὰν παρεξετρέποντο τῆς κανονικῆς ταύτης καὶ ὁμαλῆς τροχιᾶς, θὰ ὑφίσταντο γενικὴν τῆς ζωῆς των ἀνατροπὴν ἢ ἄλλο τι ἀπευκταῖον καὶ ἀπρόοπτον συμβεβηκός!

Ὁ θρησκευτικώτερος καὶ εὐλαβέστερος λαὸς ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἦν ὁ τῶν Ἰουδαίων. Οἱ ἀρχηγέται αὐτοῦ, ἐλλαμφθέντες πρῶτοι παντὸς ἄλλου λαοῦ ἐν τῇ ἑνότητι τοῦ Θεοῦ, ἐλάτρευσαν τὸν Δημιουργὸν ἐν πίστει καὶ εὐσεβείᾳ, ἔχοντες τὴν καρδίαν αὐτῶν πεπληρωμένην ὑπὸ μόνου τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἀγονώτερος καὶ στειρότερος εἰς τὰ γράμματα λαὸς ἦν ὁ Ἑβραῖος λαός. Οὐδεμία γνῶσις ἐπιστημονικὴ παρ' αὐτῷ, οὐδεμία φιλοσοφικὴ ἰδέα, οὐδὲν ἴχνος παιδείας, οὐδὲν στοιχεῖον γραμμάτων. Ὑπῆρχον μὲν καὶ παρ' αὐτοῖς μάγοι τινὲς καὶ ἀστρολόγοι, τάξεις τινὲς προνομιοῦχοι, οἷαι αἱ τῶν Σαδουκκαίων, τῶν

(a) *Histoire générale de la philosophie, ancienne et moderne, par M. N. S. Guillon. Tom. I. p. 69–71.*

Ἐσσηνῶν, ἢ τῶν Φαρισσαίων, ἀλλὰ τὰ ὀνόματα αὐτῶν ὑπῆρξαν ἐνδοξότερα πάντων τῶν σοφῶν τῶν ἄλλων ἀνατολικῶν λαῶν καὶ ἁπλαῖ γοητεῖαι ἢ φροῦδαι παραδοξολογίαι ἦσαν τὸ προϊὸν τῆς σοφίας των. Οὕτως ὁ λαὸς ἐκεῖνος, παρ' ᾧ ἐπέπρωτο ἐξ Ἀποκαλύψεως νὰ φωτοβολήσῃ ἡ χριστιανικὴ θρησκεία, ὑπῆρξεν ὁ ἀμαθέστερος πάντων, καθ' ὅσον, ὡς φαίνεται, οὗτος μὲν ὑπὸ θείου ἐνελάμφθη φωτὸς, ἐν ᾧ οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Ἑλλάδος μεγάλως ἐμόγησαν μέχρις οὗ ἀκριβῆ τινα ἰδέαν συλλάβωσι τῆς ἑνότητος τοῦ Θεοῦ.

Παρὰ τοῖς Χαλδαίοις ἡ κυρίως ἐπικρατήσασα ἐπιστήμη ἦν ἡ τῆς ἀστρολογίας, ἐὰν δυνάμεθα ἀποκαλέσαι ἐπιστήμην τὸ βολιδοσκοπεῖν μὲν τὸν οὐρανὸν καὶ ἀτενίζειν πρὸς τὰ ἐν τῷ στερεώματι αἰωρούμενα φωτεινὰ σώματα, ἀλλὰ τὴν μελέτην ταύτην συνδυάζειν μετὰ τοῦ κοινωνικοῦ βίου καὶ συνενοῦν τὰς τύχας τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὰς ποικίλας τῶν ἄστρων παραλλαγάς. Πιστεύοντες οἱ Χαλδαῖοι ὅτι κατ' ἀρχὰς ἡ φύσις ἦν κεκαλυμμένη ὑπὸ ἀδύτου σκότους, ὅτι κύριος τοῦ κόσμου ἦν μία γυνὴ, Ὁμορκᾶ καλουμένη, ἣν ὁ Βάαλ διῄρεσεν εἰς δύο, ἐξ ὧν παρήχθη ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, ζῶντες ὑπὸ τὸν αἰθριώτερον οὐρανὸν καὶ ἐπιπολάζοντες ἐν τῷ ζωηροτέρῳ φωτὶ τοῦ ἄστρου τῆς ἡμέρας, νομίζοντες ὅτι τὰ ἄστρα ἦσαν σώματα διευθετοῦντα τὴν φύσιν καὶ παράγοντα τὰ διάφορα αὐτῆς φαινόμενα, ἐλάτρευσαν τὸν Ζωροάστρην καὶ τὸν Ὀρμοὺσδ, πηγὴν τοῦ φωτὸς, καταδεικνύοντες δι' ἁπάντων τούτων ὅτι ἐζήτουν ν' ἀνιχνεύσωσι τὴν ἀρχικὴν τοῦ κόσμου αἰτίαν. Μεθ' ὅλα ταῦτα, ὁ λαὸς τῶν Χαλδαίων ἐγίγνετο πάντοτε θῦμα τῆς μαγίας καὶ τῶν δεισιδαιμονιῶν, θῦμα τῆς κρατούσης τάξεως τῶν ἱερέων, θῦμα τῆς πλάνης καὶ τῆς ἀγνοίας. Ἡ παρ' αὐτοῖς πρόοδος τῆς ἐπιστήμης περιωρίσθη εἰς τὴν ἁπλῆν καλλιέργειαν τῆς ἀστρονομίας· ἀλλὰ φιλοσοφία παρὰ τῷ λαῷ τούτῳ δὲν ἀνεπτύχθη καὶ διὰ τοῦτο τὸ πανόραμα αὐτοῦ οὐδὲν ἕτερον παρουσιάζει ἢ ἐπικράτησιν πλάνης, ἀγυρτίας, γοητειῶν καὶ δεισιδαιμονίας. Τοσοῦτον δ' αἱ προλήψεις ἐκραταιώθησαν, ὥστε αἱ φάσεις τῆς σελήνης, ἡ διάφορος τῶν πλανητῶν ἄποψις, ἡ δύσις καὶ ἡ ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου, αἱ συγκρούσεις τῶν οὐρανίων σωμάτων ἢ ἡ ἐμφάνισις κομητῶν, ὁ οὐρανὸς τέλος πάντων ἐθεωρήθησαν ὡς τὸ βιβλίον τοῦ μέλλοντος. Ἡ ἀστρολογία ἐθεωρήθη ὡς προγνωστικὴ τῆς εὐτυχίας καὶ τῆς δυστυ-

χίας, ὁ κοινωνικὸς βίος συνεδυάσθη μετ' αὐτῆς καὶ ἀναπόσπαστος ταύτης ἐθεωρήθη· κατὰ μυριάδας οἱ ἁπλοϊκοὶ καὶ ἀδαεῖς ἄνθρωποι τρέμοντες ἀφ' ἑνὸς καὶ φοβούμενοι, χρυσίον δ' ἀφ' ἑτέρου ἀνὰ χεῖρας κρατοῦντες προσήρχοντο εἰς τοὺς διασήμους ἀστρολόγους, κατατιθέντες τὸν χρυσὸν εἰς τοὺς πόδας αὐτῶν, στόματι δὲ κεχηνότι καὶ παλλούσῃ καρδίᾳ ἀναμένοντες νὰ λαλήσῃ τὸ στόμα τοῦ μέλλοντος καὶ ἡ ἱερὰ αὐτοῦ βίβλος — διὰ τοῦ ἀκτινοβολοῦντος χρυσίου. Ἐνθαῤῥυνόμενοι δ' ἐκ τούτων οἱ μάγοι, ἐναβρυνόμενοι μάλιστα ἐπὶ τῇ τέχνῃ αὐτῶν, προέβησαν εἰς τὸ νὰ δημιουργήσωσιν ἰδιαιτέραν μυστηριώδη γλῶσσαν, καὶ ἐμόρφωσαν τὴν καββαλιστικὴν, δι' ἧς ἐμυεῖτό τις εἰς τὰ μυστήρια τῆς μαγείας καὶ τῆς ἀστρολογίας.— Οὕτως οἰκτρῶς διεκωμῳδεῖτο ἡ εὐπιστία τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐπαίζετο λίαν εὐφυῶς ἡ τῆς συνειδήσεως ἐλευθερία.

Ὑπὸ θερμότατον κλῖμα ζῶντες οἱ Πέρσαι καὶ θυμήρως χαιρετῶντες τὰς καυστικὰς τοῦ ἡλίου ἀκτῖνας, ἐνόμισαν ὅτι τὸ πῦρ ἦν ἡ ἀρχὴ τοῦ κόσμου, τὸ ὁποῖον ἐλάτρευσαν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Μιθρᾶ. Ἐκ τοῦ πυρὸς ἐγεννήθησαν δύο ἀρχαὶ ἀντίθετοι, ἀλλ' ἰσοδύναμοι, εἰς διηνεκῆ εὑρισκόμεναι διαμάχην, ἡ τοῦ Ὀρομάσδου καὶ τοῦ Ἀριμάνου. Θεωροῦντες τὴν μίαν πηγὴν τοῦ καλοῦ καὶ τὴν δευτέραν πηγὴν τοῦ κακοῦ, περιωρίσθησαν εἰς τὴν τυφλὴν λατρείαν τῶν δύο τούτων ἀρχῶν, ἄμοιροι, ὡς οἱ Ἰουδαῖοι, πάσης γνώσεως καὶ παντὸς ἴχνους ἐπιστήμης, καταδεδικασμένοι οἱ δείλαιοι νὰ θεωρῶσι τὴν κίνησιν τοῦ κόσμου ὡς συνέπειαν τῆς διαμάχης τῶν δύο τούτων ἀρχῶν. Πίστις τυφλὴ καὶ πλήρης ἄγνοια, ἰδοὺ τὸ εἰδεχθὲς πανόραμα τοῦ περσικοῦ ἔθνους.

Τὴν αὐτὴν κατάστασιν βλέπομεν καὶ παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς, ὧν οἱ σοφοὶ ὀνομάζονται Βραχμᾶνες ἢ Γυμνοσοφισταὶ, ἄνδρες, κατὰ τὴν παράδοσιν, πανεπιστήμονες, ἀλλὰ τὰς γνώσεις των δι' ἑαυτοὺς καὶ μόνους διατηροῦντες. Οὐδὲν γνωρίζομεν περὶ τῆς φιλοσοφίας αὐτῶν καὶ τα ἀποδιδόμενα εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τῶν νεωτέρων συγγράμματα Vedams καὶ Shasters ἀπεδείχθησαν ὡς ἔργα μετὰ Χριστὸν γενόμενα, καθ' ὅσον ὁ συγγράψας αὐτὰ δὲν φαίνεται ξένος τοῦ χριστιανισμοῦ.

Τὸ αὐτὸ δὲ τῶν δεισιδαιμονιῶν πανόραμα εὑρίσκομεν καὶ παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις, εἰ καὶ ἡ χώρα τῶν Φαραὼ ἐθεωρήθη ὡς ἡ κοιτὶς τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν γραμμάτων, παρ' ἧς ἐφωτίσθησαν

καὶ οἱ σοφοὶ τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλ' ὑπὸ τίνων αἰσθημάτων δύνανταί τις νὰ καταληφθῇ ἀπέναντι τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν πυραμίδων καὶ τῶν ἱερογλυφικῶν αὐτῆς, ἀφ' οὗ τὸ πᾶν καλύπτεται ὑπὸ μανδύου μυστικισμοῦ, ἀφ' οὗ τὰ πάντα φέρουσι τὴν σφραγῖδα τῆς ἀποκλειστικότητος, ἀφ' οὗ πολιτισμὸς, κατὰ τὴν καθαρὰν σημασίαν τῆς λέξεως, δὲν ἀνεπτύχθη ἐν Αἰγύπτῳ; Οἱ φιλόσοφοι ἢ οἱ ἱερεῖς τῶν Αἰγυπτίων ἔκρυπτον δι' ἑαυτοὺς καὶ μόνους τὸ μυστήριον τῆς θρησκευτικῆς των λατρείας, αὐτὸς δὲ ὁ Ἡρόδοτος μαρτυρεῖ ὅτι καθ' ὡρισμένον νόμον ἀπηγορεύετο ἐν Αἰγύπτῳ τὸ ὁμιλεῖν καὶ διαπραγματεύεσθαι περὶ θείων πραγμάτων. Ἡ γλῶσσα τῶν ἱερέων ἦν ἀλληγορικὴ, ἑκάστη λέξις εἶχε ποικίλην σημασίαν, καὶ διὰ τὸν λαὸν ἡ θρησκεία ἐγένετο πηγὴ τῶν σκαιοτέρων δεισιδαιμονιῶν,—αἰτία, δι' ἣν οἱ Ἀλεξανδρεῖς Κλήμης καὶ Κύριλλος μυρίους ἐκτοξεύουσιν ἐλέγχους κατὰ τῆς λατρείας τῶν Αἰγυπτίων.

Ἐὰν δὲ παρὰ τοῖς λαοῖς τούτοις δὲν ἀπαντῶμεν σοφῶν καταδίωξιν, οὐδὲ βλέπομεν φλόγας ἐν αἷς σώματα ἐπιστημόνων εἰς κόνιν νὰ διαλύωνται, ὡς τοῦτο πολλάκις εἶδεν ἡ Εὐρώπη ἐν τῷ μεσαιῶνι αὐτῆς, τούτου αἰτία εἶναι ὅτι ἐκεῖ ἐπίεζον καὶ τὸν λαὸν καὶ τὴν ἐξουσίαν οἱ λεγόμενοι σοφοὶ, ἐνῷ ἐν τῇ Εὐρώπῃ ἡ ἐξουσία καὶ ἐνίοτε ὁ λαὸς αὐτὸς ἐδέσμευε τοὺς ἀθλητὰς τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν. Παράδοξος ἀντίφασις, ἀλλὰ συμβιβαζομένη μεγάλως πρὸς τὴν διανοητικὴν κατάστασιν τῶν δυστυχῶν ἐκείνων ἐθνῶν.

Στρέψωμεν ἤδη τὸ βλέμμα παρὰ τὴν κλασικὴν ἐκείνην γῆν, τὴν γῆν τοῦ φωτὸς καὶ τῆς ἐλευθερίας. Ἴδωμεν ἐὰν καὶ ἐν τῇ Ἑλλάδι οἱ σοφοὶ καὶ οἱ ἱερεῖς ἦσαν οἱ σφαγεῖς τοῦ λαοῦ, οἱ ἐκ τῆς ἀμαθείας τούτου ἐπωφελούμενοι ἀγύρται. Τὸ θέαμα ἐνταῦθα μεταβάλλεται, ἡ σκηνὴ ἀλλάσσει σκηνογραφίαν καὶ ἡ τάξις τῶν δαδούχων καὶ φωτιστῶν τοῦ λαοῦ ἀλλοῖον φέρει χαρακτῆρα.

Ἐκπλήσσεται πᾶς ὁ μελετῶν τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν, ὅστις —Νεῖλος εὐεργετικὸς— ἀφειδῶς τὰ νάματά του κατηνάλωσε, κινδυνεύσας νὰ ξηρανθῇ αὐτὸς ἵνα τοὺς ἄλλους εὐεργετήσῃ, ἵνα ποτίσῃ ἄλλας χώρας αὐχμηρὰς καὶ νοσώδεις.

Θαυμάζομεν τῶν νεωτέρων τὴν σοφίαν· ἀλλὰ πρέπει νὰ θαυμάσωμεν τῶν ἀρχαίων τὰ φῶτα. Ἐκπλήσσει ὁ νεώτερος πολιτισμός· ἴδετε ὅμως καὶ τὰ νῶτα αὐτοῦ· αἰῶνας ἐπὶ τῶν ὤμων

του φέρει. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες, τὸν σπόρον μόνον τῶν ἐθνῶν λαβόντες, τὸν σπόρον ὅστις ἐπέπρωτο νὰ ξηρανθῇ καὶ νὰ εὐρωτιάσῃ παρ' ἐκείνοις εἰμὴ ἐδίδετο εἰς χεῖρας ἱκανωτέρας, ἐφύτευσαν αὐτὸν ἐν τῇ προνομιούχῳ γῇ των καὶ μετέπειτα ἐθεάθησαν αὐτὸν εἰς πλάτανον τανύφυλλον μεταμορφωθέντα, ἀμφιλαφῶς τὰ ἔθνη ὅλα ἐπισκιάσαντα καὶ ὑπὸ τὴν εὐεργετικὴν σκιάν του τοὺς σοφοὺς τῆς γῆς ὅλης περιθάλψαντα.

Καὶ ὅσον μὲν ἀφορᾷ τὴν διανοητικὴν τῶν Ἑλλήνων ἀνάπτυξιν, εἰς τετριμμένας θὰ κατεφεύγομεν φράσεις, εἰ ἐπεμένομεν εἰς τὴν λεπτομερῆ ταύτης περιγραφήν, προκειμένου μάλιστα περὶ ἑτέρου ἀντικειμένου ἢ περὶ ἐπαίνων καὶ θυμιαμάτων τοῦ ἑλληνισμοῦ· ἀλλ' ὀφείλομεν νὰ εἴπωμεν ὀλίγα τινά, ἀφορῶντα τὸ ἠθικὸν μέρος τῆς πολυθεϊκῆς θρησκείας των καὶ ἀμέσως συσχετιζόμενα πρὸς τὸ θέμα ἡμῶν.

Δὲν δυνάμεθα βεβαίως νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ θρησκεία τῶν ἐθνικῶν καθιερωμένην εἶχε τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως καὶ ὅτι ἦν ἀπηλλαγμένη φανατισμοῦ. Ἀλλ' ὁ φανατισμὸς τῶν ἀρχαίων δὲν συνίστατο εἰς τὸ καταδιώκειν τὰς θρησκείας τῶν ἄλλων, καθ' ὅσον μάλιστα οὐδὲ τοιαῦται ὑπῆρχον, ἀλλ' ἰδίως ἀπήτει τὴν ἀκριβῆ ἐκπλήρωσιν τῶν θρησκευτικῶν χρεῶν, τὴν πίστιν πρὸ πάντων εἰς τὸ θρησκευτικὸν statuquo, τοῦθ' ὅπερ οὐδεμίαν δύναται νὰ προσάψῃ κηλῖδα εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀνεξιθρησκείαν. Οὐδεὶς ἀρνεῖται ὅτι ἡ θρησκεία εἶναι τὸ παλλάδιον τῆς ἐθνικῆς ὑπάρξεως, τὸ παρήγορον φῶς τῶν ἐν μέσῳ φιλοσοφικῶν κυματισμῶν εὑρισκομένων λαῶν, ὅτι ἡ φιλοσοφία ἀναμορφοῖ τὴν κοινωνίαν καὶ φωτίζει τὸ πνεῦμα, ἀνακαλύπτει μάλιστα ἀληθείας ἄνευ τῶν ὁποίων σκότος πανταχοῦ θὰ ἐβασίλευεν, οὐδέποτε ὅμως κατώρθωσε νὰ παραγάγῃ θρησκείαν ἥτις εἶναι ἔργον τῆς Θ. Προνοίας. Λαὸς ὅμως ἄνευ θρησκείας ὁμοιάζει πλοῖον ἄνευ πηδαλίου, ἀκάτιον ἐν τῷ Εἰρηνικῷ Ὠκεανῷ, πτίλον ἐν μέσῳ θυέλλης. Εἶναι ἰσχυρὸς ὁ λαός· συσσωματούμενος εἰς οὐδὲν πτοεῖται· καταβάλλεται ὅμως ὑπὸ τῆς θρησκείας καὶ ἀπέναντι αὐτῆς σεβασμίως κλίνει τὸ γόνυ. Ἀφαιρέσατε ἀπὸ τοῦ λαοῦ τὴν θρησκείαν καὶ θὰ τὸν ἴδητε δίκην θαλάσσης κυματοέσσης παραφερόμενον, ποδοπατοῦντα νόμους καὶ διατάξεις καὶ κατεργαζόμενον . . . ὅ,τι κἂν ἔλθοι ἐν τῷ νῷ αὐτοῦ. Ἡ θρησκεία μόνη χειραγωγεῖ τὸν φύσει ἀχαλίνωτον λαὸν καὶ διὰ μόνης αὐτῆς γνωρίζει νὰ σέβηται θείους τε καὶ ἀνθρωπίνους νόμους, καὶ ὅλας ἐκείνας τὰς ἠθικὰς διατάξεις, ἄνευ τῶν ὁποίων ἡ κοινωνία θὰ ὡμοίαζεν ἔρημον ἐν ᾗ πρὸ ὀλίγου ἐκόπασεν ἡ καταιγὶς, καὶ ἐν τῇ ὁποίᾳ οὐδὲν ἕτερον βλέπει τις ἢ ἐρείπια καὶ καταστροφάς.

Τίς δύναται νὰ μεμφθῇ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας διότι πάντοτε θερμῶς ὑπερησπίσθησαν τὴν θρησκείαν αὐτῶν, διότι κατεδίωξαν τοὺς ἀνατροπεῖς τῶν καθεστώτων; Τίς κηλῖδα ἐν τῇ λαμπηδόνι αὐτῶν δύναται ν' ἀπαντήσῃ δι' αὐτὸ καὶ τίς μάλιστα δύναται ν' ἀρνηθῇ ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν ἦσαν προωρισμένοι διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως, γεγεννημένοι μάλιστα δι' αὐτὴν καὶ ὅτι οὐδέποτε θὰ ἐτόλμων νὰ καταδιώξωσιν ἑτέρους ἀλλοίας θρησκευτικὰς τρέφοντας πεποιθήσεις, ἐὰν οὗτοι δὲν κατέτεινον εἰς τὸ διαδῶσαι αὐτὰς καὶ τοῖς ἄλλοις, ἐὰν δὲν ἔβλεπον κινδυνεύουσαν τὴν κοινωνικὴν ἰσορροπίαν των καὶ ἐπὶ κατωφεροῦς κλιτύος τὸν λαὸν ὀλισθαίνοντα; Καὶ ἐπὶ τίνος δ' ἐποχῆς ἢ ἐπὶ τίνος ἔθνους ἀπηνῶς ὁ προσηλυτισμὸς δὲν κατεδιώχθη καὶ μακρὰν δὲν ἐξωρίσθησαν ἐκεῖνοι οἵτινες, ἀθῶας συναντῶντες καρδίας, ἐζήτουν νὰ προσηλυτίσωσιν αὐτὰς, νὰ ἐπιβάλωσιν αὐταῖς τὰς πεποιθήσεις των οὐχὶ διὰ διδασκαλίας καὶ πειθοῦς, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ τῆς ἀγνοίας τῶν προσηλυτιζομένων;

Τὰ πάντα ἔχουσι τὰ ὅριά των· ἔχει τοιαῦτα καὶ ἡ ἀνεξιθρησκεία. Ἐννοοῦμεν μέχρι τινὸς τὴν ἐλευθέραν ἐξάσκησιν τῶν ἑκάστου ἐσωτερικῶν πεποιθήσεων· θεωροῦμεν ὡς φανατισμὸν, ὡς ὀπισθοδρόμησιν καὶ τὴν ἐλαχίστην ἐπ' αὐτοῦ πίεσιν· ἀλλ' ὅταν οὗτος ἐνθαρρυνόμενος ὑπὸ τῆς αὔρας τῆς ἀνεξιθρησκείας ἣν ἀποπνέει, προβαίνει μέχρι τοῦ προσηλυτισμοῦ — ἀγνώμων πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἣν χαίρει —ὅταν βλέπων ὅτι ἐλευθέρως τὰς πεποιθήσεις του ἐξασκεῖ θέλει καὶ εἰς εὐρύτερα πεδία νὰ διαδώσῃ αὐτὰς, — ἡ ἐξουσία τότε ὀφείλει νὰ καταδιώξῃ τὸν τοιοῦτον, οὐχὶ ἀποβλέπουσα πρὸς τὸν σκοπόν του, ὅσον πρὸς τὰ μέσα ἅπερ μεταχειρίζεται πρὸς ἐπίτευξιν ἐκείνου — ΤΗΝ ΑΓΝΟΙΑΝ ΤΟΥ ΛΑΟΥ . . .

Διὰ τοῦτο βλέπομεν ὅτι τὰ πλέον πεπολισμένα κράτη δὲν ἀνέχονται τὸ τοιοῦτον, ἀλλ' ἀπηνῶς καὶ μέχρι σκληρότητος καταδιώκουσι τοὺς ζητοῦντας νὰ σαγηνεύσωσιν ἀθῶας ψυχάς, Διὰ τοῦτο ἡ φοβερὰ ἐκείνη τῶν Ἰησουϊτῶν φάλαγξ πανταχοῦ γῆς ἐν τῷ σκότει ἐνεργεῖ καὶ οὐδέποτε ἀνέλαβεν ἐν σταθερᾷ με-

σημβρίᾳ νὰ συνηγορήσῃ ὑπὲρ τῶν μεγάλων ἀρχῶν της. Καὶ εἶναι τὸ σκότος ὁ σκοπὸς αὐτῶν· καὶ ὁ πόθος των ἡ ἀναστροφὴ τοῦ προσφιλοῦς αὐτοῖς μεσαίωνος.

Ἀλλ' ὁ Σωκράτης, ἀλλὰ τὸ χώνειον, ἀλλ' ἡ εἰρκτὴ αὐτοῦ; ἐρωτήσουσιν ἡμᾶς τινες, τὸν φανατισμὸν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι παραδεχόμενοι.

Ὦμεν εἰλικρινεῖς. Ὀνομάσωμεν τὰ σῦκα σῦκα, καὶ τὴν σκάφην σκάφην.—Κατανοήσας ὁ πατὴρ τῆς φιλοσοφίας τὰς σαθρὰς τῆς πολυθεΐας βάσεις καὶ τὸ ἄτοπον τῶν δογμάτων αὐτῆς, ἐλλαμπόμενος ὑπὸ τῆς ἑνότητος τοῦ δημιουργοῦ τῆς φύσεως καὶ ὑπὸ ἄλλων ἀρχῶν, κατ' εὐθεῖαν ἀντιθέτων πρὸς τὰς τοῦ λαοῦ πεποιθήσεις, ἐμφορούμενος, δὲν ἠδύνατο δι' ἑαυτὸν καὶ μόνον τὸ θεῖον φῶς νὰ ἐπιφυλάξῃ, ἀλλὰ καὶ ἐπ' ἄλλων ἀκτῖνας αὐτοῦ ν' ἀποστείλῃ ἠθέλησεν. Οὕτω τοὺς μαθητὰς αὑτοῦ ἐδίδασκε κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἀληθοῦς ἠθικῆς καὶ τῆς ὑγιοῦς φιλοσοφίας, καιρίως βαπίζων τὰς πρὶν ἐν αὐτοῖς ἐπικρατούσας προλήψεις καὶ καταδεικνύων ἀφ' ἑτέρου ὁπόσον μάταιαι ἦσαν αἱ ἀρχαὶ τῆς πολυθεϊκῆς θρησκείας. Τοιοῦτος ἦν ὁ προορισμὸς αὐτοῦ· ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου καὶ τῶν ἀρχόντων καὶ τῆς ἐξουσίας τὸ καθῆκον ἦν νὰ μὴ ἀφήσωσιν ἐλεύθερον τὸν ἐπικίνδυνον διὰ τὸν λαὸν τοῦτον διδάσκαλον, καθ' ὅσον ἡ φιλοσοφία ἀνακαλύπτει μὲν ἀληθείας, ἀλλὰ θρησκείαν οὐδέποτε δημιουργεῖ.

« Ἡ ἐλευθερία, ἡ φιλοσοφία ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἦν ἡ Ἑλλὰς, λέγει ὁ μέγας τῆς Γαλλίας ἠθικολόγος Jules Simon. Χιλιετίαν ὅλην, ἡ ἱστορία τῆς Ἑλλάδος εἶναι ἡ γενικὴ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐκεῖ ἡ φιλοσοφία γεννᾶται μετὰ τοῦ Πυθαγόρου· ἐξαγνίζεται μετὰ τοῦ Πλάτωνος, ἐκτείνεται, κραταιοῦται μετὰ τοῦ Ἀριστοτέλους· κυριαρχεῖ ἐπὶ τῶν ἠθῶν καὶ μορφόνει αὐτὰ μετὰ τοῦ στωϊκισμοῦ. Δύει ὁ Αἰσχύλος καὶ ἰδοὺ ἀνατέλλει ὁ Σοφοκλῆς. Ἕκαστος αἰὼν νέας δυνάμεις εἰς τὴν τέχνην προστίθησι, νεας εἰς τὴν ἐπιστήμην ἰδέας. Ἴσως καὶ ἐπὶ τῆς ἠρωϊκῆς ταύτης γῆς ἡ ἐλευθερία ἔσχε τοὺς μάρτυράς της· ἀλλ' ὅταν ὁ Σωκράτης ἐξέπνεε, θῦμα τῶν ἱερατικῶν εἰσηγήσεων, ἡ διδασκαλία του ἤδη ἐβασίλευεν ἐφ' ὅλης τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἴσως ἀκόμη τοῦ πνεύματος τῶν δικαστῶν του.

» Γινώσκετε τὴν θαυμασίαν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἀνάπτυξιν καὶ τὸ καταπληκτικὸν αὐτὸ φαινόμενον λαοῦ κυβερνῶντος τὸν κόσμον ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας διὰ τῆς ἀλληλουχίας τῶν ἠθῶν καὶ τῶν ἰδεῶν του. Ἡμέρα μία ἐπῆλθεν ὅτε τὸ πνεῦμα τῆς Ἑλλάδος ἤρξατο ἐξασθενεῖν. Ἡ μίμησις ἐν ταῖς τέχναις ἀντικατέστησε τὴν δημιουργικότητα. Ἡ φιλοσοφία, ἐξαντληθεῖσα καὶ ἀνίκανος τοῦ λοιποῦ νέα συστήματα νὰ γεννήσῃ, ἐσκέφθη νὰ συμμετάσχῃ τῶν ἀρχαίων συστημάτων δι' εὐφυοῦς, ἀλλὰ στείρου ἐκλεκτισμοῦ. Τὸ μεγαλεῖον τῆς Ῥώμης, ἀφαιροῦν παρὰ τῆς Ἑλλάδος πᾶσαν πολιτικὴν σπουδαιότητα, συνετέλεσεν εἰς τὴν παρακμὴν ταύτην, διότι εἶναι ἀδύνατον ὅπως λαός τις μὴ ἐνεργῶν πλέον διατηρῇ ἐπὶ πολὺν χρόνον τὴν ὑπεροχὴν τοῦ λόγου. Αὐτὴ ἡ Ῥώμη, ἥτις ὑπῆρξε μεγάλη διὰ τῆς ἐνεργείας μόνης, δὲν ἴσχυσεν ἐπὶ πολὺ, καὶ, ὅταν ὁ κατακτηθεὶς κόσμος δὲν τῇ ἄφησε μάχης πεδίον, ἐγένετο λεία εὐθέως ἑνὸς φιλοδόξου. Κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην, μεταξὺ τῆς δυούσης Ἑλλάδος καὶ τῆς ὑπὸ ἕνα μονάρχην ὑποδουλωθείσης Ῥώμης, ἡ ἔλευσις τοῦ χριστιανισμοῦ παρήγαγε τὴν μεγαλειτέραν φιλοσοφικὴν ἀναμόρφωσιν καὶ τὴν μεγαλειτέραν κοινωνικὴν τῆς ἱστορίας ἀναγέννησιν. »

Ἀλλ' ὁπόταν ὁ Μούμμιος τὴν ἅλωσιν τῆς Κορίνθου ἐτέλει καὶ ἡ αἴγλη τῆς Ἑλλάδος ἐπισκιαζομένη ὑπὸ τοῦ κολοσσοῦ τῆς Ῥώμης εἰς τὰ βάθη τῆς λήθης ἠπειλεῖτο νὰ κρυβῇ, ὅταν ἡ Ῥώμη ἔσειεν ἀγερώχως τῶν νικῶν της τὸ λάβαρον καὶ ὑπὸ τὸ βλέμμα αὐτῆς, ὡς ὑπὸ τὸ βλέμμα τοῦ στεροπηγερέτου Κρονίδου, ὁ κόσμος ὅλος ἐλελίζετο, ἡ θρησκεία ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ τοιοῦτον πέπλον ἀδιαφορίας ἐκαλύφθη, ὥστε ἡ ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως οὐ μόνον δὲν ἦν καθιερωμένη, ἀλλὰ συνάμα ἦν λέξις περιττή. Εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ἡ ἀκολασία τῶν Ῥωμαίων προέβη, ἢ μᾶλλον τόσον πρόδηλον ἦν ὅτι ἐψυχορράγει τῶν ἐθνικῶν ἡ θρησκεία καὶ ἔμελλε νὰ καταπέσῃ τοῦ Δωδεκαθέου ἡ τέως ἀκατάβλητος δύναμις, ὥστε δὲν ὑπῆρχε πάλη μεταξὺ φανατισμοῦ καὶ ἀνεξιθρησκείας, ἀγών τις μεταξὺ αὐτῶν δὲν συνήφθη, διότι τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα ἐψυχράνθη εἰς τὰ βάθη τῶν κερδῶν καὶ σπινθήρ τις δὲν ἐθέρμαινεν αὐτό.

Ἐπῆλθεν ὁ χριστιανισμὸς, ἀνέτειλαν αἱ πρῶται αὐτοῦ ἀκτῖνες, καὶ ἰδοὺ ὁ φανατισμὸς σκῆπτρον κρατῶν μετὰ χεῖρας τὸ φόβητρον ἐγένετο τῶν συνειδήσεων, ὁ ἄσπονδος αὐτῶν ἐχθρὸς, καὶ ἰδοὺ ἡ τρομοκρατία τὸν κόσμον λυμαίνεται καὶ σκληρὰ κλη-

ροκρατία ἐξαντλεῖ τοῦ λαοῦ τὸν εὐγενῆ χαρακτῆρα καὶ δεσμεύει τὰς ἐσωτέρας πεποιθήσεις του, καὶ ἰδοὺ σκληροὶ διωγμοὶ ἀνά τε Δύσιν καὶ Ἀνατολὴν ὡσεὶ πανηγύρεις καὶ θρίαμβοι καὶ ἑορταὶ τελοῦνται, καὶ ἰδοὺ τὸ αἷμα ῥέει ποταμηδὸν καὶ χείμαῤῥοι ἐξ αὐτῶν σχηματίζονται, καὶ ἰδοὺ τὸ μαρτυρολόγιον αὐξάνει, τὰθύματα πληθύνονται, αἰσχρῶς δὲ οἱ σφαγεῖς θρασύνονται, ἡ ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως κεκριμμένη εἰς τὰ βάθη τοῦ σκότους ἀσπαίρει φρικωδῶς, αἰσιωτέρας ἐποχὰς ἀναμένουσα, διότι ἄνωθεν αὐτῆς ὡσεὶ τοῦ Δαμοκλέους ξίφος ὁ φανατισμὸς ἐπαγρυπνεῖ· καὶ ἰδοὺ τὰ πάντα ἀλλοιοῦνται καὶ φύσιν μεταβάλλουσιν, ἀναμὶξ δὲ μετὰ τῶν δημίων τὰ θύματα συμφύρονται καὶ ὁ κόσμος παρουσιάζει σκηνὴν πένθιμον, εἰς ἣν τὰ δάκρυα τοῦ κοσμοπολίτου ῥέουσι κρουνηδὸν καὶ αἱ καρδίαι τῶν κοινωνιστῶν ἐκ τοῦ πυθμένος σπαράσσονται.

Πίεσις τότε τῶν συνειδήσεων ἐζητήθη καὶ ἐκ τῆς πιέσεως ταύτης ζωὴν ἔλαβε τὸ ἐπιβάλλειν θρησκείαν. Ἀλλ' ἡ ἐσωτέρα θρησκευτικὴ πεποίθησις εἶναι πολὺ βαθέως ἐν τῷ λαῷ ἐῤῥιζωμένη καὶ ὁ ζητῶν νὰ ἀποσπάσῃ αὐτὴν εἰς πίθον ἀντλεῖ Δαναΐδων. Ἔλεγον τότε οἱ χριστιανοὶ εἰς τοὺς ἐθνικούς· « Ἀπεκδύθητε τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον· μὴ πιστεύετε εἰς τὰς χιμαίρας τοῦ Δωδεκαθέου· μετ' ἐλπίδων εἰς τὸν Ὄλυμπον μὴ ἀτενίζετε· εἶναι ὄγκος βαρὺς καὶ τίποτε ἰδανικὸν ἐν ἑαυτῷ δὲν κρύπτει. Ἄφετε πλέον τοὺς θεοὺς καὶ τὰς νύμφας καὶ τὰς Ἀμαδρυάδας καὶ τὰς Ἐρινύας καὶ τὰς Μαινάδας καὶ τὸν Τάρταρον καὶ τὸν Πλούτωνα. Τὴν λαμπρὰν σελήνην ὡς θεὰν μὴ λατρεύετε· ὤ! εἶναι ψεῦδος ὅτι ἠγάπησέ ποτε τὸν Ἐνδυμίωνα· δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ σῶμα οὐράνιον· ψευδεῖς ἐπίσης θεωρήσατε καὶ τοὺς περὶ ἡλίου μύθους καὶ τὰς περὶ τῶν ἄστρων φλυαρίας τῶν μυθολόγων σας. Εἷς ὑπάρχει θεός· αὐτὸν μετ' ἐλπίδος λατρεύετε· εἰς αὐτὸν μετὰ πόθου ἀτενίζετε.» Ἀλλ' οἱ ἐθνικοὶ ἀπήντων· « Ὄχι, μὰ τὸν Δία καὶ τὸν Ἀπόλλωνα, μὰ τὴν Ἀθηνᾶν καὶ τὴν Ἥραν, ὄχι, ποτὲ τὴν ἱερὰν θρησκείαν μας δὲν θὰ προδώσωμεν. Ν' ἀπαρνηθῶμεν τοὺς θεοὺς, καὶ στεῖραν τὴν φύσιν νὰ καταστήσωμεν, νὰ ἐξορίσωμεν ἐκ τῆς θαλάσσης τὸν Ποσειδῶνα, τὴν Ἄρτεμιν ἐκ τῶν δασῶν, ἐκ τῶν ἀλσῶν τὰς Ἀμαδρυάδας, τὰς νύμφας ἐκ τῶν κρηνῶν! Ἄ! αὐτὸ εἶναι ἀδύνατον· δὲν εἴμεθα ἐπίορκοι! ».

Ἰδοὺ τὸ στοιχεῖον τῆς πάλης ἣν ἐγέννησεν ὁ χριστιανισμός.

Διὰ τοῦτο Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας, μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ ἀνατολικοῦ ἀπὸ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἐπέβαλεν εἰς τὸ ἔθνος αὐτοῦ τὴν θρησκείαν καὶ δὲν ἐφαίνετο εὔνους εἰς τοὺς ἐθνικούς. Διὰ τοῦτο Ἰουλιανὸς ὁ Ἀποστάτης, τὰ δόγματα τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν Ἀθηνῶν καὶ Ἀλεξανδρείας ἐπιθυμῶν νὰ ἐπαναφέρῃ, κατεδίωξεν ἀνοίκτως τὸν χριστιανισμὸν καὶ σκληροὶ τῶν ἐθνικῶν διωγμοὶ κατὰ τῶν χριστιανῶν ἠγέρθησαν. Διὰ τοῦτο ἰδίως ὁ κλῆρος τοῦ Βυζαντίου ἐζήτει νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, ἂν καὶ πολλοὶ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὡς στιλβωτὸς ἀδάμας διαπρέπει Ἰουστινιανὸς ὁ Μέγας, ἐθώπευσαν καὶ περιεποιήθησαν τοὺς ἐθνικοὺς διὰ πολιτικοὺς πρὸ πάντων λόγους· ὅθεν καὶ πολλάκις ἐν ταῖς αὐλαῖς τῶν αὐτοκρατόρων οὐκ ὀλίγοι ἐθνικοὶ φιλόσοφοι ἔζων, φανερῶς καὶ ἀπροκαλύπτως τὰς θρησκευτικὰς αὐτῶν πεποιθήσεις δοξάζοντες καὶ μαρτυροῦντες τὴν ἀνεξιθρησκείαν τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας.

Κρούομεν ἤδη τὰς πύλας τοῦ μεσαίωνος. Ἐδῶ θὰ παραστῶμεν ἐνώπιον τῆς Κολάσεως τοῦ Δάντου. Ὁ οὐρανὸς ἐδῶ ἀστέρα ἕνα δὲν ἔχει φωτεινὸν καὶ Ἶρις ποικιλόχρους δὲν ἀναγγέλλει τοῦ πολιτισμοῦ τὴν ὕπαρξιν. Καταιγίδες ἐνταῦθα καὶ λαίλαπες, σάλοι καὶ κύματα, βάθη καὶ σκότη, καὶ μία μελανείμων σκιὰ, ἓν φάσμα αἱματωμένον ἐν μέσῳ ὅλων τούτων, ὅπερ καλεῖται μεσαίων, ἰδοὺ ἡ εἰκὼν τῆς ἐποχῆς, εἰς τὴν σκιαγράφησιν τῆς ὁποίας ἐν ὀλίγοις προβαίνομεν.

Τοῦ ἄνθους τὸ στέλεχος σκώληκος δάκνει ἰός· ἡ ζωτική του δύναμις ἐξασθενεῖ καὶ ἐπὶ τέλους φθισιᾷ. Τὸ πορφυροῦν του χρῶμα ὠχριᾷ· τὰ φύλλα νεκροῦνται, τὸ στέλεχος πίπτει, κλονεῖται τὸ ἄνθος καὶ ἐν ᾧ τέως σφριγῶν καὶ νεάζον τοῦ ἡλίου τὰς χαρωπὰς ἀκτῖνας θερμῶς ἐχαιρέτα, πίπτει ἤδη καὶ πίπτει πενθίμως, καὶ πίπτει καὶ κυλίεται, φεῦ! εἰς τὴν ἰλὺν καὶ τὸν βόρβορον . . . καὶ ὁ διερχόμενος κόσμος βλέμμα ἓν δὲν ἀξιοῖ εἰς αὐτὸ, ἐνῷ πρῶτον μέχρις ἐνοχλήσεως τὸ ἐθώπευε τὴν εὐώδη ἀμβροσίαν του ἀπομυζῶν. — Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα καὶ ἐν τῷ μεσαίωνι· ἐστερέθη τῆς δημιουργικότητός του· — ἦν ὁ ἰὸς τοῦ σκώληκος — περιωρίσθη εἰς τὴν μίμησιν— ἦν τῆς πορφύρας ἡ ὠχρότης—ἠσθένησεν ἐπικινδύνως· — τοῦ στελέχους ἦσαν οἱ κλονισμοί·—καὶ εἰς τὸ σκότος ἐβυθίσθη—τότε ὁ κόσμος εἶδε τὸ ἄνθος ἐπὶ τῆς γῆς κυλιόμενον.

Ὅ,τι ἰδίως ἐν τῷ μεσαίωνι εἶναι στυγερόν, ἀποτρόπαιον, ὅ,τι ἀξιοσημείωτον ὑπάρχει ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως, ἣν ἡ ἐξαχρείωσις τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας, ὁ φανατισμὸς αὐτῆς, τοῦ Ἰησουϊτισμοῦ τὰ ἐγκλήματα, τῶν Ἱεροεξεταστῶν τὰ φρικώδη καὶ αἱμοσταγῆ κακουργήματα. Ἡ δυτικὴ Ἐκκλησία ὡμοίαζε δήμιον, στήσαντα τὸ ἐκρίωμα αὐτοῦ ἐπὶ μιᾶς παγκοσμίου κονίστρας καὶ ἄνευ λόγου τὸν διερχόμενον σφαγιάζοντα.

Αἰῶνας ὁλοκλήρους διαρκεῖ σκληρὰ διαμάχη μεταξὺ τοῦ φανατισμοῦ, τῆς μισαλλοθρησκείας, τῆς κληροκρατίας ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου τῆς ἐπιστήμης, τῆς φιλοσοφίας, τῶν φώτων. Σκληρὰ διαμάχη! Ἐκ τοῦ κάλυκος ἐξέρχεται τὸ ῥόδον τῆς ἐπιστήμης, ἀλλ' ἀντὶ δρόσου χεῖρα στιβαρὰν ἀπαντᾷ, ἥτις τὸ καταπιέζει, πόδας, οἵτινες τὸ ποδοπατοῦσιν. Ἡ ἀσθένεια τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος εἶχεν ἤδη διέλθει τὴν χρισιμωτέραν ἐποχήν· ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἀνεφαίνοντο ὀλίγαι λάμψεις ῥώμης καὶ ὑγείας· ἀλλ' οἱ ἐχθροί του ἐφοβοῦντο καὶ ἔτρεμον τὴν ἐντελῆ ἀνάῤῥωσίν του. Ἔδει νὰ διέλθῃ καὶ τὴν τελευταίαν ταύτην κρίσιν.

Τὸ στίγμα τοῦτο τῆς Δύσεως ἐνεκολάφθη ἰδίως ὑπὸ τῶν σιδηρῶν τοῦ παπισμοῦ χειρῶν. Δι' αὐτὸν ἡ ἐλαχίστη διανοητικὴ πρόοδος ἦν σκώληξ κατατρώγων τὴν δύναμίν του, οἰωνὸς τὴν ἐξασθένησίν του προμηνύων, τάφος ὑπὸ τὸν ὁποῖον ἔμελλεν ἐπὶ τέλους νὰ κρυβῇ. Ἀκοίμητος φρουρὸς τῆς ἀναγεννωμένης ἐπιστήμης, τῆς ἀναγεννωμένης φιλοσοφίας, ἀλλὰ φρουρὸς ὡς ὁ τῶν εἱρκτῶν δεσμοφύλαξ, ἐῤῥάπιζεν ἀμφοτέρας καὶ κατώρθου διὰ τοιούτων στυγίων μέσων τὴν κάρωσιν καὶ τὴν ὀπισθοδρόμησίν του.

Μάρτυς ὁ Γαλιλαῖος! Ὁ Γαλιλαῖος ἦν ἄγγελος φωτὸς διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, πνεῦμα ὅπερ ἐζήτει τὴν διάλυσιν τοῦ διαχεχυμένου ἐπ' αὐτῆς σκότους. Ἀνεκάλυψε μίαν ἀλήθειαν, ἀλήθειαν δι' ἧς ἔμελλε νὰ καταβάλῃ σμῆνος ἐξευτελιστικῶν διὰ τὸν ἄνθρωπον προλήψεων, τὴν κίνησιν τῆς γῆς περὶ τὸν ἥλιον. Ἐν τούτοις ὁ παπισμὸς ἐζήτει νὰ διαβουκολῇ εἰσέτι τὴν Δύσιν διὰ τῆς ἐναντίας γνώμης, ἐναβρυνόμενος οὕτως ὅτι συμβαδίζει μετὰ τῆς Γραφῆς, καὶ ὄχι ἀναντιῤῥήτως μετὰ τοῦ Διαβόλου, τὸν ὁποῖον ἐθεώρει ἐνσεσαρκωμένον ἐν τῷ Γαλιλαίῳ.

Ἀλλὰ τί πρῶτον, τί δ' ὕστερον ἐξ ὅλων τῶν ἀπορροιῶν τῆς παπικῆς ἐχίδνης νὰ καταλέξωμεν; Πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν ἀλ-

ληλοδιάδοχοι φρικαλέαι συνωθοῦνται εἰκόνες, σφαγαί, δηώσεις, μαρτύρια, ἐρείπια ἀναθυμιῶντα ἐφ' ὧν ἔθεσε τὴν μέλαιναν σφραγῖδά του ὁ παπισμός.

Βλέπομεν τὸν δυστυχῆ Ἀβαιλάρδον τρέμοντα πρὸ τοῦ Ἱεροκριτηρίου καὶ τῶν βασανιστηρίων αὐτοῦ. Ἀκούομεν τὸν **Saint Bernard** ἀναφωνοῦντα· **Il faut briser cette bouche avec des bâtons.**

Βλέπομεν ἑκατοντάδας Ἀλβιηνῶν ἐν μέσῳ πυρὸς καὶ τοῦ κρότου τῶν τηλεβόλων σφαζομένας, αἱμωπὸν ταχυπτερυγοῦν τὸ φάσμα τῆς μισαλλοθρησκείας, ἀκούομεν δὲ τοὺς ἱερεῖς τοῦ Ὑψίστου κράζοντας: **Tuez, tuez, Dieu reconnaitra les siens.**

Πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης καθιδρύονται ἱερὰ ἐξεταστήρια, διακλαδοῦνται αἱ σατανικαὶ τῶν Ἰησουϊτῶν ἑταιρίαι καὶ σπείρουσιν ὅθεν διέρχονται τὸν πανικόν. Ὦ! δὲν ἐπιθυμοῦμεν νὰ φέρωμεν τοὺς ἀναγνώστας ἡμῶν πρὸ τῶν διακλαδουμένων γλωσσῶν τῆς μαρτυρικῆς πυρᾶς, οὐδὲ νὰ εἰσαγάγωμεν αὐτοὺς εἰς τοὺς γνοφώδεις κευθμῶνας τῶν θολωτῶν ἐκείνων ὑπογείων, ἵνα ἴδωσιν ἐδῶ μὲν ὀστέα εὐρωτιῶντα, ἐκεῖ κεφαλὴν μὲ ὀφθαλμοὺς ἠνεωγμένους, ἀλλαχοῦ σκελετὸν ἑτοιμόῤῥοπον, ἐν ἄλλῃ γωνίᾳ πένθιμόν τινα λαμπάδα, ἐξ ἧς νεκρικὸς ἀναθρώσκει καπνός, ἄντικρυ αὐτῆς σειρὰν νεκροκραββάτων καὶ ἐν παντὶ τῷ κοιμητηρίῳ ἐκείνῳ ὀρχούμενον τὸν φανατισμὸν καὶ σατανικὸν ἐπὶ τοῖς θύμασι γελῶντα. Μάρτυρες τούτων τὰ ὀνόματα τῶν Οὐσσίων καὶ τῶν Οὐϊκλιφίων.

Ὀλίγον μετὰ ταῦτα κόπτεται τὸ νῆμα τοῦ μεσαίωνος. Ἄρχεται ὑποφώσκων ὁ αἰὼν τῆς ἀναγεννήσεως. Ἐν Ῥώμῃ ἱδρεύει ὁ Λέων Ι', ἐν Γαλλίᾳ ὁ Φραγκῖσκος Α'.

Καὶ ὅμως ὁ φανατισμὸς ἐξακολουθεῖ. Σκιὰ εἰς τὸ φῶς.

Στρέψατε τὰ βλέμματα εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ ἰδοὺ πικρὸν τὸ δάκρυ ἀφ' ὑμῶν λείβεται, ἀπέναντι τοῦ Βερκουΐνου, τοῦ Λεκλερκίου, τοῦ Σιατελαίνου. Ἴδετε τὴν γυναῖκα ἐκείνην, παρανάλωμα τοῦ πυρὸς γενομένην, διότι... ἐκρεωφάγησε παρασκευήν. Ἴδετε ἀνὰ ἑκατοντάδας τοὺς Διαμαρτυρομένους πίπτοντας ὡσεὶ κορυφαὶ τῶν ἀστάχεων, μὴ θαμβοῦσθε ἀπέναντι τοῦ ἐν Τουλούζῃ πανηγυριζομένου **anto-dâ fé**. Οὗτοί εἰσιν οἱ ἀδάμαντες τοῦ Φραγκισκανοῦ στέμματος.

Μικρὸν μετέπειτα καὶ ἐν **Vassy** ἄλλη σφαγὴ λαμβάνει χώ-

ραν· βραγχνώδης ἐκεῖ φωνὴ ἀκούεται: Par la mort de Dieu, il faut tout tuer!

Καὶ ἐπὶ τέλους ἰδοὺ ἡμεῖς ἀπέναντι τῆς μοιραίας νυκτὸς τῆς 24 αὐγούστου 1572. Εἶναι ἡ νὺξ τοῦ Ἁγίου Βαρθολομαίου. Στρέψωμεν τὸ ὄμμα ἀπ' αὐτῆς, καθ'ὅσον ἄλλαι μᾶς ἀναμένουσι σκηναί. Θῦμα τοῦ φανατισμοῦ ὁ Λουκήνιος Βανίνης εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν ἐφιλοσόφει ὁ Καρτέσιος, ἐδημοσίευεν ὁ Βάκων τὸ Novum organum καὶ ὁ Κορνήλιος τριωνκαίδεκα ἐτῶν ἀνεπαύετο εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς Μούσης του.

Χαιρετῶμεν ἐπὶ τέλους τὸν αἰῶνα τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'. Εἶναι ὁ χρυσοῦς αἰὼν τῆς Γαλλίας. Ποίησις, φιλοσοφία, ἐπιστῆμαι, ἐγκυκλοπαιδεία, πάντα πρὸς τὰ πρόσω λαμβάνουσιν ὥθησιν. Ἄδει ὁ Βοαλὼ, ᾄδει ὁ Κορνήλιος, ἠθικολογεῖ ὁ Ῥουσσὼ, συγγράφει ὁ Βορδαλοῦ, καὶ ἡ πρόοδος βαίνει. Πάντες οἱ κλάδοι τῆς ἐπιστήμης θριάμβου αἴρουσι νίκας. —Ἡ δὲ νίκη τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως;—Ἀνάκλησις τοῦ ἐκ Ναμνητῶν διαγγέλματος.

Ἰδοὺ τὰ μαρτύρια ταύτης.

Ἡ ἀνθρωπότης ἠσθένει· ζοιχεῖα φθίσεως διοχετεύθησαν εἰς τὰς φλέβας αὐτῆς· ἐψυχορράγει· βορρᾶς παγερὸς τὴν ἠπείλει· ἔμεινε σκελετός· ἐν τῷ σκότει ὁ ἄνθρωπος γίνεται καχεκτικός· μαρτυροῦσιν αὐτὸ οἱ ἐκ τῶν εἱρκτῶν ἐξερχόμενοι· ἀπῃτεῖτο φῶς· ἀπῃτεῖτο μία ῥιζικὴ ἀναμόρφωσις, μία παλλιγγενεσία τοῦ πνεύματος.

Τὴν ἀναμόρφωσιν ταύτην κατώρθωσεν ἡ μεγάλη γαλλικὴ ἐπανάστασις. Διεῖδον τὸ βαραθρον εἰς ὃ ὀλίσθαινον οἱ φιλελεύθεροι Γάλλοι καὶ ἰδοὺ ἡμέραν μίαν ὑψοῦσι τοῦ συντάγματος καὶ τῆς δημοκρατίας τὴν σημαίαν· καὶ ἡ σημαία αὕτη εἶχε θραύσει τοὺς μετὰ τοῦ μεσαίωνος διωγμούς των. Καὶ ὅταν ἔπιπτεν ὑπὸ τὸ ἰκρίωμα ὁ Λουδοβῖκος ΙϚ' ἡ ἐθνικὴ συνέλευσις καθιέρου τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἴσους ἐνώπιον τοῦ νόμου ἐθεώρησε πάντας. Ἐλευθερία, ἰσότης, ἀδελφότης χρυσοῖς γράμμασιν εἰς τὴν σημαίαν της ἐνεκολάφθησαν καὶ ὑπὸ τὴν σκιὰν αὐτῆς ἐπανεπαύθη ἡ ἀνθρωπότης, μετ' ἐνδομύχου ἀγαλλιάσεως βλέπουσα τὸ αἰγλῆεν στέμμα τῆς ἀνεξιθρησκείας.

Ἓν ὅμως στίγμα ἀσχημίζει τὸ ἔργον τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως. Οἱ μὲν Διαμαρτυρόμενοι μετὰ πολλοὺς δισταγμοὺς ἠξιώθησαν ἐν Γαλλίᾳ πολιτικῶν δικαιωμάτων· οἱ δὲ Ἰουδαῖοι ἐστερήθησαν τούτων διὰ παντός.

Τοιαύτη εἶναι ἡ ἱστορία τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως μέχρι τῆς μεγάλης γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Μὴ δέ τις νομίσῃ ὅτι αὕτη καθιερώθη ἐντελῶς ἐπὶ τοῦ ΙΘ' αἰῶνος. Τὸν αἰῶνά μας φώτων αἰῶνα τὸν ἀπεκάλεσαν, καὶ ὅμως ὁ τίτλος οὗτος εἶναι καταχρηστικός. Ὁπόταν βλέπωμεν τὴν Ῥωσσίαν οὔτε κἂν ἀνθρώπου δικαιώματα τοῖς Ἰουδαίοις παραχωροῦσαν, ὁπόταν πρὸ ὀλίγου ἀπεστρέφομεν τὸ πρόσωπον ἐκ τῆς Ἰβηρικῆς χερσονήσου, διότι ἐκεῖ ἐβασίλευεν ὁ μεσαίων ἐν σταθερᾷ μεσημβρίᾳ, ὁπόταν ἐν Ῥουμανίᾳ οἱ ἀπόγονοι τοῦ Δαυὶδ ὡς κτήνη θεωρῶνται, ὤ! τότε δὲν εἶναι φῶς ὁ ΙΘ' αἰών.

Μόνον τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος εἶναι ἀπηλλαγμένον τοιούτων μεσαιωνικῶν κηλίδων, αὐτοῦ καὶ μόνου ἡ ἱστορία εἶναι ξένη τοιούτων θρησκευτικῶν στιγμάτων, ὡς συνδεδεμένου πάντοτε μετὰ τῆς ζωοποιοῦ ἐλευθερίας. Ἐὰν δέ ποτε ἐνεσαρκώθη ἴχνος τι φανατισμοῦ ἐν γῇ ἑλληνικῇ, τούτου αἴτιοί εἰσιν ὄχι ὁ ἑλληνισμὸς, ἀλλ'οἱ θελήσαντες νὰ διαστρέψωσιν αὐτὸν, φρονοῦντες οἱ δείλαιοι ὅτι ἔμελλον ν' ἀλλοιώσωσι τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα, τὸν σεσημασμένον διὰ πλήρους ἀνεξιθρησκείας. Ἀλλ' οὗτοι μὲν ἠδη τεταραγμένον ὕπνον ἐν τοῖς τάφοις των ὑπνώττουσιν, ἐνῷ ὁ ἑλληνισμὸς ὁσημέραι ἀναπτύσσει τὰς νεωτέρας ἀρχὰς, ἀπωθῶν χερσί τε ποσί τε τὸ ἀληθῶς κυλώνειον ἄγος τῆς ὑπεραλπείου μερίδος.

Β. ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗΣ.

ΠΕΡΙ

ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΠΑΡΑΜΥΘΙΩΝ.

Καὶ δι' ἄλλους μὲν λόγους ἐξέλεξα τὸ περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς παραμυθίων θέμα, ἀναφερομένους ἰδίως εἰς τὴν δυνατὴν ἀπὸ μέρους μου διαφώτισιν μέρους τῆς νεωτέρας φιλολογίας τοῦ ἡμετέρου ἔθνους ἱκανῶς σκοτεινοῦ, ἀλλ' ἰδίως μία αἰτία εἶναι ἡ τὴν πλάστιγγα τῆς κρίσεώς μου ἀμφιῤῥεπούσης βαρύνασα, χαρίεσσά τις ἀνάμνησις, ποθητὴ ἀναπόλησις παρελθόντος θυμηρεστέρου καὶ ἀμεριμνοτέρου.

Πρὶν δὲ εἰσέλθω εἰς τὸ κύριον τοῦ λόγου θέμα, ἐπιτραπήτω μοι ἵνα προλόγου δίκην προτάξω ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ μύθου.

Μόλις ὁ ἄνθρωπος ἐτέθη εἰς τὸν κόσμον ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ καὶ εὐθὺς εὑρέθη ἀπομεμονωμένος καὶ ἐν καταστάσει ἀγρίᾳ καὶ βαρβάρῳ μὲν, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἁπλῇ. Περιέβλεπε πέριξ αὐτοῦ καὶ τὰ πάντα τῷ ἐφαίνοντο παράδοξα· ἐνῷ παρετήρει τὴν φύσιν ἤρεμον καὶ γελόεσσαν, αἴφνης σφοδρὸς ἠγείρετο ἄνεμος τὰ δένδρα ἐπισείων καὶ κονιορτὸν πολὺν ἀνακυκῶν· φοβούμενος καὶ τρέμων δὲν ἠδύνατό ποτε νὰ πιστεύσῃ, ἀλλ' οὐδὲ κἂν νὰ φαντασθῇ, ὅτι τοῦτο προῆλθε διότι κατεστράφη ἡ ἰσορροπία μερῶν τινων τῆς ἀτμοσφαίρας ἕνεκα τῆς μεταβολῆς τῆς θερμοκρασίας, εἴτε ἕνεκα τοῦ σχηματισμοῦ βροχῆς. Ἐν τῇ ἁπλότητι αὐτοῦ οὔτε τί ἐστιν ἰσορροπία ἐγίνωσκεν, οὔτε τί ἀτμοσφαῖρα, ἀλλ' ἐφαντάσθη ὅτι ὑπάρχει ἀνθρωπόμορφόν τι τέρας ἔχον πτερὰ καὶ γένεια, τοῦ ὁποίου οἱ μὲν πόδες λήγουσιν εἰς οὐρὰν ὄφεως, τὰ δὲ πτερὰ φέρουσιν ἐπίχρυσα στίγματα, ὅτι φορεῖ ἔνδυμα οὗτινος ἡ μακρὰ οὐρὰ συρομένη χαμαὶ ἐγείρει τὸν κονιορτὸν καὶ τὰ παραπλήσια. Καὶ αὕτη μὲν εἶναι ἡ πρώτη καὶ κυρία ἀρχὴ τοῦ μύθου, τοῦθ' ὅπερ ὑποσημαίνει καὶ ἡ παραγωγὴ καὶ σημασία τῆς λέξεως, καθότι καὶ παρ' Ὁμήρῳ ἔτι ἡ λέξις μῦθος λαμβάνεται ἐπὶ πάσης διηγήσεως εἴτε ἀληθοῦς εἴτε ψευδοῦς καὶ

εἶναι ταὐτόσημος τοῦ λόγος, ὡς ἐπὶ παραδείγματι ἐν τῷ Α' τῆς Ἰλιάδος, στίχῳ 25

ἀλλὰ κακῶς ἀφίει, κρατερὸν δ' ἐπὶ μῦθον ἔτελλε·

καὶ κατωτέρω ἐν στίχῳ 33

ὡς ἔφατ', ἔδδεισεν δ' ὁ γέρων κ' ἐπείθετο μύθῳ κ.τ.λ.

Βαθμηδὸν ὅμως οἱ ἄνθρωποι ἐξεπολιτίζοντο καὶ τὰς διηγήσεις τῶν πρεσβυτέρων οἱ νεώτεροι ἐστόλιζον, διεκόσμουν καὶ ἐπηύξανον κατὰ τὴν φυσικὴν τάσιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος· οὕτως εἰς τὸ τερατόμορφον ἐκεῖνο τέρας τὸ φέρον πτερὰ, οὐρὰν καὶ πόδας ὄφεως, ἐδόθη ὄνομα Βορέας· ἐπλάσθη ὅτι ζητήσας γυναῖκα τὴν θυγατέρα τοῦ Ἐρεχθέος Ὠρείθυιαν καὶ ἀποτυχὼν ἥρπασεν αὐτὴν καὶ ἔφερεν εἰς τὸ Σαρπηδόνιον ἀκρωτήριον τῆς Θράκης, ὅτι ἐξ αὐτῆς ἐγέννησε πέντε θυγατέρας, ὅτι κατόπιν ἥρπασε καὶ δύο ἑτέρας νεάνιδας, Χλῶριν τὴν θυγατέρα τοῦ Ἀρκτούρου καὶ τὴν νύμφην Πίτυν, καὶ καθεξῆς. Συγχρόνως δ' ἔπλασεν ὁ ἄνθρωπος θεοὺς διαφόρους, οἵτινες κατ' αὐτὸν ἐδημιούργησαν τοῦ παντὸς τὰ διάφορα μέρη· οὕτω π. χ. βλέπων ὅτι ὁ οὐρανὸς βρέχει ἐπὶ τῆς γῆς καὶ διὰ τῆς βροχῆς ἡ γῆ γονιμοποιεῖται καὶ παράγει διάφορα φυτὰ καὶ δένδρα, ἔπλασεν ὅτι ὑπῆρχε θεὸς Οὐρανὸς καλούμενος, ὅστις ἔλαβεν ὡς σύζυγον τὴν θεὰν Γῆν καὶ ἐξ αὐτῆς ἐγέννησε διάφορα τέκνα· συγχρόνως δ' ὁ ἁπλοῦς οὗτος ἄνθρωπος ἔπλασεν ἥρωας, εἰς τοὺς ὁποίους ἀπέδιδε πράξεις ὑπερφυσικὰς καὶ ἀνωτέρας ἢ κατ' ἄνθρωπον, ἔπλασε μυρία ὅσα τέρατα, μυρία ὅσα θαυμαστά.

Τὰς διαφόρους ταύτας διηγήσεις, τὰς παρὰ τῷ λαῷ σωζομένας, λαβόντες ἔπειτα οἱ συγγραφεῖς συνήθροισαν, ἐπιπροσέθηκαν δὲ τὸν ἴδιον αὐτῶν χρωματισμὸν, τὴν ἰδίαν αὐτῶν ποιητικὴν ἔμπνευσιν, καὶ οὕτως ἀπετέλεσαν ὅ,τι ὁριστικῶς πλέον καλοῦμεν μῦθον, δηλονότι ἀλληγορικήν τινα παράστασιν φυσικῶν φαινομένων ἢ ἀνθρωπίνων πράξεων. Εἰς τοὺς μύθους ὅμως τούτους ἀνεμίχθησαν ἔπειτα καὶ πράξεις ζώων, ζωηρῶς καὶ ἀστείως ἀλληγοροῦσαι ἀνθρωπίνους πράξεις. Ὥστε, γενικῶς εἰπεῖν, κατὰ ταῦτα περιλαμβάνουσιν οἱ μῦθοι δύο τινά: ἢ πράξεις ὁμοίων ἡμῖν ἀνθρώπων μεμιγμένας μετὰ πράξεων τεράτων καὶ ὄντων παρὰ φύσιν καὶ ἀλληγορικῶν, ἢ πράξεις ζώων καὶ ὄντων ἐν γένει ἀψύχων, ἅτινα ὁμιλοῦσι καὶ δρῶσιν ὡς ὁ ἄνθρωπος. Εἰς τοῦτο τὸ εἶδος ἠσχολήθησαν κυρίως οἱ ἀρχαῖοι, τοῦ Αἰσώπου θέσαντος

τὰς βάσεις καὶ οὕτως ἀπὸ τούτου Αἰσώπειοι ἐκλήθησαν μῦθοι. Περὶ τὸ ἕτερον δὲ εἶδος τῶν μύθων περιστρέφεται ἡ ἀρχαία μυθολογία πᾶσα καὶ τὰ παρ' ἡμῖν παραμύθια. Μεταξὺ δὲ τῶν δύο τούτων, αὕτη καθ' ἡμᾶς εἶναι ἡ διαφορὰ, ὅτι ἡ μὲν ἀρχαία μυθολογία περιελάμβανε παραδόσεις, ἃς ὁ λαὸς ἐπίστευεν ὡς γενομένας, καὶ ἱστόρει τὰ συμβάντα ἡρώων, οὓς αὐτὸς ἐθεώρει ὡς πραγματικοὺς, ἐνῷ τοῦτο δὲν συμβαίνει εἰς τὰ παραμύθια. Ταῦτα δηλαδὴ περιλαμβάνουσι συμβάντα πλαστὰ καὶ πράξεις ἀνθρώπων ἢ οὐδέποτε ὑπαρξάντων ἢ, ἂν ὑπῆρξαν, περιβεβλημένων σκοτεινὸν περικάλυμμα· καὶ ναὶ μὲν ὁ λαὸς, ἢ μᾶλλον οἱ ἁπλούστεροι, πιστεύουσι τὰς παραδόσεις ταύτας, ἀλλὰ τοὐλάχιστον οἱ πεπαιδευμένοι ἀποκρούουσιν αὐτὰς, ἐνῷ τὸ πάλαι αὐτοὶ οἱ πεφωτισμένοι ἐπίστευον τὰ μυθολογούμενα, ἢ προσεποιοῦντο κἂν ὅτι δίδουσι πίστιν εἰς αὐτά.

Ὅτι ὅμως τὰ ἡμέτερα παραμύθια ἔχουσι τὸ σπέρμα τῶν ἀρχαίων παραδόσεων καὶ μυθολογημάτων καὶ ἐξ αὐτῶν κατάγονται, εἶναι δῆλον, καθότι πολλὰ αὐτῶν ἔχουσι ξένην συγγένειαν πρὸς τὰ παρὰ τῶν ἀρχαίων περὶ ἡρώων καὶ θεῶν μυθολογούμενα. Εἰς τὸ σπέρμα τοῦτο τῶν ἀρχαίων μυθολογημάτων τῶν ἀρχαίων παραδόσεων, ἦλθον καὶ ἀνεμίχθησαν ἐνωρὶς καὶ σπέρματα ἀνατολικῶν, ἀσιατικῶν καὶ εὐρωπαϊκῶν μύθων. Ἡ Χαλιμὰ εἶχε καταντήσει κοινὸν καὶ προσφιλὲς τοῖς πᾶσιν ἀνάγνωσμα, οἱ δ' ἐξ Εὐρώπης ἐπανερχόμενοι ταξειδιῶται, ἀκούοντες ἐκεῖ τὰ λεγόμενα Contes des fées ἐν ταῖς μακραῖς τοῦ χειμῶνος νυξὶ, διηγοῦντο τοῖς συντοπίταις αὐτῶν τὰ θαυμάσια ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὁποῖα ὅμως ἔδιδον ἰδιάζοντα χρωματισμὸν, καὶ ὧν τὰ ὀνόματα μετέπλασσον ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον. Οὕτω τὸν Μάγον Μερλῖνον ἀντικατέστησαν ἄλλοι Μάγοι καὶ Μάγισσαι· τοὺς Ἱππότας τῆς Στρογγύλης Τραπέζης (Chevaliers de la Table-Ronde) οἱ Τεσσαράκοντα καὶ εἷς Δράκοντες, τὸν Κυανοπώγωνα (Barbe-Bleue) ὁ Τρίμματος, καὶ καθεξῆς. Παράδειγμα δὲ τοῦ λόγου ἡμῶν τούτου εἶναι τὸ παραμύθι τῆς Στακτοῦς ἢ Στακτοπαίπαλης, κοινὸν ἐν τῷ στόματι τοῦ λαοῦ καὶ προσφιλὴς παράδοσις. Πολλοὶ βεβαίως γινώσκουσι τὴν Cenerentola, ἓν τῶν ὡραιοτέρων μελοδραμάτων τοῦ διασήμου μουσικοῦ Ἰωακεὶμ Ῥοσσίνη· τὸ δρᾶμα τοῦτο, στηριζόμενον ἐπὶ παραδόσεως τοῦ λαοῦ καὶ κατ' αὐτὴν πεποιημένον, εἶναι

αὐτὸ τοῦτο τὸ παραμύθι τῆς Στακτοῦς μεμελοποιημένον καὶ εἰς ἰταλικοὺς στίχους μετηνεγμένον· ἡ δὲ παράδοσις τοῦ λαοῦ, καθ' ἣν ἐποιήθη, εἶναι μία ἐκ τῶν ἀπείρων ἐκείνων μυθιστοριῶν τῶν παρὰ τοῖς λαοῖς τῆς Δύσεως ἀπαντωμένων καὶ ἰσοδυναμουσῶν τοῖς ἡμετέροις παραμυθίοις, ἡ Cendrillon τῶν Γάλλων, ἡ Cenerentola τῶν Ἰταλῶν, ἡ Aschenbrödel τῶν Γερμανῶν. Καὶ ἕτερον δὲ παράδειγμα τῆς ἐπενεργείας ταύτης τῶν ξένων παραμυθίων εἶναι ἡ ἐν τοῖς ἡμετέροις εὕρεσις ξενικῶν πολλάκις ὀνομάτων, εἴτε ἀνδρῶν εἴτε καὶ γυναικῶν· οὕτως εἰς ἓν παραμύθι εὑρηται τὸ ὄνομα Ῥόζα, ὅπερ οὐδὲν ἐνέχει τὸ ἑλληνικόν.

Ἴχνη δὲ τῆς Χαλιμᾶς καὶ ἐν γένει τῶν ἀσιατικῶν μύθων εὑρηνται ἐν πολλοῖς παραμυθίοις, καὶ ταῦτα εἶναι τὰ εὐδιακριτότερα, καθ' ἃ, τολμῶμεν εἰπεῖν, καὶ ἐμορφώθησαν τὰ ἡμέτερα παραμύθια. Οὕτως οἱ Μάγοι οἱ πολύπειροι, οἱ Μαῦροι οἱ ἀποτρόπαιοι, οἱ Δράκοντες οἱ πτερωτοὶ καὶ τὰ παντοῖα ἐκεῖνα καὶ πολυειδῆ τέρατα, ἀπεικονίσματα τῆς θερμῆς φαντασίας τῶν ἀνατολικῶν λαῶν, τὰ κατὰ κόρον εἰς τὴν Χαλιμᾶν ἀπαντώμενα εὑρηνται πολλαχοῦ τῶν ἡμετέρων παραμυθίων.

Τῶν ἀρχαίων δὲ παραδόσεων τὰ ἴχνη εὑρηνται καθαρώτατα, καὶ ἐνιαχοῦ τὰ ἡμέτερα παραμύθια εἶναι αὐταὶ αἱ ἀρχαῖαι παραδόσεις. Ὁ Ἡρόδοτος π. χ., ἐν βιβλίῳ β' παραγράφῳ 121, διηγεῖται παράδοσίν τινα περὶ τοῦ βασιλέως Ῥαμψινίτου, καθ' ἣν δύο ἀδελφοὶ κλέπται ἔκλεπτον τὸ θησαυροφυλάκιον αὐτοῦ χωρὶς νὰ ἀνακαλυφθῶσι ποτέ· μετὰ 2,200 ἔτη τὴν παράδοσιν ταύτην ἤκουσα ἐν εἴδη παραμυθίου παρά τινος Κυπρίου παῖς ἔτι ὤν, ὁπότε ἐγὼ μὲν μόλις ἐξ ἀκοῆς ἐγνώριζον τὸν Ἡρόδοτον, ἐκεῖνος δὲ οὐδὲ κἂν τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἶχεν ἀκούσει· καθὰ δὲ ἐβεβαιώθην, ἐν Μήλῳ ἡ παράδοσις αὕτη εἶναι κοινὴ ἐν τοῖς στόμασι τῶν γραιῶν ὡς μῦθος.

Πρὸς μείζονα δὲ τῶν λόγων μου πίστιν, ἄσκοπον δὲν νομίζω νὰ παραβάλω δύο τῶν ἡμετέρων παραμυθίων, ἓν μὲν πρὸς παράδοσιν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, ἕτερον δὲ πρὸς ἀρχαίαν παράδοσιν. Καὶ ἐκλέγω τὰ δύο ταῦτα, ἅπερ καὶ ἀνωτέρω ἀνέφερα, τὸ παραμύθι δηλονότι τῆς Στακτοῦς καὶ τὸ τοῦ Φυσικοῦ Κλέφτη.

Ὁ Ἡρόδοτος, ὡς ἀνωτέρω εἶπον, διηγεῖται ἡμῖν τὴν ἑξῆς παράδοσιν. Ὁ Ῥαμψίνιτος ἦτο πλουσιώτατος βασιλεὺς, ἠθέλησε δὲ νὰ κτίσῃ ὅπως ἀσφαλίσῃ τὰ πλούτη του οἴκημα λίθινον,

ἔχον ἕνα μόνον τοῖχον πρὸς τὸ μέρος τῆς ὁδοῦ. Ἀλλ' ὁ ἀρχιτέκτων ἐσυλλογίσθη ὅπως ἕνα τῶν λίθων τοῦ πρὸς τὴν ὁδὸν τοίχου ποιήσῃ ἐξαιρετὸν, ὥστε νὰ δύνηται νὰ ἀφαιρῆται ὑπὸ δύο ἢ καὶ ὑφ' ἑνὸς ἀνδρὸς, καὶ οὕτω δυνηθῇ νὰ οἰκονομήσῃ ὁ πτωχὸς μέρος τοῦ θησαυροῦ τοῦ βασιλέως. Πλὴν μόλις ἐπεραίωσε τὸ ἔργον, καὶ εὐθὺς βαρεῖα ἀσθένεια τὸν ῥίπτει εἰς τὴν κλίνην· προσεγγιζούσης δὲ τῆς τελευτῆς, προσκαλεῖ τοὺς δύο υἱοὺς καὶ ἀφηγεῖται αὐτοῖς τὰ διατρέχοντα. Οἱ δύο ἀδελφοὶ ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς συνέρχονται εἰς συμβούλιον, καὶ ἐκτελοῦσι τὸ πείραμα, ὅπερ ἐπαναλαμβάνουσι καὶ τὴν ἐπαύριον καὶ τὴν μετὰ τὴν ἐπαύριον. Ὁ Ῥαμψίνιτος ὅμως, εἰσελθὼν εἰς τὸν θησαυρὸν, βλέπει ἀγγεῖα κενὰ χρημάτων, πολλῷ δὲ μᾶλλον ἐκπλήσσεται ὅταν στρεφόμενος πανταχοῦ βλέπῃ τὰ σήμαντρα σῶα. Τί σκέπτεται λοιπόν; διατάσσει νὰ στήσωσι παγίδας ἐντὸς τοῦ θησαυροῦ ὅπως συλληφθῇ ὁ κλέπτης. Τὴν ἑσπέραν οἱ ἀδελφοὶ ἐπανέρχονται εἰς τὸν θησαυρὸν, πλὴν ὁ πρεσβύτερος δίκην ποντικοῦ συλλαμβάνεται εἰς τὴν παγίδα. Ἐδῶ τὴν ἔπαθαν· εὐθὺς ὅμως ὁ συλληφθεὶς συλλογιζόμενος ὅτι οὕτως ἢ ἄλλως ἦτο χαμένος, μὴ θέλων δὲ νὰ καταστρέψῃ καὶ τὸν ἀδελφὸν, παρακαλεῖ αὐτὸν ν' ἀποκόψῃ τὴν κεφαλὴν ὅπως μὴ ἀναγνωρισθῇ ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Ἅμ' ἔπος ἅμ' ἔργον· ἡ κεφαλὴ ἀποκόπτεται καὶ ὁ ἐπιζήσας ἀδελφὸς ἀπέρχεται μετ' αὐτῆς καὶ μετ' ἐπικουρίας νέων χρημάτων εἰς τὰ ἴδια. Τὴν ἐπαύριον ὁ βασιλεὺς χαίρων εἰσέρχεται εἰς τὸ οἴκημα πεποιθὼς ὅτι συνελήφθη ὁ κλέπτης· πλὴν ὢ τῆς ἐκπλήξεως! εἰς τὴν παγίδα συνελήφθη ὁ κλέπτης, ἀλλ' ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ ᾤχετο ἀπιοῦσα· πόθεν; σεῖς καὶ ἐγὼ τὸ ἠξεύρομεν, ὁ δὲ δυστυχὴς Ῥαμψίνιτος μάτην περιβλέπει πέριξ αὐτοῦ ὅπως ἀνακαλύψῃ ὁπήν τινα. Εὐφυὴς ὅμως ἄλλως ὤν, διατάσσει ὅπως ἀναρτήσωσι τὸ ἀκέφαλον πτῶμα παρὰ τὴν εἴσοδον τῆς πόλεως, ἐπιτάξας τοῖς ὁρισθεῖσι φύλαξι, νὰ συλλάβωσιν ὃν ἂν παρατηρήσωσι κλαίοντα. Ἡ μήτηρ τοῦ νεκροῦ ἐν τούτοις ἤρξατο νὰ ἐκφέρῃ πικρὰ κατὰ τοῦ ἐπιζῶντος ἀδελφοῦ παράπονα παραγγείλασα αὐτῷ νὰ ἄρῃ τὸ κρεμάμενον πτῶμα, ἄλλως αὐτὴ μεταβᾶσα παρὰ τῷ Ῥαμψινίτῳ θὰ καταμηνύσῃ τὰ πάντα. Μεταξὺ σφύρας καὶ ἄκμονος εὑρισκόμενος ὁ δυστυχὴς ἀδελφὸς ἐσυλλογίσθη καὶ ἐτεχνάσθη τὸ ἑξῆς· φορτώσας ἐπ' ὄνου ἀσκοὺς οἴνου ἐπορεύετο πρὸς τὴν εἴσοδον τῆς πόλεως, ὅπου δῃ-

λονότι τὸ τοῦ ἀδελφοῦ ἐκρέματο πτῶμα· μόλις δ' ἐπλησίασεν ἐκεῖ καὶ ἤνοιξε τοὺς ἱμάντας δύο ἢ τριῶν ἀσκῶν. Ὁ οἶνος ἔῤῥεε ποταμηδὸν, οἱ δὲ φύλακες ἔσπευσαν ὅπως τὸν συνάξωσιν. Ὁ φίλος μας ἤρχισε νὰ κόπτηται καὶ νὰ φωνάζῃ, συγχρόνως δ' ὑπόσχεται εἰς τοὺς φύλακας τὸν ἕνα ἀσκὸν ὡς δῶρον ἂν βοηθήσωσιν αὐτὸν νὰ δέσῃ τοὺς ἱμάντας. Οἱ φύλακες ἄσμενοι ἐξετέλεσαν τὸ ἔργον, μεθ' ὃ παρεκάθησαν εἰς εὐωχίαν εἰς ἣν προσεκάλεσαν καὶ τὸν κλέπτην τοῦ θησαυροῦ. Τὸν πρῶτον ἀσκὸν διεδέχθη δεύτερος καὶ τὸν δεύτερον τρίτος ἕως οὗ οἱ φύλακες οἰνοβαρεῖς ὁ εἷς μετὰ τὸν ἄλλον ἔπεσαν χαμαὶ καὶ ἐκοιμήθησαν. Συγχρόνως εἶχεν ἐπέλθει καὶ ἡ νύξ· τότε ὁ κλέπτης ἐκκρεμᾷ τὸ σῶμα, τὸ φορτόνει ἐφ' ἑνὸς τῶν ὄνων, συγχρόνως δὲ ξυρίζει τὸ δεξιὸν γένειον καὶ τὸν δεξιὸν μύστακα τῶν φυλάκων καὶ φθάνει παρὰ τῇ μητρί. Τὴν ἐπαύριον δύο περιέμενον τὸν Ῥαμψίνιτον ἐκπλήξεις, ἡ κλοπὴ τοῦ νεκροῦ καὶ τῶν φυλάκων τὸ ξύρισμα· ἐσυλλογίσθη νέον μηχάνημα· ἐνθέτει ἐντὸς οἰκήματος τὴν κόρην αὐτοῦ ἣν διατάσσει πάντας τοὺς πολίτας νὰ δέχηται, ἀφοῦ ὅμως ἕκαστος ἔλεγε πρότερον αὐτῇ τί σοφώτατον καὶ τί ἀνιαρώτατον ἔπραξεν ἐν τῷ διαστήματι τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Ὁ κλέπτης, μαθὼν τοῦτο, ἐνόησε τοῦ βασιλέως τὸν σκοπόν· διὸ ἀποταμὼν ἀπὸ τοῦ βραχίονος τὴν χεῖρα προσφάτου νεκροῦ καὶ κρατῶν αὐτὴν ὑπὸ τὸ ἱμάτιον, ἔρχεται πρὸς τὴν βασιλόπαιδα νύκτωρ. «Τί σοφώτατον ἔπραξας, τί δ' ἀνιαρώτατον ἐν τῷ βίῳ; ἐρωτᾷ ἡ θυγάτηρ τοῦ Ῥαμψινίτου. —Ἀνιαρώτατον μὲν ὅτι ἀπέκοψα τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀδελφοῦ μου ὅτε συνελήφθη ὑπὸ παγίδος ἐν τῷ θησαυρῷ τοῦ βασιλέως, σοφώτατον δ' ὅτι ἀπήγαγον τὸν νεκρὸν αὐτοῦ ἀφοῦ ἐμέθυσα καὶ ἐξύρισα τοὺς φύλακας.—Σὲ συνέλαβον, κραυγάζει ἡ βασιλόπαις, ἁρπάζουσα τὴν πρόσθετον χεῖρα, ἐνῷ ὁ κλέπτης σιγανὰ σιγανὰ ἀπέρχεται. Σπεύδουσι πάντες μετὰ φώτων ἐντὸς τῆς αἰθούσης, καὶ βλέπουσι τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως χεῖρα νεκροῦ κρατοῦσαν. Ὁ Ῥαμψίνιτος, μαθὼν καὶ τὴν νέαν ταύτην πανουργίαν, ἐθαύμασε τὴν ὀξύνοιαν καὶ τὴν τόλμην τοῦ ἀνθρώπου, καὶ δι' ἐπισήμου διαταγῆς ἀφοῦ τὸν ἠμνήστευσε τὸν προσεκάλεσεν ἐνώπιον αὐτοῦ· παρουσιασθεὶς δ' ἐκεῖνος πρὸ τοῦ βασιλέως ἔλαβε παρ' αὐτοῦ εἰς γάμον τὴν θυγατέρα.

Τὴν παράδοσιν ταύτην, ὡς καὶ πρὸ ὀλίγου ἀνέφερα, ἤκουσα παρ' ἁπλοῦ ἀνδρὸς ἀπαραλλάκτως, ἀλλ' ὡς παραμύθιον καὶ μὲ

μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι τὸν μὲν Ῥαμψίνιτον ἀντικατέστησεν ἕνας βασιλεὺς, τὴν δὲ Αἴγυπτον μία χώρα. Ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς Κυπριακοῖς τοῦ κυρίου Σακελλαρίου ἀπαντῶμεν μῦθόν τινα ὁ φυσικὸς κλέφτης ἐπιγραφόμενον, ἐνέχοντα πολλὰ στοιχεῖα τῆς παραδόσεως ταύτης. Ἐν τῷ παραμυθίῳ τούτῳ δὲν πρόκειται περὶ τῆς οἰκοδομῆς θησαυροῦ, οὐδὲ περὶ ἀρχιτέκτονος ἀφέντος λίθον ἐξαιρετὸν, ἀλλὰ θεῖός τις ἐρωτᾷ τὸν ἀνεψιόν του ποία εἶναι ἡ καλλιτέρα ἐργασία,—νὰ κλέπτωμεν καὶ νὰ τρῶμεν, ἀποκρίνεται ὁ ἀνεψιός. Ἀφοῦ δὲ δι' ἐπιτηδείων μέσων κλέπτει δύο πρόβατα καὶ ἕνα βοῦν, συμφωνεῖ μὲ τὸν θεῖόν του ὅπως ἔλθωσιν εἰς τὴν κάσσαν τοῦ βασιλέως τῆς χώρας καὶ κλέψωσι χρήματα. Καὶ οὕτως ἐρχόμεθα ἐπὶ τὸ προκείμενον τῆς Ἡροδοτείου παραδόσεως. Ὁ ἀνεψιὸς ἐσκέφθη τὸ ἑξῆς ὅπως καταβῇ εἰς τὸ βασιλικὸν θησαυροφυλάκιον· ἀνέβη ἐπὶ τῆς στέγης αὐτοῦ διά τινος παρακειμένου δώματος, καὶ ἐκβαλὼν μίαν πλάκα, ἠνέῳξε ὁίοδον καὶ κατήρχετο ἑκάστοτε μετὰ τοῦ θείου του διὰ σχοινίου ἐντὸς αὐτοῦ. Ὁ βασιλεὺς ἠννόησεν, ὅτι λείπουσι χρήματα, πλὴν, ἦττον εὐφυὴς τοῦ Ῥαμψινίτου ὤν, ἠγνόει τί νὰ πράξῃ· εὐτυχῶς τότε συνέβη νὰ εὑρίσκηται εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ κράτους κλέπτης πανουργότατος καὶ εὐφυέστατος. Τοῦτον συνεβουλεύθη ὁ βασιλεὺς περὶ τοῦ πρακτέου. Ὁ κλέπτης διατάσσει νὰ κλείσωσι καλῶς τὰς θύρας καὶ τὰ παράθυρα τοῦ θησαυροῦ, ἵνα ἴδῃ μήπως εἰσέρχηταί ποθεν φῶς· ἡ ἐπὶ τῆς στέγης περιαιρετὴ πλὰξ προὔδωκε τὰ πάντα. Λέγει λοιπὸν εἰς τὸν βασιλέα νὰ θέσῃ κάτωθεν αὐτῆς μέγαν λέβητα μὲ βραστὴν πίσσαν καὶ οὕτω νὰ συλληφθῶσιν οἱ κλέπται. Τὸ ἑσπέρας ὁ θεῖος καὶ ὁ ἀνεψιὸς ἔρχονται κατὰ τὸ σύνηθες εἰς τὸν θησαυρόν· ὁ θεῖος καταβαίνει πρῶτος πλὴν κολλᾷ ἐντὸς τῆς πίσσας ὡς αἱ μυῖαι τοῦ Αἰσώπου ἐντὸς τοῦ μέλιτος· φωνάζει εἰς τὸν ἀνεψιόν του νὰ τὸν σύρῃ ἄνωθεν· πλὴν εἰς μάτην· ἡ πίσσα τὸν κατέκαυσε· τότε ὁ ἀνεψιὸς ὅπως μὴ φωραθῇ καὶ αὐτὸς συλλαμβανομένου τοῦ θείου του, καταβαίνει μὲ προφύλαξιν καὶ κόψας τὴν κεφαλὴν τοῦ θείου ἀπέρχεται. Τὴν ἐπομένην ἡμέραν ὁ βασιλεὺς βλέπων σῶμα ἄνευ κεφαλῆς ἐντὸς τῆς πίσσης καταφεύγει πρὸς τὸν κλέπτην καὶ τὸν συμβουλεύεται ἐκ νέου.—Κρεμάσατε, λέγει, τὸ σῶμα εἰς τὴν ἀγοράν, καὶ ὅστις διαβὰς πρὸ αὐτοῦ δακρύσῃ ἂς συλληφθῇ. Ὁ φίλος μας ἰδὼν τοῦτο σπεύδει ἔντρομος πρὸς τὴν θείαν του καὶ διηγηθεὶς εἰς

αὐτὴν τὰ διατρέξαντα, τὴν παρακινεῖ, ἂν θέλῃ νὰ κλαύσῃ, νὰ λάβῃ κύπελλα μὲ γάλα ὄξινον καὶ ἅμα φθάσῃ πρὸ τοῦ σώματος τοῦ συζύγου της νὰ τὰ ῥίψῃ χαμαὶ καὶ ν' ἀρχίσῃ νὰ κλαίῃ, οὕτω δὲ θέλει φανῇ ὅτι κλαίει διὰ τὴν τοῦ γάλακτος ἀπώλειαν. Τὴν ἐπομένην ἡμέραν ὁ βασιλεὺς, ἰδὼν ὅτι καὶ διὰ τούτου τοῦ μέσου οὐδὲν κατώρθωσεν, ἐρωτᾷ ἐκ νέου τὸν ἐξ ἀποῤῥήτων του· οὗτος συμβουλεύει αὐτὸν νὰ θέσῃ κάτωθεν τοῦ πτώματος φλωρία ἱκανὰ καὶ ὁ σύντροφος τοῦ θανόντος δὲν θὰ δυνηθῇ νὰ κρατηθῇ, ἀλλὰ θὰ ἔλθῃ νὰ κλέψῃ αὐτὰ καὶ οὕτω τότε τὸν συλλαμβάνουσιν. Ἀλλ' ὁ ἀνεψιὸς ἅμα εἶδε τὰ φλωρία ἠννόησε τὸν σκοπὸν τοῦ τοποθετήσαντος αὐτὰ ἐκεῖ· πονηρότερος ὅμως ἐκείνου ὤν, ἀλείφει τὰ ὑποδήματα αὐτοῦ μὲ κόλλαν καὶ περιήρχετο πολλάκις ἄνω καὶ κάτω ὑπὸ τὸ πτῶμα, ὥστε ὑπεξήρεσε τὰ πλεῖστα τῶν φλωρίων προσκολληθέντα ἐπὶ τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ. Τὴν ἐπομένην πρωΐαν ὁ βασιλεὺς μετρήσας τὰ φλωρία βλέπει ὅτι ἔλειπον πολλὰ, οἱ φύλακες ὅμως οὐδένα εἶχον ἰδεῖ κύψαντα νὰ συνάξῃ ἐξ αὐτῶν. Ὁ βασιλεὺς ἐκ νέου καταφεύγει εἰς τὸν μυστικοσύμβουλον αὐτοῦ, ὅστις τὸν προτρέπει νὰ λάβῃ κάμηλον καὶ φορτώσας αὐτὴν διὰ πολυτιμοτάτων πραγμάτων νὰ τὴν περιφέρῃ δι' ἀνθρώπων του εἰς τὰς ὁδούς. Ὁ παῖς τότε φορτώσας ἐπ' ὄνου οἶνον περιήρχετο πωλῶν αὐτὸν τέσσαρας παράδας τὴν ὀκᾶν. Οἱ ἄνθρωποι τοῦ βασιλέως ἀπαντήσαντες αὐτὸν καὶ εὑρόντες τὸν οἶνον πάμφθηνον, ἔπιον κατὰ κόρον, ὡς εἰκὸς, ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐμέθυσαν· ὁ δὲ παῖς λαβὼν τὴν κάμηλον μετὰ τῶν ἐμπορευμάτων ἔφυγεν ἀφοῦ ἐξύρισε προηγουμένως τὸν ἥμισυν μύστακα καὶ τὸ ἥμισυ γένειον τῶν ἀνθρώπων τοῦ βασιλέως. Ὁ παῖς δ' ἀπαγαγὼν τὴν κάμηλον εἰς τὴν ἑαυτοῦ οἰκίαν, πάντα μὲν τὰ ἐπ' αὐτῆς πολύτιμα εἴδη ἐφύλαξεν, αὐτὴν δ' ἔσφαξε καὶ τὸ λῖπός της εἰς δύο ἐνέκλεισε πίθους. Διπλῇ τὴν ἐπαύριον ἔκπληξις περιέμενε τὸν βασιλέα: ἡ ἀξιογέλαστος κατάστασις τῶν ἀνθρώπων αὐτοῦ καὶ τῆς καμήλου ἡ κλοπή· ὁ παρ' αὐτῷ σύμβουλος συνεβούλευσε τότε αὐτὸν νὰ πέμψῃ γραΐάν τινα, ἥτις περιφερομένη ἀπὸ θύρας εἰς θύραν νὰ ζητῇ λῖπος καμήλου πρὸς θεραπείαν, βέβαιος ὤν, ὅτι ὅπου εὕρῃ τοιοῦτο ἐκεῖ θὰ ἦναι καὶ ὁ κλέπτης, καθότι τότε ἦν σπάνιον καὶ δυσεύρετον τὸ τῆς καμήλου λῖπος. Ἡ θεία τοῦ παιδὸς ἅμα παρουσιάσθη πρὸς αὐτὴν ἡ γραῖα ἄσμενος τῇ ἔδωκε τὸ λίπος, δι' οὗ ἡ γραῖα εὐθὺς ἐσημείωσε τὴν θύ-

ραν ὅπως τὴν γνωρίσῃ. Ὁ παῖς ἐπανελθὼν καὶ ἰδὼν τὴν θύραν σεσημειωμένην ἠννόησε τὰ διατρέχοντα καὶ σπεύσας ἐσημείωσε διὰ τοῦ λίπους πάσας τῆς πόλεως τὰς θύρας. Ὁ βασιλεὺς μαθὼν παρὰ τῆς γραίας τὰ διατρέξαντα, ἐξέρχεται πρὸς ἀναζήτησιν τῆς σημειωθείσης θύρας, πλὴν ἔκπληκτος βλέπει πάσας τῆς πόλεως τὰς θύρας. — Τί νὰ πράξω; ἐρωτᾷ τὸν ἐξ ἀπορρήτων του. — Αὐτὸς ἕνι καλλίτερος ἀπὸ 'μένα καὶ ἐὼ ἐν 'μπορῶ νὰ σᾶς συβουλέψω, ἀποκρίνεται οὗτος. Τότε ὁ βασιλεὺς ἐσύναξεν εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς πόλεως τὸν στρατὸν καὶ διεκήρυξεν, ὅτι ἂν παρουσιασθῇ πρὸς αὐτὸν ὁ κλέπτης θὰ δώσῃ εἰς αὐτὸν μεγάλα δῶρα. Πλὴν οὗτος ἐνδυθεὶς ὡς στρατιώτης, «ἐγὼ εἶμαι,» ἀνακράζει πρὸς τὸν βασιλέα, πλὴν ὡς ἤκουσε «πιάστε τον,» ἀναμίγνυται μὲ τοὺς στρατιώτας καὶ φωνάζων καὶ αὐτὸς «πιάστε τον» διαφεύγει τὸν κίνδυνον. Ὁ βασιλεὺς τότε ἐκ νέου διακηρύσσει πρὸς τοὺς πολίτας ὅτι ὅστις εἴπῃ ἀκριβῶς ὅλα τὰ ἁμαρτήματα αὐτοῦ εἰς τὴν βασιλόπαιδα θέλει γίνει γαμβρὸς αὐτοῦ. Ὁ κλέπτης παρουσιάζεται νύκτωρ πρὸς τὴν βασιλόπαιδα ἔχων ὑπὸ τὸν μανδύαν αὐτοῦ χεῖρα νεκροῦ καὶ διηγεῖται πρὸς αὐτὴν τὰ πάντα· ἡ βασιλόπαις δράττεται τοῦ βραχίονος αὐτοῦ, ὃν ἐκεῖνος ἀφήσας αὐτῇ ἀπέρχεται οἴκαδε. Ὁ βασιλεὺς τότε θαυμάσας τὴν σοφίαν καὶ εὐφυΐαν τοῦ κλέπτου ὠρκίσθη ὅτι θὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτὸν τὸν θρόνον του, θὰ τῷ δώσῃ δὲ εἰς γάμον τὴν θυγατέρα, ὅπερ καὶ ἐγένετο.

Ὁ μῦθος οὗτος διαφέρει μὲν κατὰ πολλὰ τῆς Ἡροδοτείου παραδόσεως, ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις εἶναι ἡ αὐτή· ὁ κλέπτης τοῦ Κυπριακοῦ παραμυθίου φαίνεται μὲν πολλὰ ἐπιδεξιώτερος τοῦ κλέπτου τοῦ Ῥαμψινίτου, πλὴν αἱ πράξεις αὐτοῦ ὑπερβολικαὶ οὖσαι ζεροῦνται πιθανότητος, ὅπερ δὲν συμβαίνει παρ' Ἡροδότῳ, τοῦ κλέπτου τοῦ ὁποίου αἱ πράξεις καὶ πιστευταὶ εἶναι καὶ λίαν ἀκριβεῖς. Ἐμακρηγόρησα εἰς τὴν παραβολὴν τῶν δύο τούτων μύθων ἐξ ἀνάγκης καὶ ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς τῆς ὑποθέσεως. Ἤδη δὲ συντόμως λίαν ἔρχομαι νὰ παραβάλω τὸ ἡμέτερον παραμῦθι Σταχτοῦ πρὸς τὸ Γαλλικὸν Cendrillon.

Οἵαν τάξιν παρὰ τῷ λαῷ ἡμῶν κατέχουσι τὰ παραμύθια, τοιαύτην παρὰ τοῖς Γερμανοῖς κατέχουσι τὰ Märchen, παρὰ δὲ τοῖς Γάλλοις τὰ Contes des fées. Τὰ τῶν Γάλλων συναγαγὼν ὁ Charles Perrault καὶ δώσας αὐτοῖς ἐξωτερικὸν χρωματισμὸν

καὶ μορφὴν τεχνικὴν ἐξέδωκε καταστὰς οὕτω τὸ εὐάρεστον τῶν παίδων ἀνάγνωσμα. Ἐν τούτων εἶναι ὁ μῦθος ὁ φέρων τὴν ἐπιγραφὴν Cendrillon. Ὁ μῦθος οὗτος εἶναι ἀπαράλλακτος πρὸς τὸν ἡμέτερον τῆς Σταχτοῦς, ὃν ἐσχάτως εἶδον ἐν τοῖς Κυπριακοῖς παραμυθίοις τοῦ κυρίου Α. Σακελλαρίου. Κρίνω περιττὸν νὰ εἴπω τὴν ὑπόθεσιν, καθόσον οἱ πλειότεροι ὑμῶν ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων γινώσκετε τὸν μῦθον· παραθέτω μόνον ἐνταῦθα ἓν τεμάχιον αὐτολεξεὶ ἵνα ἴδητε τὴν ὁμοιότητα. Ὁ Κύριος Perrault λέγει ἐν σελίδι 8 τοῦ μύθου αὐτοῦ· «Ἡ νεᾶνις οὐδόλως ἐβαρύνετο καὶ ἐλησμόνησε τί εἶχε παραγγείλει αὐτῇ ἡ προμήτωρ, εἰς τρόπον ὥστε ἤκουσε τὸ ὡρολόγιον σημαῖνον μεσονύκτιον ἐνῷ εἰσέτι ἐνόμιζεν ὅτι ἦτο ἡ ἑνδεκάτη ὥρα· ἀνηγέρθη καὶ ἔφυγε ταχεῖα ὡς ἔλαφος. Ὁ βασιλόπαις τὴν ἠκολούθησεν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ τὴν συλλάβῃ. Ἀπὸ τὴν βίαν της ἔπεσε τὸ ὑέλινον ὑπόδημά της, ὅπερ ὁ βασιλόπαις κύψας ἔλαβε μετὰ προσοχῆς.» Τὸ Κυπριακὸν παραμύθι λέγει: Ἐτούτη σὰν εἶδεν ποῦ ἦταν ἡ ὥρα νὰ πάῃ στὸ σπῆτι ἐσηκώθηκεν καὶ 'ποχαιρέτισεν κ'ἔρκοτουν. Τὸ βασιλόπουλον ποῦ τὴν εἶδεν μὲ τοιαῦτα ὥμορφα ροῦχα ἔτρεξεν 'ποπισόν της. Ἐτούτη γιὰ νὰ μὴ γνωριστῇ ἐβούρησε καὶ στὸ βούρημα ἔπεσεν ἡ μπότα της· ἔσκυψε τὸ βασιλόπουλο καί 'πιασέν την.»

Καὶ ταῦτα μὲν οὕτω· νῦν δὲ μεταβαίνω εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν ἡμετέρων παραμυθίων. Ὡς εἰκός, ἕνεκα τῶν διαφόρων πηγῶν ἐξ ὧν ἐλήφθησαν διάφορον εἶναι καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν. Ἐν αὐτοῖς κυρίως πρωτεύουσιν αἱ Μοῖραι. Αὗται ἐφορῶσιν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, ῥυθμίζουσι τὰ ἔργα αὐτῶν καὶ ἐπιβλέπουσιν ἐπὶ τοῦ μέλλοντός των. Ἐκ τῶν παραμυθίων δὲ τόσῳ πολὺ ἐρριζώθη ἡ ἰδέα αὕτη ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν ἁπλῶν ἀνθρώπων, ὥστε καὶ μέχρι τῆς σήμερον κοινῶς δοξάζεται ὅτι τὴν τρίτην ἡμέραν μετὰ τὴν γέννησιν τοῦ παιδὸς αἱ Μοῖραι ἐπισκέπτονται νύκτωρ αὐτὸ καὶ ἐπιδαψιλεύουσι τὰ δῶρά των. Πρὸς τοῦτο δὲ ὁ πατὴρ ἢ ἡ μήτηρ στρωννύουσι πρότερον τράπεζαν καὶ ὑπὸ τὸ τοῦ παιδὸς προσκεφάλαιον ἐκθέτουσι δῶρα, ὅπως αἱ Μοῖραι εὐχαριστηθῶσιν ἐλθοῦσαι. Αἱ Μοῖραι ἐν τοῖς παραμυθίοις συνήθως μὲν παριστῶνται ὑπὸ τὴν μορφὴν καὶ μεταβάλλονται εἰς ὡραίας νεάνιδας κεκοσμημένας δι' ἀδαμάντων, σμαράγδων καὶ μυρίων ἄλλων πολυτίμων λίθων καὶ ἀπαστραπτούσας ὑπὸ καλλονῆς καὶ δροσερότος. Δυνάμεθα δὲ νὰ συσχετίσωμέν πως τὰς Μοίρας τῶν ἡμε-

μετέρων παραμυθίων πρὸς τὰς Κῆρας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἢ τὰς Parcas τῶν Ῥωμαίων, τόσῳ μᾶλλον καθόσον καὶ ἐκεῖναι ἐπὶ τῶν τυχῶν τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐπὶ τοῦ μέλλοντος αὐτῶν ἀπέβλεπον. Αἱ Μοῖραι ὅμως αὗται συχνάκις ἐν τοῖς παραμυθίοις συγχέονται μὲ τὰς μαγίσσας, αἵτινες μετὰ τῶν μάγων κατέχουσι σημαντικὴν ἐν αὐτοῖς θέσιν. Ἐκτὸς ὅμως τούτων καὶ ἄλλα τοιαύτης φύσεως πρόσωπα ἀπαντῶμεν πολλαχοῦ ἐν τοῖς παραμυθίοις, οἷον δράκοντας, τέρατα, ἵππους πτερωτοὺς, βασιλεῖς τῶν πτηνῶν καὶ τῶν ζώων. Ἐνίοτε ἀπαντῶνται οἱ βρυκόλακες καὶ πολλὰ τῶν κατὰ τὴν Ἤπειρον παραμυθίων περὶ τούτους περιστρέφονται· διότι, κατ' ἐμὲ, δὲν πρέπει νὰ θεωρῶνται παραμύθια μόνα τὰ στερεότυπα τὰ ἀρχόμενα μὲ τὸ μίαν φορὰν κ' ἕναν καιρὸν, ἀλλὰ καὶ αἱ περὶ βρυκολάκων παραδόσεις, οἱ περὶ στοιχειῶν λόγοι, αἱ περὶ Νηρηίδων καὶ Λαμιῶν διηγήσεις, τί ἄλλο εἶναι ἢ αὐτόχρημα παραμύθια καθὸ περὶ ἀλληγορικὰ καὶ τερατώδη στρεφόμενα ἀντικείμενα; Ἀλλὰ δύναται νὰ μοὶ παραστήσῃ τις τότε ὅτι καὶ τῶν δημοτικῶν ᾀσμάτων πολλὰ εἶναι παραμύθια· βεβαίως· παραμύθια ὅμως ἔνστιχα, παραμύθια περιβληθέντα ποιητικὴν μορφὴν καὶ χάριν. Καὶ οὕτω δὲν διστάζω καθόλου νὰ κατατάξω μεταξὺ τῶν παραμυθίων τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῶν δημοτικῶν ᾀσμάτων, ἅτινα ὀνομάζω, τὸν Γάλλον Fauriel καὶ τὸν Γερμανὸν Passow ἀκολουθῶν, πλαστὰ τραγούδια, ἅτινα συνήθως ἐνέχουσιν, ὡς τότε ἔλεγον, ὑπόθεσιν πλαστὴν ἢ φαντασίαν. Πολλὰ δὲ καὶ τῶν βλαχικῶν τραγουδίων, ὡς τὰ περιστρεφόμενα περὶ τὰ στοιχεῖα ἐν γένει, κατατακτέα ἐν τοῖς παραμυθίοις. Ἰδοὺ π.χ. τοιοῦτον εἶναι τὸ δημοτικὸν ᾆσμα τὸ φέρον ἐπιγραφὴν Βρυκόλακας (α), τὸ ὁποῖον πολλοὶ λέγουσιν ὅτι εἶχεν ὑπ' ὄψιν ὁ ἀθάνατος Γερμανὸς ποιητὴς Bürger ποιῶν τὴν Λεονόραν αὐτοῦ, ἂν καὶ ὑπάρχουσιν οἱ διισχυριζόμενοι ὅτι τὴν Λεονόραν ἐνεπνεύσθη ἐκ τῶν τριῶν γερμανικῶν τούτων στίχων, οὓς ἤκουσε παρὰ νεάνιδός τινος ἐν ἀστροφεγγεῖ ἑσπέρᾳ

Der Mond der scheint sohelle
Die Todten reiten soschnelle
Feins Liebchen, grant dir nicht?

(α) Ἴδε *Passow Carmina Popularia*, σελ. 394. ᾆσμα 317.

δηλαδὴ

Γλυκὺ φῶς ἡ Σελήνη σκορπίζει
Νεκρῶν στίφος ταχύπουν βαδίζει,
Δὲν φοβεῖσαι, παρθένος μικρά;

Ο ΒΡΥΚΟΛΑΚΑΣ.

Μάννα μὲ τοὺς ἐννιά σου γιοὺς καὶ μὲ τὴ μιά σου κόρη,
Τὴν κόρη τὴ μονάκριβη, τὴ πολυαγαπημένη,
Τὴν εἶχες δώδεκα χρονῶν κ' ἥλιος δὲ σοῦ τὴν εἶδε,
Σ' τὰ σκοτεινὰ τὴν ἔλουζες, 'ς τ' ἄφεγγα τὴν ἐπλέκες,
Σ' τ' ἄστρο καὶ 'ς τὸν αὐγερινὸ τ' ἔφκιανες τὰ σγουρά της·
Ὁποῦ σοῦ φέρναν προξενιὰν ἀπὸ τὴ Βαβυλώνη,
Νὰ τὴν παντρέψῃς μακρυὰ, πολὺ μακρυὰ, 'ς τὰ ξένα.
Ὀχτ' ἀδελφοὶ δὲ θέλουνε, κι' ὁ Κωσταντῖνος θέλει·
—«Δός την, μάνα, δός την τὴν Ἀρετὴ 'ς τὰ ξένα,
Σ' τὰ ξένα 'κεῖ ποῦ περβατῶ, 'ς τὰ ξένα ποῦ πηγαίνω,
Νἄχω κ' ἐγὼ παρηγοριὰ, νἄχω κ' ἐγὼ κονάκι.»
—«Φρόνιμος εἶσαι, Κωσταντῆ, κι' ἄσχημ' ἀπηλογήθης·
Κι' ἂν μώρθῃ, γιέ μου, θάνατος, κι' ἂν μώρθῃ, γιέ μου, ἀρρώστια,
Κι' ἄν τύχῃ πίκρα ἡ χαρὰ, ποιὸς θὰ μοῦ τήνε φέρει;»
Τὸ Θιὸ τῆς ἔβαλ' ἐγγυτὴ καὶ τοὺς ἁγιοὺς μαρτύρους,
Ἂν τύχῃ κ' ἔρθῃ θάνατος, ἂν τύχῃ κ' ἔρθ' ἀρρώστια
Κι' ἂν τύχῃ πίκρα ἡ χαρὰ, νὰ πάῃ νὰ τήνε φέρῃ.
Καὶ σὰν τὴν ἐπατρέψανε τὴν Ἀρετὴ 'ς τὰ ξένα
Κ' ἐμπῆκε χρόνος δύσεφτος καὶ μῆνας ὠργισμένος
Κ' ἔπεσε τὸ θανατικὸ κ' οἱ ἐννιὰ 'δερφοὶ πεθάναν,
Βρέθηκ' ἡ μάνα μοναχὴ σὰν καλαμιὰ 'ς τὸν κάμπο.
Σ' τ' ὀχτὼ μνήματα δέρνετε, 'ς τ' ὀχτὼ μυριολογάει,
Σ' τοῦ Κωσταντίνου τὸ θαφτὸ ταῖς πλάκαις ἀνασκώνει·
—«Σήκου, Κωνσταντινάκι μου, τὴν Ἀρετή μου θέλω·
Τὸ Θιὸ μοῦ 'βαλες ἐγγυτὴ καὶ τοὺς ἁγιοὺς μαρτύρους,
Ἂν τύχῃ πίκρα ἡ χαρὰ, νὰ πᾷς νὰ μοῦ τὴ φέρῃς.»
Τ' ἀνάθεμα τὸν ἔβγαλε μέσ' ἀπὸ τὸ κυβοῦρι.
Κάνει τὸ σύγνεφ' ἄλογο καὶ τ' ἄστρο σαλιβάρι
Καὶ τὸ φεγγάρι συντροφιὰ καὶ πάει νὰ τήνε φέρῃ.
Πέρνει τὰ ὄρη 'πίσω του καὶ τὰ βουνὰ 'μπροστά του,
Βρίσκει την κ' ἐχτενίζουνταν ὄξου 'ς τὸ φεγγαράκι·
Ἀπὸ μακρυὰ τὴν χαιρετᾷ κι' ἀπὸ μακρυὰ τῆς λέγει·
—«Περβάτησ', Ἀρετοῦλά μου, κυράνα μας σὲ θέλει.»
—«Ἀλλοίμον', ἀδερφάκι μου! καὶ τ' εἶναι τούτ' ἡ ὥρα;
Ἀνίσως κ' εἶναι γιὰ χαρὰ νὰ βάλω τὰ χρυσᾶ μου,
Κι' ἂν ἦναι πίκρα πές μού το, νἄρτω κατὰ πῶς εἶμαι.»
—«Περβάτησ', Ἀρετοῦλά μου, κ' ἔλα κατὰ πῶς εἶσαι.»
Σ' τὴ στράτα ποῦ διαβαίνανε, 'ς τὴ στράτα ποῦ πηγαίναν,
Ἀκοῦν πουλιὰ καὶ κελαϊδοῦν, ἀκοῦν πουλιὰ καὶ λένε·
«Ποιὸς εἶδε κόρην ὤμορφη νὰ σέρνῃ πεθαμένος;»
—«Ἄκουσες, Κωσταντάκη μου, τί λένε τὰ πουλάκια;
«Ποιὸς εἶδε κόρη ὤμορφη νὰ σέρνῃ πεθαμένος;»

—«Λωλὰ πουλιά 'ν κι' ἂς κελαδοῦν, λωλὰ πουλιά 'ν κι' ἂς λένε.»
Καὶ παρακεῖ ποῦ πήγαιναν, κι' ἄλλα πουλιὰ τοὺς λένε·
«Τί βλέπομε τὰ θλιβερὰ, τὰ παραπονεμένα,
Νὰ περβατοῦν οἱ ζωντανοὶ μὲ τοὺς ἀπεθαμένους;»
—«Ἄκουσες, Κωσταντάκη μου, τί λένε τὰ πουλάκια;
Πῶς περβατοῦν οἱ ζωντανοὶ μὲ τοὺς ἀπεθαμένους.»
—«Πουλάκια 'ναι κι' ἂς κελαδοῦν, πουλάκια 'ναι κι' ἂς λένε.»
—«Φοβοῦμαί σ', ἀδερφάκι μου, καὶ λιβανιαῖς μυρίζεις.»
—«Ἐχτὺς βραδὺς ἐπήγαμε πέρα 'ς τὸν Ἅϊ Γιάννη
Κ' ἐθύμιασέ μας ὁ παππᾶς μὲ περισσὸ λιβάνι.»
Καὶ παρεμπρὸς ποῦ πήγαινε, κι' ἄλλα πουλιὰ τοὺς λένε·
«Ὦ Θὲ μεγαλοδύναμε, μεγάλο θάμα κάνεις,
Τέτοιαν πανώρια λυγερὴ νὰ σέρνῃ πεθαμένος.»
Τ' ἄκουσε πάλ' ἡ Ἀρετὴ κ' ἐρράγισ' ἡ καρδιά της.
—«Ἄκουσες, Κωσταντάκη μου, τί λένε τὰ πουλάκια;
Πές μου, ποῦ 'ν τὰ μαλλάκια σου, τὸ πηγορὸ μουστάκι;»
—«Μεγάλη ἀῤῥώστια μ' εὗρηκε, μ' ἔῤῥιξε τοῦ θανάτου,
Ποῦ πέσαν τὰ ξανθὰ μαλλιὰ τὸ πηγορὸ μουστάκι.»
Βρίσκουν τὸ σπῆτι κλειδωτὸ, κλειδομανταλωμένο,
Καὶ τὰ σπιτοπαράθυρα ποῦ 'ταν ἀραχνιασμένα.
—«Ἄνοιξε, μάνα μου, ἄνοιξε, καὶ νὰ τὴν Ἀρετή σου.»
—«Ἂν ἦσαι Χάρος διάβαινε, κι' ἄλλα παιδιὰ δὲν ἔχω,
Ἡ ὀλία ἡ Ἀρετοῦλά μου λείπει μακρυὰ 'ς τὰ ξένα.»
—«Ἄνοιξε, μάνα μ' ἄνοιξε, κι' ἐγὼ 'μαι ὁ Κωστῆς σου·
Ἐγγυτὴ σἔβαλα τὸ Θειὸ καὶ τοὺς ἁγιοὺς μαρτύρους,
Ἂν τύχῃ πίκρα γιὰ χαρὰ νὰ πά' νὰ σοῦ τὴ φέρω.»
Κι' ὥστε νὰ 'βγῇ 'ς τὴν πόρτα της ἐβγῆκεν ἡ ψυχή της.

Εἰς τὰ παραμύθια δ' ἐπίσης δέον νὰ καταταχθῶσι καὶ αἱ παντοῖαι ἐκεῖναι παραδόσεις περὶ παλαιῶν φρουρίων καὶ πύργων καὶ πρὸ πάντων γεφυρῶν, ὧν διασημότεραί εἰσιν ἡ τῆς γεφύρας τῆς Ἄρτας, ἡ τῆς Καρυταίνης, τοῦ Εὐρώτα ἐν Σπάρτῃ, καὶ ἡ τῆς τοῦ Διαβόλου ἐν Πόρῳ. Ἀξιοσημείωτον δ' εἶναι ὅτι τῶν παραδόσεων τούτων πολλαὶ ὁμοιάζουσι μὲ γερμανικὰς παραδόσεις, αἵτινες πλεῖσται ὑπάρχουσι περιστρεφόμεναι περὶ τοιαῦτα κτίρια· οὕτω π. χ. ἡ παράδοσις περὶ τῆς γεφύρας τοῦ Διαβόλου τοῦ Πόρου ὁμοιάζει πρὸς τὴν ἐν Ἑλβετίᾳ παράδοσιν περὶ τῆς αὐτόθι γεφύρας τοῦ Διαβόλου.

Συνήθως δὲ τὰ παραμύθια περιστρέφονται περὶ ὀλίγου χρόνου διάστημα καθότι καὶ πολλὰ παρεμβάλλονται αὐτοῖς ἐν εἴδει ἐπεισοδίων καὶ περιγράφουσιν ἐν γένει ὡρισμένας τοῦ ἀνθρωπίνου βίου πράξεις. Τὰ πάντα ὅμως ἐν αὐτοῖς παρίστανται ἀμφίβολα καὶ φασματώδη οὕτως εἰπεῖν, τὰ δὲ πρόσωπα διαδραματίζουσι τὰς διαφόρους πράξεις ὡς εἰ ὠθοῦντο ὑπό τινος εἱμαρμένης,

ὑπό τινος τυφλῆς ἀνάγκης, ὑπό τινος ἐνστίκτου, ὡς εἰπεῖν, χωρὶς νὰ ἔχωσι συνείδησιν τοῦ τί πράττουσιν. Ὁ ἀνεψιὸς π. χ ἐν τῷ Κυπριακῷ παραμυθίῳ, οὗτινος τὴν περίληψιν ἐποίησα ἀνωτέρω, ἔκοψε τὴν κεφαλὴν τοῦ θείου· ἡ κεφαλὴ αὕτη δὲν ἀφῆκεν ἴχνη αἱμάτων καθ' ὁδὸν δυναμένων νὰ διευκολύνωσι τὴν ἀνακάλυψιν; ὁ ἀνεψιὸς διατί νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν κόρην τοῦ βασιλέως ἐνῷ ἠδύνατο νὰ ἀποφύγῃ; καὶ ἂν ἦτο ἠναγκασμένος νὰ ὑπάγῃ διατί νὰ μὴ ἀποκρύψῃ ὅσα ἔπραξεν; ὁ δεῖνα Μαῦρος εἶναι φυλακισμένος εἰς τὸ δεῖνα φρούριον· διατί; ἕνεκα τίνος λόγου; ἄγνωστον. Περίεργον δ' εἶναι ὅτι τὰ παραμύθια περιστρέφονται συνήθως περὶ βασιλεῖς καὶ βασιλόπιδας καὶ τοῦτο ἀποδεικνύει σαφῶς τὴν ἐπὶ τῶν ἡμετέρων παραμυθίων ἐπενέργειαν τῆς ἀσιατικῆς μυθολογίας. Ἐπίσης δὲ περίεργον εἶναι ὅτι τὰ ἡμέτερα παραμύθια σπανιώτατα ὁρίζουσι τὸν τόπον ἐν ᾧ λαμβάνουσι χώραν, ἐνῷ τοῦτο δὲν συμβαίνει εἰς τὰ Contes des fées τῶν Γάλλων καὶ τὰ Märchen τῶν Γερμανῶν, ἅτινα μάλιστα ἐκτὸς τούτου ἔχουσι καὶ τὸ ἰδιάζον, ὅτι πολλάκις ἐν αὐτοῖς ἀναφέρονται καὶ ἱστορικὰ πρόσωπα. — Ὥστε ἐν γένει θέλετε νὰ κατασκευάσητε ἓν παραμύθι; Λάβετε ἕνα βασιλέα, εἶτα ἕνα Μάγον ἢ μίαν Μοῖραν, ἐπιπροσθέσατε καὶ ὀλίγον ἀθάνατο νερὸ, διότι ἐλησμόνησα νὰ σᾶς εἴπω ὅτι καὶ τοῦτο εἶναι ἓν τῶν κυριωτέρων συστατικῶν τῶν παραμυθίων, καὶ θὰ σχηματίσητε πλῆρες παραμύθιον, κατὰ τὴν χάριν μόνον καὶ τὴν ἁπλότητα ὑπολειπόμενον τῶν δημοτικῶν παραμυθίων.

Δυστυχῶς ὀλίγα μέχρι τοῦ νῦν ἐξεδόθησαν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ γλώσσῃ δημοτικὰ παραμύθια καὶ ὡς ἐκ τούτου δυσκολία ἐπιγίγνεται εἰς τὸν θέλοντα νὰ γράψῃ τι περὶ αὐτῶν. Καὶ μέχρι μὲν πρὸ ὀλίγου οὐδεμία σχεδὸν συλλογὴ παραμυθίων ὑπῆρχεν· ἐσχάτως ὅμως ὁ κύριος Ἀθανάσιος Σακελλάριος Ἀγιοπετρίτης, καθηγητὴς ἐν τῷ ἐν Πειραιεῖ γυμνασίῳ, ἐν τῷ γ' τόμῳ τῶν Κυπριακῶν αὐτοῦ, συγγραφῆς σπουδαίας καὶ αὐτῶν τῶν Εὐρωπαίων τὴν προσοχὴν ἐπισπασάσης, ἐδημοσίευσεν ὀκτὼ παραμύθια Κυπριακὰ, οὐ μόνον διακρινόμενα διὰ τὴν ἀφέλειαν αὐτῶν ἀλλὰ καὶ χρησιμεύοντα πολὺ ὡς μνημεῖα τῆς νεοελληνικῆς ἡμῶν γλώσσης. Ταῦτα ἐπιγράφονται ὡς ἑξῆς: Παραμύθι τοῦ Τρίμματου, τῆς Σταχτοῦς, τοῦ ἄρχοντα μὲ ταῖς τρεῖς κόραις, τοῦ γυιοῦ τοῦ βασιλέα καὶ τῆς κόρης

τοῦ Θρουμποπούλη, τοῦ βασιλέα μὲ τὸ προκομμένον παιδίον του, τοῦ φυσικοῦ Κλέφτη, τοῦ μεταμορφωμένου εἰς ὄφιν βασιλοπούλου, τοῦ Μαύρου καὶ τῶν Μαγισσῶν. Ὁ κύριος Βλάσιος Γ. Σκορδέλης ἐν τῇ ἀξιολόγῳ διατριβῇ του (α) Ἀνάλεκτα περὶ τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως παρεμβάλλει καὶ τέσσαρας μύθους τῆς ἐπαρχίας ταύτης, ὧν οἱ μὲν δύο ἐπιγράφονται μῦθος χελιδῶνος, μῦθος τρυγόνος, οἱ δ' ἕτεροι δύο εἶναι ἀνεπίγραφοι, προτάσσων καὶ ὀλίγα τινὰ περὶ τοῦ πῶς ἐν Φιλιππουπόλει ἀφηγοῦνται οἱ μῦθοι. Ὁ κύριος Ν. Γ. Πολίτης ἐν τῇ Πανδώρᾳ (β) ἐν συντόμῳ διατριβῇ, περὶ τῶν παραμυθίων παρὰ τοῖς νεωτέροις Ἕλλησιν ἐπιγραφομένῃ, παρεμβάλλει δύο ἢ τρία ἔνστιχα παραμύθια. Ὁ κύριος Γ. Χασιώτης εἶχε προκηρύξει ἄλλοτε ὅτι θὰ ἐκδώσῃ συλλογὴν τῶν παρὰ τοῖς Ἠπειρώταις παραμυθίων καὶ ἐξέδωκε μάλιστα καὶ τὸν πρόλογον αὐτῶν ἐν τῷ περιοδικῷ συγγράμματι Χρυσαλίδι (γ), πλὴν ἕνεκα λόγων ἡμῖν ἀγνώστων ἡ εἰρημένη ἔκδοσις δὲν εἶδε μέχρι τοῦδε τὸ φῶς. Πρό τινος ἐπληροφορήθην, ὅτι ὁ ἀκάματος καὶ δραστήριος καθηγητὴς, ὁ ἀείμνηστος Μαυροφρύδης, ὁ ἀώρως ἀπὸ τῆς ἡμετέρας κοινωνίας ἁρπαγείς, εἶχε συλλέξει πλῆθος παραμυθίων ἅτινα ἡτοιμάζετο νὰ ἐκδώσῃ ἐν τοῖς Μνημείοις τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας, ὧν ὁ Α' τόμος εἶδε μόνον τὸ φῶς, πλὴν μετὰ τὸν θάνατόν του κακὰ κακῶς ταῦτα ἀπώλοντο. Γερμανὸς δ' ἀνὴρ, ὁ πολυμαθὴς καὶ σοφὸς J. C. von Hahn, ἐν τῷ συγγράμματι Griechische und Albanesische Märchen, gesammett, übersetzt und erläuter, Leipziq 1864, ἐδημοσίευσε μεταπεφρασμένα 54 ἑλληνικὰ καὶ ἀλβανικὰ παραμύθια. Καὶ ὁ Γάλλος Μεσαιωνοδίφης J. A. Buchon ἐν τῷ συγγράμματί του La Grèce continentale et la Morée ἔχει τρία παραμύθια (δ), ἅτινα ἤκουσε μὲν εἰς τὸ Χάνι τῆς Γραβιᾶς, ἐπιγράφονται δὲ ἡ Ῥοδιά, ὁ Δρακοφάγος, τὸ μικρὸ μπαρμποῦνι μάγος.— Εἰς τὴν ἡμετέραν δὲ γλῶσσαν ὑπάρχει δημοσιευμένον ἓν εἰσέτι παραμύθιον, τὸ ἀθάνατο νερὸ ἐπιγραφόμενον, γεγραμμένον εἰς γλῶσσαν ἁπλῆν καὶ μετὰ τέχνης ἀρκετῆς καὶ εὑρισκόμενον ἐν βιβλίῳ ἐπιγραφομένῳ ὁ Ἀμάραντος, ἤτοι τὰ ῥόδα τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος, ὑπὸ Γεωργίου τοῦ Ὀλυμπίου, ἐν Πετρουπόλει, ᾳωμγ'. Τὸ παραμύθι τοῦτο ἤθελον ποιήσει ἔγκλημα πραγματικῶς ἐὰν ἠκούμην νὰ σᾶς τὸ ἀναφέρω μόνον διὰ τῶν δύο τούτων λέξεων, διότι, κατ' ἐμὲ κριτὴν, εἶναι ἓν τῶν ἀριστουργημάτων, ἐν τῶν ἐξοχωτέρων μνημείων τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας. Τόσῳ ἁπλοῦν ὅσῳ καὶ ἀφελὲς, περικλείει ἐν ἑαυτῷ ἰδέας φιλοσοφικωτάτας καὶ σκηνὰς καὶ περιγραφὰς, ἃς ἤθελε φθονήσει καὶ ὁ κάλλιστος ποιητής. Ἡ ὑπόθεσις τοῦ παραμυθίου τούτου εἶναι γνωστὴ τοῖς πλείστοις ἐκ τῶν προτέρων. Βασιλεὺς χώρας τινὸς, ἀγαπώμενος ὑπὸ πάντων τῶν ὑπηκόων του, ἀσθενεῖ βαρέως καὶ πλησιάζει πρὸς τὴν τελευτήν του· γέρων τις παραζὰς τῷ λέγει ὅτι ἵνα ἰαθῇ πρέπει νὰ πίῃ τὸ ἀθάνατο νερὸ, πρὸς τοῦτο δὲ νὰ πέμψῃ ἕνα τῶν πιστοτέρων αὐτοῦ. Ὁ υἱός του ἀναλαμβάνει τὸ ἔργον καὶ ἀρχίζει τὴν πορείαν του· καθ' ὁδὸν ἀπαντᾷ ἀνάκτορον, ἐν ᾧ κατῴκει ἀγαθός τις ἀνὴρ μετὰ τῆς συζύγου του, ἔχων καὶ κόρην ὡραιοτάτην· ὅτε ἐγέλα δύο ῥόδα ἔπιπτον ἐκ τῶν παρειῶν της, ὅτε δ' ἔκλαιε μαργαρῖται ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν της· τὴν ἀγαπᾷ· μεταβαίνει ἐκεῖ ἔνθα ἦν τὸ ἀθάνατο νερὸ, ἀφοῦ προηγουμένως διῆλθε δύο ἀνοιγοκλειόμενα ὄρη, τὸ λαμβάνει, τὸ φέρει πρὸς τὸν πατέρα του καὶ τέλος νυμφεύεται τὴν κόρην. Νὰ κάμω ἀνάλυσιν τοῦ παραμυθίου τούτου θὰ ἦτο τὸ αὐτὸ ὡς νὰ τὸ καταστρέψω, διὰ τοῦτο παρατίθημι ἐνταῦθα τρία ἢ τέσσαρα ἀποσπασμάτια, ἀφ' ἑνὸς μὲν ὅπως χρησιμεύσωσιν ὡς κόσμημα τοῦ ξηροῦ μου λόγου, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅπως ἐξ ὄνυχος γνωσθῇ ὁ λέων.

« Τὸ βασιλόπουλο ἐπῆγε νὰ ἰδῇ τοὺς φίλους του καὶ νὰ τοὺς ἀφήσῃ 'γειά. Τέλος πάντων ἀποχαιρετήθηκε καὶ μὲ τοὺς γονεῖς του, καὶ ἦταν ἕτοιμο ν' ἀναίβῃ 'ς τ' ἄλογό του καὶ ν' ἀρχίσῃ τὸ ταξεῖδί του· ἀμμὴ ἔξαφνα ἦλθε 'ς τὸ νοῦ του μιὰ καλὴ συμβουλὴ τῆς μάνας του, ὁποῦ ἀπὸ μικρὸς συχνὰ συχν' ἄκουε ἀπὸ τὸ στόμα της. Ἡ φρόνιμη μητέρα, κάθε 'μέρα καὶ κάθε ὥρα σχεδὸν, ἔλεγε τ' ἀκριβοῦ της· «Παιδί μου, εὐχὴ γονέων ἔπαρε καὶ σὲ βουνὸν ἀναίβα.» Ἀγκαλὰ κ' οἱ καλοὶ γονεῖς, ἀποχαιρετῶντας τὸν υἱόν τους, πολλὴ ὥρα τὸν εἶχαν ἀγκαλιασμένο, καὶ

(α) Ἐν τῇ Πανδώρᾳ τόμος ΙΑ' σ. 432.
(β) Τόμος ΙΗ' σ. 93.
(γ) Ἔτος Δ' φυλλ. 90, σ. 440.
(δ) Σελ. 263 καὶ ἑξῆς.

τὸν ἐβρέχανε μὲ τὰ δάκρυά τους· ἀπ' τὴ μεγάλη τους ὅμως πίκρα, ὁποῦ πρώτη φορὰ ἔπρεπε ν' ἀποχωρισθοῦνε μὲ τὸν ἀκριβό τους, ἀπομωρωθήκανε καὶ δὲν ἐνιώσανε πῶς αὐτὸς ἔφυγεν ἀπὸ ταῖς ἀγκάλαις τους, χωρὶς νὰ πάρῃ τὴν εὐχή τους. Τὸ βασιλόπουλο ἐκείνη τὴ στιγμὴ ἔσκυψε τὸ κεφάλι του κ' ἔτσι ἔλεγε μέσα του· «Τί 'ντροπὴ σ' ἐμένα ὁποῦ εἶμαι βασιλόπουλο, νὰ λησμονήσω ἐκεῖνο τὸ χρέος ὁποῦ κ' οἱ ἁπλοῖ ἄνθρωποι πολλὰ καλὰ τὸ γνωρίζουνε καὶ τὸ λένε συχνὰ 'ς τὰ παιδιά τους: Εὐχὴ γονέων ἔπαρε καὶ σὲ βουνὸν ἀναίβα.» Ἔτσι τὸ βασιλόπουλο ἐσυλλογίζουνταν ἐκείνη τὴ στιγμὴ, κ' οἱ ἄνθρωποι ὁποῦ 'στέκοντανε πλησίον του ἀπορούσανε τὴ μεγάλη του συλλογή· ἔπειτα ἐσήκωσε τὸ κεφάλι του, ἐπρόσταξε τὸ δοῦλό του νὰ κρατήσῃ τὰ χαλινάρια τ' ἀλόγου του, καὶ παρευθὺς ἀνέβηκε 'ς τὸ παλάτι, ἐπῆρε τὴν εὐχὴ τοῦ πατέρα του καὶ τῆς μάνας του καὶ, χωρὶς νὰ χάνῃ καιρὸ, ἐκατέβηκε πάλι, ἦλθ' ἐκεῖ ποῦ τὸν ἐπροσμένανε, ἐκάθησε 'ς τ' ἄλογό του, κ' ἐκίνησε 'ς τὸ δρόμο του. Δὲν ἔκαμε πολλὰ πατήματα, καὶ πάλ' ἐθυμήθηκε τὰ ἴδια λόγια τῆς μάνας του· ἀμμὴ ἐτότες ἡ καρδιά του ἦταν ἥσυχη, ἐπειδ' εἶχε πλέον μαζύ του τὴν εὐχή της. »

« Ἡ κόρη χαιρετῶντας, γλυκὰ ἐχαμογέλασε, κ' ἐν τῷ ἅμα δυὸ ὡραῖα καὶ δροσερὰ τριαντάφυλλα ἔπεσαν ἀπὸ τὰ δυό της μάγουλα. Τὸ βασιλόπουλο ἦταν ἔξω τοῦ ἑαυτοῦ βλέποντας τέτοι' ἀγγελικὰ κάλλη καὶ τέτοιαις ἀνήκουσταις χάραις τῆς κάρης· καὶ ἦταν ἕτοιμο νὰ τήνε ζητήσῃ εὐθὺς τοῦ πατέρα της γιὰ γυναῖκά του, ἂν κάθε στιγμὴ δὲν εἶχε 'ς τὸ νοῦ του τὸν ἄρρωστο πατέρα του, κι' ὁ στοχασμὸς αὐτὸς δὲν τοῦ καταπίκραινε τὴν καρδιά. Ὡς τόσ' ὁ πατέρας τῆς κόρης ἔδειξε τοῦ βασιλόπουλου μεγάλη φιλοξενία· ἐδιώρισε νὰ ἑτοιμάσουν ἕνα πλουσιοπάροχο τραπέζι. Σ' τὸν καιρὸ τοῦ γεύματος, τὸ βασιλόπουλο ἐδιηγήθηκε διάφορα περιστατικὰ, ὁποῦ τοῦ εἶχανε συνέβη 'ς τὸ ταξειδί του, καὶ τέλος πάντων, ὅτι πηγαίνει νὰ φέρῃ τ' ἀθάνατο νερὰ, γιὰ νὰ προφθάσῃ τὸν πατέρα του, ὁποῦ κινδυνεύει ν' ἀποθάνῃ. Ἡ κόρη ἔδινε μεγάλη προσοχὴ 'ς τὴν ὁμιλία τοῦ βασιλόπουλου· τὰ λόγια του τῆς ἐφαίνουντάνε πολὺ φρόνιμα καὶ πολὺ νόστιμα· καὶ ὅσῳ περισσότερο ἐπρόσεχε 'ς τὴν ὁμιλία του, τόση περισσότερη εὐχαρίστησι ηὕρισκε ν' ἀκούῃ καὶ νὰ βλέπῃ τὸ βασιλόπουλο. Ὅταν ὅμως τὸ βασιλόπουλο ἐφανέρωσε ὅτι βιάζεται νὰ κι-

νήσῃ 'ς τὸ δρόμο του, ἡ κόρη κατάκαρδα λυπήθηκε· μετὰ τὸ γεῦμα ἔπεσε σὲ μεγάλη συλλογὴ κ' ἔγινε μελαγχολική· ἔπειτα ἐζύγωσε 'ς τὴ μητέρα της, ἐπῆρε τὰ χέρια της, τά 'σφιξε καλὰ καλὰ, τὰ φίλησε κάμποσαις φοραῖς, κι' ἀγάλια ἀγάλια ἔτσι τῆς εἶπε· «Μητέρα μου, ἐγὼ πολλὰ λυποῦμαι ὁποῦ τὸ βασιλόπουλο θὰ φύγῃ.» Δὲν ἐπρόφθασε νὰ 'πῇ αὐτὰ τὰ λόγια, καὶ τὰ γλυκὰ ματάκια της ἐγεμίσανε δάκρυα, ὁποῦ εὐθὺς ἐγείνανε μαργαριτάρια, κ' ἐκυλίσανε 'ς τὴν ποδιὰ τῆς μητέρας της. Ἡ μητέρα ἐχαμογέλασε· αὐτὴ ἐκατάλαβε τί εἶχ' ἡ κόρη της. »

« Ὅταν τὸ βασιλόπουλο ἔμεινε μόνο του, ἄρχισε νὰ μελαγχολῇ· ἐθυμήθηκε τὸν ἄρρωστο πατέρα του, ἄρχισε νὰ μαλόνῃ τὸν ἑαυτό του, καὶ 'ς τὴν καρδιά του εἶχε μεγάλη στενοχωρία. Τώρα τοῦ θαμβόνανε τὸ νοῦ τὰ κάλλη τῆς κόρης, τώρα ἡ καρδιά του ἔκλαιε, ἐπειδὴ τοῦ φαινούντανε σὰν ν' ἄκουε καὶ τὴν ἀδυνατισμένη του φωνὴ νὰ μουρμουρίζῃ ταῦτα τὰ λόγια· «Παιδί μου, ξεψυχῶ! ποῦ 'ναι τ' ἀθάνατο νερό;» Καὶ τοῦτος εἶναι ὁ μεγαλείτερος ἀγῶνας ὁποῦ ὑπόφερε τὸ βασιλόπουλο, κλονιζόμενο μεταξὺ σὲ δυὸ αἰσθήματα, καὶ τὰ δυὸ δυνατὰ—δυνατὰ καὶ ὡραῖα αἰσθήματα, ὁποῦ 'μοιάζουνε μὲ δυὸ ὡραίαις Ἀμαζόναις, καὶ σοῦ φαίνεται σὰν νὰ ταῖς βλέπῃς νὰ πολεμοῦνε. Κ' ἡ δυὸ ἔχουν ὀνόματα τῆς ἀγάπης· τὸ ὄνομα τῆς μιᾶς—ἀγάπη 'ς τὰ κάλλη, τὸ ὄνομα τῆς ἄλλης—ἀγάπη 'ς τοὺς γονεῖς. Δὲν ἐβγῆκαν νὰ παλεύσουν 'ς τὰ μαρμαρένι' ἁλώνια, ἀμμὴ ἐμβῆκαν νὰ πολεμήσουν 'ς τὴ μεγάλη καρδιὰ τοῦ βασιλόπουλου· γερὰ ἐπιάσθηκαν, σὰν παλληκάρια ἐχτυπήθηκαν. Κ' ἡ δυὸ ὡραίαις κοπέλλαις, κ' ἡ δυὸ Ἀμαζόναις—ἠρώϊσσαις· ἤθελα κ' ἡ δυὸ νὰ νικήσουνε, ναὶ, τό 'θελα, ἀμμὴ δὲ γίνεται νὰ νικήσουνε κ' ἡ δυό· ἡ μιὰ πρέπει νὰ πέσῃ. Καὶ μοῦ φαίνεται, σὰν νὰ τήνε βλέπω—ἔπεσ' ἡ μιά. Καὶ ποιὰ στοχάζεσθε; Ἡ Ἀμαζόνα—ἡ ἀγάπη 'ς τὰ κάλλη, ἔπεσε Ἡ Ἀμαζόνα—ἡ ἀγάπη 'ς τοὺς γονεῖς, ἐνίκησε. Τὸ βασιλόπουλο ἀποφάσισε νὰ σηκωθῇ πολλὰ πρωΐ, καὶ νὰ φύγῃ κρυφ' ἀπὸ τὴ κόρη. »

« Τώρα εἶναι καιρὸς νὰ θυμηθοῦμε καὶ τὴ νύφη. Ἡ κόρη κάθε πρωΐ ἀνέβαινε 'ς ἕν' ἀπὸ τὰ πλέον ὑψηλὰ δώματα τοῦ πατρικοῦ της παλατιοῦ. Ἐδῶ ἄλλοτε ἤρχουντανε νὰ καμαρόνῃ τὰ ὡραῖα λουλούδια καὶ σπάνια μυριστικά της, ὁποῦ ἀνθίζανε μὲ τὰ πλέον ζωηρὰ καὶ λαμπρὰ χρώματα μέσα σὲ μαρμαρένιαις

γλάστρας, πλειὸ ἄσπρας κι' ἀπὸ τὸ χιόνι. Ἀμμὴ τώρα ἀνέβαινε νὰ ξανασάνῃ ὀλίγο, ὅταν ἡ μεγάλη λύπη ἐπλάκονε τὴν καρδιά της. Ἀπὸ τὸ ὑψηλὸ τοῦτο μέρος ἐφαίνουνταν ὅλα τὰ περίχωρα. Κἀνεὶς ἐδῶ δὲν ἤκουε τοὺς ἀναστεναγμούς της, ἔξω ἀπὸ τὸ περιστεράκι της. Μιὰν ἡμέρα, ἡ κόρη ἀπὸ τὴ μεγάλη της στενοχωριὰ ἄρχισε νὰ τὸ μαλόνῃ, καὶ νὰ τοῦ κάνῃ χίλιαις ἐρωτήσεις γιὰ τὸ βασιλόπουλό της· τὸ καϋμένο τὸ περιστεράκι, σὰν νὰ αἰσθάνουντανε τὴ μεγάλη λύπη τῆς κόρης, ἐπέταξε 'ς τὰ χεράκια της, καὶ σκύφτοντας τὸ χαϊδευμένο κεφαλάκι του τό 'κρυψε 'ς τὸν κόρφο τῆς ὡραίας παρθένου. Βαρειὰ ἡ κόρη ἀνεστέναξε, μὴ λαμβάνοντας κἀμμιὰν ἀπόκρισι 'ς ταῖς ἀναρίθμηταις ἐρώτησαίς της. Σὲ τέτοια μεγάλη λύπη βυθισμένη ἡ κόρη ἔξαφνα ἐπαρατήρησε πλῆθος ἀνθρώπους, ὁποῦ ἔβγαιναν ἀπὸ τὸ δάσος καὶ ἤρχουντανε τὰ ἴσα πρὸς τὸ παλάτι. Τούτη εἶναι ἡ στιγμὴ ὁποῦ ἔφθασε τὸ βασιλόπουλο, καὶ μὴ δίνοντας καιρὸ τῆς κόρης νὰ 'πῇ τὰ παράπονά της, τῆς ἐπρόσφερε τὸ χρυσὸ ἁμάξι νὰ καθήσῃ μὲ τὴ μητέρα της καὶ τὸ βασιλόπουλο ἐκάθησε 'ς τὸ 'δικό του ἁμάξι μὲ τὸν πατέρα τῆς ἀγαπημένης του. Τὸ ταξεῖδι τοῦτο δὲν ὥμοιαζε τελείως μὲ τ' ἄλλα ταξείδια του, ὁποῦ ἤτανε γεμάτ' ἀπὸ καθε λογῆς κινδύνους. Τώρα δὲν εἶχε τί νὰ φοβηθῇ πλέον· ὁ πατέρας του ἐζοῦσε, ἡ μητέρα του ἐχαίρουνταν, ἡ ἀγάπη του κάθε στιγμὴ ἦταν ἐμπροσθά του. Ἡ κόρη εἶχε πάρει μαζύ της ἕνα πλῆθος μαργαριτάρια ἀπὸ ἐκεῖνα ὁποῦ ἔτρεχαν ἀπὸ τὰ ματάκια της, ὅταν ἔλειπε τὸ βασιλόπουλο, καὶ τώρα ἀπὸ τὸ χρυσό της ἁμάξι μὲ τὸ ζωγραφισμένο της χεράκι τὰ 'σκόρπιζε 'ς τοὺς πτωχούς, ὁποῦ ἐπέφτανε μὲ τὸ κεφάλι, ποιὸς νὰ τὰ πρωταρπάξῃ. Ἡ κόρη ἐξεκαρδίζουνταν ἀπὸ τὰ γέλοια καὶ ῥόδα 'ς τὰ ῥόδα ἐσωριάζουνταν ἀπὸ τὰ μάγουλά της. Ἐκεῖ νά 'σουνε καὶ νά 'βλεπες εὐμορφιά!—ὁλόχρυσον ἁμάξι καὶ μέσα κόρη 'ν' ἥλιος, νὰ περνᾷ μέσ' ἀπὸ δώδεκα βασίλεια στρωμένα μαργαριτάρια καὶ τριαντάφυλλα, καὶ τριαντάφυλλα καὶ μαργαριτάρια. Ὁλόκληρο βασίλειο ἐβγῆκε ν' ἀποδεχθῇ τὴ νύφη. Ὁ βασιλιᾶς κ' ἡ βασίλισσα δὲν ἤλπιζανε ποτέ τους νὰ ἰδοῦν τέτοιαν ὡραία κόρη· αὐτοὶ δὲν ἐπιστεύανε τὰ μάτια τους, δὲν ἠξέρανε ποιὸν νὰ πρωταγκαλιάσουν, τὸν υἱό τους ἢ τὴ νέα κόρη τους. Ἔτσι 'περάσανε τὴν πρώτη 'μέρα, χαϊδεύοντες τ' ἀκριβά τους παιδιά. Ἡ ἄλλη 'μέρα ἐδιωρίσθηκε γιὰ τὸ γάμο· ὅλα ἦταν ἕτοιμα. Ἡ κόρη ἐφόρεσε τὸν οὐρανὸ μὲ τ' ἄστρα, τ' ὡραιότερο ἀπὸ τὰ τρία φορέματα, ὁποῦ τῆς 'χάρισ' ἡ μητέρα τ' ἀγαπημένου της. Ἐφόρεσ' ὅλα τὰ δακτυλίδια, ὁποῦ τῆς εἶχε ἀφήσει τὸ βασιλόπουλο ὅταν ἔφυγε κρυφά της. Τώρα τοὺς ἔδωκε μιὰ χαρούμενη 'ματιά, ἐχαμογέλασε, κι' ἀπὸ τὰ δυὸ παρθενικά της μάγουλα ἔπεσαν δύο κόκκινα κόκκινα τριανταφυλλάκια, καὶ δροσερὰ δροσερά, σὰν νὰ τά 'κοψες ἐκείνη τὴ στιγμὴ ἀπὸ τὴ τριανταφυλλιά. Ἡ κόρη τὰ 'πῆρε 'ς τὰ ὡραῖά της χεράκια καὶ ματιαῖς ματιαῖς ἔδινε, πότε 'ς τὰ τριαντάφυλλα, πότε 'ς τὰ δαχτυλίδια, κι' ἀναγαλλιάζοντάς τα ἔτσι τὰ ἐτραγούδησε·

Ῥόδα μου καὶ τριαντάφυλλα!
Χρυσᾶ μου δαχτυλίδια!
Νὰ ζῆτε ποῦ μὲ φέρετε
Σ' τ' ἀγκάλαις τοῦ καλοῦ μου
Τοῦ ἀκριβοῦ ἀετοῦ μου. »

Οὕτω τελειόνει τὸ ὡραῖον τοῦτο παραμύθιον.

Ὑπολείπεταί μοι ἔτι νὰ εἴπω δύο λέξεις περὶ τοῦ πῶς γίνεται παρὰ τοῖς ἁπλουστέροις καὶ τοῖς διατηρήσασι τὰ ἀρχαῖα ἤθη ἡ ἀφήγησις τῶν παραμυθίων.

Τὰς μακρὰς νύκτας τοῦ χειμῶνος, μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν συνήθων τῆς ἡμέρας βιωτικῶν ἀσχολιῶν καὶ ἐργασιῶν, κάθηνται οἱ πάντες περὶ τὴν πυράν. Ἔξω μαίνεται ὁ βορρᾶς καὶ πυκνὴ στοιβάζεται ἡ χιών. Οἱ ἄνδρες καπνίζουσιν, αἱ γυναῖκες νήθουσι, τὰ παιδία γελῶσι καὶ παίζουσι· μόλις ὅμως ἐπέλθῃ ἡ τεταγμένη ὥρα καὶ εὐθὺς πάντες σιωπῶσι καὶ προσεκτικὰ τὰ ὦτα ἐκτείνουσι. Τότε μία, ἡ γεροντοτέρα τῆς συντροφίας, ἀρχίζει τὸ παραμύθι διὰ τῆς ἐπῳδοῦ

Κόκκινη κλωστὴ κλωσμένη
'Σ τὴν ἀνέμη τυλιγμένη
Δός της μπάτσο νὰ γυρίσῃ
Παραμύθι ν' ἀρχινήσῃ
Καὶ τὴν καλή μου συντροφιὰ
Νὰ τὴν καλησπερίσῃ.

Καλησπέρα τῆς εὐγενείας σας.

— Καλησπέρα, γρῃὰ μπάμπω, ἐκφωνοῦσιν ἅπαντες.

Καὶ αἱ φιλοφρονήσεις παύουσι καὶ ὁ μῦθος ἄρχεται πλέον διὰ τοῦ συνήθους τύπου «μιὰ φορὰ κ' ἕναν καιρὸ», προχωρεῖ τῶν πάντων τηρούντων θρησκευτικὴν σιωπὴν καὶ λήγει διὰ τοῦ ἑτέ-

ρου τύπου «τοὺς ἀφήκαμε καλὰ, περίκαλα καὶ 'μεῖς ποιὸ καλλίτερα.»

Ὁ Γάλλος Pouqueville, ἐνθουσιῶν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἐθίμων αὐτῆς, γράφει ἐν τῇ περιηγήσει του τὰ ἑξῆς περὶ τῆς διηγήσεως τῶν παραμυθίων ἐν Ἠπείρῳ (α).

« Οἷαι τερψίθυμοι ἑσπέραι ἐν τοῖς κόλποις τῆς οἰκογενείας κατὰ τὰς μακρὰς ἀγρυπνίας τοῦ χειμῶνος! Ἐνῷ ἡ ἄτρακτος κυκλοφορεῖ εἰς τὰς χεῖρας τῶν γυναικῶν καὶ ἡ πίπα εἰς τὰς τῶν ἀνδρῶν, ὁ ῥήτωρ, ὅπως εὐαρεστήσῃ τὴν συντροφίαν, διηγεῖται παραμύθια τῶν μαγισσῶν τῆς Θεσσαλίας καὶ τὰς παραδόσεις τῶν βρυκολάκων τῆς Τζουμέρκας. Συσφίγγονται, ἀγωνιῶσιν, ἀκούουσι μετ' ἀπληστίας, φοβοῦνται ν' ἀναπνεύσωσι μήπως χάσωσι τίποτε ἐκ τῶν ὡραίων αὐτῶν διηγήσεων, ὧν τὸ νῆμα διακόπτουσι μόνον ὅπως τείνωσι τὸ οὖς εἰς τὸν θόρυβον τῶν ἀνέμων, οἵτινες παταγοῦσιν εἰς τὰ ὄρη. Φοβοῦνται δι' ἀπόντα φίλον, λυποῦνται διὰ τοὺς ποιμένας τοὺς ἐπὶ τῶν καταῤῥακτῶν τοῦ Ἀχελῴου ἐσκηνωμένους. Αἱ ὧραι παρέρχονται· ἡ εὐσεβὴς οἰκοδέσποινα ζωπυροῖ τὴν κανδήλαν τὴν καίουσαν πρὸ τῶν εἰκόνων τῶν ἁγίων, τῶν πατρώνων τῆς οἰκίας. Μετὰ ταῦτα ψάλλουσιν ἐν χορῷ ὕμνον πρὸς τὴν Θεοτόκον καὶ τὸ λιβανωτὸν τὸ προσφερόμενον πρὸς τὸν Θεὸν ἀποπερατοῖ μετὰ τῆς προσευχῆς ἡμέραν εἰρήνης καθιερωθεῖσαν διὰ τῆς ἐργασίας. »

ΜΙΧΑΗΛ Π. ΛΑΜΠΡΟΣ.

(a) *Pouqueville, Voyage en Grèce, Tom. II, l. VI, ch. 1, p. 356.*

ΟΙ ΜΟΡΜΩΝΟΙ.

Κατὰ τὴν δευτέραν τοῦ παρόντος αἰῶνος δεκαετηρίδα ἔζη ἐν τῇ κώμῃ Μαγκεστρίᾳ παρὰ τὴν Παλμύραν (Πολιτείᾳ Νέας Ὑόρκης) νέος τις ἀγρονόμος Ἰωσὴφ Σμίθ ὀνομαζόμενος, ἄνθρωπος νουνεχὴς μὲν, εἰς τὸν ὕπατον ὅμως βαθμὸν ἐγωϊστὴς καὶ φιλάργυρος. Μὴ τυχὼν ἐπιμεμελημένης ἀνατροφῆς, μόλις ἐγνώριζε ν' ἀναγινώσκῃ καὶ ἔγραφε μετὰ δυσκολίας. Ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐπηγγέλλετο τὸν μάγον κερδοσκοπῶν ἐπὶ τῶν βαλαντίων τῶν εὐπίστων γειτόνων του· ὅτε δὲ ἐνόησεν ὅτι αἱ ἀγυρτεῖαί του μετ' οὐ πολὺ δὲν θὰ εἶχον πλέον οὐδεμίαν ἀξίαν, ἀπεφάσισε νὰ εὕρῃ ἄλλο μέσον διὰ νὰ κορέσῃ τὴν ὑπέρμετρον φιλαργυρίαν του. Ἡ σύμπτωσις ἦλθε μετ' ὀλίγον εἰς βοήθειάν του. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἱερεύς τις ἐκ Σαλὴμ, Σολωμὼν Σπάουλδιγκ καλούμενος, ἔγραψε μυθιστόρημα, ἐν ᾧ ἐπραγματεύετο τὸ ζήτημα τῆς καταγωγῆς τῶν Ἰνδῶν, ἐξέφραζε τὴν ἰδέαν ὅτι οὗτοι ἦσαν ἀπόγονοι τῶν δέκα φυλῶν τοῦ Ἰσραὴλ, ἐθεώρει τὴν Ἀμερικὴν ἕδραν ἀρχαίου πολιτισμοῦ, γῆν τῆς ἐπαγγελίας, καὶ γεννέτειραν προφητῶν. Οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἀβραὰμ μετηνάστευσαν, κατ' αὐτὸν, φέροντες τὴν περὶ Μεσσίου προφητείαν εἰς Ἀμερικὴν, ὅπου καὶ ἔμελλε νὰ πληρωθῇ αὕτη. Ὁ Σπάουλδιγγ συνέταξε τὸ μυθιστόρημά του οὕτως, ὥστε νὰ φαίνηται ὅτι εἶναι ἔργον ἀρχαίου τινὸς, τεθαμμένον ἐπίτηδες διὰ νὰ εὑρεθῇ ἀπὸ τοὺς μεταγενεστέρους, ἐμιμήθη τὸ ὕφος τῆς Γραφῆς καὶ ὠνόμασεν αὐτὸ «Τὸ ἀνευρεθὲν βιβλίον». Μετὰ τρία δὲ ἢ τέσσαρα ἔτη ἐπεξεργασθεὶς αὐτὸ ἐκ νέου, τὸ ἔπεμψεν εἰς τὸν ἐν Πιττσβούργῃ ἐκδότην μιᾶς ἐφημερίδος διὰ νὰ τὸ δημοσιεύσῃ διὰ τοῦ τύπου. Οὗτος ὅμως, τίς οἶδε διὰ τίνας λόγους, ἀντὶ νὰ τὸ ἐκτυπώσῃ ἔῤῥιψεν αὐτὸ ἐντὸς τῆς θήκης τοῦ γραφείου του, ἔνθα ἐρευνῶν ἡμέραν τινὰ ὁ Σίδνεϋ Ῥίγτον, εἷς ἐκ τῶν ὑπαλλήλων τοῦ τυπογραφείου, τὸ εὗρε, τὸ ἀντέγραψε καὶ ἔδωκε τὸ ἀντίγραφον εἰς τὸν φίλον του Ἰωσὴφ Σμίθ.

Τοῦ τυχαίου τούτου συμβάντος ἐπωφελούμενος ὁ Σμὶθ, ἐσχεδίασε τὴν κορωνίδα τῶν μέχρι τοῦδε ἀγυρτειῶν του· νὰ γένῃ δηλ. θεμελιωτὴς νέας θρησκείας. Τὴν ἀληθῶς πρωτότυπον ταύτην ἰδέαν του ἰσχυροποίησεν ἡ τότε ἐν Νέᾳ Ὑόρκῃ διαδοθεῖσα φήμη ὅτι ἀνεκαλύφθη «Χρυσῆ Βίβλος» ἐν Καναδᾷ, καὶ τὸ ἑξῆς γελοῖον συμβεβηκός. Τὸ φθινόπωρον τοῦ 1827, ἐξελθὼν εἰς περίπατον, εὗρεν ἐντὸς δάσους ὡραίαν λευκὴν ἄμμον, ἐξ ἧς ἐπλήρωσε τὸν σάκκον του· ἐπιστρέψας εἰς τὴν κατοικίαν του, εὗρε τὴν οἰκογένειαν, παρ' ἣ κατώκει, εἰς τὴν τράπεζαν. Ἡ οἰκοδέσποινα ἰδοῦσα τὸν ἀρκούντως ὀγκώδη σάκκον ἠρώτησε τὸν «ἐνοικάτορά της» τί περιεῖχε· οὗτος δὲ ἀπήντησεν ὀλίγον σοβαρῶς ὅτι περιεῖχε «τὴν Χρυσῆν Βίβλον»· ἰδὼν ὅτι ἐπιστεύθη, προσέθηκεν· «οὐδεὶς ἐκτὸς ἐμοῦ δύναται νὰ ἴδῃ τὴν Βίβλον χωρὶς νὰ ἀποθάνῃ· ἂν θέλητε ὅμως εἶμαι ἕτοιμος νὰ σᾶς δείξω αὐτήν·» ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τούτῳ ὅλοι ῥίψαντες κατὰ γῆς τὰ κοχλιάριά των ὥρμησαν ἔξω τοῦ δωματίου. Ἐννοήσας τότε ὁ Σμὶθ ἀπέναντι ποίας εὐπιστίας παρίστατο, ἐπροχώρησε μετὰ θάρρους εἰς τὴν πραγματοποίησιν τοῦ σχεδίου του. Ἤρχισε λοιπὸν νὰ ψεύδηται ἀναιδῶς λέγων ἄλλοτε ὅτι ὁ Θεὸς ἀπεκαλύφθη εἰς αὐτὸν αὐτοπροσώπως, καὶ ἄλλοτε ὅτι διὰ τοῦ ἀγγέλου του τῷ ὑπέδειξε λόφον τινα, ἔνθα ἐὰν ἔσκαπτε θὰ εὕρισκεν ἱερὸν βιβλίον. Ἐκήρυττεν ὅτι ἐγγὺς ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ὅτι ἐλεύσεται ὁ Μεσσίας, καὶ ὅτι πρὸ τῆς ἐλεύσεως αὐτοῦ ἔπρεπε νὰ κηρυχθῇ τὸ πλῆρες Εὐαγγέλιον εἰς πάντα τὰ ἔθνη. Ἐκοινοποίει ὅτι ἐξελέχθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ νὰ διαδώσῃ τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο βιβρίον, τὸ περιέχον τὸ Εὐαγγέλιον τῆς οὐρανίου βασιλείας. Τὸ βιβλίον ἐκεῖνο συνέκειτο, ὡς αὐτὸς ἔλεγεν εἰς τὸν μωρόπιστον ὄχλον, ἐκ πολλῶν μεταλλίνων πλακῶν, ἐφ' ὧν ἦσαν ἐγκεχαραγμέναι διὰ παραδόξων σημείων αἱ θρησκευτικαὶ διδασκαλίαι καὶ τὰ δόγματα τοῦ εἰς Ἀμερικὴν μεταναστεύσαντος λαοῦ, ἐξ οὗ κατάγονται οἱ Ἰνδοί. Μετὰ τοῦ βιβλίου ἦτο τεθαμμένον καὶ ἐργαλεῖόν τι ἐκ δύο κρυσταλλοειδῶν λίθων συγκείμενον (συνηρμοσμένων εἰς σχῆμα ὀμματοϋαλίων), τὸ ὁποῖον ἀνευρὼν ὁ Σμὶθ (ὡς ἔλεγε) ἐβοηθεῖτο εἰς τὸ νὰ ἀναγινώσκῃ τὰ ἐπὶ τῶν πλακῶν παράδοξα σημεῖα. Τὸν ἕνα ἐκ τῶν λίθων ὠνόμαζε «Θουμὶμ» καὶ τὸν ἕτερον «Οὐρίμ».

Θέλων ὁ Σμὶθ νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν διαταγὴν τοῦ Ἰεχωβὰ, νὰ κηρύξῃ δηλ. τὸ Εὐαγγέλιον, ἤρχισε, μεταφράζων, τὰ δημοσιεύῃ

ἕκαστον κεφάλαιον αὐτοῦ, ἢ ὀρθότερον ἐξέδιδε μεταβαλὼν ὀλίγον τὸ μυθιστόρημα τοῦ Σπάουλδιγγ. Ἐπειδὴ ὅμως, ὡς εἴδομεν, ἦτον ἀγράμματος, ἠναγκάσθη νὰ προσλάβῃ συμβοηθοὺς τὸν ἀγρονόμον Μαρτῖνον Χάρρις καὶ τὸν διδάσκαλον Oliver Cowderis. Ἵνα μὴ βλέπωσι δὲ οἱ συνεργάται τὰς ἀνυπάρκτους μεταλλικὰς πλάκας, ἔθετεν αὐτὰς ἐντὸς τοῦ πίλου του καὶ ἐκάθητο, φέρων τὰ προφητικὰ δίοπτρα, ὄπισθεν παραπετάσματος, ὁπόθεν ὑπηγόρευεν εἰς αὐτοὺς τὴν μετάφρασιν, δηλ. ἢ εἶχε τὸ μυθιστόρημα τοῦ Σπάουλδιγγ ἐντὸς τοῦ πίλου του, ἢ ἀπεμνημόνευε ἀφ' ἑσπέρας τεμάχια αὐτοῦ καὶ τὴν ἐπαύριον τὰ ὑπηγόρευεν ὡς μετάφρασιν τῶν ἐπὶ τῶν πλακῶν σημείων. Ἡμέραν τινὰ ὅμως εὑρέθη εἰς δυσχερῆ θέσιν· ὁ Μαρτῖνος Χάρρις ἐπέμεινε νὰ ἴδῃ τὰς πλάκας, ὁ δὲ Σμὶθ ἠρνεῖτο νὰ τὰς δείξῃ προφασιζόμενος ὅτι τὸν ἐλυπεῖτο διότι θὰ ἀπέθνησκεν ἅμα ἠτένιζε τὸ ἱερὸν βιβλίον· θὰ συνέβαινε δέ τι, τὸ ὁποῖον θὰ κατέστρεφεν ἴσως τὰ σχέδια τοῦ προφήτου, ἂν δὲν τῷ ἐπήρχετο ἡ ἰδέα νὰ δείξῃ εἰς τὸν συνεργάτην του τεμάχιον χάρτου, ἐφ' οὗ ἦσαν γεγραμμένα διάφορα γωνιώδη σχήματα, καὶ νὰ τὸν πείσῃ ὅτι εἶναι ἀντίγραφον τῶν πλακῶν.

Ἐκ τῶν δημοσιευομένων τεμαχίων ἐμάνθανεν ὁ λαὸς βαθμηδὸν τὴν ἐπὶ τῶν πλακῶν ἱστορίαν τῶν ἀρχαίων κατοίκων τῆς Βορείου Ἀμερικῆς, οἵτινες ἦσαν ἄποικοι ἐξ Ἰουδαίας καὶ μάλιστα ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Ἰωσήφ. Εἰς τὸν πρόλογον περιείχετο ὅτι Μορμὼν ὁ προφήτης ἔθαψε τὰς πλάκας εἰς μνημόσυνον μεγάλης νίκης. Κατὰ τὴν ἱστορίαν ταύτην ἢ μᾶλλον τὸν τραγέλαφον, οἱ εἰς Ἀμερικὴν μεταναστεύσαντες Ἰουδαῖοι διεχωρίσθησαν εἰς δύο φυλάς: τοὺς Νεφίτας καὶ Λαμανίτας. Μετὰ αἱματηροὺς ἐμφυλίους πολέμους κατώρθωσαν οἱ Λαμανῖται, οἱ πρόγονοι τῶν Ἰνδῶν, νὰ ἐξολοθρεύσωσι τοὺς Νεφίτας κτλ. Πάσας τὰς χιμαίρας ταύτας παρέλαβεν ὁ Σμὶθ ἐκ τοῦ μυθιστορήματος τοῦ Σπάουλδιγγ, παρενθέσας μεταξὺ αὐτῶν καί τινας προφητείας, θρησκευτικὰς καὶ ἠθικὰς διδασκαλίας, καὶ ἄλλα ἀποκυήματα τῆς ἱερᾶς κεφαλῆς του. Τὸ ὕφος τοῦ βιβλίου εἶναι κακόζηλον, πλῆρες ἀσυνταξιῶν καὶ ὁμοιάζει ὀλίγον πρὸς τὸ τῆς Γραφῆς· περαιωθείσης τῆς ἐκτυπώσεως τὸ ὠνόμασεν ὁ Σμὶθ «Βιβλίον Μορμών».

Τὸ πρᾶγμα ἤρχισε νὰ ἀποκτᾷ σπουδαιότητα καὶ νὰ ἐπισύρῃ

τὴν προσοχὴν τοῦ κοινοῦ. Ἐν ταῖς συναναστροφαῖς οἱ μὲν διε-
τείνοντο ὅτι ὑπῆρχον τῷ ὄντι αἱ πλάκες, οἱ δὲ διεφιλονείκουν
τὴν ὕπαρξίν των· καὶ αὐτὴ ἡ δημοσιογραφία διῃρέθη εἰς δύο ἀν-
τίπαλα στρατόπεδα. Καθηγητής τις Ἄνθων καλούμενος, εἰς τὸν
ὁποῖον ἔδειξεν ὁ Χάρρις τὸ ἀντίγραφον, δι' οὗ τὸν ἠπάτησεν ὁ
Σμὶθ, ἐπεφήνατο ὅτι ἦν ἐπίτηδες παραμεμορφωμένον ἀντίγρα-
φον τοῦ ὑπὸ Οὐμβόλδου δημοσιευθέντος Μεξικανικοῦ Ἡμερο-
λογίου. Ἡ ἐν Νέᾳ Ὑόρκῃ Ματθίλδη Δάβισων ἐκήρυξε διὰ τῶν
ἐφημερίδων ὅτι ἡ ἐπὶ τῶν πλακῶν ἱστορία συμφωνεῖ κατὰ γράμ-
μα σχεδὸν μὲ τὸ μυθιστόρημα τοῦ πρώτου συζύγου της, τοῦ
προμνησθέντος Σπάουλδιγγ. Ἐὰν ὁ Σμὶθ ἔζη ἐν ἄλλῃ κοινωνίᾳ,
δὲν θὰ ἐτόλμα πλέον νὰ ἐμφανισθῇ εἰς τὸ δημόσιον, καθ' ὅσον ἡ
ἀγυρτεία του ἀπεκαλύφθη· ἀλλ' ὁ εὔπιστος ὄχλος οὐδόλως ἐπί-
στευσεν εἰς τὰς διακηρύξεις τοῦ Ἄνθωνος, τῆς χήρας καὶ τοῦ
φενακισθέντος Χάρρις, καὶ οὕτως ὁ προφήτης ἐπροχώρει ἀτάρα-
χος, ἐκήρυττεν ὅτι ὁ Ἰεχωβὰ ἐνεφανίζετο εἰς αὐτὸν καθ' ἑκά-
στην, ὅτι συνωμίλει φιλικώτατα μὲ τοὺς πρωτεύοντας τῶν ἀγ-
γέλων, ἀφώριζε τοὺς ἀπιστοῦντας, ὑπέσχετο τὴν βασιλείαν τοῦ
οὐρανοῦ εἰς τοὺς πιστεύοντας, καὶ βλέπων ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν
ὀπαδῶν του ηὐξάνετο ὁσημέραι σημαντικῶς, ἀπεφάσισεν νὰ συ-
στήσῃ καὶ Ἐκκλησίαν. Ἀνὰ χεῖρας ἔχων τὸ προϊὸν τῆς βιομη-
χανίας του «τὴν Βίβλον Μορμὼν» παρουσιάσθη ὁ εἰκοσιπενταε-
τὴς Σμὶθ δημοσίᾳ ὡς προφήτης καὶ ἀπόστολος τοῦ Θεοῦ, ἐκή-
ρυξεν ὅτι πλησιάζει ἡ ἡμέρα τῆς Κρίσεως καὶ ὅτι διετάχθη ὑπὸ
τοῦ Θεοῦ ἵνα ἐπαναφέρῃ τὴν ἀληθῆ βασιλείαν, νὰ συναθροίσῃ
τὰ ἔθνη ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς Σιὼν, καὶ νὰ παρουσιάσῃ ἐνώπιον
τοῦ Ἰεχωβὰ τὴν Ἐκκλησίαν ἁγνὴν καὶ ἁγίαν.

Τὴν ἕκτην ἀπριλίου τοῦ 1830 ἐθεμελιώθη ἐν Μαγκεστρίᾳ
τῆς Νέας Ὑόρκης ἡ νέα θρησκεία, τῆς ὁποίας οἱ ὀπαδοὶ ἀπεκά-
λεσαν ἑαυτοὺς Μορμώνους (ἐκ τοῦ προφήτου Μορμὼν, τοῦ συν-
τάξαντος τὴν ἐπὶ τῶν πλακῶν ἱστορίαν) καὶ ἁγίους τῶν τελευ-
ταίων ἡμερῶν. Ὁ Σμὶθ, περιβεβλημένος ἀπεριόριστον ἐξουσίαν,
ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῆς, εἶναι δὲ, ὡς προφήτης, τὸ στόμα τοῦ
Ἰεχωβά· οἱ πιστοὶ ὀφείλουσι νὰ ὑποτάσσωνται ἀγογγύστως εἰς
τοὺς λόγους του, διότι εἶναι λόγοι τοῦ Σαβαώθ.

Ὁ νέος προφήτης, φύσει εὔγλωττος καὶ ἰσχυρὸς τὸ σῶμα,
περιώδευε τὴν χώραν καὶ συνήθροιζε μαθητάς. Φυντάσθητι, ἀνα-

γνῶστα, προφήτην φέροντα ἐπενδύτην καὶ λευκὸν τοῦ χοροῦ ἐ-
σωκάρδιον, κηρύττοντα τὸ Εὐαγγέλιόν του ἐν τοῖς ζυθοπωλείοις
καὶ καφφενείοις, ὁμιλοῦντα τὰ ἀργοτικὰ τῶν ἀχθωρόων καὶ ἀ-
μαξηλατῶν καὶ διακοπτόμενον ἀπὸ τὰς ὠρυγὰς καὶ τὰς βαναύ-
σους βλασφημίας τοῦ ἐκλεκτοῦ ἀκροατηρίου του! Πολλάκις θέ-
λων νὰ δώσῃ δεῖγμα τῆς ἰσχύος του διέκοψε τὴν διδαχὴν, ἐξε-
δύθη τὸν ἐπενδύτην καὶ τὸ λευκὸν ἐσωκάρδιον καὶ προσεκάλεσεν
ἕνα ἢ πολλοὺς νεοφωτίστους νὰ παλαίσωσι!

Ὡρισμένα δόγματα δὲν εἶχε κατ' ἀρχὰς ἡ νεοσύστατος Ἐκ-
κλησία· προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου ἐμορφώθη ἡ μορμωνικὴ δογ-
ματικὴ ἀληθὴς ἑωλοκρασία πασῶν τῶν θρησκειῶν μηδ' αὐτοῦ
τοῦ Ἰσλαμισμοῦ καὶ τοῦ Βουδδισμοῦ ἐξαιρουμένων. Ὁ Σμὶθ καὶ
οἱ ὀπαδοί του ἐνόμιζον ἑαυτοὺς προωρισμένους ἵνα σχηματίσωσι
κοινότητα, ἥτις ν' ἀποτελῇ ἀποκλειστικῶς τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν
μέλλουσαν νὰ βιώσῃ ἐν καιρῷ τῆς οὐρανίου βασιλείας. Διὰ τοῦτο
ὠνόμαζον τοὺς λοιποὺς χριστιανοὺς ἐθνικοὺς καὶ ἀπίστους. Ἡ
ἐκπεσοῦσα Ἐκκλησία ἔπρεπε, κατὰ τὴν ἰδέαν αὐτῶν, νὰ ἀνακαινι-
σθῇ κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς πρώτης ἀποστολικῆς, καὶ πρὸς
τοῦτο ἦσαν ἀναγκαῖαι αἱ προφητεῖαι, αἱ Ἀποκαλύψεις, ἡ Ἀπο-
στολὴ, τὸ χάρισμα τοῦ λαλεῖν ἐν γλώσσαις, καὶ τὰ θαύματα.
Ὁ προφήτης ἐν τούτοις ἐξηκολούθει τὰς ἀποκαλύψεις του γε-
νόμενος στενὸς τοῦ Ἰεχωβὰ φίλος. Ἡμέραν τινὰ ἐπεσκέφθησαν
αὐτὸν δύο σύζυγοι ἐπιθυμοῦντες νὰ μεταλάβωσιν· ὁ Σμὶθ οὐδέ-
ποτε μέχρι τοῦδε ἐσκέφθη ἂν ἡ θρησκεία θὰ ἔχῃ Εὐχαριστίαν ἢ
ὄχι, καὶ, ἂν ἔχῃ, πῶς θέλει τελεῖσθαι· σκεφθεὶς ὀλίγον λέγει ὅτι
εἶναι ἕτοιμος νὰ μεταδώσῃ αὐτοῖς τῶν μυστηρίων, ἀλλὰ δυστυ-
χῶς δὲν ἔχει οἶνον· ὁ ἀνὴρ τῷ δίδει ἓν τάληρον ὅπως πορευθεὶς
ἀγοράσῃ· ἐξέρχεται· καθ' ὁδὸν ἐμφανίζεται εἰς αὐτὸν ὁ φίλος
του Σαβαὼθ, μόνῳ αὐτῷ ὁρατὸς, καὶ τῷ λέγει νὰ κρατήσῃ τὸ
τάληρον καὶ νὰ οἰκονομήσῃ τὸ πρᾶγμα μὲ ζῦθον ἢ ὕδωρ· ἐπι-
στρέφει λοιπὸν καὶ μεταδίδει τῷ ἀνδρογύνῳ τὴν μετάληψιν ἀνα-
μίξας ὀλίγον ὕδωρ μὲ ζῦθον. Ἔκτοτε οἱ Μορμῶνοι μεταλαμβά-
νουσι μὲ ἁπλούστατον ὕδωρ. Μετά τινα καιρὸν ὁ Θεὸς τῷ λέ-
γει ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἔχει χρέος νὰ τὸν διατρέφῃ καὶ νὰ τῷ πα-
ρέξῃ κατοικίαν. Τὰ μέλη τῆς κοινότητος τῷ ἔκτισαν οἶκον καὶ
τὸν διέτρεφον, ἀφοῦ οὕτω διέταξεν ὁ Σαβαώθ.

Ἡ πολυγαμία συγκατελέχθη μεταξὺ τῶν δογμάτων τῆς μορ-

μωνικῆς θρησκείας πολὺ βραδύτερον ἕνεκα τῆς ἑξῆς αἰτίας. Κατὰ τὰ 1843 διεπράξατο ὁ Σμὶθ μοιχείαν, δι' ὃ ἡ σύζυγός του τὸν ἐγκατέλιπεν. Ἔχων πάντοτε συμβοηθοὺς τὰς ἀποκαλύψεις, εἶπεν ὅτι ὁ Θεὸς τὸν διέταξε νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τοὺς πιστοὺς νὰ λαμβάνωσιν ὅσας γυναῖκας ἕκαστος θέλῃ. Οἱ πιστοὶ ὑπετάγησαν προθύμως εἰς τὴν νέαν ταύτην ἐξ ἀποκαλύψεως διάταξιν. Δικαιολογοῦσι δὲ αὐτὴν (τὴν πλειονότητα ἢ οὐράνιον γάμον ὡς ὀνομάζουσι τὴν πολυγαμίαν) κατὰ τὸν ἑξῆς τρόπον· «Ἡ πλειονότης τῶν γυναικῶν ὄχι μόνον ὠφελεῖ τὴν κοινωνίαν, καθ' ὃ αὐξάνουσα τὸν πληθυσμόν, ἀλλ' εἶναι καὶ ἀναγκαία εἰς τὰς γυναῖκας, αἵτινες τότε μόνον δύνανται νὰ ἀξιωθῶσι τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ὅταν συζευχθῶσιν ἢ σφραγισθῶσι μὲ πιστὸν ἄνδρα, δηλ. μορμῶνον· αἱ μὴ ἀξιωθεῖσαι τῆς τιμῆς ταύτης θὰ ὑπηρετῶσιν ὡς δοῦλαι τὰς λοιπὰς ἐν τῇ ἐπουρανίῳ βασιλείᾳ.»

Ἀλλ' ἀκολουθήσωμεν τὴν περαιτέρω ἱστορίαν τῆς θαυμασίως προδευούσης ταύτης θρησκείας, ἥτις εἶναι τὸ παραδοξότερον κοινωνικόν, πολιτικὸν καὶ ἱστορικὸν φαινόμενον τοῦ δεκάτου ἐννάτου αἰῶνος. Ἐπειδὴ ἡ κοινὴ γνώμη δὲν διέκειτο τόσον εὐνοϊκῶς πρὸς τοὺς ὀπαδοὺς τῆς νέας θρησκείας, ἀπεφάσισαν οὗτοι νὰ μεταναστεύσωσι, καὶ μετέβησαν εἰς τὴν κωμόπολιν Κιρτλάνδην, πρὸς τὰ βόρεια μέρη τῆς πολιτείας Ὄχίο κειμένην. Ἀμέσως μετὰ τὴν ἐγκατάστασίν των ἄπειρον πλῆθος περιέργων συνέρρεον ἐκ τῶν πέριξ διὰ νὰ βλέπωσι τὰ παράδοξα ταῦτα ὄντα. Τότε οἱ πιστοὶ ἔπιπτον κατὰ γῆς, ἐστέναζον, ἀνέσπων τὰς τρίχας των, ὠρύοντο, ἠτένιζον πρὸς τὸν οὐρανόν, ἐπήδων ὡς μαινόμενοι, ἐλάλουν γλώσσας, καὶ ἰδίως τὴν τῶν Ἰνδῶν, τοὺς ὁποίους προσεπάθουν νὰ προσηλυτίσωσιν, ἐφ' ᾧ καὶ ἐπίθουν πάντα ταῦτα. Ἕκαστος τῶν πιστῶν ἐμφορούμενος ὑπὸ τοῦ πνεύματος ἐπροφήτευεν, ἔβλεπε τὸν Θεὸν, ἐμαίνετο καὶ ἔδακνεν ὡς Καννίβαλος. Ὁ φανατισμὸς οὗτος ἐξηγεῖ κάλλιστα τὴν καρτερίαν καὶ ὑπομονὴν, τὴν ὁποίαν ἔδειξαν μετὰ ταῦτα οἱ Μορμῶνοι· πόσους διωγμοὺς, πόσας καταδυναστεύσεις δὲν ὑπέμειναν ἀγογγύστως!

Οἱ Μορμῶνοι ζῶσιν ἀποχεχωρισμένοι τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων ἕνεκα τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων, τῶν παραδόξων ἀντιχριστιανικῶν ἀρχῶν καὶ τοῦ φανατισμοῦ των. Αἱ ἐπὶ τῆς χώρας ἀπαιτήσεις των, τὰς ὁποίας κηρύττουσιν ἀναφανδὸν καὶ θεωροῦσι δικαίας

ὡς «ἀπόγονοι τῶν ἁγίων», καθιστῶσιν ἀδύνατον τὴν μετὰ τῶν λοιπῶν Ἀμερικανῶν συμβίωσιν. Ἡ ἀσυνήθης καὶ τεραστία πρόοδος τῶν ἀποικιῶν των καὶ ἡ ὁσημέραι αὐξάνουσα δύναμις αὐτῶν ἐξήγειραν τὸν φθόνον καὶ τὸ μῖσος τῶν πέριξ, καὶ ἡ ἐν καιρῷ τῶν ἐκλογῶν συμπεριφορά των τοὺς κατέστησαν ἀπεχθεῖς παρὰ τοῖς βορείοις. Ἤρξαντο λοιπὸν τρομεροὶ κατ' αὐτῶν διωγμοὶ, τοὺς ὁποίους καὶ ὑπέθαλπεν ἡ κυβέρνησις ἀντὶ νὰ τοὺς ἐμποδίσῃ. Ἐντεῦθεν δύνασαι νὰ ἐννοήσῃς, ἀναγνῶστα, ὅτι ἡ ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως καὶ ὁ ἐντελὴς χωρισμὸς τῆς θρησκείας ἀπὸ τὴν πολιτείαν, τὰ ὁποῖα νομίζομεν ὅτι ὑπάρχουσι πράγματι ἐν Ἀμερικῇ, εἶναι κεναὶ φράσεις ἐπὶ τοῦ χάρτου μόνον γραφόμεναι. Συνέβησαν τότε, ὑπερμεσοῦντος τοῦ δεκάτου ἐννάτου αἰῶνος, ἐν τῇ μεγάλῃ Δημοκρατίᾳ, καταπιέσεις καὶ ἐπεμβάσεις εἰς τὸ δίκαιον καὶ τὴν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν, ὁποῖαι οὐδέποτε ἐν Εὐρώπῃ ὑπετράπησαν.

Ὁ πρῶτος διωγμὸς ἐγένετο κατὰ τοῦ δυστυχοῦς ψευδοπροφήτου. Κατὰ τὸ 1832 ὁ ὄχλος συλλαβὼν αὐτὸν ἐν Σιναχάρῃ (Ὀχίῳ) τὸν ἐξυλοκόπησαν ἐλεεινῶς, ἔπειτα ἀλείψαντες αὐτὸν μὲ πίσσαν ἐκόλλησαν ἐπὶ τοῦ σώματός του πτερὰ, καὶ εἰς τοιαύτην κατάστασιν ὄντα τὸν ἔστειλαν πρὸς τοὺς ὁμοθρήσκους του. Ἑπτάκις μετετέθη ἡ ἕδρα τῆς Ἐκκλησίας ἕνεκα αἱματηρῶν διωγμῶν. Οἱ Μορμῶνοι ἠμύνοντο γενναίως, ἀλλ' ἠττώμενοι πανταχοῦ, ὡς ὄντες ὀλιγάριθμοι σχετικῶς πρὸς τοὺς διώκτας των, ἀπεσύροντο πάντοτε πρὸς δυσμὰς, μεταβαίνοντες, ὡς διωκόμενα θηρία, ἀπὸ πολιτείας εἰς πολιτείαν· ἀπώλεσαν πολλάκις τὰς περιουσίας των καὶ ὑπέστησαν πολλὰς βιαιοπραγίας. Ἀλλὰ τὸ περίεργον εἶναι, ὅτι ὅσῳ ἐδιώκοντο, τόσῳ περισσότερον ηὔξανεν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν, ὡς ἡ ἐλαστικὴ σφαῖρα, ἥτις τόσῳ μᾶλλον ἀναπηδᾷ ὅσῳ περισσότερον πιέζεται. Τὴν ἐπαύριον ἑκάστου διωγμοῦ ἠγείροντο πλήρεις δυνάμεως, ἐνεργητικότητος καὶ ὑπομονῆς. Οἱ προεξάρχοντες αὐτῶν ἐνόησαν ὅτι ἐπάναγκες διὰ τὴν ἐδραίωσιν καὶ μετάδοσιν τῆς θρησκείας των ἦτο νὰ ἐμπνεύσωσιν εἰς τὸν λαὸν τὴν ἀγάπην, τὴν πηγὴν τῆς εὐημερίας τῶν ἀτόμων καὶ ἐθνῶν· ὅθεν ἐδογμάτισαν ὅτι ὁ ῥάθυμος καὶ ὀκνηρὸς δὲν εἶναι καλὸς χριστιανὸς ἢ μᾶλλον Μορμῶνος, καὶ δὲν θὰ μετάσχῃ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Οὕτως οἱ Μορμῶνοι ἐπιδοθέντες εἰς τὴν ἐργασίαν ἐπλούτησαν, αἱ ἀποικίαι των ἠν-

θουν καὶ πλῆθος ἀπίστων ἑλκυόμενον ὑπὸ τῆς θέας τῆς εὐημερίας κατετάσσετο εἰς τὰς τάξεις των. Τούτου ἕνεκα δυνάμεθα ἴσως νὰ εἴπωμεν· «ὅπου πατήσῃ ὁ ποῦς Μορμώνου ἡ γῆ βλαστάνει, αἱ ἔρημοι μεταβάλλονται εἰς καρποφόρους ἀγρούς, τὰ ἕλη ἀποξηραίνονται, ἀνοίγονται διώρυγες, καταστρώννυνται ὁδοὶ καὶ ὁ κρότος τῶν ἀτμομηχανῶν ἀναγγέλλει εἰς τὸν ὁδοιπόρου τὴν παρουσίαν τοῦ Μορμώνου.»

Διωχθέντες ἐκ τῶν πολιτειῶν τοῦ Ὄχίο καὶ Μισσουρῆ, εὗρον ἄσυλον κατὰ τὸ 1840 ἐν τῇ παρὰ τὸν Μισσισιπῆν κώμῃ Commerce (πολιτείᾳ Ἰλλινοὰ) καὶ ἤρχισαν νὰ καθιδρύωσιν ἀποικίας. Ἐκ δεκάδος ῥυπαρῶν καλυβῶν, τὰς ὁποίας εὗρον, συνέστησαν ἐν διαστήματι τριῶν ἢ τεσσάρων ἐτῶν τὴν ὡραιοτέραν καὶ μεγαλειτέραν τῆς Ἰλλινοὰ πόλιν, ἔχουσαν πανεπιστήμιον, σχολεῖα, νοσοκομεῖα, πτωχοκομεῖα καὶ λοιπὰ κοινωφελῆ καταστήματα, καὶ ἐπέσυραν τὸν θαυμασμὸν τῶν γειτόνων. Ἐπί τινος παρὰ τὸν Μισσισιπῆν λόφου ᾠκοδόμησαν ναὸν ἐκ λευκοῦ μαρμάρου μὲ κωδωνοστάσιον 200 ποδῶν· ὁ ναὸς οὗτος, κρᾶμα ἑλληνικῆς καὶ γοτθικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ἦν ὁμολογουμένως τὸ ὡραιότερον ἐν τῇ κεντρικῇ Ἀμερικῇ οἰκοδόμημα· ἀλλὰ, κακῇ μοίρᾳ, μόλις ἐπεραιώθη καὶ αὐθωρεὶ διηρπάγη ὑπὸ τῶν ἀλλοπίστων, τὸ ἐσωτερικόν του κατεκάη καὶ ἔμειναν οἱ γυμνοὶ τοῖχοί του μαρτυροῦντες εἰς τὸν ὁδοιπόρον ὅτι ἔζησάν ποτε ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ οἱ Μορμῶνοι. Ἡ νέα Σιὼν ὠνομάσθη «Ναουβοὺ» κατά τινα ἐν τῇ βίβλῳ Μορμὼν ἀπαντωμένην λέξιν, σημαίνουσαν «ἡ ὡραία.» Τὰ πέριξ νοσώδη τέλματα ἀπεξηράνθησαν καὶ μετεβλήθησαν εἰς εὐθαλεῖς λειμῶνας καὶ καρποφόρους ἀγροὺς, κεκαλυμμένους ἀπὸ σῖτον, κριθὴν, γεώμηλα καὶ ἀραβοσίτους.

Ὁ Ἰωσὴφ Σμὶθ, υἱὸς ἀμαθὴς πτωχῶν χωρικῶν, ἦρχεν ἤδη τῆς νέας πόλεως ὡς στρατηγὸς, προφήτης καὶ πρῶτος δήμαρχος· ἵνα μὴ μένῃ δὲ ὅλως διόλου ἀργὸς ἐγένετο συγχρόνως καὶ ξενοδόχος, παρακινηθεὶς ἴσως καὶ πρὸς τοῦτο ὑπὸ τοῦ φίλου του Ἰεχωβά. Ὁ λόγος του ἦτο διαταγὴ διὰ 15,000 ἀνδρῶν ἑτοίμων καὶ εἰς πῦρ καὶ εἰς θάνατον. Τὴν πρωΐαν, ἀκολουθούμενος ὑπὸ τοῦ ἐπιτελείου του, ἐν ᾧ συγκατελέγοντο καὶ ἓξ κυρίαι, ἐπεθεώρει τὸν στρατὸν, τὴν μεσημβρίαν ἔδιδε φαγητὸν, τὴν δείλην ἐδίκαζε, καὶ τὸ ἑσπέρας καθήμενος ἐπὶ θρόνου ἐδίδασκε, μὲ τὴν βίβλον ἀνὰ χεῖρας, τοὺς κεχηνότας ὑπηκόους του. Ἐν τῷ οἴκῳ

του ἦν γλυκὺς καὶ φιλόστοργος πατὴρ, ἐν τῇ πόλει αὐστηρὸς ἀσυνόμος, μὴ ὑποφέρων τοὺς μεθύσους, τοὺς ὀκνηροὺς καὶ τοὺς ταραξίας. Ἀλλ' ὁ ἄλλων ἰατρὸς αὐτὸς ἕλκεσιν ἔβρυε. Νομίζων ἑαυτὸν ἀσφαλῆ πλέον, μεθυσθεὶς ὑπὸ τῆς ἐπιτυχίας, ἀπώλεσε τὸ πλεῖστον τῆς ὑποκρισίας του καὶ ἄφινεν ἐνίοτε νὰ καταπίπτῃ τὸ προσωπεῖον. Αὐτὸς ὁ προφήτης, ὁ διδάσκων καὶ τιμωρῶν τοὺς ἄλλους, δὲν ἠδυνήθη νὰ χαλιναγωγήσῃ τὰ πάθη του, ἔμεινεν οἷος ἦτο, δηλαδὴ φιλάργυρος μέχρι μονομανίας, ἐγωϊστὴς, φιλήδονος καὶ εἰς τὸ ἔπακρον φιλόδοξος. Τὰ ἐλαττώματά του ἐγένοντο βαθμηδὸν πασίγνωστα. Τὸν μάϊον τοῦ 1844 ἔσχε τὴν ἀναίδειαν νὰ ἐπιθυμήσῃ τὴν προεδρείαν τῆς Συμπολιτείας καὶ παρουσιάσθη ὡς ὑποψήφιος· ἀλλὰ πρὸς τιμὴν τῆς Ἀμερικῆς δὲν ἐξελέχθη. Εἶχε σημάνει πλέον καὶ αὐτοῦ ἡ ὥρα.

Τὸ παράτολμον τοῦτο τοῦ Σμὶθ διάβημα ἠύξησε τὴν κατ' αὐτοῦ καὶ τῶν ὀπαδῶν του ἀπέχθειαν τῶν πέριξ, ὑποπτευομένων ὅτι οἱ Μορμῶνοι διενοοῦντο, αὐξηθέντες, νὰ ἀντικαταστήσωσι τὸ πολίτευμα δι' ἱεροκρατίας. Ἡ ἀντιπάθεια καὶ τὸ μῖσος ηὔξανον ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν· ὁλόκληρος ἡ Πολιτεία Ἰλλινοὰ ἐχωρίσθη εἰς δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα ὑπὲρ καὶ κατὰ τῶν Μορμώνων, καὶ μετ' ὀλίγον κατέφυγον εἰς τὰ ὅπλα. Λυσσώδης ἐμφύλιος πόλεμος ἐπέκειτο· ὁ προφήτης ἐδείχθη κατὰ τὴν κρίσιμον στιγμὴν δειλὸς καὶ ἀναποφάσιστος· οἱ ὀπαδοί του ἀφωπλίσθησαν ἀμαχητὶ, αὐτὸς δὲ μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Χιράμ ἀπήχθη αἰχμάλωτος εἰς Καρχηδόνα. Ὅτε τὸν συνέλαβον ἐφώνησε τοὺς ἑξῆς λόγους, οἵτινες ἐξεπληρώθησαν τάχιστα· «βαδίζω ὡς ἀρνίον ἐπὶ σφαγὴν, ἀλλ' ἀποθνήσκω ἀθῶος.» Ὁ μανιώδης συρφετὸς τῆς Καρχηδόνος συνεννοηθεὶς μετὰ τῶν δεσμοφυλάκων εἰσῆλθεν εἰς τὴν φυλακὴν τὴν νύκτα· ὁ Χιράμ ἔπεσε πρῶτος, ὁ δὲ Σμὶθ θέλων νὰ δραπετεύσῃ διὰ τοῦ παραθύρου ἐτρώθη ὑπὸ σφαίρας· κράξας δὲ «Κύριε Θεέ μου», κατέπεσε νεκρός. Τινὲς τῶν τοῦ ὄχλου ἥρπασαν τὸ πτῶμά του, τὸ ἐστήριξαν ἐπὶ τοῦ τοίχου, καὶ πολλοὶ ἐδοκίμασαν ἐπ' αὐτοῦ τὴν εὐθυβολίαν τῶν ὅπλων των.

Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τοῦ παραδόξου τούτου ἀνδρός. Οἱ ὀπαδοί του τὸν θεωροῦσιν ὡς μάρτυρα, οἱ δ' ἐχθροί του ὡς κακοῦργον· ἡμεῖς ἐπιμένομεν ὀνομάζοντες αὐτὸν «παράδοξον». Μάρτυς δὲν εἶναι ὁ Σμὶθ, ὡς δὲν εἶναι ἥρως ὁ στρατιώτης ὅστις

βιάζεται νὰ προχωρήσῃ διότι αἰσθάνεται ἐπὶ τοῦ κροτάφου τὸ πολύκροτον τοῦ ἀξιωματικοῦ.

Ὁ θάνατος τοῦ Σμὶθ οὐδόλως ἔβλαψε τὴν νέαν θρησκείαν· ἐξεναντίας μάλιστα οἱ Μορμῶνοι προσεκτήσαντο ἔκτοτε μείζονα ἐνεργητικότητα καὶ καρτερίαν, καθ' ὅσον ἔχουσι πλέον καὶ «μάρτυρα». Ἕτερος ἀντάξιος τῷ Σμὶθ ἀγύρτης ἔλαβε τὰς ἡνίας τοῦ μορμωνικοῦ κράτους. Εἶναι δὲ οὗτος εἷς ἐκ τῶν ἐπὶ Σμὶθ δώδεκα Ἀποστόλων, ὁ λεπτουργὸς Βρίγχαμ Γιούγκ, ἄνθρωπος προορατικός, νοῦς πολιτικός, διευθύνων τὸ ἐκ τυχοδιωκτῶν κατὰ τὸ πλεῖστον συγκείμενον ποίμνιόν του μὲ θαυμαστὴν δραστηριότητα καὶ σύνεσιν. Ἕνεκα τῆς περὶ τὸ λέγειν δεινότητος ὠνομάσθη ὑπὸ τῶν Μορμώνων «Λέων τοῦ Κυρίου».

Ἀλλὰ καὶ ἐν Νάουβου δὲν εἶχον οἱ Μορμῶνοι μόνιμον πόλιν. Μετὰ ἓν ἔτος ἠναγκάσθησαν νὰ μεταναστεύσωσι πάλιν. Διαβάντες ἀπεράντους πεδιάδας καὶ ἀπόκρημνα ὄρη, ἐζήτουν νέαν πατρίδα, ἐν ᾗ νὰ δύνανται ἀκωλύτως νὰ λατρεύωσι κατὰ τὸν ἴδιον ἑαυτῶν τρόπον τὸν πλάστην των! Ἡ ἐπὶ τῆς «μεγάλης μορμωνικῆς ὁδοῦ» πορεία τῶν Μορμώνων εἶναι ὁμοία μὲ τὴν ἐκ γῆς Αἰγύπτου ἔξοδον τῶν Ἰσραηλιτῶν. Σῶμα προφυλακῆς ἐπροπορεύετο ἵνα ἀνευρίσκῃ καὶ ἀνοίγῃ ὁρόμους· ὁλόκληρα δύο ἔτη ὡδοιπόρουν. Τὸν χειμῶνα μάλιστα τοῦ 1846—7 μεταβαλόντες τὸ ἐκ σκηνῶν στρατόπεδόν του εἰς ξυλίνην πόλιν, διεχείμασαν παρὰ τοῖς Ποτοβαταμὺ Ἰνδοῖς, οἵτινες τοὺς ἐπεριποιήθησαν μεγάλως. Πυρετοί, λιμοί, ψύχη καὶ καύσωνες ἠραίωσαν ἐπαισθητῶς τὰς τάξεις των. Τὸν ἰούλιον τέλος τοῦ 1847 ἐστρατοπέδευσεν ἡ προφυλακὴ ἐντὸς πεδιάδος μεταξὺ τῶν ὀρέων Ῥόκη καὶ τοῦ Εἰρηνικοῦ Ὠκεανοῦ, μετά τινα δὲ καιρὸν ἔφθασαν καὶ οἱ λοιποί. Ἐξαιρουμένων τῶν πρὸς τοὺς Ἰνδοὺς διὰ τὴν κατάληψιν τῆς χώρας ἀγώνων, ζῶσιν ἔκτοτε οἱ Μορμῶνοι ἐν εἰρήνῃ καὶ εὐτυχίᾳ· ὡς διὰ μαγείας ἀνέθορον πόλεις, ἡ γῆ κατέστη καλλιεργήσιμος, ἀνεκαλύφθησαν ὀρυχεῖα γαιανθράκων καὶ ᾠκοδομήθησαν ἐργοστάσια. Τὸ πᾶν ἐν τῇ πεδιάδι ταύτῃ ἀναγγέλλει τὸ ἐπιχειρηματικόν, τὸ φίλεργον, τὸ ἐφευρετικὸν καὶ τὴν νοημοσύνην τῶν Μορμώνων. Οἱ ἐξ ἄλλων χωρῶν δυστυχεῖς συνέῤῥευσαν ἀγεληδὸν εἰς Ὑτὰ, ἔνθα παρέχεται εἰς αὐτοὺς γῆ, προστασία, ἐλευθερία, καὶ ἐντὸς δύο ἢ τριῶν ἐτῶν ὁ πρώην ἐπαίτης γίνεται εὔπορος κτηματίας.

Ἡ Ἀμερικανικὴ κυβέρνησις προαισθάνεται ἔντρομος ὅτι μετ' ὀλίγον τὸ territorium Ὑτὰ θὰ γείνῃ πολιτεία καὶ ἐπομένως θὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ συνέδριον. Κατὰ τὸ 1858 ἐπεχείρισε κατ' αὐτῶν πόλεμον, ἀλλ' οὐδὲν κατώρθωσε. Θὰ ἦτο φρόνιμον ἐὰν δὲν τοὺς παρηνώχλει, διότι φέρουσιν ἐν ἑαυτοῖς τὸν σπόρον τῆς διαλύσεώς των.

Ἴσως ὁ λαβὼν τὴν ὑπομονὴν νὰ ἀναγνώσῃ τὰς γραμμὰς ταύτας ἐρωτήσῃ «ποῦ ἔγκειται τὸ μυστήριον τῆς προόδου τοῦ μορμωνισμοῦ, ἐνῷ οὗτοι εἶναι ὁμολογουμένως τραγέλαφος; Ἐν πρώτοις μὴ λησμονῶμεν ὅτι ὁ μορμωνισμὸς ἐγεννήθη καὶ ἀνεπτύχθη ἐν Ἀμερικῇ, ἐν τῇ χώρᾳ δηλ: ἐκείνῃ, ἔνθα οἱ κάτοικοι καὶ τοῦ μικροτέρου χωρίου εἶναι διῃρημένοι εἰς 12 τοὐλάχιστον αἱρέσεις, εἰς ἃς προστίθενται καθ' ἡμέραν ἄλλαι παραλογώτεραι. Μόνον ἐν Ἀμερικῇ ἠδύνατο νὰ βλαστήσῃ καὶ ἀναπτυχθῇ τὸ δηλητηριῶδες φυτὸν τοῦ μορμωνισμοῦ.

Τάξεις τινὲς τοῦ ἀμερικανικοῦ λαοῦ ἀπώλεσαν ἐπὶ τοσοῦτον τὸ συναίσθημα τῆς ἀληθείας, ὥστε πιστεύουσιν ἀβασανίστως καὶ παραδέχονται τὰ μᾶλλον ἀλλόκοτα πράγματα. Δευτέρα αἰτία τῆς προόδου τοῦ μορμωνισμοῦ εἶναι ἡ ἐπιθυμία τοῦ κέρδους, ὑφ' ἧς πολλοὶ πένητες παρεκινήθησαν νὰ ἐγκολπωθῶσι τὸν μορμωνισμόν, καθ' ὅσον μάλιστα οἱ ἀρχηγοὶ αὐτοῦ ἐπλήρονον καὶ τὰ ἔξοδα τῆς μεταβάσεως εἰς τοὺς προσηλύτους.

Μεγάλως πρὸς τούτοις συνέτειναν εἰς τὴν αὔξησιν καὶ πρόοδον τοῦ μορμωνισμοῦ ἡ ἐν αὐτῷ ἀνάμιξις τοῦ πνεύματος μετὰ τῆς ὕλης, ὑφ' ἧς προσειλκύσθησαν ὡς διὰ μαγνήτου πολλοὶ ἐξ ἐκείνων, οἵτινες θέλουσι μὲν νὰ λατρεύωσι τὸν Θεὸν, χωρὶς ὅμως νὰ ἦνε ἠναγκασμένοι νὰ ἀρνηθῶσι τὴν σάρκα καὶ τὸν Μαμμωνᾶν. Ὡς διηγοῦνται πολλοὶ τῶν περιηγητῶν, οἱ Μορμῶνοι προτάσσουσιν ἑκάστου χοροῦ, ἐφεσπερίδος ἢ ἄλλης διασκεδάσεως, προσευχὴν, ἱκετεύοντες τὸν ὕψιστον ὅπως τοὺς βοηθήσῃ νὰ διασκεδάσωσι καλῶς. Μετὰ τὴν προσευχὴν ἔρχεται ζωηρότατος χορὸς, εἰς τὸν ὁποῖον λαμβάνουσι μέρος πάντες, μέχρι τῆς πρωΐας παραμένοντες. Ὀρχοῦνται δὲ καὶ ἐν τῷ ναῷ ὡς οἱ Κουάκεροι. Οἱ ἐπισκεφθέντες τὴν χώραν τῶν Μορμώνων λέγουσιν ὅτι ἡ κατήφεια εἶναι ἐξωρισμένη ἐκεῖθεν, οἱ πάντες μειδιῶσιν, ἀδελφοὺς καὶ ἀδελφὰς ἀλλήλους προσαγορεύοντες. Γυναῖκες, ἄνδρες, καὶ παιδία ᾄδουσι σχεδὸν πάντοτε.

ἀπὸ τὴν ἐν τῷ μορμωνικῷ χαρεμίῳ θέσιν των. Ὅτι ἡ πολυγαμία εἶναι τὸ πρωτεῦον αἴτιον τῆς προόδου τοῦ μορμωνισμοῦ εἶναι ἀπίθανον, καθ' ὅσον αὕτη εἰσήχθη εἴκοσιν ἔτη μετὰ τὴν σύστασιν τῆς νέας θρησκείας· δὲν ἀρνούμεθα ὅμως ὅτι πολλοὶ ἐκ τῶν ἐσχάτως μάλιστα προσηλυτισθέντων εἱλκύσθησαν ὑπ' αὐτῆς μόνης.

Τὰ ὀλίγα ταῦτα ἔστωσαν ἱκανὰ εἰς τὸν νουνεχῆ ἀναγνώστην ὅπως λύσῃ τὸ πρόβλημα τοῦ παραδόξου τούτου πολιτικοιστορικοῦ φαινομένου.

Ἀλλοίως ὅμως ἐσωτερικῶς διάκεινται οἱ Μορμῶνοι· πολλαὶ φροντίδες καὶ θλίψεις, προϊόντα τῆς πολυγαμίας, κρύπτονται ὄπισθεν τῶν γελώτων καὶ τῶν ᾀσμάτων. Πολυάριθμοι τῆς Ὑτὰ πολίτιδες ἐγκαταλείπουσαι τὸν Πασσᾶν μεθ' ὃν «ἐσφραγίσθησαν» νυμφεύονται τοὺς μιγάδας τῶν συνόρων ἢ τοὺς Ἰνδοὺς τῶν δασῶν, προτιμῶσαι τὴν ἀγρίαν τῆς ἐρήμου ζωὴν

(Ἐκ τοῦ γερμανικοῦ.)

ΑΡΙΣΤΟΜ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ.

Η ΠΟΛΙΣ ΒΗΘΛΕΕΜ.

Τοπογραφία.—Κλίμα.—Ἤθη καὶ ἔθιμα τῶν κατοίκων.

Ἡ Βηθλεὲμ, πόλις τῆς ἐν Παλαιστίνῃ Ἰουδαίας, ἥτις κατὰ τὴν Παλαιὰν Γραφὴν Γῆ Χαναὰν καὶ Γῆ Ἐπαγγελίας λέγεται, κεῖται πρὸς δυσμὰς τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλὴμ καὶ πρὸς νότον τῆς εἰς Χεβρὼν ἀγούσης ὁδοῦ, ἐπὶ γραφικωτάτης ἀμφιθεατροειδοῦς θέσεως ἐπικαθημένης ἐπὶ τοῦ φερωνύμου τῇ χώρᾳ ὄρους Ἰούδα, ἐκ τεσσάρων αὐτοῦ ὀφρύων σχηματιζομένη, ἐξ ὧν ἡ μὲν Ἀνατολικῶς ἀρχομένη καὶ πρὸς τὴν Κοιλάδα Ποιμενίου, νῦν καλουμένην, κλίνουσα (ἐν ᾗ τὸν ἀγγελικὸν οἱ Ποιμένες ὕμνον ἤκουσαν) τὸν μεγαλοπρεπῆ τῆς Γεννήσεως φέρει ναὸν, περὶ οὗ λεπτομερῶς θέλομεν πραγματευθῆ κατόπιν, ἡ δὲ ἀμέσως ἑπομένη τὴν πόλιν, αἱ δὲ παρακολουθοῦσαι δύο μαγευτικὴν τὴν θέαν παρέχουσι, κατάφυτοι ὅλως καὶ ἐστεμμέναι ἐξ ἐλαιῶν, συκῶν καὶ ἀμπελοκήπων, ὡς ἅπας ὁ πέριξ χῶρος. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ τερπνοῦ τούτου ἀμφιθεάτρου, τοῦ ὑφ' ὁμαλῆς τινος φάραγγος διακοπτομένου, δίκην θεατρικῆς σκηνῆς, μόλις δέκα λεπτὰ ἄπωθεν, γοητευτικὸν ἐπίπεδον ἐκτυλίσσεται ὑψούμενον, χλοερώτατόν τε καὶ κατάφυτον, Οἶκος Ἰεσσαὶ ἢ Οἶκος Δαυὶδ παρὰ τῶν ἐγχωρίων καλούμενον νῦν, ἔνθα πλεῖστα παλαιὰ ἐρείπια δείκνυνται καὶ ὑδροθῆκαι λαξευταὶ ἐν πέτρᾳ ῥιζιμαίᾳ, ἀρχαιότητα λείψανα ἀρχαιοτάτων ἴσως οἰκοδομῶν, ὡσαύτως δὲ καὶ ἔδαφος ἐκ πλακῶν ὑπὸ γῆν κεχωσμένων ἀρκούντως. Ὄπισθεν δὲ τῆς μεταξὺ Ἱερουσαλὴμ καὶ Βηθλεὲμ ἐνυπαρχούσης εὐθείας ὁδοῦ, ἀριστερόθεν, ὁ Ἱππόδρομος ὑπάρχει Χαβραθὰ, ἔνθα ὁ τῆς Ῥαχὴλ ὁρᾶται θολωτὸς τάφος, κατεχόμενος ἤδη παρὰ τῶν Ἰουδαίων, καὶ κατωτέρω ἑτέρα ὀφρὺς, ἐφ' ἧς ὁ τοῦ προφήτου Ἠλιοῦ ἐπικάθηται ναὸς, ἀφ' οὗ ὡς ἀπὸ σκοπιᾶς ἥ τε πρὸ αὐτοῦ κοιλὰς καὶ ἁγία πόλις Ἱερουσαλὴμ ἀφ' ἑνὸς καθορᾶται, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ Βηθλεὲμ μετὰ τῶν περιχώρων, ὡς ἀναφέρει καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Φωκᾶς (σελ. 14 §. κζ') οὕτως· «Ἀπὸ δὲ τῆς Ἱερου-

« σαλὴμ μέσον τῶν δύο ὁδῶν, τῆς πρὸς τὴν ὀρεινὴν ἀπαγού-
« σης καὶ τῆς πρὸς τὴν μονὴν τοῦ κοινοβιάρχου (Θεοδοσίου) καὶ
« τῆς Λαύρας, ἐστὶ ῥάχιον καὶ ὁδὸς ἐν αὐτῷ μέχρι Βηθλεὲμ
« ἀπὸ τῆς ἁγίας πόλεως ἀπάγουσα. Ἡ δὲ Βηθλεὲμ πόλις ἀπέ-
« χει τῆς ἁγίας πόλεως ὡσεὶ μίλια ἓξ, ἧς μέσον καὶ τῆς ἁγίας
« πόλεως ὑπάρχει Μονὴ τοῦ ἁγίου προφήτου Ἡλιοῦ .... μέ-
« σον τῆς μονῆς καὶ τῆς Βηθλεὲμ τριγωνίζει τὸν χῶρον ὁ τῆς
« Ῥαχὴλ τάφος, ὑπὸ τετρακαμάρου θολωτοῦ σκεπόμενος κτί-
« σματος.»

Τὸ παρὰ τῆς Γραφῆς μνημονευόμενον τοῦτο ὄρος Ἰούδα, ἀπ' ἀνατολῶν διὰ πολλῶν καταφέρεται ἀπορρωγάδων ὀφρύων πρὸς τὸν Ἰορδάνην καὶ τὴν Νεκρὰν θάλασσαν, τὴν καὶ θάλασσαν ἁλῶν, Σοδομίτιδα καὶ Ἀσφαλτίτιδα λίμνην ἀναφερομένην· πρὸς δυσμὰς δὲ ἧττον ἀποτόμως. Διὰ δὲ τῶν πολυειδῶν τούτων ἀπορρωγάδων ὀφρύων καὶ ὀροπεδίων τὰ γνωστὰ σχηματίζει ὄρη ἐλαιῶν, Γαλιλαίας, Ἀμμορίου, Σκανδάλου, Σαλὼμ, Σιὼν κτλ. ὡσαύτως δὲ καὶ τὰς διαφόρους κοιλάδας Ῥαφαεὶμ, Χαβραθὰ κτλ. Τοῦτο, ὡς καὶ τὸ μετ' αὐτοῦ συνεχόμενον ὄρος Ἐφραΐμ, ἐξ ἐδάφους κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον σύγκειται μαλακῆς καὶ λευκῆς ἀργίλλου καὶ σιδηροῦ καὶ μέλανος βασανίτου· τὸ πρῶτον ὅμως ἐν πλείστοις μέρεσιν ἄνυδρον, ἐνῷ τὸ δεύτερον εὐπορεῖ ὑδάτων κατὰ τοὺς διαφόρους συγγραφεῖς. Κλίμα ἀναφορικῶς τοῦ ὕψους του ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἔχει χειμερινότατον, καταλογιζόμενον κατά τινας ἐπέκεινα τῶν 2,538 ποδῶν.

Ἐκ τῆς τοῦ Ἰορδάνου κοιλάδος ὡς εὐθύγραμμός τις σχεδὸν ὀρεινὴ φαίνεται σειρὰ, τὸ πλεῖστον εἰς ἀποτόμους καταπίπτουσα ῥάχεις· μὲ ὅλην δὲ τὴν ὡς ἐῤῥέθη τῶν πηγῶν ὀλιγότητα, πολλὴν ἔχει τὴν εὐφορίαν οἴνου, σύκων, ἐλαίου, μέλιτος, σησάμου, ὀπωρῶν καὶ λοιπῶν προϊόντων καλῆς ποιότητος, ὡσαύτως δὲ καὶ ὀσπρίων καὶ λαχάνων, παραδόξως εἰς ἀνύδρους χώρους ἐπιδιδόντων καὶ μόνον πόσιν λαμβανόντων τὴν πρωϊνὴν δρόσον, ἥτις καθ' ὅλην τὴν θερινὴν καὶ φθινοπωρινὴν ἐποχὴν δαψιλῶς καταπίπτει λίαν ὑγραίνουσα τὸ ἔδαφος· ταύτας δὲ καὶ ἡ Παλαιὰ Γραφὴ μνείαν ποιεῖται. «Ἡ δρόσος Ἀερμὼν ἡ καταβαίνουσα ἐπὶ τὰ ὄρη Σιὼν» (Δαυὶδ ψαλμ. ραβ').

Ἡ Βηθλεὲμ ἀπέχει τῆς Ἱερουσαλὴμ ἓξ μίλια ἢ δύο λεύγας μᾶλλον, ὡς φρονοῦσιν ὅ τε Εὐσέβειος, Ἰωάννης Φωκᾶς καὶ Ἱερώνυμος, ὁ δὲ Ἰώσηπος (Ἀρχ. Βιβλ. Ε', Κεφ. Β') φαίνεται φρονῶν ὅτι ἀπέχει στάδια τριάκοντα, ἅπερ 3,750 βήματα ἀποτελοῦσιν. Ὁ δὲ Ἰουστῖνος ὁ φιλόσοφος καὶ Μάρτυς (Ἀπολ. Β'), πέντε καὶ τριάκοντα στάδια. Τῶν τελευταίων ὅμως τούτων συγγραφέων τὰ στοιχεῖα τὰ τὰς διαστάσεις ταύτας σημαίνοντα φαίνεται διεφθάρησαν· διότι ἅπαντες οἱ λοιποὶ ἀρχαῖοί τε καὶ νεώτεροι τὸ μεταξὺ Ἱεροσολύμων καὶ Βηθλεὲμ διάστημα οὐχὶ πλειότερον τῶν δύο λευγῶν ὑποθέτουσιν. Ὁ δὲ Ἱερώνυμος εἰς τὴν πρὸς Δάρδανον ἐπιστολήν του μεταξὺ τῆς Ἰόππης καὶ τῆς Βηθλεὲμ ὑποθέτει τεσσαράκοντα ἓξ. Κατὰ τὸν Μοῦγκον (Palestine I. Munk) ἡ Βηθλεὲμ χωρίζεται τὰς Ἱερουσαλὴμ διὰ τῆς κοιλάδος Ῥαφαείμ.

Ὁ Volney διαβεβαιοῖ, ὅτι τὸ τῆς Βηθλεὲμ ἔδαφος εἶναι γονιμώτατον· διότι ἐν αὐτῇ παράγονται διάφοροι καρποὶ, ἄμπελοι, ἐλαῖαι, σήσαμον καὶ ἄλλα. Ἐντεῦθεν ἴσως παρὰ τοῖς ἀρχαιοτάτοις καὶ τὴν ἐπωνυμίαν ἡ πόλις αὕτη ἔλαβε Ἐφραθᾶ, ὅ ἐστι γονιμότης (fertilité)· ἐξ ἐναντίας ὁ Σιατωμβριάνδος ἐν τῷ Ὁδοιπορικῷ αὐτοῦ (Itinéraire de Paris à Jérusalem) σημειοῖ ὅτι δὲν εὗρε τὸ καρποφόρον ἐκεῖνο, ὅπερ εἰς αὐτὴν οἱ ἀρχαῖοι ἀπέδιδον. Ἡ παρατήρησις αὕτη τοῦ Σιατωμβριάνδου εἶναι κατὰ τὸ φαινόμενον ἀληθὴς, ἅτε δὴ παραμελουμένης τῆς γεωργίας ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις. Ἄλλως καὶ μ' ὅλην τὴν τῆς γεωργίας ἀμέλειαν ἐν Βηθλεὲμ διάφορα γίνονται προϊόντα ἐξαίρετα, οἷον σῦκα, ἔλαιον, σταφυλὴ, σήσαμον κτλ.

Τὸ ὕψος δὲ τῆς Βηθλεὲμ εἶναι 2,538 πόδας, δηλονότι εἶναι 59 πόδας ὑψηλοτέρα τῆς Ἱερουσαλήμ.

Οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ταύτης τὸ ἀρχαιότατον ἀκολουθοῦσιν ἔθιμον, ὅπερ καὶ ἐν Ἀραβίᾳ εἶναι ἐν χρήσει, διαιρούμενοι κατ' οἰκογενείας ἢ φυλὰς, ἑκάστη τῶν ὁποίων πρόγονόν τινα ἢ ἀρχηγέτην ἔχει, οὗτινος τὸ ὄνομα φέρει. Τοιαύτας δὲ φυλὰς ἡ Βηθλεὲμ μετρεῖ ὀκτὼ ἢ δέκα περίπου.

Οἱ ἄνδρες κοινὸν ἔχουσιν ἔνδυμα τὸν περσικὸν κάνδυν, τὴν ὀθωμανικὴν πλατεῖαν ἀναξυρίδα καὶ τὴν κίδαριν λευκὴν συνήθως. Αἱ γυναῖκες τὴν παλαιὰν τοῦ τόπου φέρουσι στολὴν, ἀπαρτιζομένην ἀπὸ κεφαλόδεσμον ὀγκώδες, ἠρμένον ἄνω διὰ φεσίου ἐξ ὑφάσματος ἐρυθροῦ, ὁμαλοῦ κατὰ τὴν κορυφὴν, κεντημένον μὲ χρώματα μετάξης, καὶ κροσσὸν κυάνεον, περὶ δὲ τὸ

μέτωπον χρυσοῦς προσαρτῶσι κόσμους, ἔτι δὲ πίπλον ἀπὸ κορυφῆς μέχρι γονάτων καταφθάνοντα, παρεμφερῆ μέ τινας βυζαντινὰς εἰκόνας τῆς Θεομήτορος, ἐπενδύτην εἴδους στενοῦ κάνδεως ἐξ ὑφάσματος συνήθως ἐρυθροῦ ἢ οὐρανοχρόου πεποικιλμένου διὰ κεντημάτων μετάξης, ἐσθῆτα τέλος ποδήρη, στενὴν, διεσταυρωμένην ἔμπροσθεν καὶ κομβουμένην κατὰ τὸ στῆθος διὰ καρφίδων πεταλλωτῶν ἀργυρῶν ἢ χρυσῶν, περὶ δὲ τὸν τράχηλον περιδέραια χρυσᾶ ἢ ἀργυρᾶ.

Ἀμφότερα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον τὰ γένη εἶναι εὐάρεστα, ἀναστήματος ὑψηλοῦ, ἄνευ ἐλαττωμάτων, καλλιπάρῃα, μ' εὐσχηματίστους ῥίνας, ὀφθαλμοὺς ὡραίους, στόμα μικρὸν καὶ χείλη κοράλλινα, ξανθόκομα τὸ πλεῖστον. Ὅσον δὲ φιλόξενα καὶ εὐπροσήγορα καὶ τίμια, τόσον ἄζατα κατὰ τὰς θρησκευτικὰς δοξασίας των, ὥστε, ἐνῷ πολλάκις πεισματωδῶς συζητοῦν περὶ θρησκευτικοῦ τινος θέματος, αἴφνης δι' ἐλαχίστην ἀφορμὴν μεταβάλλουν θρήσκευμα, ὁτὲ μὲν δυτικοί, ὁτὲ δὲ ὀρθόδοξοι καὶ τἀνάπαλιν γενόμενοι. Ἄλλως τε εἶναι ζωηρότατοι καὶ ἐπιτήδειοι εἰς ὡραίας τέχνας, γνωστοὶ τοῖς πᾶσιν ὡς πρὸς τὴν κατασκευὴν καὶ ἐγκόλαψιν ὀστράκων, δι' ὧν ἀναπλάττουσι διάφορα λεπτοφυῆ καὶ ἔντεχνα ἔργα, οἷον εἰκόνας, κιβώτια, τραπέζας καὶ ἄλλα· ὑπεραγαπῶσι δὲ καὶ τὰ ὅπλα.

Τοὺς νεκρούς των κηδεύουσι διὰ περιέργου τρόπου, ἀναγομένου ἐν μέρει εἰς τὰ ἑβραϊκὰ ἀρχαῖα ἔθιμα. Ἀθροίζεται ἅπασα ἡ προαναφερθεῖσα μεγάλη οἰκογένεια εἰς τὴν τοῦ τεθνεῶτος οἰκίαν καὶ μεταφέρουσι τὸ νεκρὸν αὐτοῦ εἰς τὸν ναὸν, ἔνθα ἡ νεκρώσιμος κατὰ τὸ εἰωθὸς ψάλλεται ἀκολουθία· ἡ σύζυγος δὲ καὶ μήτηρ αὐτοῦ, ἐὰν ἔχῃ τοιαύτην, συνοδευόμεναι ὑπὸ συγγενίδων μὲ κόμας λελυμένας καὶ ἐπὶ τὸ δεξιὸν τοῦ στήθους ἐφαπλουμένας φέρονται εἰς τὸν τάφον, ἐν ᾧ ἀμφότεραι κατέρχονται· ἐκεῖ ἡ μὲν μήτηρ τοὺς μαστοὺς ἐκβάλλουσα, ἡ δὲ σύζυγος γυμνοῦσα τὰ στήθη, τῶν ὁλοφυρμῶν καὶ κοπετῶν ἄρχονται θρηνοῦσαι καὶ ἐγκωμιάζουσαι διὰ λέξεων λίαν συγκινητικῶν τὸν φίλτατον αὐτῶν. Μεταφερομένου δὲ εἶτα τοῦ νεκροῦ εἰς τὸν τάφον ἀπαίρονται μὲν αἱ κοπτόμεναι οἴκαδε, οἱ δὲ συνεκπέμποντες ἄνδρες γραμμὴν ὧδέ πως σχηματίζουσιν· ἕκαστος κατὰ βαθμὸν ἡλικίας τὸν πλησιέστερον καὶ γηραιότερον προσερχόμενος ἀσπάζεται συγγενῆ καὶ συνέπεται αὐτῷ ἱστάμενος, εἶτα ὁ κατόπιν ποιῶν ὁμοίως

κατὰ σειρὰν παραμένει, καὶ οὕτω καθεξῆς μέχρι τοῦ ἐσχάτου. Μετὰ δὲ τὸ πέρας τοῦ θλιβεροῦ τούτου ἀσπασμοῦ ἐπανακάμπτουσιν ἅπαντες μετὰ τοῦ ἱεροῦ κλήρου εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀποβιώσαντος καὶ παραθέτουσι τράπεζαν, ἐσθίοντες καὶ ψάλλοντες θρηνωδῶς ἐλεγεῖα, κατόπιν ὀρθοῦνται τῆς τραπέζης καὶ χειροκρατούμενοι ὀρχοῦνται κυκλοειδῶς πένθιμόν τινα χορόν. Τὰ πένθιμα δὲ ταῦτα συμπόσια ἐπαναλαμβάνουσιν ἐπὶ μίαν περίπου ἑβδομάδα, πέμποντες οἱ οἰκειότεροι τῶν συγγενῶν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀποβιώσαντος διάφορα βρώματα καὶ ποτὰ, καὶ συνερχόμενοι καὶ αὐτοὶ ἐκεῖ συντρώγουσι διὰ νὰ μετριάσωσι τοιουτοτρόπως τῶν πενθούντων τὴν λύπην. Τῶν συμποσίων τούτων καὶ τῶν ἄλλων πενθίμων ἐθίμων ποιεῖται μνείαν ἥ τε Παλαιὰ καὶ ἡ Νέα Γραφὴ, (ὅρα Μαρκ. ε. 38. Ἱερεμ. Θ' 17, καὶ ις' 7. Βασιλ. Β' γ' 35. Τωβὶτ δ' 17. Ὡσ. Θ', 4. καὶ Ἑβρ. Ἀρχ. Κ. Κοντογόνη §. 14. Σελ. 261.)

Τοὺς γάμους αὐτῶν συνάπτουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖσον μετὰ τῶν τῆς φυλῆς των, σπανίως δὲ καταφεύγουσιν εἰς ξένην, καὶ τελοῦσιν αὐτοὺς κατὰ τὸ ἀραβικὸν ἔθιμον, οὐδεμίαν δὲ παρὰ τῆς νύμφης οἱ γαμοῦντες λαμβάνουσι προῖκα, ἀλλ' ὑποχρεοῦνται οἱ νυμφίοι νὰ προκαταβάλλουσιν εἰς χεῖρας τῶν γεννητόρων τῆς νύμφης ποσότητά τινα χρηματικὴν ἢ εἰς κτήματα ἐκτιμουμένην.

Οἱ ἄνδρες, ὡς εἴπομεν, εἰς τέχνας καταγίνονται, αἱ δὲ γυναῖκες εἰς τὴν κτηνοτροφίαν καὶ τὴν τῶν ἰδίων ἀγρῶν καλιέργειαν. Ὡραῖον δὲ καὶ λαμπρότατον ἀληθῶς θέαμα κατὰ τὴν τῶν καρπῶν συγκομιδὴν, νὰ βλέπῃ τις ἐν τῷ μικρῷ μὲν, ἀλλ' εὐθαλεῖ καὶ τερπνῷ τῆς Βηθλεὲμ παραδείσῳ, χορείας ῥοδοχρόων παρθένων κομιζούσας ἐπὶ κεφαλῆς ἐντὸς κανίστρων τοὺς καρποὺς καὶ προσφερούσας ἐξ αὐτῶν εἰς πάντα καθ' ὁδὸν ἀπαντώμενον ὁδοιπόρον μὲ τὸ εὐπροσήγορον ἐκεῖνο τῆς ἀφελείας καὶ ἀθωότητος ὕφος, ὅπερ τὴν πάλαι τῶν τῆς ὑδρογείου κατοίκων ἀνακαλεῖ ἁπλοϊκότητα καὶ φιλοξενείαν.

Εἶναι φανερὸν ὅτι ἡ Βηθλεὲμ εἰς διαφόρους τῶν περιηγητῶν διαφόρους ἐμποιεῖ ἐντυπώσεις. Ἰδοὺ πῶς π. χ. διατίθεται ὁ **Michaud**· «Ἡ Βηθλεὲμ εἶναι τόπος πεφιλημένος μοι· ὁ λόφος ὑπομειδιᾷ πλέον τῶν ἄλλων τῆς Ἰουδαίας· τὸ ὄνομά της προφέρεται μὲ γλυκύτητα, τὸ πᾶν εἶναι εὐγενὲς καὶ καθαρὸν εἴς τε τὰς ἐκφράσεις καὶ ἀναμνήσεις ἃς διεγείρει. . . . Ἡ Βηθλεὲμ ἔχει εἰδύλλια, ὡς ἡ Ἱερουσαλὴμ ἔχει θρήνους.»

Ἰδοὺ καὶ ἕτερον χωρίον, νεωτάτου περιηγητοῦ, τοῦ Μισλίνου, λίαν ἐκφραστικὸν τῆς καταστάσεως τῆς Βηθλεέμ· «Ἴσως ὁ τόπος δὲν εἶναι γελόεις, ἀλλ' ἡ ἱερὰ ἰδέα ἡ ὁδηγοῦσα τὸν προσκυνητὴν, ὡς ὁ ἀστὴρ τῶν Μάγων, εἶναι πλήρης τοσούτου φωτὸς ἀληθείας, ὥστε ἀμέσως καθωραΐζει τὴν φύσιν· νομίζει τις ὅτι ἄλλος ἥλιος λάμπει ἐπὶ τῆς πόλεως, ἐν ᾗ ὁ τοῦ Ἰακὼβ ἀνέτειλεν ἀστὴρ καὶ τὸ φῶς τοῦ Χριστοῦ· οἱ βράχοι της μεταβάλλουσι χρῶμα, τὰ ὄρη της, ὡς ἐκεῖνα τοῦ Λιβάνου, διαιροῦνται εἰς δόμους, αἱ συκαῖ, αἱ ἐλαῖαι εἶναι πολυπληθέστεραι καὶ χλοερώτεραι τῶν τῆς Ἱερουσαλήμ. Ἡ μικρὰ τοῦ Δαυὶδ πόλις, ἐπικαθημένη ἐπὶ τοῦ ὑψουμένου λόφου της, ὡς λαμπρὸν ἐξαστράπτει διάδημα τῶν ὀρέων τῆς Ἰουδαίας.»

Αἱ βροχαὶ εἰσὶ λίαν ἄφθονοι καὶ τακτικαὶ ἐν τῇ Παλαιστίνῃ καὶ μάλιστα κατὰ τὸν δεκέμβριον καὶ ἰανουάριον, εἰς δὲ τοὺς ὑψηλοτέρους τόπους, ὁποῖοί εἰσιν ἡ Ἱερουσαλὴμ, ἡ Ναζαρὲτ καὶ ἡ Βηθλεὲμ, καταπίπτει πολλάκις καὶ ἄφθονος χιών. Συχνότατα κατὰ τὸν φεβρουάριον μῆνα βλέπει τις εἰς τὰ ὄρη ἄφθονον χιόνα, ἡ δὲ Γραφὴ πολλάκις ποιεῖται μνείαν χιόνος καὶ παγετοῦ. «Τοῦ διδόντος χιόνα ὡσεὶ ἔριον, ὁμίχλην ὡσεὶ σποδὸν πάσσοντος,» λέγει ὁ Δαυὶδ, ψαλ. ρμζ΄ 16. Εἰς δὲ τὰ Μακκαβαϊκὰ βιβλία ἀναγινώσκομεν ὅτι ὁ Τρύφων δὲν ἠδυνήθη ν' ἀπέλθῃ μετὰ τοῦ ἱππικοῦ του εἰς Γαλαὰδ διὰ τὸ πλῆθος τῆς τότε καταπιπτούσης χιόνος (Α΄ Μακκαβ. ιγ΄ 22). Ἀναγινώσκομεν πρὸς τούτοις εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Ἰὼβ (λη΄ 30) ὅτι πολλάκις γίνονται παγετοί. Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἰωακεὶμ, λέγει ὁ προφήτης Ἱερεμίας (μγ΄ 22, κατὰ τὴν μετάφρασιν τῶν Ο΄, κατὰ δὲ τὴν Βουλγάτην καὶ τὸ πρωτότυπον λς΄ 22), ἐκάθητο ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ κατὰ τὸν ἔνατον μῆνα καὶ «ἦν ἐνώπιον αὐτοῦ ἐσχάρα πυρός.» Ὁ δὲ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης (Κεφ. ιή 18), λέγει, ὅτι οἱ ὑπηρέται ἐκείνων οἵτινες συνέλαβον τὸν Ἰησοῦν «ἀνθρακιὰν πεποιηκότες, ὅτι ψῦχος ἦν, ἐθερμαίνοντο.» Τὸ ψῦχος δὲ κατὰ τὸν χειμῶνα ἐνίοτε ὑπάρχει τόσον δριμὺ, ὥστε πολλάκις ἄνθρωποι νέοι περιπατοῦντες παγόνουσι· τοιαῦτα παραδείγματα ἔχομεν πολλά. Περιηγητής τις ἀναφέρει ὅτι κατὰ τὸ ἔτος 1754 ὀλίγον πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως ἐν τῇ Ναζαρὲτ ἀπέθανον δύο νέοι ὑπὸ τοῦ ψύχους.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ι. ΚΥΠΙΑΔΗΣ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ

ΕΝ ΤΗι ΕΠΙΚΗι ΠΟΙΗΣΕΙ ΚΑΙ ΤΩι ΔΡΑΜΑΤΙ

ΑΔΕΛΦΙΚΗΣ ΣΤΟΡΓΗΣ.

Β΄.

Ἠλέκτρα, παρ' Εὐριπίδῃ.

Τὸν αὐτὸν συναγωνισμὸν ὃν ἐπεχείρησεν ὁ Βολταῖρος τὸν Κρεβιλλιῶνα φαίνεται ὅτι ἀνέλαβεν ἐν Ἀθήναις καὶ ὁ Εὐριπίδης πρὸς τὸν Αἰσχύλον, οὗτινος ἐξυμνεῖτο τὸ πνεῦμα πάντοτε πρὸς πλείονα ταπείνωσιν τοῦ πνεύματος τοῦ ἑτέρου. Ἀνέπλασε τὰς Χοηφόρους διὰ τῆς Ἠλέκτρας καὶ τὰς Εὐμενίδας διὰ τοῦ Ὀρέστου. Ἀλλ' ἐν μὲν τῇ Ἠλέκτρᾳ ἔσφαλε διττῶς, διότι ἐτόλμησε νὰ ἐπικρίνῃ, οὕτως εἰπεῖν, τοῦ Αἰσχύλου τὴν τραγῳδίαν καὶ δὲν ἔφθασε τὸ ὕψος της, ἐν δὲ τῷ Ὀρέστῃ ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος.

Ἡ Ἠλέκτρα εἶναι μυθιστόρημα, παρῳδία καὶ τραγῳδία ἐν ταὐτῷ, καὶ παρέχει κάλλιον πάντων τῶν ἄλλων δραμάτων του ἰδέαν περὶ τοῦ πνεύματος τοῦ Εὐριπίδου, τοῦ εὐφυοῦς καὶ τολμηροῦ τούτου ποιητοῦ, ὅστις ἀπορρίπτει τὰς κοινὰς μυθολογικὰς παραδόσεις καὶ ζητεῖ τὰ παράδοξα καὶ ἐπιτετηδευμένα συναξάρια, ἐπικρίνει τοὺς θεοὺς ἐν τοῖς λόγοις τῶν προσώπων του, ψάλλει ἐν τοῖς χοροῖς μετὰ ποιήσεως καὶ ἐνθουσιασμοῦ ἀξιοθαυμάστου τοὺς μύθους τῆς πολυθεΐας, κινεῖ μάλιστα πάντων τὴν συμπάθειαν καὶ τολμᾷ νὰ παρενείρῃ εἰς τὰς παθητικωτέρας σκηνὰς τὴν παρῳδίαν καὶ τὴν φιλολογίαν. Αἱ ἀντιφάσεις αὗται τοῦ πνεύματος τοῦ Εὐριπίδου εὑρηνται συνηνωμέναι ἅπασαι ἐν τῇ Ἠλέκτρᾳ.

Ἐν πρώτοις τὸ μυθιστόρημα ἐπέχει τόπον τῆς ἱστορίας. Ἡ Ἠλέκτρα ἐβιάσθη ὑπὸ τοῦ Αἰγίσθου νὰ ὑπανδρευθῇ γέροντα γεωργὸν, καὶ ζῇ μετὰ τοῦ συζύγου αὐτῆς ἐντὸς καλύβης· εἶναι πτωχὴ, αὐτοπροσώπως ὑπάγει πρὸς ζήτησιν ὕδατος, καὶ φέρει

αὐτὸ ἐντὸς ἄγγους ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς κεκαρμένης εἰς σημεῖον πένθους. Μάτην ὁ σύζυγός της, ὅστις σέβεται ἐν αὐτῇ τοῦ Ἀγαμέμνονος τὸ αἷμα καὶ ἐν τῷ προλόγῳ προειδοποιεῖ ἡμᾶς ὅτι οὐδέποτε ἐπλησίασε τὴν κλίνην τῆς Ἠλέκτρας (»ἣν οὔποθ' ἁνὴρ ὅδε, σύνοιδέ μοι Κύπρις, ᾗσχυνεν εὐνῇ, παρθένος δ' ἔτ' ἐστὶ δὴ«), μάτην, λέγομεν, ὁ σύζυγός της ἱκετεύει αὐτὴν νὰ μὴ καταγίνηται εἰς τὰς ἐπιπόνους ἐκείνας ἐργασίας. Ἀλλ' ἡ Ἠλέκτρα τῷ ἀπαντᾷ

Δεῖ δή με κἀκέλευστον εἰς ὅσον σθένω
μόχθου ἐπικουφίζουσαν, ὡς βάρον φέρῃς,
συνεκκομίζειν σοὶ πόνους. Ἄλις δ' ἔχεις
ταῖξωθεν ἔργα· τἀν δόμοις δ' ἡμᾶς χρεὼν
ἐξευτρεπίζειν. Εἰσιόντι δ' ἐργάτῃ
θύραθεν ἡδὺ τἄνδον εὑρίσκειν καλῶς.

(Ἠλέκτρα, 71—76.)

Ὁ σύζυγος αὐτῆς ἀπέρχεται εἰς τὴν ἐργασίαν του, ἡ δὲ Ἠλέκτρα πορεύεται εἰς τὴν κρήνην καὶ ἐπιστρέφει μετ' ὀλίγον συνδιαλεγομένη περὶ τῶν δυστυχιῶν αὐτῆς μετὰ τοῦ ἐκ νεανίδων τοῦ χωρίου συγκειμένου Χοροῦ. Τότε ἔρχεται ὁ Ὀρέστης μετὰ τοῦ Πυλάδου. Κρυβέντες ὄπισθεν βράχου, ἤκουσαν τὴν συνδιάλεξιν τῆς Ἠλέκτρας· τὴν γνωρίζουσιν, ἀλλ' αὐτὴ οὐδαμῶς. Λέγουσιν, ὅτι κομίζουσιν εἰδήσεις περὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς Ὀρέστου, καὶ ἐρωτῶσιν αὐτὴν περὶ τοῦ βίου της. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐπανέρχεται ὁ γέρων γεωργὸς καὶ ἀπορεῖ βλέπων τὴν γυναῖκα αὐτοῦ συνδιαλεγομένην μετ' ἀνδρῶν ξένων·

τίνας τούσδ' ἐν πύλαις ὁρῶ ξένους;
τίνος δ' ἕκατι τάσδ' ἐπ' ἀγραύλους πύλας
προσῆλθον; ἢ 'μοῦ δεόμενοι; Γυναικί τοι
αἰσχρὸν μετ' ἀνδρῶν ἑστάναι νεανιῶν.

(Αὐτ. 341—344.)

Ἡ Ἠλέκτρα καθησυχάζει τὸν σύζυγον αὐτῆς, καὶ οὗτος φιλοξενεῖ τότε τὸν Ὀρέστην καὶ τὸν Πυλάδην, ἐξαιτούμενος συγγνώμην διὰ τὴν πενιχρότητά του·

καὶ γὰρ εἰ πένης ἔφυν,
οὔτοι τό γ' ἦθος δυσγενὲς παρέξομαι.

(Αὐτ. 362—363.)

Ὁ Ὀρέστης καὶ ὁ Πυλάδης δέχονται τὴν ξενίαν, καὶ ὁ Ὀρέστης, πρὶν ἢ εἰσέλθῃ εἰς τὴν καλύβην τοῦ ξενοδόχου του, φιλοσοφεῖ ἐπὶ τοῦ ψυχικοῦ μεγαλείου τῶν πενήτων καὶ ἐπὶ τῆς ἀναλγησίας τῶν πλουσίων. Ἡ δὲ Ἠλέκτρα, ἥτις μεθ' ὅλον τὸ ἐγκώμιον

τοῦτο ἀνησυχεῖ πάντοτε, ὡς οἰκοδέσποινα, διὰ τὸ κακὸν γεῦμα ὅπερ θέλει παραθέσει εἰς τοὺς ξένους αὐτῆς, ἐπιπλήττει τὸν σύζυγόν της διότι φιλοξενεῖ τοὺς ξένους τόσῳ πτωχὸς ὤν, καὶ βιάζει αὐτὸν νὰ ὑπάγῃ εἰς εὕρεσιν πρεσβύτου τινός, ὅστις ἀνέθρεψεν ἄλλοτε τὸν Ἀγαμέμνονα, καὶ ὅςις κατοικεῖ πλησίον των·

κέλευε δ' αὐτὸν εἰς δόμους ἀφιγμένον
ἐλθεῖν ξένων τ' ἐς δαῖτα πορσῦναί τινα.

(Αὐτ. 412—413.)

Ὁ γεωργὸς ἐκεῖνος, σύζυγος εὐσεβὴς τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἡ Ἠλέκτρα, καταστᾶσα οἰκοδέσποινα καὶ οἰκονόμος ἀγαθὴ καὶ ἀνησυχοῦσα ἕνεκα τοῦ ἀχρείου δείπνου ὅπερ θέλει προσενέγκει εἰς τοὺς ἑαυτῆς ξένους, ὁ οἰκίσκος ἐκεῖνος, οὗτινος ἡ πενιχρότης καὶ ἡ ἀρετὴ γοητεύουσι τὸν Ὀρέστην, μεταβαλλόμενον εἰς φιλόσοφον, ἰδοὺ τὸ τὴν ἱστορίαν ἀντικαταςῆσαν μυθιστόρημα· διότι μέχρι τοῦδε μόλις λέξεις τινὲς ἐλέχθησαν περὶ τῆς οὐσίας τοῦ δράματος, περὶ τῆς ἐκδικήσεως τοῦ φόνου τοῦ Ἀγαμέμνονος, περὶ τῆς ἀποτροπαίου ἀποστολῆς τοῦ Ὀρέστου.

Τὸ μυθιστόρημα διαδέχεται ἡ παρῳδία.

Ὁ πρεσβύτης ἐκεῖνος, τὸν ὁποῖον ὁ γεωργὸς προσκαλεῖ παρακαλῶν νὰ φέρῃ συγχρόνως καὶ ἐκλεκτά τινα φαγητά, ἔρχεται κομίζων ποίμνης νεογνὸν θρέμμα, καὶ τυρεύματα, καὶ ἀσκὸν οἴνου παλαιοῦ. Ὁ ἀσκὸς εἶναι μικρός· ὅθεν παρακινεῖ ὁ πρεσβύτης τὴν Ἠλέκτραν νὰ ἀναμίξῃ τὸν ἐν αὐτῷ οἶνον μετ' ἄλλου ἀσθενεστέρου, διὰ νὰ δώσῃ ἀφθόνως ἐξ αὐτοῦ πρὸς πόσιν εἰς τοὺς ξένους. Μετὰ τὴν καλὴν ταύτην συμβουλὴν ὁ πρεσβύτης κλαίει καὶ τῆς Ἠλέκτρας πυθομένης τὴν αἰτίαν τῶν δακρύων διηγεῖται αὐτῇ, ὅτι διαβαίνων παρὰ τὸν τάφον τοῦ Ἀγαμέμνονος προσέπεσε καὶ ἔσπεισε σπονδὰς λύσας τὸν ἀσκόν, ἀμφέθηκε δὲ μυρσίνας ἐπὶ τοῦ τύμβου· εἶδε δὲ ἐπὶ τοῦ ἐπιτυμβίου λίθου «ξανθῆς χαίτης βοστρύχους κεκαρμένους,» προσενεχθέντας τῇ σκιᾷ τοῦ Ἀγαμέμνονος·

σκέψαι δὲ χαίτην, προστιθεῖσα σῇ κόμῃ,
εἰ χρῶμα ταὐτὸν κουρίμης ἔσται τριχός·
φιλεῖ γὰρ αἷμα ταὐτὸν οἷς ἂν ᾖ πατρός,
τὰ πόλλ' ὅμοια σώματος πεφυκέναι

(Αὐτ. 520—523.)

Ἐν ταῖς Χοηφόροις ὁ τῆς κόμης βόστρυχος χρησιμεύει ὡς

σημεῖον δι' οὗ ἡ Ἠλέκτρα ἀναγνωρίζει τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς. Ἀλλ' ἐνταῦθα, δυσπιστοτέρα οὖσα χλευάζει τὸν πρεσβύτην·

Ἔπειτα χαίτης πῶς συνοίσεται πλόκος;
ὁ μὲν παλαίστραις ἀνδρὸς εὐγενοῦς τραφείς,
ὁ δὲ κτενισμοῖς θῆλυς· ἀλλ' ἀμήχανον.
Πολλοῖς δ' ἂν εὕροις βοστρύχους ὁμοπτέρους
καὶ μὴ γεγῶσιν αἵματος ταὐτοῦ, γέρον.
(Αὐτ. 527—531.)

Ἀφοῦ ἡ Ἠλέκτρα ἀπορρίπτει τὴν πρώτην ἔνδειξιν ἣν ἐπενόησεν ὁ Αἰσχύλος, ὁ καλὸς πρεσβύτης μεταβαίνει εἰς τὴν δευτέραν, ἤτοι εἰς τὰ ἴχνη τῶν ποδῶν τοῦ Ὀρέστου, ἅτινα προσομοιάζουσι τὰ τῆς Ἠλέκτρας. Ἐκ τοῦ σημείου τούτου ἡ τοῦ Αἰσχύλου Ἠλέκτρα ἀναγνωρίζει τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς· ἀλλ' ἡ τοῦ Εὐριπίδου δὲν πείθεται.

Πῶς δ' ἂν γένοιτ' ἂν ἐν κραταιλέῳ πέδῳ
γαίας ποδῶν ἔκμακτρον; εἰ δ' ἔστιν τότε,
δυοῖν ἀδελφοῖς ποῦς ἂν οὐ γένοιτ' ἴσος
ἀνδρός τε καὶ γυναικὸς, ἀλλ' ἄρσην κρατεῖ.
(Αὐτ. 534—537.)

Μένει δὲ πλέον τὸ τρίτον σημεῖον, ὅπερ ἐφεῦρεν ὁ Αἰσχύλος ἐν ταῖς Χοηφόροις, ἤτοι τὸ ἔνδυμα τὸ ὁποῖον ἔφερεν ὁ Ὀρέστης ὅτε ἀπέσπασεν αὐτὸν ἡ Ἠλέκτρα ἀπὸ τοῦ θανάτου μετὰ τὸν φόνον τοῦ Ἀγαμέμνονος. Τὰ αὐτὰ πάλιν σκώμματα ἀπὸ μέρους τῆς Ἠλέκτρας·

. . . . Εἰ δὲ κἄκρεκον πέπλους,
πῶς ἄν, τότ' ὢν παῖς, ταὐτὰ νῦν ἔχοι φάρη,
εἰ μὴ ξυναύξοινθ' οἱ πέπλοι τῷ σώματι;
(Αὐτ. 541—543.)

Οὕτως ἐπικρίνει ἡ Ἠλέκτρα εὐφυῶς τὸν ἐν ταῖς Χοηφόροις τελούμενον ἀναγνωρισμόν. Ἀλλ' εἶναι τάχα τοιαύτη ἡ ἀποσολὴ δραματικοῦ προσώπου; Πότε λοιπὸν μετὰ τὸ μυθιστόρημα καὶ τὴν παρῳδίαν θὰ ἔλθῃ τέλος πάντων ἡ τραγῳδία; Πότε θέλει ἀναλάμψει ἡ παρ' Εὐριπίδῃ περιπάθεια; Πότε θέλομεν ἰδεῖ τὴν Ἠλέκτραν ἐκφράζοτσαν πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς τὴν συγκινητικὴν ἐκείνην φιλοστοργίαν, ἥτις παρ' Αἰσχύλῳ καὶ Σοφοκλεῖ κολάζει πως τὴν πρὸς τὴν Κλυταιμνήστραν, σφαττομένην ὑπὸ τῶν τέκνων αὐτῆς, ἀποστροφὴν καὶ φρίκην;

Καθ' ἡμᾶς, ἡ τραγῳδία παρ' Εὐριπίδῃ ἄρχεται κατὰ τὰς τελευταίας σκηνὰς τῆς Ἠλέκτρας· ἐξακολουθεῖ ὅμως θαυμασίως ἐν ταῖς πρώταις σκηναῖς τοῦ Ὀρέστου, ἔνθα ἡ Ἠλέκτρα

διὰ τῆς πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς στοργῆς καθίσταται μετὰ τῆς Ἀντιγόνης τὸ λαμπρότερον καὶ θαυμαστότερον πρότυπον τῆς ἀδελφικῆς εὐσεβείας· ὑπερτερεῖ δὲ μόνον ἡ Ἀντιγόνη τὴν Ἠλέκτραν κατὰ τοῦτο, ὅτι δεικνύει υἱϊκὴν ἐνταὐτῷ καὶ ἀδελφικὴν στοργὴν, καὶ ὅτι εἶναι ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἡ εὐγενεστέρα καὶ πολυπαθεστέρα μάρτυς τῶν οἰκογενειακῶν ἀρετῶν, καὶ τοῦτο μάλιστα ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Οἰδίποδος, ἵνα δοξασθῇ ἡ ἱερότης τῆς οἰκογενείας ἐκεῖ ὅπου ἐπροπηλακίσθη (α).

Ὁ φόνος τῆς Κλυταιμνήστρας ἐτελέσθη. Ὁ Ὀρέστης καὶ ἡ Ἠλέκτρα ἐξέρχονται τοῦ ἀποτροπαίου οἴκου ἀποστάζοντες τῷ μητρικῷ αἵματι· ἀλλὰ τὸ αἷμα τοῦτο διεφώτισεν αὐτοὺς, καὶ ἐνόησαν οἷον διεπράξαντο ἀνοσιούργημα. Ἡ Ἠλέκτρα, ἡ ἀμειλικτοτέρα τοῦ Ὀρέστου πρὸ τοῦ φόνου, μέμφεται αὐτὴ ἑαυτὴν, καὶ ἰδίως ζητεῖ νὰ συγχωρήσῃ τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς ἵνα καταπραύνῃ τὴν μανίαν του.

Δακρύτ' ἄγαν γ', ὦ σύγγον', αἰτία δ' ἐγώ.
Διὰ πυρὸς ἔμολον ἁ τάλαι-
να ματρὶ τᾷδ', ἅ μ' ἔτικτε κούραν.
(Αὐτ. 1181—1183.)

Ὁ δὲ Ὀρέστης, ἧσσον γενναῖος, καθότι κατέχουσιν ἤδη αὐτὸν οἱ ἔλεγχοι τοῦ συνειδότος, ἐπιπλήττει τὴν ἀδελφὴν ἐκείνην, ἥτις τὸν ὤθησεν εἰς τὸ ἔγκλημα.

Φρονεῖς γὰρ ὅσια νῦν, τότ' οὐ φρονοῦσά γ' εὖ,
δεινὰ δ' εἰργάσω, φίλα,
κασίγνητον οὐ θέλοντα.
Κατεῖδες, οἷον ἁ τάλαιν' ἔξω πέπλων
ἔβαλεν, ἔδειξε μαστὸν ἐν φοναῖσι,
ἰὼ ἰώ μοι, πρὸς πέδῳ
τιθεῖσα γόνιμα μέλεα; τακόμαν δ' ἐγώ.

Ἡ δὲ Ἠλέκτρα·

Σάφ' οἶδα, δι' ὀδύνας ἔβας,
ἰήιον κλύων γόον
ματρὸς, ἅ σ' ἔτικτεν.

Καὶ ὁ Ὀρέστης·

Βοὰν δ' ἔλασκε τάνδε, πρὸς γένυν δ' ἐμὰν
τιθεῖσα χεῖρας, «τέκος ἐμὸν, λιταίνω!»
παρήδων τ' ἐξ ἐμὰν
ἐκρήμναθ', ὥστε χέρας ἐμὰς λιπεῖν βέλος.
(Αὐτ. 1203—1217.)

(α) «Ὅπου ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις.» Παυλ. Ἐπις. πρὸς Ῥωμ.

Ὁ δὲ Χορὸς, ὁ ἄχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης τοσούτῳ ἀμείλικτος, μεταμελόμενος καὶ αὐτὸς διὰ τὸ ἔγκλημα ὅπερ συνεβούλευσεν, ἀναβοᾷ πρὸς τὸν Ἠλέκτραν·

Τάλαινα, πῶς ἔτλας φόνον δι' ὀμμάτων
ἰδεῖν σέθεν ματρὸς ἐκπνεούσας;

Ὁ δὲ Ὀρέστης ἀντιφωνεῖ·

Ἐγὼ μὲν ἐπιβαλὼν φάρη κόραις ἐμαῖσι
φασγάνῳ κατηρξάμαν,
ματέρος ἔσω δέρας μεθείς.

Καὶ ἡ Ἠλέκτρα κόπτεται ὀδυρομένη καὶ λέγουσα·

Ἐγὼ δέ γ' ἐπεκέλευσά σοι,
ξίφους τ' ἐφηψάμαν ἅμα.

(Αὐτ. 1219—1225.)

Φρικώδης ὁ διάλογος τῶν δύο τούτων μητροκτόνων τέκνων, μικρὸν μάλιστα μετὰ τὸ ἔγκλημα! Πῶς ὑπομένομεν τὴν θέαν καὶ τοὺς λόγους αὐτῶν, οὕτω κεκαλυμμένους διὰ τοῦ μητρικοῦ αἵματος; Ὁ μὲν Ὀρέστης κατανύσσει ἡμᾶς ἕνεκα τῶν ἐλέγχων τοῦ συνειδότος, ἡ δὲ Ἠλέκτρα συγκινεῖ ἡμᾶς διὰ τῆς μετανοίας της, καὶ ἰδίως διὰ τῆς πρὸς τὸν ἀδελφὸν ἀφοσιώσεως. Εἰς ἑαυτὴν ἀποδίδει τὸ ἔγκλημα, ὅπως πραύνῃ καὶ ἀθωώσῃ τὸν Ὀρέστην· ὑπομένει μάλιστα τὰς ἐπιπλήξεις τοῦ Ὀρέστου καὶ τοῦ Χοροῦ· κύπτει τὸν αὐχένα ἐνώπιον τῶν μομφῶν τούτων τῶν δικαίων, ἃς τῇ ἀποτείνουσιν οἱ μὴ δικαιούμενοι νὰ τὸ πράξωσιν· ἀφοσιοῦται εἰς τὴν δυστυχίαν τοῦ ἀδελφοῦ της, θὰ εἶναι ἡ σύντροφος καὶ ἡ φύλαξ αὐτοῦ. Τὸ μῖσος καὶ ἡ ἐκδίκησις ἐξέπνευσαν· ἄρχεται δὲ ἡ ἀφοσίωσις καὶ ἡ θυσία.

Ἐν τῷ ἑλληνικῷ θεάτρῳ δὲν ὑπάρχει εἰκὼν τρομερωτέρα τῆς σκηνῆς τῶν Εὐμενίδων τοῦ Αἰσχύλου. Εἰς τὴν τρομερὰν ταύτην εἰκόνα ἀντιτάσσει ὁ Εὐριπίδης εἰκόνα συγκινητικήν. Ὁ Ὀρέστης διαμένει εἰσέτι ἐν Ἄργει, ἐν τῷ πατρικῷ οἴκῳ· ἀλλὰ πολιορκεῖται ὑπὸ τοῦ λαοῦ, παροργισθέντος διὰ τὸν τῆς Κλυταιμνήστρας φόνον, καὶ ἰδίως συνταράσσεται ὑπὸ τῶν τύψεων τοῦ συνειδότος. Ἤρξατο ἡ τῶν Ἐρινύων καταδίωξις. Ἐξηντλημένος ἐξαπλοῦται ἐπὶ τῆς κλίνης του καὶ κοιμᾶται παραδεδομένος εἰς ἀνήσυχον ὕπνον. Μόνη παρ' αὐτῷ ἀγρυπνεῖ ἡ Ἠλέκτρα ὅπως ἀποτρέπῃ πάντα θόρυβον καὶ ἐπιδαψιλεύῃ κατὰ τὴν ἀφύπνησιν τὰς ἀναγκαιούσας περιποιήσεις· διότι μόνη ἡ ἀδελφή του δύναται νὰ πραύνῃ τὰς βασάνους του. Ὁ Αἰσχύλος παριστᾷ ἡμῖν ἕνα βωμὸν, ἕνα ἱκέτην, τὰς Μαινάδας περιστοιχούσας τὸν φονέα, τὸν

Ἀπόλλωνα χειραγωγοῦντα τὸν Ὀρέστην καὶ συνηγοροῦντα ὑπὲρ αὐτοῦ, τὴν Ἀθηνᾶν καταβᾶσαν ἐξ οὐρανοῦ ὅπως τὸν ἀθωώσῃ· ἰδοὺ οἱ μεγάλοι χαρακτῆρες τῆς ἡρωϊκῆς καὶ θρησκευτικῆς ποιήσεως, οἱ θεοὶ ἀναμιγνυόμενοι μετὰ τῶν ἀνθρώπων, τὸ μεγαλεῖον τῶν βωμῶν, ἡ ἱερότης τῶν ἱκετῶν. Ὁ δὲ Εὐριπίδης παριστᾷ ἡμῖν ἕνα ἀσθενῆ ἐπὶ κλίνης κατακείμενον καὶ καταβεβλημένον ὅλως, ἀδελφὴν πεφιλημένην, ἀγρυπνοῦσαν ἐπ' αὐτοῦ· ἰδοὺ οἱ χαρακτῆρες ποιήσεως ἀνθρωπινωτέρας καὶ περισσότερον ἡμᾶς συγκινούσης. Ἡ πρώτη ἐκπλήττει καὶ πτοεῖ.

Ἔγειρ', ἔγειρε καὶ σὺ τήνδ', ἐγὼ δὲ σέ.

. . . . . .

ἐξ ἀρκύων πέπτωκεν οἰχεταί θ' ὁ θήρ.

(Αἰσχ. Εὐμενίδες, 140—147.)

Ἡ δευτέρα συγκινεῖ ἡμᾶς καὶ κατανύσσει·

Ὦ φίλταται γυναῖκες, ἡσύχῳ ποδὶ
χωρεῖτε, μὴ ψοφεῖτε, μηδ' ἔστω κτύπος.

. . . . . .

Ἀποπρὸ βᾶτ' ἐκεῖσ', ἀποπρό μοι κοίτας.

Χορός.

Ἰδ', ἀτρεμαίαν ὡς ὑπόροφον φέρω
βοάν.

Ἠλέκτρα.

Ναὶ, οὕτω,
κάταγε, κάταγε, πρόσιθ' ἀτρέμας, ἀτρέμας ἴθι·
λόγον ἀπόδος ἐφ' ὅτι χρέος ἐμόλετέ ποτε.
Χρόνια γὰρ πεσὼν ὅδ' εὐνάζεται.

Χορός.

Πῶς ἔχει; λόγου μετάδος, ὦ φίλα.

Ἠλέκτρα.

Τίνα τύχαν εἴπω; τίνα δὲ συμφοράν;
ἔτι μὲν ἐμπνέει, βραχὺ δ' ἀναστένει.

Χορός.

Τί φῄς; ὦ τάλας!

Ἠλέκτρα.

Ὀλεῖς, εἰ βλέφαρα κινήσεις
ὕπνου γλυκυτάταν φερομένῳ χάριν.

Χορός.

Ὁρᾷς; ἐν πέπλοισι κινεῖ δέμας.

Ἠλέκτρα.

Σὺ γάρ νιν, ὦ τάλαινα,
θωΰξασ' ἔβαλες ἐξ ὕπνου.

Χορός.

Ὑπνώσσει.

Ἠλέκτρα.

Λέγεις εὖ.

Χορός.

Πότνια, πότνια νὺξ,
ὑπνοδότειρα τῶν πολυπόνων βροτῶν,
ἐρεβόθενθι, μόλε, μόλε κατάπτερος
τὸν Ἀγαμεμνόνιον ἐπὶ δόμον.
(Αὐτ. 136—179.)

Ἐν τούτοις μεθ' ὅσους καὶ ἂν καταβάλλωσιν ἀγῶνας ἡ Ἠλέκτρα καὶ ὁ Χορὸς, ἐξυπνᾷ ὁ Ὀρέστης, ἤδη ἥσυχος καὶ γαλήνιος, ἐμψυχωθεὶς καὶ παρηγορηθεὶς ὑπὸ τοῦ γλυκέος ἐκείνου ὕπνου.

Ὦ φίλον ὕπνου θέλγητρον, ἐπίκουρον νόσου,
ὡς ἡδύ μοι προσῆλθες ἐν δέοντί τε!
ὦ πότνια λήθη τῶν κακῶν, ὡς εἶ σοφὴ,
καὶ τοῖσι δυστυχοῦσιν εὐκταία θεός.
Πόθεν πότ' ἦλθον δεῦρος πῶς δ' ἀφικόμην;
ἀμνημονῶ γὰρ, τῶν πρὶν ἀπολειφθεὶς φρενῶν.

Ἠλέκτρα.

Ὦ φίλταθ', ὡς μ' ἠὔφρανας εἰς ὕπνον πεσών!
Βούλει θίγω σου κἀνακουφίσω δέμας;

Ὀρέστης.

Λαβοῦ, λαβοῦ δῆτ', ἐκ δ' ὄμορξον ἀθλίου
στόματος ἀφρώδη πέλανον ὀμμάτων τ' ἐμῶν.

Ἠλέκτρα.

Ἰδοὺ τὸ δούλευμ' ἡδὺ, κοὐκ ἀναίνομαι,
ἀδέλφ' ἀδελφῇ χειρὶ θεραπεύειν μέλη.

Ὀρέστης.

Ὑπόβαλε πλευροῖς πλευρὰ, καὐχμώδη κόμην
ἄφελε προσώπου· λεπτὰ γὰρ λεύσσω κόραις.

Ἠλέκτρα.

Ὦ βοστρύχων πινῶδες ἄθλιον κάρα,
ὡς ἠγρίωσαι διὰ μακρᾶς ἀλουσίας!

Ὀρέστης.

Κλῖνόν μ' ἐς εὐνὴν αὖθις· ὅταν ἀνῇ νόσος
μανίας, ἄναρθρός εἰμι, κἀσθενῶ μέλη.

Ἠλέκτρα.

Ἰδού· φίλον τοι τῷ νοσοῦντι δέμνιον,
ἀνιαρὸν ὂν τὸ κτῆμ', ἀναγκαῖον ὅμως.

Ὀρέστης.

Αὖθις μ' ἐς ὀρθὸν στῆσον, ἀνακύκλει δέμας·
δυσάρεστον οἱ νοσοῦντες ἀπορίας ὕπο.

Ἠλέκτρα.

Ἦ κἀπὶ γαίας ἁρμόσαι πόδας θέλεις,
χρόνιον ἴχνος θείς; μεταβολὴ πάντων γλυκύ.

Ὀρέστης.

Μάλιστα· δόξαν γὰρ τόδ' ὑγιείας ἔχει·
κρεῖσσον δὲ τὸ δοκεῖν, κἂν ἀληθείας ἀπῇ.

Ἠλέκτρα.

Ἄκουε δή νυν, ὦ κασίγνητον κάρα,
ἕως ἐῶσί σ' εὐ φρονεῖν Ἐρινύες.

Ὀρέστης.

Λέξεις τι καινόν; κεἰ μὲν εὖ, χάριν φέρεις·
εἰ δ' ἐς βλάβην τιν', ἆλις ἔχω τοῦ δυστυχεῖν.
(Αὐτ. 211—240.)

Δυστυχῶς ἡ Ἠλέκτρα ποιεῖται λόγον περὶ τῆς Ἑλένης, ἐπανελθούσης ἐκ Τροίας μετὰ τοῦ Μενελάου, τὸ δὲ ὀλέθριον ἐκεῖνο ὄνομα ἀκούσας ὁ Ὀρέστης ἐνθυμεῖται ὅτι ἡ Ἑλένη ἦτον ἀδελφὴ τῆς Κλυταιμνήστρας, παραφρονεῖ καὶ πίπτει εἰς τὴν συνήθη μανίαν του. Ἐνταῦθα δὲν ἐμφανίζονται αἱ Ἐρινύες ὡς παρ' Αἰσχύλῳ, ἀλλὰ μόνον κατὰ διάνοιαν βλέπει αὐτὰς ὁ Ὀρέστης. Ὅταν δὲ πραϋνθῇ, γνωρίζει ὅτι αἱ φρικαλέαι ἐκεῖναι ὀπτασίαι εἰσὶν ἁπλῶς τῆς ταραχῆς του ἀποτέλεσμα· διότι, ὁπόταν τὸν ἐρωτᾷ ὁ Μενέλαος, ὑπὸ τίνος πάσχει νοσήματος, ἀπαντᾷ· «Ἡ συνείδησις μὲ τύπτει διὰ τὰ ἐγκλήματά μου.»

Ἡ σύνεσις, ὅτι σύνοιδα δεῖν' εἰργασμένος.
(Αὐτ. 395.)

Καὶ τὸ νόσημα τοῦτο, ἂν καὶ ἀόρατον εἰς τοὺς ἄλλους, ἂν καὶ μόνον ἠθικὸν, οὐχ ἧσσον ἔχει τι τὸ φρικῶδες, ὁ δὲ ἐξιλασμὸς τοῦ μητρικοῦ φόνου συνεπῶς ἐστι μέγας.

Μισούμενος ὑπὸ τοῦ λαοῦ, καταρώμενος ὑπὸ τῶν οἰκείων, συνταρασσόμενος ὑπὸ τῶν ἐλέγχων τοῦ συνειδότος, μόνον παρὰ τῇ ἀδελφῇ αὐτοῦ εὑρίσκει ἀνάπαυσιν ὁ τάλας Ὀρέστης. Ἡ Ἠλέκτρα μόνη τὸν ἀγαπᾷ, ἡ Ἠλέκτρα μόνη τὸν οἰκτείρει καὶ τὸν παρηγορεῖ· συμμερίζεται δὲ τὴν μέριμναν ταύτην μεθ' ἑνὸς μόνου ἀνθρώπου ἐν τῷ κόσμῳ, τοῦ Πυλάδου, οὗτινος ἡ φιλία ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὴν στοργὴν τῆς Ἠλέκτρας. Μετὰ τὸν φόνον τῆς Κλυταιμνήστρας, ὁ Πυλάδης ἀφίνει πρὸς καιρὸν τὸν Ὀρέστην, ὅπως ἐπανακάμψῃ εἰς Φωκίδα, τὴν πατρίδα αὐτοῦ· ἀλλ' ἅμα μαθὼν τὰς τοῦ φίλου του συμφορὰς τρέχει πρὸς αὐτόν. Βλέπων αὐτὸν ἐρχόμενον ὁ Ὀρέστης ἐμψυχοῦται· διότι εἶναι τόσῳ γλυκὺ

εἰς τοὺς δυστυχεῖς τὸ νὰ αἰσθάνωνται ὅτι ἀγαπῶνται καὶ βοηθοῦνται!

Ἀλλ' εἰσορῶ γὰρ τόνδε φίλτατον βροτῶν,
Πυλάδην, ὁρόμῳ στείχοντα Φωκέων ἄπο,
ἡδεῖαν ὄψιν· πιστὸς ἐν κακοῖς ἀνὴρ
κρεῖσσον γαλήνης ναυτίλοισιν εἰσορᾷν. (Αὐτ. 725.)

Ἡ χαρὰ αὐτὴ ἐπιῤῥωννύει τὴν καρδίαν του· ἡ ἐξασθένησις καὶ ἡ ἀπόγνωσίς του εἶναι ἤδη μικροτέρα· δὲν ἐπικαλεῖται πλέον τὸν θάνατον ὡς τὸ τέρμα τῶν δεινῶν αὐτοῦ· μελετᾷ δὲ νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸ συνέδριον τῶν Ἀργείων καὶ νὰ δικαιολογηθῇ ἐνώπιον τοῦ λαοῦ. Φοβεῖται ὅμως μὴ καταληφθῇ πάλιν ὑπὸ τῆς μανίας του· ἀλλ' ὁ Πυλάδης εἶναι παρ' αὐτῷ.

Ἀλλὰ κηδεύσω σ' ἐγώ.

Ὀρέστης.

Δυσχερὲς ψαύειν νοσοῦντος ἀνδρός.

Πυλάδης.

Οὐκ ἔμοιγε σοῦ.

Ὀρέστης.

Εὐλαβοῦ λύσσης μετασχεῖν τῆς ἐμῆς.

Πυλάδης.

Τόδ' οὖν ἴτω.

Ὀρέστης.

Οὐκ ἄρ' ὀκνήσεις;

Πυλάδης.

Ὄκνος γὰρ τοῖς φίλοις κακὸν μέγα.

Ὀρέστης.

Ἕρπε νῦν, οἵαξ ποδός μου.

Πυλάδης.

Φίλα γ' ἔχων κηδεύματα.

Ὀρέστης.

Καί με πρὸς τύμβον πόρευσον πατρός.

Πυλάδης.

Ὡς τί δὴ τόδε;

Ὀρέστης.

Ὡς νιν ἱκετεύσω με σῶσαι.

Πυλάδης.

Τό γε δίκαιον ὧδ' ἔχει.

Ὀρέστης.

Μητέρος δὲ μηδ' ἴδοιμι μνῆμα!

(Αὐτ. 791—798.)

Μάτην ὁ Ὀρέστης ἐπικαλεῖται τὴν εὐσπλαγχνίαν καὶ τὴν δικαιοσύνην τῶν Ἀργείων· καταδικάζεται εἰς θάνατον μετὰ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Ἠλέκτρας. Αὐτὴ δὲ μόνη ἡ διαφορὰ ὑπάρχει εἰς τὴν καταδίκην, ὅτι ὁ λαὸς, ἀντὶ νὰ τοὺς λιθοβολήσῃ κατὰ τὸν νόμον, τοῖς ἐπιτρέπει νὰ θανατωθῶσιν αὐτοχειρί. Ἐπιστρέφει λοιπὸν ὁ Ὀρέστης πρὸς τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ, ἵνα συναποθάνῃ μετ' αὐτῆς· τότε δὴ εἰς τοὺς ἀποχαιρετισμοὺς τῆς Ἠλέκτρας καὶ τοῦ Ὀρέστου, ἀποχαιρετισμοὺς μεμιγμένους μετὰ πόθων, ἰδίως παρὰ τῇ Ἠλέκτρᾳ, τότε λέγομεν διαλάμπει ἡ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ τῆς ἀδελφῆς στοργή.

Ἠλέκτρα.

Θανούμεθ'· οὐχ οἷόν τε μὴ στένειν κακά·
πᾶσιν γὰρ οἰκτρὸν ἡ φίλη ψυχὴ βροτοῖς.

Ὀρέστης.

Τόδ' ἦμαρ ἡμῖν κύριον· δεῖ δ' ἢ βρόχους
ἅπτειν κρεμαστοὺς, ἢ ξίφος θήγειν χερί.

Ἠλέκτρα.

Σύ νύν μ', ἀδελφὲ, μή τις Ἀργείων κτάνῃ,
ὅρισμα θέμενος τὸν Ἀγαμέμνονος γόνον.

Ὀρέστης.

Ἅλις τὸ μητρὸς αἷμ'· ἐγὼ δέ σ' οὐ κτενῶ·
ἀλλ' αὐτόχειρι θνῆσχ' ὅτῳ βούλει τρόπῳ.

Ἠλέκτρα.

Ἔσται τάδ'· οὐδὲν σοῦ ξίφος λελείψομαι·
ἀλλ' ἀμφιθεῖναι σῇ δέρῃ θέλω χέρας.

Ὀρέστης.

Τέρπου κενὴν ὄνησιν, εἰ τερπνὸν τόδε
θανάτου πέλας βεβῶσι περιβαλεῖν χέρας.

Ἠλέκτρα.

Ὦ φίλτατ', ὦ ποθεινὸν ἥδιστόν τ' ἔχων
τῆς σῆς ἀδελφῆς ὄνομα καὶ ψυχὴν μίαν.

Ὀρέστης.

Ἔκ τοί με τήξεις· καί σ' ἀμείψασθαι θέλω
φιλότητι χειρῶν· τί γὰρ ἔτ' αἰδοῦμαι τάλας;
Ὦ στέρν' ἀδελφῆς, ὦ φίλον πρόσπτυγμ' ἐμὸν,
τάδ' ἀντὶ παίδων καὶ γαμηλίου λέχους
προσφθέγματ' ἀμφὶ τοῖς ταλαιπώροις πάρα.

Ἠλέκτρα.

Φεῦ·
Πῶς ἂν ξίφος νῷ ταὐτὸν, εἰ θέμις, κτάνοι,
καὶ μνῆμα δέξαισθ' ἓν, κέδρου τεχνάσματα!

(Αὐτ. 1033—1053.)

Τοῦ κοινοῦ τούτου μνήματος, τῆς τελευταίας εὐχῆς τῆς ἀ-

δελφικῆς ταύτης στοργῆς, ἀνατίθησιν ὁ Ὀρέστης τὴν φροντίδα εἰς τὸν Πυλάδην. Ἀλλ' οὗτος δὲν θέλει νὰ ἀναλάβῃ τὸ ἀλγεινὸν ἔργον τοῦ ἐπιζῶντος· θέλει νὰ συναποθάνῃ μετὰ τοῦ Ὀρέστου καὶ τῆς Ἠλέκτρας. Οὕτω λοιπὸν περὶ τὸν Ὀρέστην θνήσκοντα συμπεριαμιλλῶνται ἀδελφῆς στοργὴ καὶ φίλου ἀφοσίωσις· θιξικάρδιος ἰδέα τῆς ἀρχαίας ποιήσεως, καὶ ἰδίως τοῦ Εὐριπίδου, ὅστις εὑρὼν ἐν τῷ Ὀρέστῃ ἕνα τῶν ἡρώων ἐκείνων, οὓς ὠδήγει καὶ κατεδίωκεν ἐνταὐτῷ ἡ ἀμείλικτος ὀργὴ τῶν θεῶν (διότι ὁ μὲν χρησμὸς τοῦ Ἀπόλλωνος ἐπιτάσσει αὐτῷ νὰ φονεύσῃ τὴν μητέρα του, αἱ δ' Ἐρινύες τὸν τιμωροῦσι διὰ τὴν πρᾶξιν), ἠθέλησεν' ἀντισταθμίσῃ τοὺς πόνους οὓς δοκιμάζει διὰ τῆς τρυφερότητος ἣν ἐμπνέει! Καταδιώκεται ὑπὸ τῶν Ἐρινύων, ἀλλ' ἀγαπᾶται ὑπὸ τοῦ Πυλάδου καὶ παρηγορεῖται ὑπὸ τῆς Ἠλέκτρας· ἐγκαταλείπεται ὑπὸ τῶν θεῶν, ἀλλ' ἀποθνήσκει μετὰ τῆς ἀδελφῆς καὶ τοῦ φίλου του. Ὄχι, δὲν εἶναι πλέον θνητὸς ἀσεβὴς καὶ ἱερόσυλος ὁ ἐμπνέων καὶ ὁ αἰσθανόμενος τοιαῦτα εὐγενῆ πάθη· ὄχι, ὁ Ὀρέστης δὲν θὰ εἶναι πλέον ἔρμαιον τῆς Στυγὸς, ἐὰν καταβῇ εἰς τὸν τάφον, συνοδευόμενος καὶ στηριζόμενος ὑπὸ δύω γενναίων ψυχῶν. Ἡ ἱερὰ τῶν ἀνθρώπων φιλία κρύπτει καὶ ἐπανορθοῖ τὴν ἀδικίαν τῶν θεῶν· ἡ γῆ διαμαρτύρεται κατὰ τοῦ οὐρανοῦ διὰ τῆς βροντωδεστέρας καὶ καθαρωτέρας αὐτῆς φωνῆς, ἤτοι τῆς φωνῆς ἣν ἐκπέμπει καρδία φιλόστοργος καὶ ἀφωσιωμένη· ἐὰν δὲ ἐν τῇ θαυμαστῇ ταύτῃ δημιουργίᾳ τοῦ Ὀρέστου, παραμυθουμένου κατὰ τὰς τελευταίας αὐτοῦ στιγμὰς ὑπὸ τῆς ἀγάπης ἀδελφῆς καὶ φίλου, ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ τοῦ ὅσῳ δυστυχοῦς τόσῳ καὶ ἀγαπωμένου τούτου ἀνδρὸς, διακρίνωμεν τὴν σκέψιν τοῦ φιλοσόφου καὶ τὴν τόλμην τοῦ ἐπικριτοῦ τῶν μυθολογικῶν παραδόσεων, θαυμάζομεν ἐν αὐτῇ τὴν βαθύτητα τοῦ παθητικοῦ πνεύματος τοῦ Εὐριπίδου καὶ τὴν γνῶσιν τοῦ ἀνθρωπίνου οἴκτου κατ' αὐτὰ τὰ μυχιαίτατα αὐτοῦ ἀπόρρητα.

SAINT-MARC GIRARDIN.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΟΝΕΙΡΩΝ

ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΕΣΑΙΩΝΑ ΚΑΙ ΕΝ ΤΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΙ.

Τὸ ὄνειρον, ὅσον ἁπλοῦν φαινόμενον καὶ ἂν εἶναι, κατέπληξε μεγάλως τοὺς ἀνθρώπους· αἱ δεισιδαιμονίαι, αἱ προλήψεις καὶ οἱ παιδαριώδεις φόβοι συνεδυάσθησαν μετ' αὐτοῦ. Ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἀρχαιότητι οἱ ὀνειρομάντεις, ἕνεκα χρημάτων, ἀνέλαβον τὴν ἐξήγησιν τῶν ὀνείρων. Ἡ ὀνειρομαντεία ἐπίσης ἐξησκήθη καὶ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ἐν Ἀσσυρίᾳ, καὶ ἐν Ἰουδαίᾳ. Αἱ ἑρμηνεῖαι αὗται, εἰ καὶ φαντασιώδεις, ἐπηρείδοντο ἐπὶ συμπτώσεων καὶ παρατηρήσεων οὐχὶ τόσον χιμαιρικῶν. Αἱ παράδοξοι εἰκόνες, τὰ διαφορικὰ ἐκεῖνα ἐνδάλματα, εἰσὶ πολλάκις ἀντανακλάσεις τῶν διαρκῶν αἰσθημάτων ὑφ' ὧν παθαινόμεθα, καὶ συνεπῶς διατελοῦσιν εἰς στενὴν σχέσιν μετὰ τῆς νόσου ἢ τῆς ὑγιείας. Οὕτως οἱ ἰατροὶ εὗρον ἐνίοτε ἐν τοῖς ὀνείροις πολύτιμον διαγνωστικὸν μέσον. Ὁ Ἱπποκράτης, ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Γαληνὸς, πολλοὶ νεώτεροι φυσιολόγοι ἀνεγνώρισαν ὅτι δὲν εἶναι ὅλως ἀνωφελὲς τὸ ἐρωτᾶν τὰ ὄνειρα τοῦ ἀσθενοῦς. Οὐ μόνον τὰ ὄνειρά εἰσιν ἀληθὲς κάτοπτρον τῆς φυσιολογικῆς ἢ παθολογικῆς τέχνης, ἀλλὰ καὶ προδίδουσι τὴν διάθεσιν τοῦ πνεύματος τοῦ κοιμωμένου, ἀνακαλύπτουσι τὰς ἰδέας αἵτινες ἀπησχόλησαν αὐτὸν κατὰ τὴν παρελθοῦσαν νύκτα, ἐκείνας μάλιστα ὧν τὰ ἴχνη ἐξηφανίσθησαν ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, ἐξάγουσιν ἐν τῷ φωτὶ ἰδέας εὑρισκομένας παρ' ἡμῖν ἐν λανθανούσῃ, οὕτως εἰπεῖν, καταστάσει καὶ οὕτως οὐκ ὀλίγοι ἐν ὀνείροις συνέταξαν στίχους, λόγους, μουσικὴν καὶ μάλιστα ἐπιστημονικὰς ἀνακαλύψεις. Ἐντεῦθεν ἡ θεία ἢ ὑπερφυσικὴ τῶν ὀνείρων καταγωγή. Ἐντεῦθεν ὁ προφητικὸς χαρακτὴρ δι' οὗ ἡ ἀρχαιότης πᾶσα τὰ περιέβαλεν.

Ἑτέρα περίστασις συνετέλεσεν εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ψευδοῦς ταύτης ἰδέας. Ἐν τῷ ὀνείρῳ ἡ προσωπικότης ἡμῶν ἀφαιρεῖται· διότι, ὡς παρετήρησεν ὁ Καρτέσιος, ἡ ψυχὴ δὲν δύναται ν' ἀντι-

δράσῃ κατὰ τῶν ἐπ' αὐτῆς προσγινομένων ὑπὸ τῶν αἰσθήσεων ἐντυπώσεων, ἕνεκα τοῦ ὁποίου ἐσμὲν ξένοι εἰς ἑαυτούς. Παρασυρόμεθα λοιπὸν ἵν' ἀποδώσωμεν εἰς ἄλλους, εἰς πρόσωπα φαντασιώδη, τοὺς ψευδεῖς λόγους τοὺς ὁποίους προφέρομεν, τὰς ἀπασχολούσας ἢ ταρασσούσας ἡμᾶς ἰδέας. Ὑπὸ τὸ κράτος θρησκευτικοῦ φόβου, πίστεως εἰς οὐράνια πνεύματα, βλέπομεν αὐτὰ ἐν ὀνείρῳ· ἀποδίδομεν αὐτοῖς λόγους καὶ πράξεις ἐν ἁρμονίᾳ εὑρισκομένας μετὰ τῶν ἰδιαιτέρων ἡμῶν πεποιθήσεων, μετὰ τῶν φόβων ἢ τῶν ἐλπίδων ἡμῶν.

Ἰδοὺ αἱ προαισθήσεις τὰς ὁποίας ἡ ἱστορία ἀνέφερε μετὰ δεισιδαίμονος, οὕτως εἰπεῖν, περιεργείας. Ἡ ἀνησυχία ἢ ἡ ἐπιθυμία ἀναλαμβάνουσιν ἐν τῷ ὀνείρῳ πλείονα ζωηρότητα καὶ μεταμορφοῦνται εἰς ὀπτασίας συμφωνούσας ἐνίοτε μετὰ τῆς πραγματικότητος.

Οἱ ἀρχαῖοι μάντεις ἀνεγνώρισαν ὅλα ταῦτα τὰ γεγονότα, χωρὶς ὅμως ν' ἀνακαλύψωσι τὴν φυσικὴν αὐτῶν αἰτίαν, τὴν καθαρὰν φυσιολογικὴν ἀρχήν των. Ἠρεύνησαν τὰ καταλληλότερα μέσα δι' ὧν νὰ περιάψωσιν εἰς τὰ ὄνειρα τὸν χαρακτῆρα τῆς ἐκπλησσούσης τὸ ἡμέτερον πνεῦμα ἐμπνεύσεως, προκαλοῦντες οὕτω τὰ τηλαυγῆ ἐκεῖνα ὄνειρα, τὰ ὁποῖα ἀπέναντι αὐτῶν εἶχον ὑπερφυσικὴν ἀρχήν. Πρέπει ν' ἀναμνησθῶμεν ἐνταῦθα τὴν ἐπιρροὴν ἣν ἐπὶ τῶν ὀνείρων ἐξασκοῦσι τὰ γεγονότα τὰ ὁποῖα, κατὰ τὴν προτεραίαν, ζωηρῶς συνεκίνησαν τὴν φαντασίαν· τούτοις πρέπει νὰ προσθέσωμεν οὐσίας τινὰς τοῦ στομάχου, καί τινας καπνοὺς ναρκωτικούς. Οὕτως, οἱ ἐν ταῖς μαντείαις ὑπάρχοντες μάντεις, ἐν οἷς αἱ ἀπαντήσεις ἐδίδοντο δι' ὀνείρων, κατέφευγον εἰς ὅλα ταῦτα τὰ μέσα· ἐξέλεγον σπήλαια ζοφώδη, ὡς τὸ ἄντρον τοῦ Τροφωνίου, ἢ τόπους ὅθεν ἀναθρώσκουσι θειώδεις ἀτμοί, ὀξὺ θεϊκὸν, οἵτινες ἕνεκα τῆς καταπληκτικῆς αὐτῶν ὄψεως ὠνομάσθησαν Πύλαι τοῦ Ἅδου, Χαρώνιον, Πλουτώνεια. Ὑπῆρχον ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ πολλὰ τοιαῦτα ἄντρα, ἐκ τοῦ βυθοῦ τῶν ὁποίων ἀνέβλυζον θερμαὶ πηγαί. Ἐν Ἱεραπόλει τῆς Φρυγίας ὑπῆρχε τοιοῦτό τι σπήλαιον, παρὰ τὸν ναὸν τῆς Κυβέλης. Περὶ τὰ τέλη τοῦ πέμπτου αἰῶνος, ὅτε ὁ ναὸς τῆς θεᾶς ἐξ ὁλοκλήρου ἐγκατελείφθη ἕνεκα τῆς καταργήσεως τοῦ ἐθνισμοῦ, φιλόσοφός τις, πιστὸς διαμείνας εἰς τὴν ἀρχαίαν τῆς πατρίδος του πίστιν, κατέβη μεθ' ἑνὸς τῶν συντρόφων

αὐτοῦ εἰς τὸ Χαρώνιον, ἀνεξαρτήτως ὅλων τῶν κινδύνων οὓς ἔμελλεν, ὡς ἐλέγετο, νὰ διατρέξῃ. Ἐξῆλθε σῶος καὶ ἀβλαβής, ἀλλὰ μόλις, καθ' ἃ ἀναφέρουσιν, ἐπανῆλθεν εἰς τὰ ἴδια, εἶδεν ἐν ὀνείρῳ τὸν Ἄτυν, φρύγιον θεὸν, ἐραστὴν τῆς Κυβέλης, καὶ παρευρέθη ἐν τοῖς Ἱλαρίοις, ἑορτῇ τελουμένῃ πρὸς τιμὴν αὐτοῦ.

Οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι τὸ ὄνειρον τοῦτο προὐκλήθη ἐκ τοῦ εἰσελθόντος εἰς τοὺς πνεύμονας αὐτοῦ ἀερίου. Εἰσελθὼν εἰς τὸ Χαρώνιον πλήρης τῶν τῆς θεᾶς ἀναμνήσεων καὶ τῆς πρὸς τὴν λατρείαν αὐτῆς πίστεως ἀνεκάλεσεν ἐν τῷ ὀνείρῳ αὐτοῦ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐν ᾗ ἡ Κυβέλη ἐλατρεύετο εἰσέτι· τὸ ὄνειρόν του ἄρα ὑπῆρξεν ἡ ἀντανάκλασις τῆς ἰδέας του. Οἱ ἱερεῖς τῆς Κυβέλης, εἰσερχόμενοι ἐπίσης ἐν τῷ ἄντρῳ ἐκείνῳ, κατελαμβάνοντο ὑπ' ἐνθουσιασμοῦ καὶ μανίας, ἕνεκα τῆς ὁποίας ἐπιστεύοντο ὡς θεόπνευστοι.

Ὅ,τι ἐγίνετο ἐν τῇ Φρυγίᾳ, τοῦτ' αὐτὸ συνέβαινε καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις Χαρωνίοις. Κατὰ τὸν Στράβωνα, εἰς τὰ θερμὰ ὕδατα τοῦ τῶν Ἀχαράκων, τεθειμένου μεταξὺ Τράλλεως καὶ Νύσσης, οἱ ἀσθενεῖς εὕρισκον ἀνακούφισιν τῶν νοσημάτων αὐτῶν, οἱ δὲ θεοὶ ἀνεκάλυπτον αὐτοῖς ἐν ὀνείρῳ τὸ μέσον τῆς ἰάσεώς των ἢ ἐμετρίαζον τὰς ἀλγηδόνας των.

Εὐκόλως ἤδη ἐννοοῦμεν τὴν ἐμπιστοσύνην ἧς ἀπήλαυον τὰ μαντεῖα. Τὰ ὄνειρα τῶν ἀσθενῶν, ἐνοπτριζομένων ἰαματικὰς θεότητας, ἐχρησίμευον ὡς προφανεῖς ἀποδείξεις τῆς ὑπερφυσικῆς καὶ θείας καταγωγῆς τῶν μαντείων. Αἱ θαυμάσιαι ἰάσεις ἐνέτεινον τὴν ὑπόληψιν ταύτην καὶ πλεῖστοι ὅσοι μετέβαινον διὰ προσκύνησιν εἰς τοὺς ναοὺς τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τῆς Ἴσιδος, τοῦ Σεράπεως, θεοτήτων συγκοινωνουσῶν δι' ὀνείρου μετὰ τῶν λατρευόντων αὐτάς. Οἱ προσερχόμενοι νὰ ἐρωτήσωσι τὸν Σέραπιν, ἐν τῷ ναῷ τοῦ Κανώπου, ἐκοιμῶντο νυκτὸς ἐκεῖ ἵν' ἀναφανῇ εἰς αὐτοὺς ὁ θεὸς ἐν ὥρᾳ ὕπνου. Τοῦτο ἔπραξαν οἱ φίλοι τοῦ Ἀλεξάνδρου κατὰ τὴν περίστασιν τῆς ἀσθενείας του, ἐξ ἧς καὶ ἀπέθανεν. Ἐν τινι πόλει τῆς Λυδίας, οἱ ἀσθενεῖς ἐκοιμῶντο ἐν τῷ ναῷ τῶν θεῶν Σωτήρων, ἐνοπτριζόμενοι αὐτοὺς ἐν ὥρᾳ ὕπνου. Κατὰ τὸν Παυσανίαν καὶ ἐν Λακωνίᾳ, ἐπὶ τῆς εἰτολαίας ὁδοῦ ἐν Θαλάμαις, ὑπῆρχε ναός τις ἀφιερωμένος τῇ Ἰνοῖ, ἐν ᾧ οἱ κοιμώμενοι ἐπίσης ἐν τῷ ὕπνῳ εἶχον θείας ἀποκαλύψεις. Ἐν Χερσονήσῳ, ἡ θεὰ Ἡμιθέα τὰ αὐτὰ ἐτέλει θαύματα ἃ καὶ ἡ

Ἶσις, φαινομένη ἐν ὀρείρῳ εἰς τοὺς ἀσθενεῖς, καὶ εὐκρινῶς ἀποκαλύπτουσα αὐτοῖς φάρμακα ἰαματικά· πολλοὶ ἀπηλπισμένοι ἀσθενεῖς ἰῶντο ὡς ἐκ θαύματος, κατὰ Διόδωρον τὸν Σικελιώτην. Ἐν τῷ Χαρωνίῳ τῆς Νύσσης αὐτοὶ οἱ ἱερεῖς συνεβουλεύοντο τὴν θεότητα ἐν ὀνείρῳ καὶ ἀκολούθως διεδήλουν εἰς τοὺς ἀσθενεῖς τὰ ἀναγκαῖα φάρμακα. Ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἦν διατεθειμένη κλίνη τις διὰ τὴν ἐπώασιν, ὡς ἐν πᾶσι σχεδὸν τοῖς θυσιαστηρίοις τοῦ θεοῦ.

Γνωστὸν εἶναι ὁποίαν ἐπιρροὴν ἐξασκεῖ ἡ φαντασία ἐπὶ τῆς πορείας ἀσθενειῶν τινων, ἰδίως ἐπὶ τῶν νευρικῶν νοσημάτων. Ἐντυπώσεις ζωηραὶ καὶ αἰφνίδιοι προξενοῦσι μεταβολὴν, ἥτις δύναται νὰ ἔχῃ τὰς εὐτυχεστέρας, ἀλλὰ καὶ τὰς ὀλεθριωτέρας συνεπείας, καὶ εἶναι ἀδιαφιλονείκητον ὅτι ὑπὸ τὸ κράτος ἀκραδάντου πίστεως εἰς τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἁγίους ἐγένοντο ἰάσεις δι' ἃς ἡ ἐπιστήμη οὐδὲν ἠδυνήθη νὰ κατορθώσῃ.

Ὁ χριστιανισμὸς δὲν ἠδύνατο νὰ καταργήσῃ τοιοῦτον εἶδος οἰωνοσκοπίας, συνδυαζομένης μετὰ τοσούτων εὐεργεσιῶν, καὶ ἧς ἡ πραγματικότης ἐξησφαλίσθη διὰ καταπληκτικῶν ἰάσεων. Μετεβλήθη μόνον τὸ ὄνομα καὶ οἱ ἅγιοι ἀνήγγελλον εἰς τοὺς ἀσθενεῖς τὰ φάρμακα τὰ ὁποῖα ἀνεκάλυπτον αὐτοῖς πρότερον οἱ θεοί.

Ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ἀφιέρωσεν εἰς τὸν ἀρχάγγελον Μιχαὴλ δύο ἐκκλησίας εἰς τὰ περίχωρα τοῦ Βυζαντίου· ὁ μὲν εἷς εὑρίσκετο ἐν τόπῳ ὀνομαζομένῳ Ἀνάπλους, ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Βοσπόρου, ὁ δ' ἕτερος ἔκειτο ἐπὶ τῆς ἀντιθέτου ὄχθης, ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου Πρόοχθοι.

Ἡ δευτέρα τῶν ἐκκλησιῶν ἀντικατέστησε, κατὰ παράδοσίν τινα, ναὸν καθιδρυθέντα ὑπὸ τῶν Ἀργοναυτῶν. Ἰδοὺ τί λέγει περὶ αὐτοῦ ὁ Κεδρηνὸς, οὗ τὴν μαρτυρίαν ἐπεβεβαίωσαν καὶ ἕτεροι χρονογράφοι, ὁ Ἰωάννης Μαλαλᾶς καὶ ὁ Νικηφόρος Κάλλιστος·

«Οἱ Ἀργοναῦται, μεταξὺ τῶν ὁποίων εὑρίσκοντο ὁ Θεσσαλὸς Ἰάσων, ὁ Πολυδεύκης, ὁ Ὕλας, ὁ Τελαμὼν καὶ πολλοὶ ἄλλοι, θελήσαντες, ὅπως μεταβῶσιν εἰς Κολχίδα, ἵνα διέλθωσι διὰ τοῦ στενοῦ τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἐφόνευσαν ἐν ναυτικῇ τινι μάχῃ τὸν Κύζικον, βασιλεύοντα ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ ἀντιστάντα εἰς τὴν δίοδον αὐτῶν. Ἐκυρίευσαν λοιπὸν τὴν Κύζικον, κυριωτέραν πόλιν τῶν μερῶν αὐτῶν, ἀλλὰ μαθόντες ἀκολούθως ὅτι ὁ Κύζικος ἦν τῆς αὐτῆς μετ' αὐτῶν γενεᾶς, ἵνα ἐξιλεώσωσι τὸ ἔγκλημά των, ἀνίδρυσαν εἰς τοὺς τόπους αὐτοὺς ναὸν μεγαλοπρεπῆ· συνεβουλεύθησαν δὲ καὶ τὸ ἐν Θέρμαις μαντεῖον, ἐρωτῶντες τὸν Ἀπόλλωνα εἰς τίνα θεότητα ἔμελλον ν' ἀφιερώσωσιν αὐτόν. Τὸ δὲ μαντεῖον ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὡς ἑξῆς· «Κάμετε πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ ἐξάψῃ τὸ θάρρος καὶ νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὸ μεγαλεῖον· ἐντέλλομαι ὑμῖν νὰ σεβασθῆτε θεὸν μοναδικὸν βασιλεύοντα εἰς τὰ ὕψη τῶν οὐρανῶν καὶ οὗ ὁ ἄφθιτος λόγος ἐνσαρκωθήσεται ἐν τῷ κόλπῳ ἀδαοῦς παρθένου. Ὁ θεὸς οὗτος διέρχεται τὸ σύμπαν ὡς διάπυρον βέλος, ζωοποιῶν αὐτό. Ἀφιερωθήτω ὁ ναὸς οὗτος εἰς τὴν παρθένον ταύτην, καλουμένην Μαρίαν.»

Εἶναι περιττὸν νὰ προσθέσωμεν ἐνταῦθα ὅτι ὁ χριστιανὸς χρονογράφος τίθησιν εἰς τὸ στόμα τοῦ Ἀπόλλωνος ἕνα τῶν ἀπορρύφων τούτων χρησμῶν, οὓς, ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν σιβυλλῶν, ἐχάλκευον οἱ νεόφυτοι ἵνα παράσχωσιν εἰς αὐτοὺς τοὺς ἐθνικοὺς τὴν ὁμολογίαν τῆς θεότητος τοῦ Ἰησοῦ. Αἱ ἀπαιτήσεις αὗται τῶν θεῶν, συνεχῶς ἀναφερόμεναι εἰς τοὺς πατέρας τῆς Ἐκκλησίας, εὕρισκον παρὰ τοῖς Ἕλλησι γενικὴν ἐμπιστοσύνην. Ἡ δὲ ὑπὸ τοῦ χρονογράφου αὐτοκαλουμένη Μαρία δὲν ἦν ἄλλη ἢ ἡ θεὰ Ῥέα.

Ὁ ὑπὸ τοῦ Κεδρηνοῦ ἀναφερόμενος ναὸς ἀφιερώθη ὑπὸ τῶν Ἀργοναυτῶν εἰς τὴν Ῥέαν, ἀκολούθως μεταποιηθεὶς εἰς ἐκκλησίαν τῆς Θεομήτορος. Καὶ ἕτεροι δὲ βυζαντινοὶ χρονογράφοι, οἷοι ὁ Μαλαλᾶς καὶ ὁ Κάλλιστος, ἀναφέρουσιν ὅτι ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος, ἰδὼν ἔν τινι ναῷ τῶν Ἐθνικῶν τὴν εἰκόνα ἑνὸς ἀγγέλου, φέροντος ἐνδυμασίαν μοναχοῦ, ἐκοιμήθη εἰς τὸν τόπον ἐκεῖνον καὶ εἶδεν ἐν ὀνείρῳ ὅτι ἔπρεπε ν' ἀφιερώσῃ τὸν ναὸν εἰς τὸν ἀρχάγγελον Μιχαήλ. Τοῦθ' ὅπερ καὶ ἔπραξεν.

Ὁ Νικηφόρος Κάλλιστος, ζήσας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, δίδωσι περίεργον περὶ αὐτῶν διήγησιν, ἐξ ἧς ἀναγράφομεν τὴν ἑξῆς παράγραφον·

« Ὁ περίδοξος Κωνσταντῖνος, προσκληθεὶς ἕνεκα ὑποθέσεώς τινος εἰς τὸν τόπον ἐν τῷ ὁποίῳ ἦν ὁ ναὸς οὗτος, εἶδε τὸ ἄγαλμα τὸ ὁποῖον ἀνίδρυσαν οἱ Ἀργοναῦται. Συλλαβὼν μέγαν θαυμασμὸν διὰ τὸν τόπον αὐτὸν, ἔμεινεν ἐπί τινα χρόνον καὶ ἀφηγήθη εἰς τοὺς συνοδοιπόρους του τὸ ἑξῆς γεγονὸς, ἀναφορικὸν

πρὸς τὸ ἐν λόγῳ ἄγαλμα. Τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ἔμελλε νὰ κοιμηθῇ, εἰκών τις ὁμοία πρὸς τὸ ἄγαλμα τοῦ Σωσθενίου (ναοῦ ἀνιδρυθέντος ὑπὸ τῶν Ἀργοναυτῶν) ἐπεφάνη αὐτῷ καθ' ὕπνον. «Εἰμὶ, τῷ εἶπε, Μιχαὴλ ὁ στρατηγὸς τῶν οὐρανίων δυνάμεων, ὑποκειμένων τῷ Θεῷ Σαβαὼθ, ὁ φύλαξ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ὅστις σ' ἐβοήθησα κατὰ τῶν ἀσεβῶν τυράννων, ἕνεκα τῆς πρὸς αὐτὴν πίστεως καὶ λατρείας σου.» Ἐξυπνήσας ὁ Κωνσταντῖνος ἔσπευσε νὰ δώσῃ τὰς δεούσας διαταγὰς πρὸς διακόσμησιν τοῦ τόπου ἐν ᾧ εἶδε τὴν ὀπτασίαν ταύτην· ἀνίδρυσε μετὰ καταπληκτικῆς μεγαλοπρεπείας καὶ δι' ὑπερόγκων δαπανῶν βωμὸν πρὸς ἀνατολὰς, τοῦθ' ὅπερ ἐφειλκύσατο πολὺν χρόνον ἐπὶ τὸν τόπον αὐτὸν μέγαν ἀριθμὸν κατοίκων τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ξένων. Ὁ ἀρχάγγελος συνεχῶς ἐπεφαίνετο αὐτῷ. Πάντες οἱ ἀπειλούμενοι ὑπὸ δυσαρέστου τινὸς συμβεβηκότος, οἱ προσβαλλόμενοι ὑπὸ ἀγνώστου κακοῦ ἢ ἀνιάτου νόσου, εὕρισκον ἐκεῖ, ἐπικαλούμενοι τὸν Θεὸν, θαυμαστὴν ἐπικουρίαν. Κατά τινα παράδοσιν, ἐρειδομένην ἐπὶ ῥητῆς μαρτυρίας, ὁ ἀρχάγγελος Μιχαὴλ ἐπιφαίνεται εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ, σωτὴρ τῶν προσερχομένων γιγνόμενος. Ἰδοὺ διατί, ἀπὸ ἀρχαιοτάτης χρονολογίας, ὁ τόπος οὗτος ὀνομάζεται Μιχαήλιον.»

Βλέπομεν ἄρα διὰ τῆς προηγουμένης διηγήσεως ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ἐξετέλεσεν ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἀγνώστου ἐθνικοῦ θεοῦ, ὃν ὑπελάμβανεν ὡς ἅγιον Μιχαὴλ, τὸ ἀρχαῖον ἔθος τῆς ἐπωάσεως, ὅπερ ἐξηκολούθησε πολὺν μετ' αὐτὸν χρόνον. Κατὰ τὸν Πολύβιον λοιπὸν, ἐν τῇ ἀντικαταστάσει τῶν δύο ἐκκλησιῶν τοῦ Ἁγίου Μιχαὴλ, συγχεομένων συνεχῶς ἔκτοτε ἕνεκα τῆς κοινῆς εἰς τὸν ἀρχάγγελον ἀφιερώσεώς των, ἀνιδρύοντο οἱ ναοὶ δύο ἰαματικῶν θεοτήτων.

Ἐρρέθη ἀνωτέρω ὅτι ὁ Σέραπις ἐπεκαλεῖτο ὑπὸ τῶν ἀσθενῶν, οἵτινες ἐζήτουν τὰς συμβουλάς του κοιμώμενοι ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ αὐτοῦ. Ὁ Ἰάσων συνεχέετο μετὰ τοῦ Ἰασονίου ἢ Κυζικηνοῦ Ἀπόλλωνος, θεότητος ἰαματικῆς προεδρευούσης εἰς τὰς θερμὰς πηγὰς, αἵτινες ὑπῆρχον ἐν τῷ τόπῳ αὐτῷ. Τὸν Ἀπόλλωνα τοῦτον, κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ Κεδρηνοῦ, συνεβουλεύθησαν οἱ Ἀργοναῦται. Ὠνομάζετο ἐπίσης Παιὰν (ἰαματικὸς) καὶ κατὰ τὸν Ἀρτεμίδωρον ἡ θεότης αὕτη ἐπεφαίνετο ἐν ὀνείρῳ εἰς τοὺς ἀσθενεῖς ἀγγέλλουσα τὴν ταχεῖαν ἀνάῤῥωσίν των.

Τὰ δύο Μιχαήλια ὑπῆρχον τὸ σύνηθες θέατρον τῶν ἐμφανίσεων τοῦ ἀρχαγγέλου. Ἰδοὺ τί ἀναφέρει ὁ ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς Σωζομένης.

Ἡ περιφημοτέρα καὶ πλέον τῶν ἄλλων συχναζομένη ἐκκλησία ὑπό τε ἐντοπίων καὶ ξένων εἶναι ἡ ἐν ταῖς Ἑστίαις τεθεμελιωμένη· καλεῖται ἤδη Μιχαήλιον· ὀνομάζεται οὕτω, διότι κοινῶς πιστεύεται ὅτι ἐκεῖ ἐπιφαίνεται ὁ ἀρχάγγελος Μιχαήλ. Δύναμαι νὰ μαρτυρήσω ἐνταῦθα τὰς εὐεργεσίας ἃς ἐπεδαψίλευσέ μοι ἡ μεσιτεία αὐτοῦ, καὶ ἡ ἀλήθεια αὕτη βεβαιωθήσεται ὑπὸ τῆς πείρας πολλῶν προσώπων, ἅτινα, προσφυγόντα εἰς τὸν Θεὸν ἐν ταῖς ἀσθενείαις καὶ τῇ καχεξίᾳ αὐτῶν, ἠσθάνθησαν ἀνακούφισιν. Θὰ παρεξέβαινον πολὺ μακρὰν ἐὰν λεπτομερῶς ἀνέφερον τὰς θαυμασίους ἰάσεις ἀλλὰ δὲν δύναμαι νὰ παρέλθω ἐν σιγῇ τὴν τοῦ Ἀκουϊλίνου, τεριωτίμου νεμικοῦ, μεθ' οὗ καθ' ἑκάστην εἰμὶ ἐν τοῖς διαστρίβαις. Ἀφηγήσομαι λοιπὸν ὅ,τι εἶδον καὶ ὅ,τι παρ' αὐτοῦ ἔμαθα. Προσβληθεὶς ὑπὸ σφοδροῦ πυρετοῦ, πρεσβύτου ὄντος ἕνεκα πλεονασμοῦ χολῆς, ἔλαβε φάρμακόν τι. Μόλις τὸ ἔλαβε καὶ εὐθὺς τὸ ἐξήμεσεν, εἰ δὲ ἀγῶνες οὓς κατέβαλλεν ἐν τῷ ἐμέτῳ αὐτοῦ τοιουτοτρόπως διέχυσαν τὴν χολήν του, ὥστε ὅλον τὸ δέρμα του ἐχρωματίσθη· ἔκτοτε δὲν ἔτρωγε καὶ οἱ ἰατροὶ ἀπηλπίσθησαν διὰ τὴν ἴασίν του. Ἡμιθανὴς διέταξεν εἰς τοὺς ὑπηρέτας αὐτοῦ νὰ τὸν μεταφέρωσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ἢ νὰ ἰαθῇ ἢ ν' ἀποθάνῃ. Ὅταν μετέβη ἐκεῖ, ὁ θεὸς ἐπεφάνη αὐτῷ νυκτὸς ἐντειλάμενος αὐτῷ ἵνα λάβῃ ποτὸν ἐκ μέλιτος, οἴνου καὶ πεπέρεως. Ἰάθη λοιπὸν, εἰ καὶ οἱ ἰατροὶ ἐθεώρησαν τὸ πόμα ὡς λίαν θερμὸν δι' ἀσθένειαν χολερικήν. Ἔμαθα ὅτι ὁ Προβιανὸς, αὐλικὸς ἰατρὸς, ἰάθη ἐν τῷ Μιχαηλίῳ δι' ἐκτάκτου ὀπτασίας ἐκ τῆς ποδαλγίας αὐτοῦ. Ἐγένετο λοιπὸν χριστιανὸς καὶ ἐπεδοκίμαζεν ὅλα τὰ δόγματα τῆς ἡμετέρας θρησκείας, παράδοξον μόνον εὑρίσκων ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἐσώθησαν ὑπὸ τοῦ σταυροῦ. Ὅτε ἡ ἀμφιβολία αὕτη ἐτάραττε τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, εἶδεν ὄνειρον ἐν τῷ ὁποίῳ ἐπεφάνη αὐτῷ ὁ σταυρὸς τεθειμένος ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου τῆς ἐκκλησίας· διεκηρύχθη δ' αὐτῷ ὅτι ἀφ' ἧς ἡμέρας ὁ σταυρὸς καθηγιάσθη ὑπὸ τῶν παθῶν τοῦ Σωτῆρος, οὐδὲν γενήσεται ἄνευ αὐτοῦ, διὰ μεσιτείας τῶν ἀγγέλων ἢ τῶν ἀνθρώπων, εἴτε διὰ τὸ κοινὸν καλὸν τῆς ἐκκλησίας, εἴτε διὰ τὴν ἰδιαιτέραν ὠφέλειαν ἑκάστου πιστοῦ. Μὴ δυνηθεὶς ἵν' ἀφηγήσωμαι πάντα τὰ ἐν τῇ

ἐκκλησίᾳ ταύτῃ γενόμενα θαύματα, περιωρίσθην μεταξὺ ἄλλων εἰς ταῦτα.»

Τὸ γεγονὸς τὸ γενόμενον ἐν τοῖς Μιχαηλίοις τοῦ Βοσπόρου δὲν εἶναι τὸ μόνον ὃ ὀφηγεῖται ἡ ἱστορία τῆς ἐποχῆς ταύτης. Εὑρίσκομεν ἐπίσης ἐν τῇ λατρείᾳ τῶν ἁγίων Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ παράδειγμα χριστιανικῆς μεταστροφῆς διὰ τῶν αὐτῶν μέσων καὶ τῶν αὐτῶν δεισιδαιμονιῶν. Κατὰ τὴν παράδοσιν, ὁ Κοσμᾶς καὶ ὁ Δαμιανὸς ἐμαρτύρησαν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Διοκλητιανοῦ, ἐν Κιλικίᾳ. Ἡ πόλις αὕτη ὑπῆρξε περίφημος ἕνεκα τῆς λατρείας τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Ἐτιμᾶτο ὑπὸ τὰ ὀνόματα: Σωτὴρ καὶ Ἰατρός. Ἡ ἐπώασις ἐτελεῖτο ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ αὐτῷ. Τῆς εἰς τοὺς ἁγίους Κοσμᾶν καὶ Δαμιανὸν ἐκκλησιαστικῆς τιμῆς διαδοθείσης ἐν Ἑλλάδι, ἄγνωστον διὰ ποίαν αἰτίαν, ὡς τοῦτο συνέβη διὰ τόσους ἄλλους ὁμολογητάς, οἱ δύο μάρτυρες ἔσχον ἐκκλησίαν ἐν Βυζαντίῳ, ἐν τῇ συνοικίᾳ τῶν Βλαχερνῶν. Μίαν νύκτα ἐπεφάνησαν ἐν ὀνείρῳ εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἰουστινιανὸν, προσβεβλημένον ὑπὸ βαρείας ἀσθενείας, καὶ τὸν ἐθεράπευσαν. Ἀναμιμνησκόμεθα ἐνταῦθα τὰς θαυμασίας ἐμφανίσεις ἃς ἐποίουν πιθανῶς ἐν Κιλικίᾳ ὁ Κοσμᾶς καὶ ὁ Δαμιανὸς, ἐν τῇ πρὸς τιμὴν αὐτῶν ἀνιδρυθείσῃ ἐκκλησίᾳ ἀντὶ τοῦ ἀσκληπιείου ναοῦ. Ὁ Ἰουστινιανὸς, εὐγνωμονῶν εἰς τὴν ἐπικουρίαν αὐτῶν, ἀντικατέστησε διὰ μεγαλοπρεποῦς ναοῦ τὸ μικρὸν παρεκκλήσιον τὸ ὁποῖον ὁ πατριάρχης Πρόκλος κατεσκεύασεν εἰς τὸ Ζεῦγμα, ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Β΄. Τῆς ἀγγελίας τῆς ἰάσεως τοῦ αὐτοκράτορος διαδοθείσης, ἡ πρὸς τοὺς δύο ἁγίους τιμὴ ἐκραταιώθη πλειότερον· ἐπεκαλοῦντο αὐτὸν τοῦ λοιποῦ κατὰ τῶν ἀσθενειῶν, ἐν ὀνόματι τῶν ἁγίων Ἀναργύρων. Ἕνεκα τῆς περιστάσεως ταύτης ἐπιστεύθη φυσικῶς ὅτι ὁ Κοσμᾶς καὶ ὁ Δαμιανὸς ἦσαν κάτοχοι ἰατρικῶν γνώσεων, καὶ βραδύτερον, κατά τινας παραδόσεις, ἐρρέθη ὅτι ζῶντες ἐξήσκησαν τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἰατροῦ. Μετ' ὀλίγον ἰατροὶ καὶ χειροῦργοι ἐτίμησαν αὐτοὺς ὡς πάτρωνάς των. Ἔκτοτε οἱ δύο μάρτυρες ἐπεφαίνοντο ἐν ὀνείρῳ εἰς τοὺς ἀσθενεῖς καὶ ἐδήλουν αὐτοῖς τὰ τῆς ἰάσεώς των φάρμακα.

Ἡ ἄλυσις τῶν δεισιδαιμονιῶν τούτων, εὐεργετικῶν ὑπό τινας ἐπόψεις, δὲν διερράγη λοιπόν· ταύταις συνεδέετο ἡ διὰ τῶν ὀνείρων ἔμπνευσις, γιγνομένη παρὰ τοὺς τάφους. Ὁ Ἡσαΐας ἐξήλεγχεν ἤδη τοὺς Ἰουδαίους κοιμωμένους ἵνα ἴδωσιν ὄνειρα προ-

φητικὰ, ἔθιμον ἐξασκούμενον, κατὰ τὸν Ἡρόδοτον, ὑπὸ τῶν Νασαμώνων καὶ γιγνόμενον παρὰ τοὺς τάφους τοῦ Ἀμφιάραω, τοῦ Ἀμφιλόχου, τοῦ Κάλχαντος, οὓς ἐθεώρουν ὡς μαντεῖα. Κατά τινα ἐπιστολὴν τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουλιανοῦ, τὸ αὐτὸ ἔθιμον ἐπεκράτει καὶ παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις. Κατὰ τὸν ἡγεμόνα αὐτὸν, οἱ Ἀλεξανδρινοὶ ἐπορεύοντο ἵνα κοιμηθῶσιν ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἀνεστραμμένου ὀβελίσκου, ὅπως βλέπωσι προφητικὰ ὄνειρα.

Τὰ κατὰ τὸν μεσαίωνα παρὰ τοῖς τάφοις καὶ ταῖς λειψανοθήκαις γιγνόμενα ἐννεαήμερα τῆς αὐτῆς φαίνονται καταγωγῆς. Ἐκοιμῶντο ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἵν' ἀπολαύσωσιν ἰδιαιτέρας χάριτος καὶ ἰάσεως τῶν ἀσθενειῶν των. Εἴς τινας τόπους, τύποι ὅλως ἐθνικοὶ διετηροῦντο κατὰ τὸν ΙΖ΄ αἰῶνα καὶ προεκάλουν τὰ παράπονα θεολόγων τινῶν. Ἄλλως τε καὶ ἡ Ἐκκλησία δὲν ἐπέρριψεν ἀπολύτως τὰ ὄνειρα, θεωροῦσα αὐτὰ ὡς τὸν χαρακτῆρα τῆς θείας ἐμπνεύσεως. Χριστιανός τις ἐπίσκοπος ἔγραψε σύγγραμμα Περὶ τῆς διὰ τῶν ὀνείρων ἐμπνεύσεως, τὸ ὁποῖον ἀπέστειλεν εἰς τὴν περίφημον Ὑπατίαν.

Ἰδιάζουσά τις τάξις ὀνείρων ἐλάμβανε κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τῆς ἀγνοίας καὶ τῶν δεισιδαιμονιῶν τοῦ θαυμαστοῦ τὸν χαρακτῆρα. Εἰσὶ δ' αἱ δραπέτιδες καὶ πάντοτε αἰφνίδιοι εἰκόνες, ἐνίοτε φρικαλέαι καὶ τρομακτικαὶ, αἵτινες παρουσιάζονται εἰς τοὺς κεκλεισμένους ἢ ἡμικλείστους ὀφθαλμοὺς ἡμῶν, ἐν ὥρᾳ τοῦ ὕπνου. Αἱ τοιαῦται φαντασιώδεις εἰκόνες ἐπηρέαζον μεγάλως τοὺς εὐπίστους ἢ καὶ αὐτοὺς τοὺς ἡμιμαθεῖς. Σύμπλεγμα διαβόλων, πνευμάτων, ἀγγέλων ἔπαιζε κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην πολὺ περίεργον πρόσωπον, οὗ αἱ διάφοροι φάσεις ἐξιστοροῦνται λεπτομερῶς εἰς τὰ βιβλία τῶν ἁγιογράφων.

Οὕτω τὸ ἁπλοῦν τῶν εἰκόνων τούτων φαινόμενον, αἵτινες εἰσιν οἱονεὶ ἡ ἐνσάρκωσις τῶν ἐν ὥρᾳ νυκτὸς συγχεχυμένων ἐντυπώσεών μας, ὑπῆρξε τὸ θέμεθλον ἐφ' οὗ ἠρείσθη τὸ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐλεεινὸν καὶ ἑτοιμόρροπον οἰκοδόμημα τῆς δεισιδαιμονίας, καταπεσὸν ἅμ' ἀνέτειλεν ἡ τῶν φώτων ἠώς, ἅμα αἱ τρεῖς τοῦ μεσαίωνος χίμαιραι: ἀλχημεία, μαγεία, ἀστρολογία, μετεμορφώθησαν εἰς χημείαν, ἰατρικὴν, ἀστρονομίαν.

ALFRED MAURY.

(Παράφρασις ΘΕΑΙΤΗΤΟΥ.)

ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ ΦΥΣΙΟΔΙΦΩΝ

ΕΙΣ ΤΑΣ ΥΠΕΡΒΟΡΕΙΟΥΣ ΧΩΡΑΣ.

Τίς φυσιοδίφης δὲν ὠνειροπόλησεν ἐπιστημονικὴν ἐκδρομὴν, ἣν φίλοι τινὲς, οἱ μὲν ζωολόγοι, οἱ δὲ βοτανικοὶ ἢ γεωλόγοι, μετὰ ἰατροῦ καὶ ζωγράφου ἐπιχειροῦσιν, ἐπιβαίνοντες πλοίου ἐμπορικοῦ ἄνευ πυροβολοστασίων καὶ πυροβόλων, κυβερνωμένου ὑπ' ἀξιωματικῶν ἄνευ ἐπωμίδων, μάλιστα δ' ἄνευ ἐπισήμων ὁδηγιῶν; Τὸ ὀνειροπόλημα τοῦτο θὰ ἐπραγματοποιεῖτο συνεχῶς, ἐὰν ἄνδρες ἐπιστήμονες μόνον ἤρκουν πρὸς ἐκτέλεσιν αὐτοῦ, ἀλλ' ἐλλείπει ἄνθρωπος ἱκανῶς μεγαλοφυὴς καὶ σοφὸς, ὅπως διευθύνῃ τὴν περιήγησιν, οὐχ ἧττον δὲ πλούσιος, ὅπως δύνηται ἐπαρκεῖν πρὸς τὰς ἀπαιτουμένας ὑπερόγκους δαπάνας.

Ὁ τοσούτῳ σπάνιος οὗτος ἄνθρωπος εὑρέθη· ὁ διδάκτωρ Βέρνας, πολίτης τῆς ἐλευθέρας πόλεως Φραγκφόρτης, ἐπιθυμῶν νὰ ἐπισκεφθῇ τὰς ὑπερβορείους χώρας, κατώρθωσε νὰ ἀπαρτίσῃ τάγμα ὁλόκληρον ἐκ ζωολόγων, γεωλόγων, παλαιοντολόγων, καὶ λοιπῶν σοφῶν ἐκ τῶν συντελεσάντων τὰ μάλιστα διὰ τῶν ἐργασιῶν αὐτῶν εἰς τὴν πρόοδον τῆς ἐπιστήμης. Ἓν βρίκιον, Ἰωακεὶμ Ἐνρῖχος καλούμενον, ἔχον πλήρωμα ἐξ ὀκτὼ ἀνδρῶν καὶ κυβερνώμενον ὑπὸ τοῦ πλοιάρχου Στὲρ, ἐναυλώθη ἐν Ἀμβούργῳ καὶ ἐφωδιάσθη δι' ὅλου τοῦ ἀπαιτουμένου ὑλικοῦ πρὸς θαλασσοπλοΐαν εἰς τὰς ἀρκτώας θαλάσσας. Τὴν 29 μαΐου τοῦ 1861 τὸ πλοῖον ἦρε τὴν ἄγκυραν ἐν τῷ λιμένι τοῦ Ἀμβούργου, καὶ ῥυμουλκούμενον ὑπ' ἀτμοπλοίου μέχρι Γλουεκστάδης κατέπλευσεν ἐκεῖθεν βραδέως τὸν Ἄλβιν, καὶ διενυκτέρευσεν ἐν τῷ ὁρμίσκῳ τῆς Κουξάβης, κειμένῳ παρ' αὐτὰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ εἰρημένου ποταμοῦ εἰς τὴν Βόρειον θάλασσαν.

Τὴν ἐπιοῦσαν τὸ πλοῖον ἀναχθὲν διέκρινε μακρόθεν τὴν ἀγγλικὴν νῆσον Ἑλγολάνδην. Οὔτης γαλήνης, ἔῤῥιψαν τὸν καθετῆρα εἰς τὴν θάλασσαν· ἡ δ' ἄμμος, ἧς ἐπληροῦτο ὅτε ἀνειλκύσθη, προήρχετο ἀναμφιλέκτως ἐκ τῆς νήσου Ἑλγολάνδης. Ἡ νῆσος αὕτη, συνισταμένη ἐκ πρασίνου ψαμμολίθου καὶ ἑτέρων κρητιδοειδῶν στρωμάτων, περιῤῥείρεται διηνεκῶς ὑπὸ τῆς θαλάσσης, διότι ἡ συνιστῶσα αὐτὴν κρητὶς γῆ δὲν ἐμπεριέχει χάλικας, οἵτινες, συσσωρευόμενοι ὑπὸ τὴν ἀπορῥῶγα ἀκτὴν, ἤθελον ἀπαρτίσει ὡς ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Νορμανδίας καὶ τῆς Ἀγγλίας πρόχωμα θραῦον τὰ κύματα καὶ προασπιζόμενον τὰς ἀραιοτέρας γαίας κατὰ τῆς καταστρεπτικῆς ἐνεργείας τῶν κυμάτων. Ὅθεν δυνάμεθα νὰ ὑπολογίσωμεν σχεδὸν τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ἡ νῆσος Ἑλγολάνδη, ἀδιαλείπτως ὑπὸ τῆς θαλάσσης καταξαινομένη, ἐξαφανισθήσεται ὁλοσχερῶς ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῶν ὑδάτων.

Τὴν πρώτην ἰουνίου 1861 οἱ περιηγηταὶ παρετήρησαν τὴν παραλίαν τῆς Νορβηγίας παρεμφερῆ πρὸς μακρὰν ἑλικοειδῆ γραμμήν· ὄντες ἤδη εἰς τὰ ὕδατα τῆς Σταβαγγέρας, ἀπεφάσισαν ν' ἀποβιβασθῶσιν, ὅπως σχηματίσωσιν ἰδέαν τινὰ περὶ τῆς ἁλιείας τῶν μαινίδων (ἀριγγῶν), κυρίως ἐνταῦθα γινομένης. Ἡ πολίχνη Σταβαγγέρα κεῖται ἐν τῷ μυχῷ ἑλικομόρφου καὶ βαθέως κολπίσκου. Ὁ κολπίσκος οὗτος ἐνερράττετο κατὰ τὴν εἴσοδον ὑπὸ χθαμαλῶν, στρογγύλων καὶ ἀδένδρων νησιδίων, ἐξετείνετο δ' ὡς λίμνη εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς ξηρᾶς, περιοριζόμενος ὑπὸ χιονοβάτων ὀρέων, ὧν οἱ κρυσταλλῶνες ἐφαίνοντο διήκοντες μέχρι τῆς θαλάσσης· ἀλλὰ τὰ ὄρη ταῦτα ἐστεροῦντο τῶν γραφικῶν σχημάτων τῶν Ἄλπεων ἢ τῶν Πυρηναίων, καθὸ ἀπολήγοντα εἰς αἰχμὰς, ὀβελοὺς, θόλους ὑψουμένους γαύρως εἰς τὸν οὐρανόν· ἀλλ' ὅμοια πρὸς μακροὺς σαρκοφάγους, διὰ λευκῶν σαβάνων κεκαλυμμένους, ἐξετείνοντο οἱ ὁμοιόμορφοι οὗτοι ὄγκοι ἐπὶ πολὺ, ὡς ἡ κατατομὴ ἀπεράντου ὀροπεδίου.

Μετ' οὐ πολὺ ἁλιεῖς, πολλῶν πλοιαρίων ἐπιβαίνοντες, ἐπλησίαζον πρὸς τὸ πλοῖον, ἐρχόμενοι ν' ἀνταλλάξωσιν ἰχθῦς ἀντὶ ἄρτου, ἀλλ' οὐχὶ χρημάτων. Οἱ περιηγηταὶ ἀπεβιβάσθησαν, καὶ οἱ μὲν ζωολόγοι ἐνησχολήθησαν εἰς τὴν θήραν καὶ τὴν ἁλιείαν, ὁ ζωγράφος ἀντέγραψε τοπογραφίας, οἱ δὲ γεωλόγοι ἀπέσπασαν ἐκ τῶν βράχων ἐκείνων τὰ πρῶτα δείγματα τοῦ Νορβηγικοῦ γρανίτου. Σπεύδοντες ὅμως νὰ φθάσωσιν εἰς Βεργένην οἱ περιηγηταὶ ἔμειναν δύο μόνον ἡμέρας ἐν Σταβαγγέρᾳ. Ἡ Βεργένη εἶναι ἡ ἐμπορικωτάτη πόλις τῆς Νορβηγίας, κατοικοῦσι δ' αὐτὴν

25,000 ἄνθρωποι, ἐνασχολούμενοι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον εἰς τὴν ἁλιείαν καὶ τὴν ἐμπορίαν τῶν ἰχθύων. Ἡ Βεργένη εἶναι ἐμπορικὴ ἀποικία τοῦ Ἀμβούργου, ὡς οὖσα τὸ κέντρον τῶν ἁλιειῶν τῆς βορείου καὶ τῆς νοτίου Νορβηγίας· δύο εἴδη ἰχθύων, ἡ μαινὶς καὶ ὁ ἀντακαῖος, ἐνασχολοῦσιν ἀποκλειστικῶς ὁλόκληρον στόλον ἁλιευτικῶν πλοίων, ἀπὸ τῆς νοτίου ἄκρας τῆς Νορβηγίας μέχρι τοῦ βορείου ἀκρωτηρίου κλιμακηδὸν τεταγμένων. Αἱ μαινίδες, κατὰ τὰς δοξασίας αὐτῶν τῶν ἁλιέων, ἐνδιαιτῶνται εἰς τὰ βάθη τῶν πολικῶν θαλασσῶν, ὁπόθεν μεταναστεύουσι καθ' ὡρισμένας ἐποχάς. Ἡ σωρεία αὐτῶν, παραπλέουσα κατὰ πρῶτον τὴν Γροιλανδίαν, διαιρεῖται παραλλήλως τῆς Ἰσλανδίας εἰς δύο τάγματα, ἐξ ὧν τὸ μὲν, προχωροῦν πρὸς δυσμὰς, διαχεῖται καθ' ἁπάσας τὰς παραλίας τῆς βορείου Ἀμερικῆς, τῆς Σκωτίας, Ἀγγλίας, Ἰρλανδίας καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἠπείρου· τὸ δ' ἕτερον, διευθυνόμενον εὐθὺ πρὸς τὸ βόρειον ἀκρωτήριον, καταπλεῖ καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῶν ἀκτῶν τῆς Νορβηγίας, ὅπως εἰσέλθῃ ἔπειτα διὰ τοῦ Κατεγάτου εἰς τὴν Βαλτικὴν θάλασσαν. Ἀποτελεσθέντος δὲ τοῦ ἔργου τῆς παραγωγῆς, αἱ μαινίδες ἐπανακάμπτουσιν εἰς τὸν Παγωμένον Ὠκεανὸν, ἀφοῦ ἀποδεκατισθῶσιν ὑπὸ τῶν ἁλιέων πάντων τῶν ἐθνῶν, οἵτινες ἀναμένουσι τὴν διάβασιν αὐτῶν. Ταῦτα μὲν ὁ μῦθος· κατὰ δὲ τὴν ἀληθῆ ἱστορίαν, αἱ μαινίδες δὲν διαμένουσιν εἰς τὰς πολικὰς θαλάσσας, ἀλλὰ διατρίβουσιν εἰς τὰ βάθη τῶν θαλασσῶν, τῶν περιοριζομένων ὑπὸ τῶν παραλίων ἔνθα ὀχεύονται. Ἁλιεύονται δὲ καθ' ὅλον τὸ ἔτος δι' ὁρμιῶν, οἷον εἰς τὸν κολπίσκον Μόλδον. Εἰκοσακισχίλιοι ἄνδρες, ἐπιβαίνοντες τετρακισχιλίων πλοίων, ἐνασχολοῦνται εἰς τὴν ἁλιείαν αὐτῶν. Οἱ ἰχθῦς ὁτὲ μὲν πλέουσιν οὕτω πλησίον τῆς ἐπιφανείας καὶ ἀποτελοῦσι τοσούτῳ συμπεπυκνωμένας ἀγέλας, ὥστε ἡ θάλασσα κατὰ μέγα μέρος φαίνεται στίλβουσα ἐκ τῆς ἀντανακλάσεως τῶν λεπίδων αὐτῶν· ὁτὲ δὲ διατελοῦσιν εἰς ἱκανὸν βάθος, ἀλλ' οἱ ἁλιεῖς βλέπουσιν ἐλαιώδη τινὰ οὐσίαν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ἐπιπολάζουσαν, αὕτη δ' ἐστὶν ἡ χολὴ χιλιάδων ἰχθύων, κατασπαραττομένων ὑπὸ κητῶν ἀδηφάγων· προσθετέον δ' εἰς ταῦτα καὶ τοὺς δελφῖνας καὶ τὰς φώκας, αἵτινες δεινὴν θραῦσιν προξενοῦσιν εἰς αὐτά. Ἀλλ' ὁ τρομερώτερος αὐτῶν ἐχθρὸς εἶναι ἡ φάλαινα, ἧς τὴν ἐμφάνισιν ἄσμενοι ἀσπάζονται οἱ ἁλιεῖς, διότι, ἀπωθοῦσα

τὰς ἀγέλας τῶν μαινίδων ἐντὸς τῶν κολπίσκων, κωλύει τὴν ἔξοδον αὐτῶν, ἄχρις οὗ συλληφθῇ ἢ καταβρωθῇ καὶ ἡ τελευταία.

Εἰς Βεργένην, ὡς πανταχοῦ τῆς Νορβηγίας, ὑπεδέχθησαν φιλοφρονέστατα τοὺς περιηγητάς· ἀλλ' ἕνεκα τῆς βραχύτητος τοῦ θέρους τῶν βορείων χωρῶν ἐδέησε ν' ἀναχωρήσωσι ταχέως καὶ ἐπεβιβάσθησαν αὖθις οἱ περιηγηταὶ ὅπως ἐπισκεφθῶσι τὸν κολπίσκον Μόλδον, ὅστις ἐν τῷ βορρᾷ θεωρεῖται ἐκ τῶν γραφικωτέρων τῆς Νορβηγίας· ἐν τούτοις, εἰς ὄμματα συνωκειωμένα πρὸς τὰς μεγαλοπρεπεῖς θέας τῆς Ἑλβετίας, αἱ μονότονοι γραμμαὶ τῆς Νορβηγίας παρέχουσιν ὀλίγα θέλγητρα, καίτοι ὁ κολπίσκος Μόλδος ἀναμιμνήσκει ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις τὰς γραφικὰς θέας τῆς λίμνης τῶν Τεσσάρων Τοπαρχιῶν.

Πρὸ ἡμῶν ὑψοῦτο ἐπὶ χθαμαλῆς χερσονήσου σύμπλεγμα λόφων χλοερῶν ἀποκρυπτόντων ἡμῖν τὴν θέαν τῶν ὀρέων, ὧν ὑπερέκειτο ἡ τοῦ γιγαντώδους Ῥομδαλσόρνου κορυφή. Πρὸς ἀνατολὰς ὁ ὀφθαλμὸς εἰσέδυεν ἐντὸς γαληνίου κολπίσκου· ἐν τῷ μυχῷ δ' αὐτοῦ τὰ ὄρη προσεγγίζοντα ἐσχημάτιζον κλεισώρειαν διαῤῥεομένην ὑπὸ ἑλικοειδοῦς ποταμίου πηγάζοντος ἐκ τῆς βάσεως τῶν κρυσταλλώνων.

Ἐσπεύσαμεν ν' ἀποβιβασθῶμεν, ἵνα περιέλθωμεν ἑτέραν κοιλάδα, ἐξ ἧς πηγάζει ὁ ποταμὸς Ῥομσδάλος. Πανταχόθεν ὑψοῦνται ὄρη σχιστολίθων, ὧν τὰ σχεδὸν κάθετα στρώματα εἰς αἰχμὰς καὶ πυραμίδας ἀπολήγουσιν, ἀναμιμνήσκοντα εἰς ἡμᾶς τὰ ὀξυκόρυφα σχήματα τοῦ Χαμενιξίου καὶ τῆς ἁλύσου τοῦ Βολαισίου. Ἀφικνούμεθα εἰς τὴν μεγάλην ὁδὸν τὴν διερχομένην ἐπὶ γηλόφων διαχωριζομένων ὑπὸ χαραδρῶν γαιανθρακωδῶν. Ὁ ποταμὸς Ῥομσδάλος μόλις ῥεῖ ὑπὸ τῆς πλημμυρίδος ἀναστελλόμενος, λάροι δὲ καὶ κόρακες καὶ παρόχθια πτηνὰ τὰς ψαμμώδεις αὐτοῦ ὄχθας ζωογονοῦσιν. Ἡ ἑτέρα ὄχθη τοῦ ποταμοῦ σχηματίζει τὸ ὄριον λείας ἐπιφανείας ἐκτεινομένης ἠρέμα κατακλινῶς μέχρι τῆς βάσεως τῶν ἀντερεισμάτων τῆς κοιλάδος. Τὸ σχῆμα τῶν λόφων ἐπέσυρε τὴν προσοχὴν ἡμῶν ἀναμιμνῆσκον εἰς ἡμᾶς τὰ στρογγύλα ἐκεῖνα σχήματα, τοὺς βράχους ἐκείνους τοὺς ἠκρωτηριασμένους διὰ τῆς ἐπηρείας τῶν ἀρχαίων κρυσταλλώνων, ἅπερ τις βλέπει κατὰ πᾶν βῆμα ἐν Ἑλβετίᾳ. Πορευθέντες παρὰ τὴν κοίτην ῥυακίου τινὸς ἀνευρίσκομεν ὅτι τὸ στρῶμα τῆς ἀργίλλου ἐπικαλύπτει ἀμέσως τὰς ἀνισότητας τοῦ βράχου

εἰς τὰς πτυχὰς κυρίως συσσωρευόμενον. Παρὰ τὸν ποταμὸν ὁ βράχος ἐκτείνεται ὑπεραιωρούμενος καὶ σχηματίζει σπήλαιον δροσερὸν, ὅπου καταφεύγουσι τὰ ποίμνια, ὡς εἰς ἄσυλον, κατὰ τὴν θερμότητα τῆς ἡμέρας. Οἱ ἀπηωρημένοι κλάδοι τῶν σημυδῶν καὶ κλήθρων ἐπιστεφόντων τὸν βράχον, αἱ σκολιαὶ ῥίζαι αἱ διερχόμεναι ἐκ τῶν ῥωγμῶν, οἱ πράσινοι λειχῆνες καὶ τὰ βρύα, κοσμήματα τοῦ βράχου, ὡς τὸ γένειον εἰς τὸν πώγωνα τοῦ γέροντος, τὸ βαθύσκιον τοῦ σπηλαίου, ἐν ᾧ ὁ ποταμὸς καὶ τὰ ὄρη λάμπουσι διὰ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων, πάντα ταῦτα ἐξαίρουσι τὸν καλλιτεχνικὸν ἡμῶν θαυμασμὸν, ἕκαστος δ' ἀποφασίζει νὰ ἐπανέλθῃ τὴν ἐπαύριον ἔχων τὰς ὀθόνας καὶ τοὺς χρωστῆρας αὐτοῦ.

Ἐν Νορβηγίᾳ ἀνεγνωρίσαμεν κατὰ πρῶτον τὰ ἀναμφήριστα ἴχνη τῆς ἀρχαίας ἐπεκτάσεως τῶν κρυσταλλώνων, τὰ τοσοῦτον πρόδηλα εἰς τὰς Ἄλπεις, τὰ Πυρηναῖα καὶ τὰ Οὐόσγια.

Τινὲς ἐκ τῶν φυσιοδιφῶν ἐξέθετον ἐναμίλλως εἰς τοὺς φίλους των τὴν θεωρίαν τῆς ἀρχαίας ἐπεκτάσεως τῶν κρυσταλλώνων. Τὴν δ' ἐπιοῦσαν παρετήρησαν ἀλλοῖόν τι φαινόμενον, ἐπίσης περίεργον. Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας δηλαδὴ τοῦ κολπίσκου τὸ ὕδωρ ἦν γλυκύτατον, ἐνῶ εἰς ἐνὸς καὶ ἡμίσεως μέτρου περίπου βάθος ἦν ἁλμυρόν. Τὸ γλυκὺ ὕδωρ, καθὰ ἐλαφρότερον, καταῤῥέον ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ διατελεῖ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἁλμυροῦ, ὡς τὸ ἔλαιον ἐπιπολάζει ἐπὶ τοῦ ὕδατος. Τούτου ἕνεκα ὁ καθετὴρ ἀνέσυρεν ἀπὸ τοῦ πυθμένος ἐχίνους, ὀστρακόδερμα καὶ θαλασσίους ἰχθῦς. Τοὐναντίον δὲ τὰ φυκία καὶ ἄλλα παρόχθια θαλάσσια φυτὰ ἀθλίως ἐβλάστανον· διότι τὸ γλυκὺ ὕδωρ μὴ ὑποβοηθοῦν τὴν αὔξησιν ταύτην ἀντικαθίστησι κατὰ τὸ θέρος τὸ ἁλμυρὸν ὕδωρ· τοῦτο δὲ πάλιν ὑπερισχύει τὸν χειμῶνα, ὅτε τὰ ῥυάκια καὶ ποτάμια τὰ ἐκ τῆς τήξεως τῶν χιόνων σχηματιζόμενα πήγνυνται, οἱ δὲ ἄνεμοι ἀνακυκῶντες τὰ γαλήνια ὕδατα τοῦ κολπίσκου ἀναμιγνύουσι τὸ ἁλμυρὸν ὕδωρ τοῦ πυθμένος μετὰ τοῦ γλυκέος ὕδατος τῆς ἐπιφανείας.

Ὅπως λάβωσιν ἰδέαν τινὰ τῶν ὑψηλῶν ὀροπεδίων τῆς Νορβηγίας οἱ περιηγηταὶ ἀπεφάσισαν νὰ διέλθωσι τὸ ὄρος Δόβρον καὶ οὕτω νὰ φθάσωσιν εἰς Δρονθείμην, τὸ δὲ βρίκιον ἔμελλε νὰ ἔλθῃ διὰ θαλάσσης πρὸς συνάντησίν των. Μετὰ μακρὰς διαπραγματεύσεις ἔμπορός τις ἐκ Νάης ἐμίσθωσεν εἰς αὐτοὺς τέσσαρα ἁμάξια, ἅτινα ἑλκόμενα ὑπὸ ταχυδρομικῶν ἵππων ἔμελλον νὰ μεταβιβάσωσιν αὐτοὺς διὰ τοῦ ὄρους. Δὲν θέλομεν παρακολουθήσει αὐτοὺς ἀπὸ σταθμοῦ εἰς σταθμὸν μέχρι τοῦ τῆς Ζερκίνδης, κειμένης παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Σνεεχατένου. Τὰ ὄρη τῆς χώρας ταύτης οὐδόλως ὁμοιάζουσι πρὸς τὰς Ἄλπεις ἢ τὰ Πυρηναῖα. Ἀλλὰ σχηματίζουσι μονότονον ὀροπέδιον ἀνώμαλον, πλῆρες ἑλῶν καὶ λιμνῶν, 1000 ἕως 1500 μέτρα ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης ὑψούμενον. Κορυφαί τινες, ἐν αἷς συγκαταριθμεῖται καὶ τὸ Σνεεχάτενον, ὑπέρκεινται τούτου τοῦ ὀροπεδίου.

Ἡ τοποθεσία εἶναι μεγαλοπρεπὴς, ἀλλὰ μελαγχολικωτάτη. Ἐπὶ τοῦ πρώτου ἐπιπέδου αἱ οἰκίαι ἐξ ὧν ἀπαρτίζεται ὁ ταχυδρομικὸς σταθμὸς τῆς Ζερκίνδης, κείμεναι ἐπὶ τοῦ πρανοῦς τοῦ καταλήγοντος εἰς κοιλάδα γαιανθρακώδη· προσωτέρω αἱ σειραὶ τῶν λόφων, τὰς ὁποίας εἴχομεν διαβῆ τὴν πρωΐαν. Πέραν ἐκτείνονται παραλλήλως, ὡς μακραὶ λευκόφαιοι γραμμαὶ, αἱ κυματώσεις τοῦ ὀροπεδίου, ἠρέμα ὑψούμεναι μέχρι τῶν προπόδων τοῦ Σνεεχατένου· ἡ ἐντὸς τῶν πτυχῶν τοῦ ὀροπεδίου φαινομένη χλόη ἀντικαθίσταται ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὑπὸ σωρῶν χιόνος, ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον μεγεθυνομένων· ἐπὶ τοῦ ὁρίζοντος τέλος, αἱ χιονοστιβεῖς κορυφαὶ τοῦ Σνεεχατένου καὶ τοῦ Σκρεαχοέγγου. Καὶ ἡ μὲν ἄποψις αὐτῶν στερεῖται μεγαλοπρεπείας, διότι ἡ βάσις τοῦ ὄρους συγχέεται μετὰ τοῦ ὀροπεδίου, τὸ δὲ τῆς κορυφῆς εὐθύγραμμον εἶναι λίαν ὁμοιόμορφον· ἀλλὰ τὸ σύνολον εἶναι ἀξιοσημείωτον. Τὸ Σνεεχάτενον ἔχει σχῆμα οἱονεὶ ἀπεράντου ἀμφιθεάτρου, ἱπποδρόμου, ἢ κρατῆρος ἀνατετραμμένου. Ὁ πυθμὴν τοῦ κρατῆρος γέμει χιόνος, ἐκ δὲ τῶν ἐπὶ τῆς αἰγληέσσης ἐπιφανείας ἐκτεινομένων σκιῶν ἀποδεικνύεται τὸ κάθετον τῶν πλευρῶν· ἡ ἔξωθεν κλίσις δὲν εἶναι ἀπότομος, καθόλου δὲ τὸ Σνεεχάτενον παρεμφερές ἐστι πρὸς κοῖλον κῶνον.

Ἀναπαυθεῖσα μίαν ἡμέραν ἡ συνοδία ὥδευσε πάλιν τὴν ἐπιοῦσαν καὶ ἔφθασε μετὰ δύο ἡμέρας εἰς Δρονθείμην, πρώην πρωτεύουσαν τῆς Νορβηγίας. Δὲν θέλομεν ἐνδιατρίψει ἐνταῦθα, διότι ἡ ὡραία αὕτη πόλις περιεγράφη συνεχῶς· ὅθεν παρακολουθοῦμεν τὴν ἐκδρομὴν εἰς τὸ βόρειον μέρος τῆς Νορβηγίας, τὸ γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα Λαπονία, καὶ ὅπερ οἱ κάτοικοι καλοῦσι Φινμάρκ· τὸ πλοῖον εἶχε προσέλθει εἰς τὸν τόπον τῆς συνεντεύξεως.

Ἀφοῦ ἐξῆλθε τοῦ κολπίσκου τῆς Δρονθείμης, περιέπλευσε τὸ ἀρχιπέλαγος τῶν Λοφοδῶν, διάσημον διὰ τὰς ἁλιείας τῶν ἀντακαίων. Ἐκεῖ ἔτεμε τὸν Πολικὸν κύκλον, οἱ δὲ περιηγηταὶ παρετήρησαν τὸ πρῶτον τὸν ἥλιον τὴν 5 ἰουλίου κατὰ τὸ μεσονύκτιον· στιγμὴ πανηγυρικὴ διὰ τοὺς περιηγητὰς, ὧν ἡ φαντασία πρὸ πολλοῦ ὑπέθαλπε τὸ ὄνειρον περιηγήσεως εἰς τὰς ἀρκτῴας χώρας! Τὴν ἐννάτην ἑσπερινὴν ὥραν τὸ ἄστρον τῆς ἡμέρας ἦν τοσοῦτον ἐγγὺς τοῦ ὁρίζοντος, ὥστε εἰς τὰ μέσα γεωγραφικὰ πλάτη ἡμῶν ἤθελε δύσει μετὰ ἡμίσειαν ὥραν· ἀλλ' ἀντὶ τοῦ καταδῦσαι εἰς τὸν Ὠκεανὸν, ἐφάνη διολισθαῖνον ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, ἣν προσψαύει τὸ μεσονύκτιον ὁ δίσκος αὐτοῦ καὶ ἄρχεται κατὰ μικρὸν ἀνυψούμενος, καθόσον ὁ ὡροδείκτης δεικνύει τὰς πρωϊνὰς ὥρας. Ὅτε ὁ ἥλιος κλίνει πρὸς τὸν ὁρίζοντα, ὁ οὐρανὸς, ὅταν μάλιστα ᾖ συννεφὴς, βάπτεται διὰ λαμπροτάτων καὶ ποικιλοτάτων χροιῶν· ἡ δὲ βραδύτης τῆς ἐν τῷ οὐρανῷ κινήσεως τοῦ ἄστρου τούτου ἐπιτρέπει εἰς τὸν ζωγράφον νὰ ἐνσαρκώσῃ ἐπὶ τῆς ὀθόνης τὰ τοῦ φωτὸς θέλγητρα, τὰ τοσοῦτον εὐκόλως ἀπολλύμενα εἰς τὰ μέσα πλάτη ἡμῶν. Μετά τινας ἡμέρας, κατὰ τὸν διάπλουν τοῦ ἀρχιπελάγους τῶν Λοφοδῶν, γαληνιώσης τῆς θαλάσσης, θόρυβός τις παρεμφερὴς πρὸς ῥαγδαιοτάτην βροχὴν κατέπληξε τοὺς περιηγητὰς ἡμῶν· εἰς ἀπόστασίν τινα ἀπὸ τοῦ πλοίου ἡ θάλασσα ἔφρισσε· πλησιάσαντες δὲ διέκριναν ἀναβρασμόν τινα, ἐν μέσῳ τοῦ ὁποίου σημειά τινα ἐκινοῦντο ἄλλα μὲν λευκὰ ὡς ἄργυρος, καὶ ἄλλα μέλανα· στιλπνή τις βολὴ ἀνέθρωσκεν ἔστιν ὅτε ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας, ἐπαναπίπτουσα δ' ἀνετίνασσε τὸ περὶ αὐτὴν ὕδωρ· ἦν ἀγέλη ἀντακαίων πρασίνων, οἵτινες ἔπαιζον ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὕδατος, καὶ ἐπάλαιον πρὸς τοὺς λάρους τοὺς ἐφορμῶντας κατ' αὐτῶν ἀπὸ τοῦ ὕψους τοῦ ἀέρος. Αἱ ἀγέλαι αὗται συνοδεύονται πάντοται ὑπὸ κητῶν, οἷον δελφίνων καὶ φαλαινῶν. Μία ἐξ αὐτῶν παρέσχεν εἰς τὸ πλήρωμα περίεργον θέαμα. Ἠκούοντο κρότοι ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ὅμοιοι πρὸς πυροβολισμούς. Τὸ πλοῖον προσεγγίζει εἰς τὸν θόρυβον καὶ παρατηρεῖ κολοσσιαίαν φάλαιναν ποιοῦσαν ἀγῶνας γυμναστικῆς. Κατὰ πέντε περίπου λεπτὰ τὸ οὐραῖον αὐτῆς πτερύγιον, ἔχον πλάτος 10 ἕως 12 μέτρων, κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν τοῦ πλοιάρχου, ἐξήρχετο ἠρέμα τοῦ ὕδατος, ταλαντευόμενον δὲ δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ πρὸς ἐπίτασιν τῆς

ὁρμῆς αὐτοῦ ἔπληττεν οὕτω σφοδρῶς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, ὥστε ἀνεπήδα μετέωρον, μεταπίπτον δὲ παρῆγεν ὁμοκέντρους καὶ κυκλικοὺς κυματισμοὺς, διήκοντας πόρρω ἐπὶ τῆς θαλάσσης· μόλις ἐξηφανίζετο ἡ οὐρὰ καὶ ἀνεφαίνετο ἡ κεφαλὴ εἰς ἀπόςασίν τινα ἐκσφενδονίζουσα κρουνὸν ὕδατος, ὅμοιον πρὸς τὸν τῶν δεξαμενῶν τῶν δημοσίων ἡμῶν κήπων· ταὐτὰ ἐπανελαμβάνοντο μετὰ στιγμῶν τινων ἠρεμίαν· ἦτον ἄρά γε τοῦτο μάχη ἢ παιδιά; ἡ τελευταία ὑπόθεσις ἔχεται πλείονος πιθανότητος· ἡ γαλήνη ἐκώλυσεν ἡμᾶς τοῦ νὰ πλησιάσωμεν, ὅπως ἐπιβεβαιωθῶμεν περὶ αὐτοῦ. Αἱ μάχαι ἐν τούτοις εἰσὶ συχναὶ, Νορβηγὸς δέ τις φυσιοδίφης ηὐτύχησε νὰ παρασταθῇ εἰς τὴν πάλην δύο ξιφιῶν πρὸς φάλαιναν, ἥτις κατατρυπηθεῖσα ἐπὶ τέλους ἐξέπνευσεν.

Ὁ πρῶτος λιμὴν ὅπου προσωρμίσθη τὸ πλοῖον, διαπλεῦσαν τὸ ἀρχιπέλαγος τῶν Λοφοδῶν, ἐστὶν ὁ τῆς Τρομσόης. Ἡ πόλις κεῖται ἐπὶ νήσου παρὰ τὴν παραλίαν καὶ εἶναι τὸ κέντρον μεγάλης ἐμπορίας ἰχθύων. Ἤδη ὁ διάσημος γεωλόγος Βουχ, ἐπισκεφθεὶς τὴν Νορβηγίαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐνεστώσης ἑκατονταετηρίδος, παρετήρησε μετ' ἐκπλήξεως ὅτι ἡ πόλις εἶναι ἐκτισμένη ἐπὶ ὄχθης ἄμμου ἀναδυσάσης, διότι ὅλα τὰ ὀστρακόδερμα, τὰ διατελοῦντα ἐνταῦθα ξηρὰ, ἀνευρίσκονται ἐν τῇ θαλάσσῃ ζῶντα· πρὸς δὲ ἡ παραλία παρίστησι δύο γραμμὰς ὁριζοντίους ὑπερτεθειμένας, ἐξ ὧν ἐνδείκνυται ἡ τῆς παραλίας ἔξαρσις. Αἱ γραμμαὶ τῶν ἀρκτικωτάτων κολπίσκων τῆς Νορβηγίας κατεμετρήθησαν εἰς 20 περίπου λεύγας ὑπὸ τοῦ Αὐγούςου Βραβαίου, τοῦ ὁποίου τὴν πρόσφατον τελευτὴν θρηνεῖ ἡ ἐπιστήμη. Πάντα ταῦτα ἀποδεικνύουσιν ὅτι ἡ παραλία τῆς Νορβηγίας, ὡς ἡ τῆς Σουηδίας, ἐξαίρεται βραδέως, ἀλλ' ἀνίσως, ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης. Ἡ ἔξαρσις αὐξάνει καθ' ὅσον προχωροῦμεν εἰς τὰ ἐνδότερα· οὕτω παρὰ τὴν Ἀμμερφέστην, ἀρκτικώτατον χωρίον τῆς Λαπονίας, αἱ γραμμαὶ αὗται, εἰς σχῆμα ἀνδήρων, ὑψοῦνται ἡ μὲν κατωτέρα ἕως 14μ. 1, ἡ δ' ἀνωτέρα ἕως 28μ. 6, ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης. Παρὰ τὴν Βοσσεκόπην, εἰς τὸν μυχὸν τοῦ κολπίσκου Καά, τὰ αὐτὰ ἄνδηρα ὑψοῦνται εἰς 27 μ. 7, καὶ 67μ. 4, ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης· ἀλλ' ἐντὸς τοῦ περιωρισμένου διαστήματος ὅπου δύναται νὰ φθάσῃ ὁ ὀφθαλμὸς, αὗται αἱ γραμμαὶ φαίνονται παντάπασιν ὁρι-

ζόντειοι. Εἰς ἔκθεσίν τινα ἀναγνωσθεῖσαν ἐνώπιον τῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν τὴν 31 ὀκτωβρίου 1842 ὁ Κ. Ἡλίας Δεβομὸνδ εἶχεν ἀναδείξει ὅλην τὴν σπουδαιότητα τῶν παρατηρήσεων τοῦ Βραβαίου περὶ τῆς γηΐνης φυσικῆς καὶ τῆς γεωλογίας. Ὁ Κ. Οὐόγτιος βλέπει ἐκεῖ τὴν ἀπόδειξιν βραδείας ἀλλὰ διαρκοῦς ἐξογκώσεως τῶν βράχων οἵτινες ἀπαρτίζουσι τὸν σκελετὸν τῆς Σκανδιναυικῆς χερσονήσου. Τῳόντι ἐὰν ἡ ἔξαρσις τῆς παραλίας ἦν ἀποτέλεσμα δυνάμεως ἐνεργούσης κάτωθεν πρὸς τὰ ἄνω ὑπὸ τὸν γήϊνον φλοιὸν, αἱ γραμμαὶ αἱ τὸ πάλαι ἰσόπεδοι τῇ θαλάσσῃ ἔπρεπε νὰ διατελῶσι παράλληλοι πρὸς ἀλλήλας, καὶ ἐκτελουμένης προσέτι τῆς ταλαντώσεως, ἥτις προέρχεται ὑπὸ μείζονος ἐντάσεως τῆς δυνάμεως ἐν τοῖς σπλάγχνοις τῆς γῆς. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἔχει οὕτως· αἱ γραμμαὶ διίστανται, δίκην ἀκτίνων ριπιδίου, συναντηθεισῶν ἐν θαλάσσῃ εἰς ἀπόστασίν τινα ἀπὸ τῆς παραλίας. Ὁ Κ. Οὐόγτιος λοιπὸν παραδέχεται ἐξόγκωσιν βραδεῖαν καὶ διαρκῆ τῆς μάζης ἕνεκα τῆς διηθήσεως τῶν ὑδάτων εἰς τὰ ἀνώτερα μέρη· αὗται αἱ διηθήσεις φέρουσιν εἰς τὰ ἐνδότερα οὐσίας διαλελυμένας, αἵτινες ἐπενεργοῦσαι ἐπὶ τῶν στερεῶν ὑλῶν προξενοῦσι νέας κρυσταλλώσεις· διὰ τῆς κρυσταλλώσεως ἐπαυξάνει ὁ ὄγκος καὶ ἐπομένως ἐξογκοῦται ἡ μάζα ἅπασα. Ὁ Κ. Οὐόγτιος, θεωρῶν ὅλους τοὺς γρανίτας λίθους τῆς Νορβηγίας ὡς ἀποτέλεσμα τοῦ μετασχηματισμοῦ τῶν ἐκ καθιζήσεως λίθων εἰς κρυσταλλώδεις, ἀνευρίσκει εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸν μετασχηματισμὸν τὸ αἴτιον τῆς ἐξάρσεως τῆς Σκανδιναυϊκῆς παραλίας. Δὲν θέλομεν τὸν ἀκολουθήσει εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἰδεῶν του· διότι χρῄζουσιν αὗται, ὅπως γένωνται καταληπταὶ, εἰδικῶν γεωλογίας γνώσεων· ἀλλὰ συνιστῶμεν αὐτὰς εἰς τὴν προσοχὴν τῶν γεωλόγων, οἵτινες ἐμελέτησαν τὸ σπουδαῖον ζήτημα τῆς ἐξάρσεως καὶ τῆς μεταμορφώσεως τῶν λίθων.

Ἐν Τρομσόῃ εἶδον τὸ πρῶτον οἱ περιηγηταὶ Λάπωνας νομάδας. Τινὲς ἐξ αὐτῶν κατοικοῦσι τὸ θέρος τὸν τόπον τοῦτον, κύκλῳ δὲ βόσκουσιν αἱ ἀγέλαι αὐτῶν· ἀλλ' ἡ χειροήθεια τούτων τῶν ζώων οὐδέποτε ἀποβαίνει ἐντελὴς, διότι περιπλανῶνται κατὰ τὸ δοκοῦν ἀκολουθοῦσαι τυφλῶς τὸν ὁδηγοῦντα αὐτὰ ἀρχηγόν. Ὁ Λάπων ἐπαγρυπνεῖ καὶ ἐπιτηρεῖ αὐτὰ διὰ κυνῶν ἐπὶ τούτῳ ἐξησκημένων, οὕσπερ ἀγοράζουσι πολλάκις ἀντὶ 250 φράγκων.

Ἡ πορεία ἀγέλης ρέννων παρέχει περιεργότατον θέαμα. Φαντάσθητε ζῶα ἰσομεγέθη πρὸς ἐλάφους, ἔχοντα τὴν κεφαλὴν περικεχοσμημένην διὰ μεγαλοπρεπεστάτων κεράτων, συμπυκνούμενα ἐπὶ τῶν βημάτων τοῦ ὁδηγοῦντος αὐτὰ ἀρχηγοῦ· κρότος ὅμοιος πρὸς τὸν τῆς χαλάζης, ὅστις πλήττει τὰς ὑέλους τῶν παραθύρων, ἢ μᾶλλον χιλιάδων ἠλεκτρικῶν σπινθήρων, προξενούμενος ἐκ τῆς κινήσεως τῶν ἁρμῶν αὐτῶν συνοδεύει τὴν πορείαν των. Δειμαλέα καὶ σφεδανὰ, δὲν ἐπιτρέπουσι νὰ πλησιάσῃ αὐτὰ ἄλλος ἢ οἱ κύριοι αὐτῶν, οἵτινες ἀναγκάζονται νὰ μεταχειρίζωνται βρόχον τινὰ, ὅπως τὰ συλλάβωσιν. Ὅταν περιτυλιχθῇ ὁ βρόχος περὶ τὰ κέρατα, ῥίπτεται τὸ ζῶον κατὰ γῆς, τότε δὲ διαμένει ἀκίνητον καὶ ἀμέλγεται. Ἀτίθασσος καὶ δειλὸς ὁ ρέννος εἶναι ὑποζύγιον ἀκατάλληλον, διότι τῇ προτροπῇ τοῦ ὁδηγοῦ κινεῖται ὁρμητικῶς, μὴ ὑπείκων πάντοτε εἰς τὴν διευθύνουσαν αὐτὸν χεῖρα. Ἔτυχε ν' ἀνατραπῇ τὸ μικρὸν ἔλκηθρον, ὅπερ σύρει ὄπισθέν του; τὸ ζῶον ἐξακολουθεῖ οὐχ ἧττον τὸν δρόμον του, ἢ ἐπιστρέφον κερατίζει τὸν ὁδηγόν του, ἐὰν οὗτος ἐναντιοῦται πάρα πολύ. Ὅθεν ἂν καὶ ἡ ταχύτης αὐτοῦ ἦναι μεγάλη, διότι διατρέχει ἕως 120 χιλιόμετρα τὴν ἡμέραν, ὁ ρέννος εἶναι σχεδὸν ἄχρηστος· ὅσοι δὲ περιηγηταὶ ἐξετέλεσαν δι' ἐλκήθρου ἐκδρομὰς εἰς Λαπονίαν κατὰ τὸν χειμῶνα ὁμιλοῦσι περὶ αὐτοῦ τοῦ εἴδους τῆς ὁδοιπορίας, ὡς ἐπιπονωτάτου καὶ ἐπικινδυνωδεστάτου. Ἡ πραγματικὴ ἀξία τῶν ρέννων εἶναι ἡ σὰρξ αὐτῶν, ἅτε ὑγιεινοτάτη καὶ ἐξαίρετος. Αἱ οἰκογένειαι τῶν Λαπώνων ζῶσι διὰ τῶν ἀγελῶν αὐτῶν, αἵτινες τοῖς παρέχουσιν ἐνδυμασίαν συνάμα καὶ τροφήν· τὰ δὲ κέρατα καὶ τὸ δέρμα ἀγοράζονται ὑπὸ Νορβηγῶν ἐμπόρων.

Ἀφικόμενοι εἰς τὴν ἄκραν τῆς κοιλάδος ἠρξάμεθα ν' ἀναρριχώμεθα ἐπὶ πρανοῦς δυσβάτου. Αἱ σημύδαι καθίσταντο σπανιώτεραι· ἐφθάσαμεν δ' ἐπὶ τέλους εἰς ζώνην ἔνθα ὅλαι ἦσαν ξηραὶ, καίτοι ὄρθιαι. Μία δ' ἐξ αὐτῶν ἔφερεν ὑπερμεγέθη μύκητα· ἐθεώρησα τὸ σημεῖον τοῦτο ὡς ὅριον, ὑπὲρ τὸ ὁποῖον ἡ κοινὴ σημύδα δὲν δύναται νὰ διαμένῃ διαρκῶς. Εὑρισκόμεθα 365 μέτρα ὑπὲρ τὴν θάλασσαν. Μόλις ὑπερβάντες τὴν χώραν τῆς λευκῆς σημύδης ἀπηντήσαμεν τὴν τῆς συγγενοῦς αὐτῆς χαμαισημύδης καὶ τῆς καχεκτικῆς ἀρκεύθου τῶν ὀρέων· ἐπὶ ὕψους 555 μέτρων εὕρομεν μεγάλους ὄγκους χιόνος· ἀλλ' ἀπέλειπον μεταξὺ αὐτῶν

νήσους, ὧν τὸ ἔδαφος ἐκαλύπτετο ὑπὸ τάπητος ποώδους καὶ εὐανθοῦς. Μετ' οὐ πολὺ δ' ἀφικόμεθα εἰς ζώνην βράχων πεφυρμένως ἐπισεσωρευμένων, ἐπὶ δ' αὐτῶν πολυάριθμοι λειχῆνες ἐβλάστανον. Εἰς ὕψος 780 μέτρων ὑπερέβημεν τὸ ὄριον τῆς ἀρκεύθου· ἡ ἀνδρομέδα καὶ ἡ ἀμφιβληστροειδὴς ἰτέα εἰσέτι ἐβλάστανον· ἐν τέλει δ' ἐπὶ ὕψους 845 μέτρων εὕρομεν τὸ ἔσχατον ὄριον τῆς χαμαισημύδης καὶ τῆς ἀμφιβληστροειδοῦς ἰτέας. Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου δὲν ἐγκατελίπομεν τοῦ λοιποῦ τὴν χιόνα· περικυκλούμενοι ὑπὸ πυκνῶν νεφῶν, ἅπερ μόλις ἐπέτρεπον εἰς ἡμᾶς νὰ βλέπωμεν ὀλίγον πρὸ ἡμῶν, ἀνεβαίνομεν τυχαίως σχεδὸν, ὅπως φθάσωμεν εἰς ἀόρατον κορυφήν. Ἐνίοτε εὑρισκόμεθα αἴφνης ἐπὶ τοῦ χείλους κρυσταλλῶνός τινος, οὗ ἡ βάσις ἐξηφανίζετο ἐντὸς τῶν νεφῶν καὶ ἐφαίνετο ὡς καταδυομένη εἰς τὸ κενόν· τότε δ' ἐξετρεπόμεθα τῆς διευθύνσεως ἡμῶν, ὅπως λάβωμεν ἄλλην τινὰ, ἣν αὖθις ἠναγκαζόμεθα νὰ καταλίπωμεν. Ὁ ὁδηγὸς ἀμηχανῶν, ὡς ἡμεῖς, μικρὸν ὄπισθεν ἡμῶν σιγηλῶς ἐβάδιζεν· ὁ κύων, ὅστις ἑκουσίως συνώδευεν ἡμᾶς μετὰ κεφαλῆς κεκλιμένης καὶ κρεμαμένης γλώσσης, ἐφαίνετο ὡς μεταμελούμενος πικρῶς διότι παρηκολούθησε περιηγητὰς τοσοῦτον ἐπιχειρηματίας. Πολλάκις ἐσκέφθημεν νὰ παραιτηθῶμεν τῆς ἀναβάσεως τῆς κορυφῆς, ἥτις ἐφαίνετο ἀνυψουμένη καθόσον ἐπλησιάζομεν αὐτήν. Ἀλλ' εἰς τοὺς ὀρεσιβάτας ἡ κορυφὴ εἶναι ἐχθρὸς νικώμενος μόνον ἀφοῦ ποδοπατηθῇ κατὰ κεφαλῆς. Διὸ ἀνερρίχώμεθα θαρρούντως τὰ νέα χιονοστιβῆ πρανῆ τὰ πρὸ ἡμῶν ἐκτυλισσόμενα, καίπερ περικυκλούμενοι ὑπὸ νεφῶν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον συμπυκνουμένων· ἐπὶ τέλους ἠκούσαμεν τῆς φωνῆς ἑνὸς τῶν συναδέλφων, καλοῦντος ἡμᾶς μετὰ μεγάλης φαιδρότητος. Εὑρίσκετο δ' οὗτος παρά τινα πυραμίδα λίθων γυμνῶν ἐπὶ στενῆς ἀκρωρείας· αὕτη ἦν ἡ κορυφὴ τοῦ Τρομβαλστίνδου. Ἀναρτήσας τὸ βαρόμετρον ἐπὶ τῆς ποιμαντορικῆς ῥάβδου μου εἶδον ὅτι ἡ στήλη τοῦ ὑδραργύρου εἶχε μῆκος μόνον 652 χιλιοστομέτρων. Τὸ θερμόμετρον ἐδείκνυεν ἕνα βαθμὸν ὑπὸ τὸ μηδενικόν. Ἤμεθα εἰς 1234 μέτρα ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης· ἐκαθίσαμεν δ' ἐπὶ τῶν πετρῶν στερούμενοι τοῦ ἐξαισίου θεάματος, ὅπερ θὰ παρεῖχον εἰς ἡμᾶς τὰ ὄρη καὶ ἡ θάλασσα, ἂν ὁ οὐρανὸς ἦν αἴθριος. Ὁ κύων κατεκλίθη πρὸ τῶν ποδῶν ἡμῶν, ἐγευματίσαμεν δὲ μὲ ὄρεξιν ἄγνωστον εἰς τὰς κατωτέρας χώρας. Φιάλη

γαλλικοῦ οἴνου ἐκενώθη εἰς ὑγείαν ὅλων τῶν περιηγητῶν καὶ ἐγκατελείφθη ὑπὸ τὴν πυραμίδα μετὰ τῶν ὀνομάτων καὶ τῆς χρονολογίας τῆς ἀναβάσεως ἡμῶν. Καταβάντες δ' αὖθις ταχέως ἐφθάσαμεν πάλιν ἐπὶ τοῦ χείλους τῆς θαλάσσης, ἡ δὲ λέμβος ἀπεβίβασεν ἡμᾶς ἐπὶ τῆς ἀποβάθρας τῆς Τρομσόης. Διαμείναντες δ' ἐκεῖ τὴν ἐπαύριον ἐθεώμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν τὴν κορυφὴν τοῦ Τρομδολστίνδου διακρινομένην ἐπὶ τοῦ κυανοῦ καὶ ἀνεφέλου οὐρανοῦ· τὴν δ' ἐπιοῦσαν ἀπήλθομεν διευθυνόμενοι εἰς τὸν κολπίσκον Καά.

Οἱ Κ. Κ. Βέρνας καὶ Οὐόγτιος ἠκολούθησαν ἄλλο δρομολόγιον· διηυθύνθησαν εἰς τὴν Λιγγένην, ὅπου εὗρον πάλιν Λάπωνας, ἐπεσκέφθησαν ἕνα κρυσταλλῶνα καὶ ἄσμενοι ἐπεδόθησαν περὶ τὴν θύραν διαφόρων ἐνύδρων πτηνῶν. Ἡ κατάκτησις τῆς φωλεᾶς ἀετοῦ προσκεκολλημένης εἰς τὴν κορυφὴν βράχου εἶναι διήγησις παθητικὴ καὶ δραματική, ἥτις πρέπει νὰ συγκινῇ τοὺς ῥωμαντικοὺς ὀρνιθολόγους καὶ θηρευτὰς, τοὺς ἀπαξιοῦντας νὰ θηρεύσωσιν εἰς τὰς καλλιεργημένας πεδιάδας ἡμῶν. Παραδέχομαι τὴν γνώμην των· διότι εἰς τὰς κλασικὰς ταύτας θήρας ὅλη ἡ δόξα ἀποδίδοται ὁριστικῶς εἰς τοὺς καλῶς ἐξησκημένους κύνας, ὁ δὲ ἄνθρωπος φονεύει μόνον, ἔργον ἕξεως, ἀλλ' οὐχὶ ἀγχινοίας.

Μία ἐπίσκεψις ἐπὶ τῆς νήσου Λοπένης δύναται νὰ παράξῃ εἰς τὸν ἀναγνώστην ἰδέαν τινὰ περὶ τῶν νησιδίων τούτων, ἐν τοῖς ὁποίοις τὰ θαλάσσια πτηνὰ, οἷον στεγανόποδες, λάροι, κολυμβηταὶ, λιπαρόχηνες, νῆσσαι, ἔρχονται νὰ ὠοτοκήσωσι τὸ θέρος. Αἱ κλιτύες τῶν βράχων, παρεμφερεῖς πρὸς ἐδώλια θεάτρου, καλύπτονται ὑπὸ θηλέων ἐπωαζόντων, πρὸς τὴν θάλασσαν ἐσραμμένων, τοσοῦτο πολυαρίθμων, τοσοῦτο συμπεπυκνωμένων, ὡς πανήγυρις θεατῶν τὴν ἡμέραν πρώτης τινὸς παραστάσεως. Πρὸ τοῦ βράχου τὰ ἄρρενα σχηματίζουσι νέφος πτηνῶν, ἄνω τῆς θαλάσσης ἱπταμένων καὶ καταδυομένων πρὸς ἀναζήτησιν τῶν μικρῶν μαλακίων, ἅπερ χρησιμεύουσιν ὡς πρωτίστη τροφὴ τῶν ἐπωαζόντων. Ἡ περιγραφὴ τοῦ θορύβου, τῆς βοῆς, τοῦ ταράχου, τῆς περιδονήσεως τῶν ἀπειροπληθῶν τούτων πτηνῶν τῶν τοσοῦτο διαφόρων κατὰ τὸ μέγεθος, τὴν χροιὰν, τὸ βάδισμα, τὴν φωνὴν, ἀποβαίνει ἐντελῶς ἀδύνατος. Ὁ θηρευτὴς ἰλιγγιῶν, ἐκπληκτος ἀπορεῖ ποῦ νὰ σκοπεύσῃ ἐντὸς ταύτης τῆς ζώσης

δίνης, ἀμηχανεῖ νὰ διακρίνῃ, πολλῷ δ' ἧττον ν' ἀκολουθήσῃ τὸ πτηνὸν κατὰ τοῦ ὁποίου θέλει νὰ πυροβολήσῃ. Ἀπηυδηκὼς πυροβολεῖ κατὰ τοῦ νέφους· νέφη πτηνῶν κλινομένων ἐπὶ τῶν βράχων ἢ εἰς τὸ ὕδωρ καταδυομένων περιίπτανται ἀναμὶξ μετὰ τῶν ἄλλων· ἀτελεύτητος δὲ θροῦς διήκει εἰς τὸν αἰθέρα. Τὸ νέφος ἐπὶ μᾶλλον περιδονεῖται, οἱ ὀνοκρόταλλοι ἀκίνητοι ἐπὶ τῶν ὑφάλων κινοῦνται θορυβωδῶς, οἱ λάροι πέτονται κύκλῳ περὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ θηρευτοῦ, πλήττοντες τὸ πρόσωπον αὐτοῦ διὰ τῶν πτερύγων των. Πάντα ταῦτα τὰ εἴδη τὰ τοσοῦτο ποικίλα, συνηθροισμένα εἰρηνικῶς ἐπὶ τοῦ μεμονωμένου τούτου βράχου ἐν μέσῳ τῶν κυμάτων τοῦ Παγωμένου Ὠκεανοῦ, φαίνονται ὡσεὶ μεμφόμενα τὸν ἄνθρωπον τὸν ἐρχόμενον μέχρι τῆς ἐσχατιᾶς τῆς γῆς, ἵνα διαταράξῃ τὸ μεγαλούργημα τῆς φύσεως, τῆς παραγωγῆς δηλαδὴ καὶ διατηρήσεως τῶν ζωϊκῶν εἰδῶν. Παρέστην πρὸ τοῦ θεάματος τούτου ἐπὶ τῶν τιτανούχων πρανῶν τῆς νήσου Ἄρκτου, νησιδίου μεμονωμένου, κειμένου μεταξὺ Νορβηγίας καὶ Σπιτζεβέργης, ἔνθα ἡ συρροὴ εἶναι πολλῷ μείζων, διότι μόνον κατὰ μακρὰ διαλείμματα ἐπισκέπτεται τὴν νῆσον ἁλιεύς τις ῥιψοκίνδυνος, ἐρχόμενος πρὸς ἁλιείαν τῶν φωκῶν, τὰς ὁποίας μάτην ἀνεζήτησεν ἐντὸς τῶν ὅρμων τῆς Σπιτζεβέργης. Ἐρρέθη ὅτι ἡ Ἄρκτος διετέλει οὖσα τὸ μέγα ἐργαστήριον τῶν ἐθνῶν, ἅτινα μέλλουσι νὰ εἰσβάλλωσι περιοδικῶς εἰς τὰ τῆς Μεσημβρίας καὶ ν' ἀνακαινίζωσιν αὐτά. Ἐλπίσωμεν ὅμως, πρὸς τιμὴν τοῦ πολιτισμοῦ, ὅτι τοῦτο δὲν θέλει συμβῆ πλέον· ἀλλ' ἡ Ἄρκτος ἔσται πάντοτε τὸ μέγα τῶν πτηνῶν ἐργαστήριον. Ἐκεῖ πολλαπλασιάζονται ταῦτα τὰ ἀπειροπληθῆ ἔνυδρα εἴδη, ἅτινα, προάγγελοι τοῦ χειμῶνος, ζωογονοῦσιν ἀρχομένου τοῦ φθινοπώρου τὰς ἀκτὰς τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ κατικίζουσι τὰ ἕλη, τοὺς ποταμοὺς καὶ τὰς λίμνας τῆς Εὐρώπης. Ἥκιστα μεριμνῶν περὶ τῆς μεγάλης ταύτης ἁρμονίας ὁ Νορβηγὸς ἔμπορος ἐγκαθίσταται εἰς μίαν τῶν νήσων τούτων καὶ ἐγκαρποῦται αὐτὰς ὡς ἔπαυλιν. Εὐμήχανος, ἀλλὰ προνοητικός, καταστρέφει μεθοδικῶς, χωρὶς ὑπερβολῆς, ἀλλ' οὐδὲν ἐξ ὅσων δυνατὸν νὰ πωληθῶσι διαφεύγει αὐτόν· συνάγει τὰ ᾠά, ἅπερ εἰσὶ πρόσφορα πρὸς τροφήν, ὡς τὰ τῶν ὀρνίθων ἡμῶν, ἀγρεύει διὰ δικτύου τὰ πτηνὰ καὶ πωλεῖ αὐτὰ νωπὰ ἢ ταριχευτά. Τὰ πτηνὰ ταῦτα, ὧν ἡ ἐλαιώδης γεῦσις εἶναι ἀφόρητος εἰς τὸν τρυφερὸν

ἡμῶν φάρυγγα, εἶναι ἔδεσμα ἡδύτατον εἰς τοὺς πένητας ἁλιεῖς τοὺς δι' ἰχθύων καθ' ὅλον τὸν ἐνιαυτὸν διατρεφομένους. Ἐπὶ τῆς νήσου Λοπένης, κατὰ τὸ λέγειν τοῦ ἐπιμελητοῦ, ἡ ἄγρα ἦν ἀτυχὴς κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔαρ, ἂν καὶ εἶχον φονεύσει ἑξακισχίλια πτηνά. Ὑπελόγιζε τὸ εἰσόδημα τῆς νήσου εἰς 30,000 φράγκων κατὰ μέσον ὅρον.

Καίπερ οὔσης ὁμίχλης καὶ νηνεμίας, οἱ περιηγηταὶ ἀφίκοντο μετὰ δύο ἡμέρας εἰς Ἀμμερφέστην, ἐσχάτην τῆς Εὐρώπης πόλιν. Κειμένη ἐπὶ τῆς νήσου Καλόης ὑπὸ τὴν 70° 30′ βορείου πλάτους ἐν τῷ μυχῷ κολπίσκου μεγαλοπρεποῦς, ὅπου ὅλοι οἱ εὐρωπαϊκοὶ στόλοι ἤθελον δυνηθῆ νὰ σταθμεύσωσιν ἐν ἀνέσει, εἶναι τὸ κέντρον τοῦ ἐμπορίου τῆς Νορβηγίας μετὰ τῆς Ῥωσσίας. Οὐδέποτε πήγνυται ὁ λιμὴν αὐτῆς. Τοῦτο δ' ἐξηγεῖ τὴν ἐπιθυμίαν μεθ' ἧς ἡ Ῥωσσία ἀπὸ Πέτρου τοῦ Μεγάλου ἐπιδιώκει τὴν ἀπορρόφησιν τῆς βορείου Νορβηγίας. Κατὰ τὰς συνθήκας τοῦ 1815 ἡ ῥωσσικὴ Λαπονία ἐκτείνεται μέχρι τῶν πηγῶν τοῦ ποταμοῦ Μουονίου, ὅστις ἐκβάλλει εἰς τὸν Βοθνικὸν κόλπον, ἀφικνούμενος σχεδὸν μέχρι τῆς δυτικῆς παραλίας παρὰ τὸν κολπίσκον Καά· εἶναι λοιπὸν ἄκανθα ἐμπεπηγμένη εἰς τὸ σῶμα τῆς Νορβηγίας. Αὕτη κατανοεῖ τὸν κίνδυνον, διότι ὅλοι γινώσκουσι τὰς ἀπηρχαιωμένας παραδόσεις τῆς πολιτικῆς ταύτης, ἥτις φαντάζεται ὅτι ἡ ἰσχὺς τόπου τινὸς εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὴν ἔκτασιν αὐτοῦ, ἐνῷ ἡ πεῖρα διδάσκει ἡμῖν ὅτι αὕτη ἔγκειται εἰς τοὺς θεσμοὺς αὐτῆς, εἰς τὸν πλοῦτον τοῦ ἐδάφους της, εἰς τὴν ἀγχίνοιαν τῶν κατοίκων της καὶ εἰς τὴν συγκέντρωσιν τῶν δυνάμεών της. Ἡ Γαλλία εἶναι ἰσχυροτέρα τῆς Ῥωσσίας· ἡ Ἀγγλία θεωρεῖ τὸ κράτος τῶν Ἰνδιῶν ὡς ἐπαχθὲς κληροδότημα τῆς ἐσφαλμένης πολιτικῆς οἰκονομίας τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Ἐν τούτοις ἡ Ἀμμερφέστη κέκτηται μνημεῖόν τι, ὅπερ μεγίστην περιποιεῖ τιμὴν εἰς δύο αὐτοκράτορας τῆς Ῥωσσίας, Ἀλέξανδρον Α′ καὶ Νικόλαον Α′, καὶ εἰς τὸν βασιλέα τῆς Σουηδίας Ὀσκὰρ τὸν Α′. Εἶναι στήλη φιλανδικοῦ γρανίτου, γηΐνην σφαῖραν ὑποβαστάζουσα. Ἡ στήλη αὕτη δεικνύει τὴν βόρειον ἄκραν τοῦ τόξου τοῦ Μεσημβρινοῦ, ὅπερ ἀρχόμενον ἐξ Ἀμμερφέστης καὶ διερχόμενον διὰ τῆς Νορβηγίας, Σουηδίας καὶ Ῥωσσίας ἐκτείνεται μέχρι τοῦ Δουνάβεως. Ἡ τριγωνικὴ αὕτη καταμέτρησις, ἡ ἐπιμηκεστέρα ἐκ τῶν γενομένων ἐπὶ τῆ

γηΐνης σφαίρας, ἐδέησε τῆς συμπράξεως πολυαρίθμων γεωμετρῶν καὶ τῆς ἀκαταπαύστου ἐργασίας τριάκοντα ἓξ ἐτῶν ἀπὸ τοῦ 1816 μέχρι τοῦ 1852. Ὁ Κ. Στροῦβος, διευθυντὴς τοῦ ἐν Πουλκόβᾳ ἀστεροσκοπείου, διηύθυνε ταύτην τὴν ὑπερμεγέθη ἐπιστημονικὴν ἐπιχείρησιν. Ὅτε δ' ἐπερατώθη, ἀστρονόμοι διέμειναν ἐπὶ πολλὰ ἔτη εἰς οἰκίαν τινὰ, ὅπως ὁρίσωσι μετ' αὐστηροτάτης ἀκριβείας τὸ πλάτος καὶ τὸ μῆκος τῆς ἄκρας τοῦ μεσημβρινοῦ τούτου. Ἡ Γαλλία δὲν ἀπεξενώθη ὁλοσχερῶς τῆς μεγάλης ταύτης ἐπιχειρήσεως. Τὸ 1838 ὁ βασιλεὺς Λουδοβῖκος Φίλιππος, ὅστις εἶχεν ἐπισκεφθῆ νέος ἔτι ὢν τὴν Λαπονίαν, ἀπέστειλεν ἐπιστημονικὴν ἐπιτροπὴν εἰς τὴν Ἄρκτον· αὕτη περιῆλθε τὴν Νορβηγίαν, τὴν Σουηδίαν, τὴν Ἰσλανδίαν, τὰς Φερόας καὶ τὴν Σπιτζεβέργην. Κατὰ τὸν χειμῶνα μέλη τινὰ τῆς ἐπιτροπῆς διεχείμασαν ἐπὶ τῆς στερεᾶς εἰς Βοσσεκόπην ὀλίγον πρὸς μεσημβρίαν τῆς Ἀμμερφέστης, ἐκεῖ δ' ἀνίδρυσαν ἀστεροσκοπεῖον, ἡ θέσις τοῦ ὁποίου ὡρίσθη ἐπίσης διὰ μακρᾶς σειρᾶς παρατηρήσεων.

Ἡ διηνεκὴς καὶ ἀκριβὴς παρατήρησις τοῦ βορείου σέλαος ἀνὰ πᾶσαν νύκτα, ἐπὶ ἕνα χειμῶνα κατὰ συνέχειαν, χρονολογεῖται ἀπὸ τῆς ἐπιτροπῆς ταύτης. Ὁ γήϊνος μαγνητισμὸς ἐμελετήθη παρ' αὐτῆς καθ' ὅλους αὐτοῦ τοὺς κλάδους, ὡς καὶ ἡ μετεωρολογία καὶ ἡ φυσικὴ ἱστορία. Ἐφωδιασμένοι ὑπὸ τῆς ἐλευθεριότητος τῆς τότε κυβερνήσεως δι' ὅλων τῶν ὀργάνων οἱ νεαροὶ περιηγηταὶ οἱ ἀποτελοῦντες τὴν ἐπιτροπὴν ταύτην ἔθιξαν ὅλα τὰ ζητήματα, ὧν τὴν μελέτην ἐπιδιώκουσι σήμερον οἱ σοφοὶ Σκανδιναυοὶ μετὰ τοσαύτης ἐπιτυχίας. (Ἕπεται τὸ τέλος.)

CHARLES MANTINS.

(Διασκευὴ Κ. Δ. ΣΤΑΤΗΡΟΠΟΥΛΟΥ.)

ΤΟ ΠΑΝΟΡΑΜΑ

ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΚΑΙ Η ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἐποχῇ, παρίστησιν ἰδιαίτερόν τινα χαρακτῆρα, μὴ ὑπάρχοντα ἐν τοῖς ἄλλοις ἔθνεσιν. Ἐν ᾧ ἐναβρύνεται διὰ τὸ παρελθὸν αὐτοῦ, ἐν ᾧ χαίρει ὅτι κατοικεῖ τὴν γῆν τῶν φώτων Ἑλλάδα, ἐν ᾧ πάλλει παλμοὺς καὶ χαίρει βλέπον ἀγερώχως κυματίζουσαν ἔν τε τῇ Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἀμερικῇ τὴν σημαίαν τοῦ φιλελληνισμοῦ, ἐξετάζει ἀφ' ἑτέρου καὶ τὴν ἠθικὴν ἢ διανοητικὴν κατάστασιν ἐν ᾗ εὑρίσκεται νῦν, μελαγχολεῖ μὲν ἐνίοτε διότι βλέπει ἑαυτὸ ἐν ταῖς ὑστάταις τοῦ πολιτισμοῦ βαθμίσιν εὑρισκόμενον συγκριτικῶς πρὸς τὰ τερασ τίως προοδεύσαντα ἔθνη τῆς Εὐρώπης καὶ εἰς τὰς ἐπιστήμας καὶ εἰς τὰς τέχνας, ἀλλὰ παραμυθεῖται ἅμα πρὸς τὸ μέλλον στρέψῃ τὸ βλέμμα του καὶ ἴδῃ ὑποφώσκουσαν τὴν χρυσῆν τοῦ μέλλοντος αὐτοῦ ἀκτῖνα.

Ἴσως ὑπερβολή τις πατριωτισμοῦ καὶ πλεονασμὸς αἰσθήματος, ὡς ἤθελεν εἴπει τις Φαλμμεράϋερ, ἀναγκάζει ἡμᾶς νὰ ὀνειροπολῶμεν, ἂν ὀνειροπόλησις δύναται νὰ ὀνομασθῇ ἡ ἀψευδὴς πραγματικότης. Ἴσως ὁ Ἕλλην πολλάκις, παλινδρομῶν εἰς τὰ ὀπίσω καὶ θαυμάζων τὰ ἔργα τοῦ αἰσιμνήτου τῶν προγόνων του ἑλληνισμοῦ, ὁρμητικὸς καὶ πρὸς τὸ μέλλον φέρεται, δημιουργῶν διὰ τῆς φαντασίας του πρόωρον τῆς πατρίδος του μέλλον.

Καὶ ὅμως, τί σημαίνει ἡ κοινὴ αὕτη, ἀλλ' ἐμφαντικωτάτη λέξις φιλελληνισμός; Πρὸς τί τάχα νὰ μὴ ὑπάρχωσι καὶ ἕτεραι ἐπίσης λέξεις: φιλογαλλισμὸς ἢ φιλογερμανισμὸς ἢ φιλαμερικανισμός; Εἶναι μόνον τὸ γόητρον τὸ ὁποῖον διεγείρουσι τὰ κλέη τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, εἰσὶν οἱ γενναῖοι αὐτῆς καὶ ἀπαράμιλλοι ἀγῶνες οὓς ὑπὲρ ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος κατέβαλλεν, εἶναι ἡ εὐγνωμοσύνη ἣν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ Εὐρώπη ὁ-

φείλει ἕνεκα τῆς ὑγιοῦς γαλουχήσεως ἣν παρ' αὐτῆς ἔλαβεν, ὡς παρὰ φιλοστόργου μητρὸς, ἢ αἴτιον τούτων εἶναι καὶ ἡ συναίσθησις τοῦ ἑλληνικοῦ μέλλοντος, αἱ καταπληκτικαὶ πρόοδοι τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, τὰ θαύματα ὅσα αὕτη ἐξετέλεσεν ἐν βίῳ τεσσαρακονταετεῖ, ἡ ζωηρότης τοῦ ἑλληνικοῦ χαρακτῆρος καὶ αἱ ἀκαταμάχητοι ὑποσχέσεις ἃς περὶ τοῦ μέλλοντος αὐτοῦ δίδωσι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος;

Τὸ καθ' ἡμᾶς, αἱ δύο αὗται αἰτίαι εἰσὶ τὰ δύο ἀῤῥαγῆ καὶ ἄσειστα θεμέλια ἐφ' ὧν ἐπερείδεται τὸ ἀγλαότευκτον τοῦ φιλελληνισμοῦ οἰκοδόμημα, εἰσὶν οἱ δύο ἀκαταδάμαστοι μοχλοὶ τῆς ἰσχύος καὶ τοῦ μεγαλείου τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Ἕνεκα τούτων καὶ μόνων περιφανεῖς φιλέλληνες ἐξακοντίζουσι βέλη κατὰ τῆς μισέλληνος τοῦ Γερμανοῦ ἐκείνου γλώσσης, Σλάβον τὸν Ἕλληνα τολμήσαντος νὰ καταστήσῃ· ἕνεκα τούτων συνίσταται ἐν Παρισίοις σύλλογος πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων· ἕνεκα τούτων ὁ περιφανὴς Ἑϊχθαλ, ποδοπατῶν συστήματα ἐῤῥυτιδωμένα ἐρασμιτῶν καὶ ῥεϋχλενιστῶν, κινεῖ τὸ περὶ τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης ζήτημα, ζητῶν νὰ παραστήσῃ τοῖς πλατειάζουσι καὶ ἰωτακίζουσιν εὐρωπαίοις ὅτι ἡ τῶν νεοελλήνων γλῶσσα δὲν εἶναι νεκρὰ, ἀλλὰ ζῶσα, ὅτι ἡ γλῶσσα τῶν Πλατώνων δὲν ἀπέθανεν οὐδ' ἐσβέσθη ὁ καλλιέλαιος αὐτῆς λύχνος, ἀλλὰ ζῇ εἰσέτι ἐν τῇ καθομιλουμένῃ· ἕνεκα τούτων ἐπὶ τέλους πᾶν ὅ,τι ἑλληνικὸν ἐπισύρει τὴν προσοχὴν καὶ ἐφέλκεται τὸν θαυμασμὸν, τοῦτο μὲν διότι ἡ Ἑλλὰς μόλις πρὸ τεσσαράκοντα ἐτῶν ἀνεφύη ἐκ τοῦ κάλυκος τῆς ἀναγεννήσεως αὐτῆς, τοῦτο δὲ διότι αἱ πρόοδοι τῆς Ἑλλάδος ἀνήκουσιν οὐ μόνον εἰς αὐτὴν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην, διότι τὸ τηλαυγὲς αὐτῆς μέλλον ἐξέρχεται τοῦ στενοῦ τῆς ἐθνικότητος κύκλου καὶ εἰς εὐρεῖαν κοσμοπολιτισμοῦ τροχιὰν ἐξαπλοῦται.

Ἀλλ' ἂν καὶ τοιαύτη εἶναι ἡ φύσις τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὑπῆρξαν ὅμως ἱστορικοὶ πολλοὶ, Μοντέσκιοι, Μαλβὺ, Γιββῶνες καὶ Φαλμεραὔερ, οἵτινες ἐνόμισαν ὅτι ἅμα τὸ τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων ὑπερήφανον λάβαρον ἐκυμάτισεν ἐπὶ τῶν τειχῶν τῶν ἑλληνίδων πόλεων, ἢ ἅμα ὁ Κωνσταντῖνος, ζητῶν νὰ σώσῃ τὸν ἑλληνισμὸν ἀπὸ τῶν μεμολυσμένων αὐρῶν τοῦ ἐκπνέοντος ῥωσσισμοῦ, ἐχώρισε τὴν αὐτοκρατορίαν καὶ ὕψωσε τῆς Νέας Ῥώμης

τὴν ὑπερήφανον σημαίαν τὴν ἐπὶ δέκα αἰῶνας ἐπιζήσασαν τῆς ῥωμαϊκῆς, ἢ ἅμα ὁ τῶν Παλαιολόγων ἔσχατος ἐκπνέων ἐπὶ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως ἔκλειε τὴν πολυσέλιδον ἱστορίαν τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ὅτι ἐτάφη εἰς τὰ ἔγκατα τῆς λήθης ἢ μᾶλλον τοῦ παρελθόντος ὁ ἑλληνισμὸς, ὅτι διεκόπη ἡ ἄλυσις ἡ συνδέουσα τὴν ἀρχαιότητα μετὰ τοῦ βυζαντινοῦ ἢ νεοελληνικοῦ ἑλληνισμοῦ, ὅτι οὐδεμία σχέσις μεταξὺ Θουκυδίδου καὶ Προκοπίου, μεταξὺ Ὁμήρου καὶ Πτωχοπροδρόμου, μεταξὺ Περικλέους καὶ Ἰουστινιανοῦ, μεταξὺ Φειδίου καὶ Ἀνθεμίου, μεταξὺ Ἰκτίνου καὶ Ἰσιδώρου, μεταξὺ Ἀριστοτέλους καὶ Μαξίμου, ὅτι ἅμα ἐξέλιπεν ἐκ τῆς συγχρόνου ἱστορίας τὸ ὄνομα τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, συνεξέλιπε καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὅτι, ὡς τῆς ψυχῆς χωριζομένης τοῦ σώματος, χοῦς μένει σκωληκόβρωτος καὶ κενοτάφιον ψυχρὸν ὑψοῦται, οὕτω καὶ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας εἰς Περσίαν ἐξορισθείσης, ἐκλιπούσης δὲ τῆς δημιουργικότητος τῶν Ἑλλήνων, τὸ ὄνομα Ἕλλην εἶναι λέξις κενὴ, ὅτι οἵαν σχέσιν ἔχει ὁ νέος Γαλάτης πρὸς τὸν ἀρχαῖον Κίμβρον, ἢ ὁ νέος Ἄγγλος πρὸς τὸν ἀρχαῖον Σάξωνα, ἢ μᾶλλον οἵαν σχέσιν ἔχει ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ Ῥαφαὴλ πρὸς τὸ πεπαλαιωμένον καὶ ἀκόλαστον ἄγαλμα, τὴν αὐτὴν ἔχει καὶ ὁ νέος Ἕλλην πρὸς τὸν ἀρχαῖον.

Αὐτὰ λέγουσιν οἱ εὐρωπαῖοι ἱστορικοὶ, ὁδηγηθέντες ἐκ τῶν ἀσυναρτησιῶν τοῦ Προκοπίου ἢ ἐκ τῆς πολυλογίας τοῦ Μαλαλᾶ, ἢ ἐκ τοῦ ταπεινοῦ ὕφους τοῦ Καλλίστου, ἢ ἐκ τοῦ γυναικείου ὕφους τῆς Κομνηνῆς, ἢ μᾶλλον ἐκ τῆς ἑτοιμοσβέστου λαμπηδόνος ἥτις ἔστεφε πάντοτε τὸ διάδημα τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ νεοελληνικὴ ἱστορία δὲν πανηγυρίζει οὔτε Πλαταιὰς, οὔτε Μυκάλην, οὔτε Σαλαμῖνα, οὔτε Θερμοπύλας· ὅτι ἡ νεοελληνικὴ φιλολογία δὲν ἀναλύει οὐδ' Ὁμήρου Ἰλιάδα, οὐδὲ Πινδάρου θεοείκελα εἴδη, οὔτε Θουκυδίδου εὔγλωττον ἱστορίαν, οὔτε Ξενοφῶντος εὔροιαν, οὐδ' Ἰσοκράτους ἀφέλειαν. Ἀληθέστερον ἐπίσης εἶναι ὅτι οὐδ' ἡ τοῦ Σωκράτους σκιὰ ἐναπέμεινεν ἡμῖν, οὐδὲ τὸ ὄνειρον τοῦ Ἀριστοτέλους, οὐδὲ τὸ φάντασμα τοῦ Περικλέους, οὐδὲ τὸ εἴδωλον τοῦ Φειδίου. Οὐδεμιᾶς δ' ἐπιδέχεται ἀντιῤῥήσεως ὅτι ἐνῷ οἱ τῶν νεοελλήνων πρόγονοι διδάσκαλοι τῆς ἀνθρωπότητος ὑπῆρξαν, ἐνῷ αὐτοὶ ἔθηκαν τὸν

ἀκρογωνιαῖον λίθον τοῦ πολιτισμοῦ, καὶ ἔλαμψαν μεταξὺ ὅλων τῶν ἀρχαίων ἐθνῶν, οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν δανείζονται τὰ φῶτα παρὰ τῆς Εὐρώπης, καὶ ταύτῃ συγχοροστατοῦσι καὶ ταύτης τὴν οἱονεὶ ἀερόπορον ἐν τῷ πολιτισμῷ πρόοδον ὀνειροπολοῦσιν.

Ἐν τούτοις τίς δύναται νὰ ἀρνηθῇ ἡμῖν ὅτι ἡ ὅλη ἑλληνικὴ ἱστορία εἶναι σειρὰ ἀλληλένδοτος γεγονότων, ὅτι, μ' ὅλας τὰς σφυρηλατήσεις τῶν μισελλήνων ἐπὶ τῶν κρίκων τῆς ἀλύσσεως, ἡ ἄλυσσις ἔμεινε στερεὰ, ἀκράδαντος, ἀδιάλυτος; Πολλάκις ἐπί τινος εὐρείας πεδιάδος σφοδρὸς πνέει λιβοφοῖνιξ· ὁ αἰθὴρ ὑπὸ κεραυνῶν διασχίζεται· ἠχεῖ τὸ ἅρμα τοῦ πυριφλεγέθοντος Ἡφαίστου· βομβοῦσι τὰ στοιχεῖα πάντα· λυσσῶσι καὶ μαίνονται οἱ ἄνεμοι· πρόῤῥιζα συσπῶνται τὰ δένδρα· κυρτοῦνται οἱ καυλοὶ τῶν ἀνθέων· δεινὸς ἀνεμοστρόβιλος διεγείρεται· δρῦς ὁλόκληρος εἰς πτώματα νεκρὰ μετατρέπεται· καὶ ὁ θνητὸς νομίζων ὅτι βλέπει τὸν Ἅδην τοῦ Δάντου καὶ μετ' αὐτοῦ εἰσέρχεται εἰς τὰ φοβερὰ Σόδομα καὶ Γόμορρα, φρονεῖ ὅτι ἡ φύσις ὅλη ἀνετράπη, ὅτι ἐτάφησαν τὰ θέλγητρα αὐτῆς. Ῥίπτει λοιπὸν τελευταῖον βλέμμα ἐπὶ τοῦ οἰκτροῦ ἐκείνου τῆς καταιγίδος θύματος καὶ φεύγει, φοβούμενος, ὡς ἡ γυνὴ τοῦ Λὼτ, νὰ στραφῇ εἰς τὰ ὀπίσω μὴ εἰς στήλην ἅλατος καὶ οὗτος μετατραπῇ. Παρέρχεται εἰς μὴν, ὁ ὁδοιπόρος ἀναγκάζεται νὰ διέλθῃ καὶ πάλιν ἐκεῖθεν· ἀλλ' ἀντὶ ῥακῶν πορφύραν ἐπὶ τῆς φύσεως βλέπει, ἀντὶ παρερῥιμμένων ἀνθέων θάλλοντα ἴα, ἀντὶ ἀντεστραμμένων ὀρυῶν, ὑψίκορμα δένδρα, ἀντὶ οὐρανοῦ νεφελώδους γαλήνιον αἰθρίαν, ἀντὶ λιβὸς ῥιζοβόλου γλυκύπνοον αὔραν, ἀντὶ νεφῶν μελανῶν λευκοειδεῖς καὶ ὠχροχρύσους ἀράχνας. Ἐξίσταται μὲν κατ' ἀρχὰς, νομίζει ὅτι ῥεμβάζει, ἢ ὀνειροπολεῖ, ἢ μᾶλλον ὅτι τὸ ἴνδαλμα βλέπει τῶν προτέρων καλλονῶν τῆς φύσεως ἢ ὅτι περιέπεσεν εἰς ὀπτικὴν ψευδαπάτην, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον τὰ ὄνειρα διαλύονται ἀπέναντι τῆς καθαρᾶς πραγματικότητος. Εἰς παρομοίαν πλάνην περιπίπτει καὶ ὁ ἀνατέμνων τὴν ἱστορίαν τοῦ ἡμετέρου ἔθνους ξένος ἱστορικὸς, διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ νεοελληνικὴ ἱστορία δὲν κατετάχθη ὑπὸ ἐπιστημονικὸν εἰσέτι σύστημα καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὰς φλέβας του ῥέει αἷμα ξένον, οὐχὶ ἑλληνικόν. — Θαυμάζει πρῶτον τὸν αἰῶνα τοῦ Περικλέους, βλέπει ἐκεῖ χορείαν ὅλην φιλοσόφων, ἱστορικῶν, ποιητῶν, λιθογράφων, καλλιτεχνῶν, βλέπει τὸν Παρθενῶνα καὶ εἰς ὑπερνεφέλους τοῦ ἰδανικοῦ χώρας

μετεωρίζεται, βλέπει τὴν Ἀθηνᾶν καὶ νομίζει ὅτι ἀσπάζεται τὰ κράσπεδα τῆς θεᾶς τῆς σοφίας, παρίσταται ἐν γένει ἀπέναντι μεγαλοπρεποῦς μωσαϊκοῦ, ὅπου ἀπορεῖ τί πρῶτον νὰ θαυμάσῃ. Προκατειλημμένος ἐξ ἐκείνου τοῦ θεσπεσίου τῶν καλλονῶν συμπλέγματος, τεθαμβωμένος ἐκ τῆς μαρμαιρούσης ἐκείνης λαμπηδόνος, κατέρχεται ἐπὶ τὴν βυζαντινὴν ἱστορίαν καὶ νομίζει, πεπλανημένος ἐκ τῶν ἐπιφανειῶν καὶ ἐπιπολαίως κρίνων τὰ πράγματα, ὅτι πᾶσα ἐκείνη ἡ λαμπηδὼν διελύθη εἰς σκότους ἀδύτους κευθμῶνας, ὅτι ἐπομένως μεταβαίνει εἰς ἀλλοῖον ἔθνος, ἀλλοῖον κράτος, ἀλλοίαν ἱστορίαν, ἀλλοῖον χαρακτῆρα, ἀλλοίαν φύσιν. Τοῦτο ὑπέστησαν πάντες οἱ τὴν βυζαντινὴν ἱστορίαν συγγράψαντες ἱστορικοί. Διότι δὲν εὗρον πανταχοῦ καὶ πάντοτε Περικλεῖς καὶ Πλάτωνας, αὐθάδη ὕψωσαν ἄκμονα, ἐζήτησαν νὰ καταθραύσουν τοὺς συνδέοντας τὴν ἀρχαίαν μετὰ τῆς μέσης ἑλληνικῆς ἱστορίας κρίκους καὶ μεσότοιχον ν' ἀνεγείρωσι μεταξὺ ἀρχαίου καὶ νέου ἑλληνισμοῦ. Ἀλλ' ὦ καλοὶ κἀγαθοὶ Εὐρωπαῖοι, μὴ καὶ παρ' ὑμῖν οὐραὶ ἡμίσβεστοι φωτεινοὺς δὲν ἠκολούθησαν κομήτας; Μὴ ὁ Βλοὺντ δὲν προηγήθη τοῦ Λευκίου, ὁ Cumberland τοῦ Ἀδδισῶνος, ὁ Στρουμ τοῦ Κεπλέρου, ὁ Περρῶλτος τοῦ Μοντεσκίου, ὁ Δαγεσσὼ καὶ ὁ Μερσήνας τῶν Ῥουσσὼ καὶ τῶν Βολταίρων; Μὴ σεῖς μόνοι, ὦ Γάλλοι, δὲν εἴπετε ὅτι τὰ πάντα δὲν κεῖνται ἐπὶ ῥόδων; Μὴ τοῦ Λουδοβικείου αἰῶνος δὲν προηγήθη ὁ τῶν Ὀστρογότθων καὶ ὁ τῶν Βανδάλων; καὶ πᾶσα ἐκείνη ἡ βαρβαρότης καὶ ἡ ἀμάθεια, τὸ σκότος καὶ ἡ δεισιδαιμονία, ἡ στασιμότης καὶ ἡ ὀπισθοδρόμησις, ὁ φανατισμὸς καὶ ἡ θεουδοκρατία; Πῶς λοιπὸν διὰ μόνον τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἀπαιτεῖτε σωρὸν χρυσῶν αἰώνων; Ἀλλ' ὡς φαίνεται, οὕτως ἔδοξε τῷ Γιββῶνι καὶ τῷ Μαλβῦ, οὕτως ἔδοξε τῷ Μοντεσκίῳ καὶ τῷ ψυχροαίμῳ Γερμανῷ νὰ διϋλίσωσι τὸν κώνωπα ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ καὶ οὕτω ν' ἀποδείξωσιν αὐτὸν κρᾶμα βαρβάρων γεγονότων, ξένον τοῦ ἐλαχίστου ἴχνους τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἀλλ' οὕτω καὶ ἡμῖν δοκεῖ ν' ἀνασκευάζωμεν τὰ ἀπὸ καθέδρας δόγματα αὐτῶν, καταδεικνύοντες ὅτι μελανὰ σημεῖα καὶ στίγματα, ἔστωσαν καὶ ἀνεξίτηλα, παρ' οὐδεμιᾶς ἱστορίας οὐδενὸς ἔθνους ἐξέλιπον.

Καὶ περὶ μὲν τοῦ βυζαντινοῦ ἑλληνισμοῦ οὐδὲν ἕτερον ἔχομεν

νὰ εἴπωμεν ἢ ὅτι ἐὰν ὁ ἀρχαῖος ἑλληνισμὸς ὑπῆρξε γόνιμος, δημιουργικός, μεγαλουργός, ἂν ἐκεῖνος ἐκαλλιέργησε πολιτισμὸν ἔθνους οὗ δορυφόροι ἦσαν φυλαὶ βάρβαροι καὶ ἀπολίτιστοι, ὁ βυζαντινὸς ὑπῆρξεν ἔνδοξος, καθ' ὅσον σχηματίσας κράτος κεχωρισμένον τοῦ ρωμαϊκοῦ, ἐκαλλιέργησε καὶ τὴν μοναρχίαν καὶ τὰ γράμματα καὶ τὰς ἐπιστήμας, ὑποθρέψας τὸν λύχνον τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ ἀείποτε τὴν Κωνσταντινούπολιν καταστήσας καθέδραν τοῦ πολιτισμοῦ, νέας, οὕτως εἰπεῖν, Ἀθήνας, μὴ στερουμένας οὐδὲ φιλοσόφων, οὐδ' ἐπιστημόνων, οὐδὲ νομικῶν, οὐδὲ καλλιτεχνῶν.

Ἓν τρίγωνον φαεινὸν ἦν οἱονεὶ γεγραμμένον ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ λαβάρου τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας: μοναρχία, ἐκκλησία, ἐπιστήμη. . . Ἡ μοναρχία παρομοίαζε τὴν τῆς Εὐρώπης τιμαριωτικὴν, οὐδ' ἀντιπροσώπευεν ἀπόλυτον δυνάστου σύστημα. Ὁ μονάρχης ὑπεστηρίζετο ὑπό τε τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Συγκλήτου συμβουλευόμενος ἐν δειναῖς περιστάσεσι καὶ ταύτην καὶ ἐκείνην. Ἡ Ἐκκλησία ἔτρεμε τὸ φάσμα τοῦ παπισμοῦ καὶ πατρικὸν προσκτωμένη χαρακτῆρα, ἦν ξένη τοῦ ἐλαχίστου ἴχνους τῆς ἐπαράτου κοσμικῆς ἐξουσίας. Αἱ δ' ἐπιστῆμαι καὶ τὰ γράμματα ἐκαλλιεργοῦντο, ὡς περὶ αὐλὴν Μεδίκων, συνωθουμένων τῶν σοφῶν εἰς τὰς αὐλὰς τῶν μεγακλεῶν Αὐτοκρατόρων. Καὶ νομικοὶ καὶ φιλόσοφοι καὶ ἱστορικοὶ ἤκμασαν ἐν τοῖς τότε χρόνοις καὶ τοῦτο οὐδ' οἱ Εὐρωπαῖοι ἀρνοῦνται. Σχολαὶ νεοπλατωνικῶν, σχολαὶ ἐκλεκτικῶν, σχολαὶ πυθαγοριστῶν, ἀνιδρυμέναι πανταχοῦ τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἐλευθέρως ἐξασκοῦσαι τὰ φιλοσοφικὰ αὐτῶν συστήματα μαρτυροῦσι τὴν ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις καλλιέργειαν τῆς φιλοσοφίας Τότε ἤκμασεν ὁ Πορφύριος, ὁ Ἰάμβλιχος, ὁ Ἱεροκλῆς, ὁ Πρόκλος, ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανὸς, ὁ Μάξιμος, ὁ Γαζῆς, ὁ Συνέσιος.

Ἐν γένει ὁ βυζαντινὸς ἑλληνισμὸς παρουσιάζει πανόραμα οὐχ ἧττον φωτεινὸν ὡς τὸ τοῦ ἀρχαίου, καθ' ὅσον μάλιστα ὁ μεσαιὼν τῆς Δύσεως δὲν κολακεύει τόσον πολὺ τὴν περιφιλαυτίαν τῶν Εὐρωπαίων.

Οὐχ ἧττον καὶ ἂν παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ ἡμέτερος μεσαιὼν ἦν εἰδεχθὴς ὡς τὸν περιγράφει ὁ Γίββων, ἄγονος ὡς τὸν παρίστησιν ὁ Μοντεσκῆς, οὐδέποτε ὅμως δυνάμεθα ν' ἀρνηθῶμεν ὅτι ὅταν ἔκλεισεν ἡ ἱστορία ἐκείνου ἤρξατο νέα διὰ τοὺς Ἕλληνας

ἐποχὴ ἀναγεννήσεως καὶ παλιγγενεσίας. Ἐὰν καυχώμεθα διὰ τὴν ἀκμὴν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ, ἐπίσης ἐναβρυνόμεθα καὶ διὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀναγεννήσεως.

Εἶναι λαμπρὸς ὁ ἥλιος ὅταν μεσουρανῇ. Καὶ ὅμως ὁποίας γλυκερὰς ἀναμνήσεις διεγείρει ὅταν τὸ πρωὶ ἀνατέλλῃ καὶ ἀναγγέλλῃ τὴν ἐμφάνισίν του διὰ τῆς ῥοδοπέπλου ἠοῦς; Τοιαύτη περίπου εἶναι καὶ ἡ παλιγγενεσία ἑνὸς ἔθνους. Διότι θεωρούμενον πρῶτον ὡς ψυχορράγουν, μεμαραμμένον καὶ μονόνου ἐκπνέον, ἰδοὺ ἤδη νέας ἀναλαμβάνει δυνάμεις καὶ ἐγείρεται νεάζον, θαλερὸν, πλῆρες δυνάμεως καὶ σφρίγους. Ἡ ἀναγέννησις αὕτη ἐνεσαρκώθη καὶ ἐν πολλοῖς μὲν ἄλλοις, ἀλλ' ἰδιαζόντως ἐν τῇ νεοελληνικῇ φιλολογίᾳ, περὶ ἧς ἔσται ἡμῖν ὁ λόγος:

Προκειμένου περὶ τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας, προλαμβάνω νὰ εἴπω ὅτι τὸ θέμα εἶναι τόσον πλούσιον ἀφ' ἑνὸς, τόσον δ' ἀφ' ἑτέρου δυσχερὲς καὶ ἀκανθῶδες, ὥστε ἀπαιτεῖται συλλογὴ ἐπὶ τὸ αὐτὸ γνώσεων, ὑπομονῆς καὶ ἐπιμονῆς, ἵν' ἀνατείλῃ ἐκ τοῦ τριπλοῦ αὐτοῦ συμπλέγματος σύγγραμμα σπουδαῖον περὶ τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας.

Περιορίζομαι νὰ εἴπω ὅτι ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας εἶναι εἷς ἐκ τῶν ἐριτιμοτέρων μαργαριτῶν τοῦ νεωτέρου ἑλληνισμοῦ, καὶ δι' αὐτῶν μόνων ἐσμὲν ἄξιοι καὶ τῆς τιμῆς καὶ τοῦ θαυμασμοῦ ὃν ἀπονέμει ἡμῖν ἡ ἑσπερία Εὐρώπη.

Ἐπεδόθημεν εἰς τὴν ῥητορικὴν, τὴν φιλοσοφίαν, τὴν φιλολογίαν, τὰς μαθηματικὰς ἐπιστήμας, καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις εἰς τὴν ποίησιν, δι' ἧς συναγωνιζόμεθα πρὸς τοὺς Εὐρωπαίους, ποίησιν ἕνεκα τῆς ὁποίας ἄνευ δισταγμοῦ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἐπατήσαμεν τὴν πρώτην βαθμῖδα τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἐὰν βεβαίως τὸ πρῶτον ἄνθος τοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ἡ ποίησις, ἐὰν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἡ φιλολογία ἤρξατο ἐκ τῆς ποιήσεως καὶ πρῶτοι οἱ Ὀρφεῖς καὶ οἱ Μουσαῖοι ἠνέῳξαν τὴν θύραν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἂν καὶ αὐτῶν τῶν Γαλατῶν τὴν φιλολογίαν οἱ Δρυΐδαι ἐνεκαινίασαν, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡμεῖς οἱ νέοι Ἕλληνες ἠρξάμεθα ἐκπολιτιζόμενοι πρῶτον διὰ τῆς ποιήσεως, καὶ μόνη ἡ ποίησις ἀνῆλθεν εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο τῆς τελειότητος, ἕνεκα τοῦ ὁποίου φαινόμεθα ἔθνος ἐν ἀκμῇ.

Ἡ νεοελληνικὴ φιλολογία ἀπένειμεν ἤδη τὸν στέφανον τῆς νίκης εἰς ἄνδρας ὧν τὸ σύμπλεγμα προσωποποιεῖ τὴν ἀνάμνησιν τοῦ ἡμετέρου ἔθνους. Ἔχομεν τὸν Κοραῆ καὶ καυχώμεθα δι' αὐτὸν, ἔχομεν τὸν Οἰκονόμον καὶ καυχώμεθα δι' αὐτὸν, ὡς φιλολόγον, ἔχομεν τὸν γεραρὸν Ἀσώπιον, ἔχομεν τὸν ὑψίνουν Βερναρδάκην, ἔχομεν τὸν Ζαμπέλιον, ἔχομεν τὸν Φίλιππον Ἰωάννου.

Μόνον τὸ σεπτὸν ὄνομα τοῦ Κοραῆ, μόνη ἡ γεραρὰ σκιά του καὶ ἡ φήμη τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ περιάπτει τοσαύτην αἴγλην εἰς τὴν νεοελληνικὴν φιλολογίαν, ὅσην δὲν περιάπτει εἰς τὴν γαλλικὴν ὅλον τὸ σύμπλεγμα τῶν Βιλλεμαίνων, τῶν Γυιζώτων, τῶν Κουζίνων, τῶν Γιραρδίνων.

Τὸ ὄνομα τοῦ Κοραῆ εἶναι συνδεδεμένον μετὰ τῆς ἑλληνικῆς ἀναγεννήσεως καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς παλιγγενεσίας.

Κολυμβήθρα τοῦ ἑλληνισμοῦ, κολυμβήθρα τοῦ δυτικισμοῦ, ἰδοὺ τὰ δύο ὄνειρα τοῦ Κοραῆ.

Ὡς πρὸς τὸ ἔθνος του ὁ Κοραῆς ἕνα πύρινον ἔστεφε πόθον: τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὸν τρόπον τῆς ἀναγεννήσεως ταύτης. Ἀνάγνωτε τὰ προλεγόμενα τοῦ Κοραῆ, ἀνάγνωτε τὰς σοφὰς ἐπιστολάς του, ἀνάγνωτε τὰς συγγραφάς του καὶ ἐν πᾶσι τούτοις μίαν θὰ ἴδητε λέξιν: πατρὶς, καὶ ἓν ὄνομα συνοδεῦον αὐτὴν: ἀναγέννησις.

Μυρίους σοφοὺς τὰ ἔθνη γεραίρουσι. Καὶ ὅμως ἀποβάλλοντες πᾶσαν περιαυτολογίαν, ξένοι πατριωτισμοῦ καὶ αἰσθημάτων, γυμνὴν τὴν ἀλήθειαν λέγοντες, ἐρωτῶμεν· τίς ὡς τὸν Κοραῆ εἰργάσθη δι' ἀναγέννησιν ἔθνους ὁλοκλήρου; Ἔχουσιν οἱ Γάλλοι τὸν Καρτέσιον, ἔχουσιν οἱ Γερμανοὶ τὸν Λεϊβνίτιον, οἱ Ἰταλοὶ τὸν Γαλιλαῖον, οἱ Ἄγγλοι τὸν Βάκωνα καὶ ἄλλοι ἄλλους. Ὁ Κοραῆς ὅμως δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τὴν φιλοσοφίαν, ἢ τὴν ἰατρικὴν, ἢ τὰ καλὰ γραμματικὰ, ἢ ἄλλην οἱανδήποτε ἐπιστήμην. Ὁ Κοραῆς εἰργάσθη διὰ τὴν ἐθνικὴν ἀναγέννησιν· δι' αὐτὴν καὶ μόνην ἔγραψε· καὶ τὸν βίον του ὅλον μόνον δι' αὐτὴν καθιέρωσε. Καὶ τοιοῦτος ὑπάρξας εἶναι ὁ φωτεινότερος λύχνος τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας, εἶναι αὐτὴ αὕτη ἡ μεγαλοφυία ἐξαντληθεῖσα ἐπὶ καλῷ τοῦ ἔθνους.

Εἰ καὶ πολὺ κατώτερος τοῦ Κοραῆ ὁ μέγας Οἰκονόμος, ἐν τούτοις καὶ οὗτος εἶναι εἷς ἐκ τῶν καλῶν φιλολόγων τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Συνδυάζων ποικίλας γνώσεις μετ' εὐροούσης εὐγλωττίας ὡς φιλολόγος ὠφέλησε τὴν Ἑλλάδα καί τινα τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἀπολαμβάνουσι καὶ εὐρωπαϊκῆς ὑπολήψεως, ἰδίως τὸ περὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ὀγκῶδες καὶ περισπούδαστον αὐτοῦ σύγγραμμα. Ἀλλὰ πρὶν ἢ παρέλθω τὸ ὄνομα τοῦ Οἰκονόμου, ὀφείλω νὰ εἴπω ὅτι θὰ ὠφέλει πλειότερον τὴν Ἑλλάδα καὶ θὰ ἐτίμα τὸ ὄνομα αὐτοῦ, εἰ εἰργάζετο μόνον διὰ τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν καὶ δὲν ἀνεμιγνύετο εἰς τὴν κλυδωνίσασαν τὸ ἑλληνικὸν σκάφος ἐκκλησιαστικὴν καταιγίδα, κατὰ τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἔμελλε ν' ἀναγορευθῇ ἡ ἐκκλησιαστικὴ τῆς Ἑλλάδος ἀνεξαρτησία. Ὁποίας ὠφελείας θὰ παρεῖχεν εἰς τὸ ἔθνος εἰ μὴ κατέτριβε τὴν μεγαλειτέραν μερίδα τοῦ βίου αὐτοῦ εἰς δυσχιλίας μὲν σελίδας Ἑρμηνευτῶν, χιλίας δὲ καὶ πεντακοσίας ἐκκλησιαστικῶν συγγραμμάτων καὶ εἰ ἠκολούθει τὸ φιλολογικὸν αὐτοῦ ἔργον, συγγράφων πρὸς τοῖς γραμματικοῖς, τῇ ῥητορικῇ, τῇ περὶ νεοελληνικῆς γλώσσης διατριβῇ του καὶ ἄλλας φιλολογικὰς συγγραφάς; Ἀλλ' ἔμελλε νὰ δύσῃ τοῦ Οἰκονόμου ὁ ἀστὴρ, σβεννύμενος εἰς πέλαγος ἐκκλησιαστικῶν ἐρίδων καὶ καταπολεμῶν αἱρέσεις ἀνυπάρκτους, σκάνδαλα χιμαιρικά. Καθ' ὅσον μέχρι τοῦδε τὸ ἔθνος τῶν Ἑλλήνων ἐξακολουθεῖ πιστὸν καὶ ἀκράδαντον ἐμμένον εἰς τὴν ἁγιωτάτην θρησκείαν τῶν Πατέρων αὐτοῦ, θρησκείαν δι' ἣν τοσοῦτον ἁγνὸν ἔῤῥευσεν αἷμα καὶ τοσοῦτοι κατεβλήθησαν ἀγῶνες.

Πραγματευόμενος περὶ τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας δὲν δύναμαι ἐν σιγῇ νὰ παρέλθω τὸ γεραρὸν τοῦ γεραροῦ Ἀσωπείου ὄνομα. Ψυχρὸς μέχρι γερμανικοῦ αἵματος, σοφὸς μέχρι γερμανικῆς πολυμαθείας, εὔγλωττος, γλαφυρὸς καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις ἔνθερμος πατριώτης, ὁ Ἀσώπιος ἐπλούτισε διὰ τῶν συγγραφῶν αὐτοῦ τὴν νεοελληνικὴν φιλολογίαν καὶ γεραίρει αὐτὸν πᾶσα ἡ τῶν μαθητῶν χορεία, ἀνέτως τὴν πάτριον γλῶσσαν σπουδάζουσα ἐν τοῖς σοφοῖς αὐτοῦ συγγράμμασιν.

Ἐν γένει ἡ νεοελληνικὴ φιλολογία ἀνεπτύχθη μεγάλως, ἀξία γενομένη εὐρωπαϊκῆς προσοχῆς καὶ ὑπολήψεως. Ὁ δὲ πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν Παρισίοις σύλλογος εἶναι μάρτυς τῶν λεγομένων ἀλάνθαστος!

Β. ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗΣ.

ΠΕΡΙ ΗΛΕΚΤΡΙΚΟΥ ΦΩΤΟΣ.

Α'.

Πρὸς ταῖς συνήθεσι τοῦ φωτὸς πηγαῖς ὑπάρχει καὶ ἑτέρα τις, ἣν ἠλεκτρισμὸν καλοῦσι. Περὶ τοῦ φωτὸς τούτου, τοῦ ἠλεκτρικὸν φῶς καλουμένου, ἔσται ἡμῖν ὁ λόγος.

Ἡ ἐποχὴ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ ἠλεκτρισμοῦ εἶναι ἀρχαιοτάτη· εἰς αὐτὸν τὸν Θαλῆν ἀνάγει τὰς ἀρχάς του, ἀλλὰ μόλις περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνός μας ἀνεκάλυψαν ὅτι ὁ ἠλεκτρισμὸς εἶναι πηγὴ φωτός. Καί τοι δὲ ἡ ἀνακάλυψις εἶναι νεωτάτη τὴν ἡλικίαν, γιγαντιαίοις ὅμως προώδευσε βήμασι, καὶ αἱ κολοσιαῖαι αὐτῆς πρόοδοι πολλὰς τῇ κοινωνίᾳ παρέσχον λειτουργίας.

Τὰ μέσα δι' ὧν τὴν σήμερον ἡ ἐπιστήμη ἐπιτυγχάνει νὰ λάβῃ ἠλεκτρισμόν, εἰσὶ πολυάριθμα καὶ ποικίλα. Ἀλλ' ἡ ἐπιστημονικὴ τέχνη ὀπισθοδρομεῖ ἐνώπιον τῆς φύσεως, ἥτις δι' ἀστραπηβόλου ταχύτητος εἶναι ἱκανὴ νὰ παραγάγῃ ἠλεκτρισμόν. Τί εἰσιν οἱ αἰθαλόεντες κεραυνοὶ καὶ αἱ σφοδραὶ καταιγίδες καὶ αἱ φωτοβόλοι ἀστραπαὶ αἱ διὰ γιγαντιαίας ταχύτητος διασχίζουσαι τὴν ἀτμοσφαῖραν καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν ἀνθρώπων θολοῦσαι; Πρᾶγμα δὲ ἀξιοσημείωτον! καὶ αὐταὶ αἱ χημικαὶ ἐνέργειαι ἠλεκτρισμὸν παράγουσιν!

Τὰ δὲ γνωστὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα στῆλαι ὄργανα, τὸ πρῶτον ὑπό τινος τῆς Βολόγνης ἀνατόμου, Γαλβάνη τοὔνομα, ἐφευρεθέντα, ἐπὶ τῆς παραγωγῆς ταῦ ἠλεκτρισμοῦ στηρίζονται.

Ὁ δὲ Βόλτας, ἔνδοξος φυσικὸς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος καὶ σύγχρονος τοῦ Γαλβάνη, ἀνήρεσε τὴν θεωρίαν του. Καὶ ἡ ἐπιστήμη, θέλουσα νὰ διαιωνίσῃ τοῦ ἐνδόξου φυσικοῦ τὸ ἀείμνηστον ὄνομα, ἀπεκάλεσε τὰ ὄργονα, τὰ διὰ χημικῶν ἐπενεργειῶν ἠλεκτρισμὸν παράγοντα, Βολταϊκὰς στήλας.

Ἀλλ' ὁ ἐν τοῖς ὀργάνοις τούτοις γεννώμενος ἠλεκτρισμὸς εἶναι ὅλως διάφορος τοῦ ἐν ταῖς θυέλλαις ἢ ταῖς ἠλεκτρομηχαναῖς

παραγόμενος. Διότι ἐν μὲν ταῖς μηχαναῖς ἢ ταῖς θυέλλαις αἱ ἠλεκτρικαὶ ποσότητες, σημαντικαὶ οὖσαι, ἐπισωρεύονται, χωρὶς νὰ τείνωσιν ὅπως κινηθῶσι μέχρι τῆς στιγμῆς καθ' ἣν ἐξαφανίζονται· αἱ δὲ ἐν ταῖς βολταϊκαῖς στήλαις, σμικρόταται οὖσαι, τείνουσι πάντοτε ὅπως κινῶνται μετὰ μεγάλης ταχύτητος. Ἐν ἐκείναις μὲν ὁ ἠλεκτρισμὸς εἶναι ἐν καταστάσει ἠρεμίας· ἐν ταύταις δὲ ἐν καταστάσει κινήσεως.

Ὅπως δὲ τὸν ἀναπτυχθέντα εἰς τινα στήλην ἠλεκτρισμὸν θέσωσιν εἰς κίνησιν, ἑνοῦσι διά τινος μεταλλικῆς κλωστῆς τὰ δύο ἄκρα τῆς στήλης, ἅπερ πόλους ἀποκαλοῦσιν. Τότε διέρχεται σιωπηλῶς τὸ ῥεῦμα διὰ τῆς κλωστῆς.

Ἐὰν ἀντὶ νὰ ἑνώσωμεν τοὺς δύο πόλους τῆς κλωστῆς διὰ συνεχοῦς κλωστῆς, προσκολλήσωμεν δύο μεταλλικὰ νήματα εἰς τὰς δύο τῆς στήλης ἄκρας καὶ ἀφ' οὗ θέσωμεν τὰ νήματα εἰς συνάφειαν, βάλωμεν τὰ ἐλεύθερα ἄκρα των εἰς μικράν τινα ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν, τότε παράγεται σπινθήρ τις· ὁ σπινθὴρ οὗτος εἶναι συνεχής, διότι ὁ ἐν τοῖς πόλοις γεννώμενος ἠλεκτρισμὸς εἶναι μόνιμος.

Πρῶτος ὁ περιώνυμος χημικὸς Οὔμφρις Δάβις, τὸ 1801, ἀνεκάλυψε τὴν ἰδιότητα ταύτην τῶν ῥευμάτων τοῦ παράγειν φῶς.

Ὁ σχηματισθεὶς σπινθὴρ εἶχεν ἔντασίν τινα τῆς λάμψεως· ἀλλ' ὁ Δάβις παρετήρησεν ὅτι αὐξάνει πολὺ ἡ φωτεινὴ δύναμίς του, θέτων εἰς τὴν ἄκραν τῶν μεταλλικῶν νημάτων οὐσίαν διαλύσιμον ὑπὸ τὴν ἐπιῤῥοὴν τοῦ ἠλεκτρικοῦ ῥεύματος.

Ὁ Δάβις ἔθετεν εἰς τὰς ἄκρας τῶν νημάτων τῆς στήλης τεμάχια ξυλάνθρακος. Εἰς τὸν ἐλεύθερον ἀέρα τὰ τεμάχια ταῦτα ἐδαπανῶντο πολὺ ταχέως, καὶ κεκλεισμένα εἰς σφαῖραν, κενὴν ἀέρος, ζοφοῦσι, διὰ τοῦ ἀφθόνου καπνοῦ τοῦ φυτικοῦ ἄνθρακος, τὰς παρειὰς τῶν ἀγγείων.

Τὸ πρόσωπον τὸ ὁποῖον παίζει ὁ ἄνθραξ εἰς τὴν παραγωγὴν τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτὸς εἶναι ἀρκούντως σημαντικὸν καὶ εὔκολον, κατὰ συνέπειαν, ἵνα τὸ ἐννοήσωμεν. Αἱ ὑπὸ τῶν διαφόρων καιομένων σωμάτων παραγόμεναι φλόγες δὲν εἶναι φωτειναὶ ἀφ' ἑαυτῶν· τὸ ὑδρογόνον καὶ τὸ οἰνόπνευμα ἔχουσι φλόγα μόλις ὁρατήν. Ἀλλ' ἂν αἰωρήσωμεν στερεόν τι σῶμα, οἷον πλατίνην ἢ ἄνθρακα, ἐπιτυγχάνομεν τότε πῦρ ζωηρότερον. Εἶναι τὸ αὐτὸ μετὰ τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτός.

Ἵνα παραχθῇ ὁ σπινθὴρ, πρέπει νὰ φέρωμεν εἰς συνάφειαν τοὺς δύο ἀνθρακίνους μολύβδους· καὶ τοῦτο κατορθοῦμεν τιθέντες αὐτοὺς εἰς μικρὰν ἀπ' ἀλλήλων ἀπόςασιν, ὅπως παραχθῇ τὸ φῶς.

Γεννᾶται δὲ τὸ ἠλεκτρικὸν φῶς διὰ τῆς ὑπερβολικῆς θερμότητος τῆς ἀναπτυσσομένης ἐν τῷ ῥεύματι τῶν στηλῶν Βοῦνσεν.

Ἀποδεικνύομεν πειραματικῶς τὴν ἔντασιν τῆς θερμότητος ταύτης, ποιοῦντες α'. νὰ διέλθῃ τὸ βολταϊκὸν ῥεῦμα εἰς λεπτόν τι νῆμα πλατίνης· τὸ μέταλλον τοῦτο εὐθέως γίνεται ἐρυθρόν· ἀναλύεται καὶ ἐξατμίζει μάλιστα· ἀλλ' ἡ πλατίνη εἶναι μέταλλον ἐκ τῶν δυσκόλως τηκομένων· πρὶν δὲ τῆς ἀνακαλύψεως τῶν ἠλεκτρικῶν ῥευμάτων ἐθεωρεῖτο ὡς ἄτηκτον· β'. ἐὰν ἀντὶ τῆς πλατίνης λάβωμεν σῶμά τι ἐκ σιδήρου ἢ χάλυβος, τὰ σώματα ταῦτα τήκονται ἀμέσως καὶ καίονται· καὶ γ'. ἔλαμά τι λευκοσιδήρου καίεται ἐπίσης μετὰ μεγίστης εὐκολίας.

Ἐπειδὴ τὸ ἠλεκτρικὸν φῶς δὲν ἀπαιτεῖ τὴν διάφλεξιν τῶν ἀνθράκων ὡς δυναμένην παραχθῆναι ἐν τῷ κενῷ ἢ ἐν τῷ ὕδατι, βλέπομεν ὅτι οἱ ἄνθρακες φθείρονται, καὶ τὸ ῥεῦμα τοῦτο συμπαρασύρει μεθ' ἑαυτοῦ ἀρκετὴν ποσότητα ἀνθράκων. — Σπουδάζοντες τὴν φθορὰν ταύτην, παρατηροῦμεν ὅτι ὁ εἷς τῶν ἀνθράκων δαπανᾶται δύο φορὰς ταχύτερον τοῦ ἑτέρου.

Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ μεταξὺ τῶν ἀνθράκων διάλειμμα γίγνεται μεγαλείτερον καὶ τὸ ῥεῦμα δὲν διέρχεται πλέον, ὡς ἐκ τούτου ἐζήτησαν μέσον τι δι' οὗ μηχανικῶς τοὺς ἄνθρακας νὰ προσεγγίζωσι.

Πλεῖστοι ὅσοι σοφοὶ, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἰδίως διακρίνονται οἱ Κ. Κ. Φουκώλτ, Δελεύλ, Μαρτῖνος Λεβρέτος, Δυβόσκις, κατόρθωσαν τοῦτο δι' ὀργάνων ἅπερ εὐθυντῆρας τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτὸς ἀπεκάλεσαν. Οἱ πρῶτοι δ' ἐξ αὐτῶν κατεσκευάσθησαν τὸ 1844.

Δὲν δυνάμεθα νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν σπουδὴν τῶν ἰδιαιτέρων τούτων ὀργάνων, ὡς πλεῖστα ὅσα ἄτοπα ἐχόντων. Τὸ κυριώτερον δὲ εἶναι ὅτι, ὅταν οἱ ἄνθρακες ἔλθωσιν εἰς συνάφειαν, οὐδ' αὐτοὶ εἰσὶν ἱκανοὶ νὰ διαχωρίσωσιν αὐτοὺς καὶ, κατὰ συνέπειαν, ὁ φωτεινὸς σπινθὴρ δὲν παράγεται.

Τὸ πρόβλημα ἔθιξαν ὅλοι οἱ σοφοὶ ἄνδρες μεταξὺ τῶν ὁποίων διαπρέπει ὁ Κ. Σερρῖνος, τοῦ ὁποίου τὸ ὄργανον παράγει ἀξιόλογον λάμψιν.

Β'.

Ἐλθωμεν ἤδη εἰς τὰς ἐφαρμογὰς τοῦ ἠλεκτρικοῦ φανοῦ τοῦ Κ. Σερρίνου.

Ἡ πρώτη ἰδέα, ἡ ἐπερχομένη φυσικῶς ἐν τῷ ἡμετέρῳ νοΐ, εἶναι ἡ τοῦ δημοσίου φωτισμοῦ. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα πολλὰς παρουσιάζει δυσχερείας, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ κατανικήσωμεν καὶ πολλὰ ἄτοπα νὰ ἀποφύγωμεν. Ἡ ἀκτινοβολία τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτὸς, ἡ παρεικάζουσα αὐτὸ πρὸς τὸ τοῦ ἡλίου, ἔχει τόσην ἔντασιν ὥστε οἱ ὀφθαλμοὶ δὲν δύνανται νὰ στραφῶσι πρὸς αὐτὸν, ὡς δὲν δύνανται νὰ στραφῶσι πρὸς τὴν φλογοβόλον τοῦ ἡλίου ἑστίαν. Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ζῶα καταπλήσσονται, οἱ δὲ ἵπποι ἀφηνιάζουσιν.

Τοῦτο προέρχεται ἐκ τῶν ὑακινθίνων τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτὸς ἀκτίνων, αἵτινες δυσαρέστους ἐντυπώσεις παράγουσιν εἰς τὸν ὀφθαλμὸν, ὡς μὴ ὄντα συνειθισμένον εἰς αὐτάς. Πρέπει ἄρα νὰ εὑρεθῇ μέσον δι' οὗ τὸ χρῶμα τῶν ἀκτίνων νὰ μετατραπῇ εἰς τὸ τῶν ἡλιακῶν.

Ὅπως φωτισθῶσιν ἔπειτα αἱ ὁδοὶ, αἱ δημόσιαι θέσεις, αἱ αἴθουσαι τοῦ θεάτρου, ἀπαιτεῖται νὰ φέρωσιν εἰς μέγαν ἀριθμὸν σημείων φῶτα μέσης ἐντάσεως, ὥστε ἡ λάμψις νὰ εἶναι παντοχοῦ ὡς ἔγγιστα ἴση. Ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ἡ ἰδιότης τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτὸς εἶναι τὸ συγκεντρόνειν εἰς ἓν καὶ μόνον σημεῖον ἐσίαν φωτεινὴν λίαν ἔντονον.

Κατ' ἀρχὰς καὶ ἕτερον ἄτοπον ἐκώλυε τὴν χρῆσιν τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτὸς· τοῦτο δὲ ἦν ἡ ἀκριβὴς τιμή του. Ἀλλὰ τὸ ἄτοπον τοῦτο σήμερον ἀνῃρέθη· διότι ἀντικατέστησαν τὰς στήλας Βούνσεν διὰ τῶν μαγνητο-ἠλεκτρικῶν μηχανῶν αἵτινες εὐκόλως παράγουσι ῥεύματα, ἱκανὰ νὰ παραγάγωσι μεγάλας ποσότητας φωτός.

Πλὴν δὲ τοῦ δημοσίου φωτισμοῦ τὸ ἠλεκτρικὸν φῶς εἰς πολλὰς ἄλλας ἐργασίας δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ. Περὶ τῶν ἐφαρμογῶν αὐτοῦ ἰδοὺ τί ὁ Κ. Βέκκερελ λέγει:

« Ἐὰν δὲν ὀφείλωμεν νὰ σκεφθῶμεν τὴν χρῆσιν τοῦ ἠλεκτρισμοῦ διὰ τὸν δημόσιον φωτισμὸν, τοὐλάχιστον δυνάμεθα νὰ ὠφεληθῶμεν ἐξ αὐτοῦ εἰς πολλὰς ἄλλας εἰδικὰς χρήσεις· θέλω ἀρκεσθῇ νὰ ἀναφέρω ἐνταῦθα τὸν φωτισμὸν τῶν νυκτερινῶν ἐρ-

γασιῶν, τῶν ὑπὸ τὸ ὕδωρ ἐξασκουμένων ἐργασιῶν, Δυνατὸν ἐπίσης εἶναι νὰ ἐφαρμόσωμεν αὐτὸν πρὸς φωτισμὸν τῶν μεταλλείων, διὰ συνθήματα τῶν πλοίων, καὶ διὰ πλῆθος ἄλλων περιστάσεων. »

Ἀφῶμεν λοιπὸν καὶ ἡμεῖς τὸν δημόσιον φωτισμὸν καὶ εἰς ἄλλας ἐνασχοληθῶμεν ἐφαρμογάς.

Ἐν τοῖς στρατοπέδοις, τὸ ἠλεκτρικὸν φῶς ἐπιτρέπει εἰς τοὺς πολιορκουμένους μιᾶς πόλεως νὰ ἰχνογραφῶσι τὰς γραμμάς των διὰ νυκτός· δύναται δ' ἐπίσης νὰ φωτίσῃ εἰς μακρὰν ἀπόσασιν σημεῖόν τι ὅπερ δύναταί τις νὰ διακρίνῃ καὶ ἐφ' οὗ δύνανται νὰ σκοπεύσωσι τὰ πυροβόλα των.

Τὸ ἠλεκτρικὸν φῶς δύναται ἐπίσης νὰ φωτίσῃ στρατιωτικόν τινα σταθμόν, ἢ τὴν δίοδον πόρου τινός, ἢ ὁδὸν δύσβατον καὶ ὀρεινὴν, ἢ νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς διάκρισιν τῆς θέσεως τοῦ ἐχθροῦ, ἢ πρὸς λῆψιν τῶν ὅπλων ἐν καιρῷ νυκτός, ἢ πρὸς παράτασιν μάχης ἐπικερδοῦς, ἥτις, ἄνευ αὐτοῦ, ἤθελε διακοπῇ διὰ τὸ νυκτερινὸν σκότος, ἢ τέλος πρὸς σχηματισμὸν συνθημάτων ἀντικαθιστῶν οὕτω τὸν ἀέριον τηλέγραφον.

Ἐπίσης δύναται νὰ χρησιμεύσῃ καὶ διὰ τοὺς φάρους, διὰ τὰ ὄργανα δηλ. ἐκεῖνα τὰ τεθειμένα ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τῆς θαλάσσης καὶ προωρισμένα τὴν ὁδηγίαν τῶν πλοίων ὅταν ταῦτα προσεγγίσωσι τὴν ξηράν. Εἶναι δὲ ἀσυγκρίτως προτιμότερον τοῦ ἐλαίου τῶν φάρων ὡς πρὸς τὴν τοῦ διαπερᾶν τὰς ὁμίχλας ἰδιότητά του. Ὁ διὰ τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτὸς φωσφορισμὸς τῆς θαλάσσης ἐκ μεγάλης ἀποστάσεως ἤθελεν εἰδοποιεῖ τὸν πλοίαρχον ὅτι πλησιάζει εἰς φάρον καὶ πληροφορεῖ αὐτὸν ὅπως ἀκολουθήσῃ τὴν ὁδόν του καὶ γνωρίσῃ τὸν τόπον ἐν ᾧ εὑρίσκεται.

Εἶναι περιττὸν νὰ ἐπιμείνωμεν ἐπὶ τῆς σπουδαιότητος τοῦ ζητήματος, διότι οἱ πάντες γνωρίζομεν τὸν μέγαν ἀριθμὸν τῶν θυμάτων ὅσα κατ' ἔτος ἀπόλλυνται συνεχῶς ἐνώπιον τῆς πατρίδος των. Ἀλλ' ἡ φλογώδης τοῦ ἠλεκτρισμοῦ αἴγλη ὑπόσχεται ἡμῖν νὰ ἐμποδίσῃ τοῦ λοιποῦ τὰς μυρίας ἑκατόμβας αἵτινες κατ' ἔτος τῷ σκληρῷ καὶ ἀτεράμνῳ Ποσειδῶνι θύονται.

Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ φάροι τίθενται οὐ μόνον ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τῆς θαλάσσης, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν νήσων καὶ ἐπὶ τῶν βράχων δυνάμεθα διὰ τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτὸς ν' ἀνάπτωμεν αὐτοὺς πόρρωθεν καὶ νὰ μὴ ἔχωμεν ἀνάγκην ν' ἀποστέλλωμεν ἐκεῖ ἄνθρωπον ὅστις αὐτὴν τὴν ζωήν του νὰ ῥιψοκινδυνεύῃ ἐν καιρῷ μάλιστα καταιγίδος.

Ἅπαξ τὸ πλοῖον εἰσελθὸν εἰς τὸν λιμένα, ἂν ὁ Αἴολος ἐξήγαγεν ἐκ τοῦ εὐρέος ἄντρου τοὺς πολυκλύδοντας ἀνέμους, τὸ πλοῖον ἔχει ἀνάγκην ὅπως δεθῇ στερεῶς καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἡ κυβέρνησις τῶν λιμένων τίθησι τοὺς σημαντῆρας. Ἀλλὰ τὴν νύκτα, πλοῖόν τι δὲν δύναται νὰ διακρίνῃ αὐτοὺς, καὶ ἐπομένως εἶναι ἐπικερδέστατον ὅπως φωτίζωμεν αὐτοὺς διὰ τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτός.

Ἀφοῦ λοιπὸν τοιαῦτά εἰσι τὰ μεγάλα τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτὸς πλεονεκτήματα, διατί νὰ μὴ ἐφαρμόζωσιν αὐτὸ εἰς τοὺς ἀπεράντους τῶν θαλασσῶν ὄγκους, οὓς καθ' ἑκάστην ἀνάριθμα πλοῖα καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις ἀροτριῶσιν; Διατί νὰ μὴ θέτωσι τέρμα εἰς τὰς διαφόρους τῶν πλοίων συγκρούσεις;

Ἐλπίσωμεν ἐν τούτοις ὅτι θέλουσιν ἐνθαῤῥύνει τοῦ λοιποῦ τὴν πρόοδον ταύτην καὶ ἀναπτύξει ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν τὴν πολύτιμον τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτὸς ἐφαρμογήν.

Γ'.

Μετὰ τὰς ἀνωτέρω ἐφαρμογὰς τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτὸς ἤδη πρέπει νὰ προσθέσωμεν τὴν χρῆσιν αὐτοῦ εἰς τὰς θεατρικὰς παραστάσεις, διότι ἐν αὐτοῖς τὸ πρῶτον ἐφηρμόσθη· ἡ ἐφαρμογή του ἔλαβε χώραν ἐν Παρισίοις ἐν τῷ θαυμασίῳ λεγομένῳ φανῷ καὶ ἀπό τινος ἐγενικεύθη ὑπὲρ τὸ δέον. Οἱ σκηνογράφοι μεγάλην συγκομίζονται ἐξ αὐτοῦ τὴν ὠφέλειαν· αἱ λάμψεις τῆς σελήνης ἀντικαθίστανται θαυμασίως ὑπὸ τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτός.

Ἡ Φωτογραφία ἐπίσης εὗρεν ἰσχυρὸν βοηθὸν ἐν τῷ ἠλεκτρικῷ φωτί· οὐ μόνον ἐπέτρεψε νὰ φωτογραφῶσι τὴν νύκτα ἀντικαθιστῶν τὸν ἥλιον, ἀλλὰ, διὰ τῆς βοηθείας του, ἐφωτογράφησαν τόπους εἰς αἰώνιον σκότος βεβυθισμένους, καὶ τῶν ὁποίων τὸ πανομοίωμα οὐδέποτε ὀφθαλμὸς ἀνθρώπου ἤθελε δυνηθῇ νὰ ἴδῃ, ἐνῷ τὴν σήμερον, χάρις εἰς τὴν θαυμάσιον ἐνέργειαν τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτὸς, ὁ κόσμος ὅλος ἐκπλήσσεται θεώμενος τὰς κρύπτας καὶ τὸ ἐσωτερικὸν τῶν πυραμίδων τῆς Αἰγύπτου.

Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ ἠλεκτρικὸν φῶς δὲν ἔχει ἀνάγκην ἀέρος καὶ ἐπομένως δύναται καὶ ἐν τῷ κενῷ νὰ παραχθῇ ὡς καὶ ἐν τῷ ἀέ-

ρι δυνάμεθα πολὺ εὐκόλως νὰ ἐφαρμόσωμεν αὐτὸ εἰς τὴν ἁλιείαν.

Ἀκούσωμεν τί περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ὁ Κ. Ἰοβάρδος λέγει:

«Ἡ θάλασσα εἶναι ἀνεξάντλητος ὡς καὶ οἱ ἰχθῦς αὐτῆς. Ὅταν ἤθελεν ἐκλείψει ἐκ μέσου γῆς ὅ τε ἄρτος καὶ τὸ κρέας, ἡ θάλασσα ἤθελε δυνηθῇ νὰ διαθρέψῃ τὴν γῆν· δὲν μένει δὲ ἢ τὸ νὰ γνωρίζωμεν νὰ συλλαμβάνωμεν τοὺς ἰχθῦς εὐκόλως, ταχέως καὶ ἀφθόνως. Ἀλλ' αἱ ἡμέτεραι τῆς ἁλιείας μηχαναί εἰσι γελοῖαι· ἐπέστη ἑπομένως ἡ ὥρα καθ' ἣν ὁ ἠλεκτρισμὸς μέλλει ν' ἀντικαταστήσῃ ὅλα τὰ παιδαριώδη ἡμῶν ὄργανα· θέλομεν ἀναπτύξει εἰς τοὺς βυθοὺς τῆς θαλάσσης ἠλεκτρικὸν φῶς· οἱ δὲ ἰχθῦς θέλουσι περικυκλώσει τὸ μαγικὸν φῶς· ὅταν δὲ θεωρήσωμεν αὐτοὺς ἀρκετοὺς, τότε ὑψοῦμεν τὴν λέμβον καὶ οὕτω συλλαμβάνομεν ἀπείρους ἰχθῦς.»

Ἀλλ' ἐπειδὴ βεβαίως ἡ γνώμη τοῦ Κ. Ἰοβάρδου δὲν εἶναι τόσον ὀρθὴ διότι οἱ ἰχθῦς, τρομάζοντες ὑπὸ τῆς ἐντάσεως τοῦ φωτὸς δρομαίως θέλουσι φύγει, ἀρκεῖ οἱ ἁλιεῖς νὰ διαθέσωσι τὸ φῶς ἔξω τοῦ ὕδατος. Οἱ ἰχθῦς τότε βλέποντες τὸ ὑπὸ τὸ ὕδωρ φῶς θέλουσιν ἔλθει ἵνα παρατηρήσωσι πόθεν τὸ φῶς προέρχεται καὶ μάλιστα ὠθήσει τὴν περιέργειάν των μέχρι τοῦ νὰ πηδῶσιν ἔξω τοῦ ὕδατος ἵνα πλησιέστερον τὸ ἴδωσιν· ἀλλὰ τότε παραυτίκα ἤθελε τιμωρεῖσθαι ἡ ἄλογος περιέργειά των, συλλαμβανομένων ὑπὸ τῶν ἁλιέων.

Ἀλλ' ἐὰν δυνάμεθα διὰ τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτὸς νὰ ἁλιεύσωμεν, ἐπίσης πρέπει καὶ νὰ θηρεύωμεν δι' αὐτοῦ.

Διηγοῦνται ὅτι Ἄγγλος τις ἀπηυδηκὼς νὰ πυροβολῇ κατὰ τῶν πτηνῶν, ἀνέπτυξεν ἐπί τινος δίφρου ἠλεκτρικὸν φῶς, καὶ διέτρεχε νυκτὸς τὰς κοιλάδας τῶν δασῶν του. Τότε τὰ πτηνὰ ἔσπευδον ἐπὶ τοῦ ὀχήματος· ὁ δὲ Ἄγγλος ἠδύνατο ἤδη νὰ τὰ πνίγῃ διὰ τῶν χειρῶν του.

Ἴσως τὸ ἀνέκδοτον συγγενεύει πρὸς μῦθον· ἀλλ' εἶναι θετικὸν ὅτι τὰ πτηνὰ τείνουσι νὰ κάμωσιν ἐπὶ τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτὸς, ὅ,τι ποιοῦσιν αἱ μυῖαι καὶ αἱ χρυσαλλίδες ἐπὶ τοῦ λύχνου.

Ἐκτὸς τῆς ἁλιείας, ἐκτὸς τῆς θήρας, τὸ ἠλεκτρικὸν φῶς ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ καὶ εἰς τὰς ὑδραυλικὰς ἐργασίας, ὅπως ξήσωσι θεμέλια εἰς τοὺς βυθοὺς ποταμοῦ τινος, καὶ ἐργασθῶσιν

εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης ὅπως ἀναζητήσωσι πλοῖον ἐξοκείλαν, λάβωσι δὲ τὰ περιεχόμενα αὐτοῦ.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ μεταλλουργοὶ, ἵνα πολυτίμους θησαυροὺς ἀποσπάσωσιν ἐκ τῶν σπλάγχνων τῆς γῆς, βυθίζονται εἰς τὸ σκότος, εἰς μεταλλεῖα ἔχοντα βάθος ἑκατοντάδων μέτρων, ἐπειδὴ δὲ αἱ μεθ' ὧν συνοδεύονται λυχνίαι πρῶτον μὲν δύνανται ν' ἀνάψωσι τὰ εὔφλεκτα ἀέρια τὰ εἰς τὰς ῥοιβάδας τῆς γῆς ἐνυπάρχοντα, δεύτερον δὲ ὀλίγον φῶς διαχέουσιν εἰς τοὺς ἐργάτας οἵτινες ἵνα πορευθῶσι ταχύτερον καὶ περισσότερον κερδίσουν ἄργυρον, αὐτὴν τὴν ζωὴν των διακινδυνεύουσι, διὰ τοῦτο μεγάλως ἤθελον ὠφεληθῇ ὑπὸ τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτός.

Ἐπίσης δὲ τοῦτο ἤθελεν ὠφελήσει καὶ τὰς τῶν σιδηροδρόμων ἐργασίας, πρὸς κατασκευὴν τῶν ὁποίων οὐ μόνον εἰς ζοφώδη ὑπόγεια ἐργάζονται, ἀλλὰ καὶ πρὸς ταχυτέραν διεκπεραίωσίν των ἐργάζονται καὶ διὰ νυκτὸς καὶ ἑπομένως ἔχουσιν ἀνάγκην ζωηροῦ φωτισμοῦ.

Περατοῦντες δὲ τὸ θέμα ἡμῶν δὲν πρέπει νὰ παραλείψωμεν καὶ ἓν τελευταῖον τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτὸς πλεονέκτημα. Συγκεντροῦντες διὰ παραβολικῶν κατόπτρων εἰς ἓν σημεῖον θερμότητα ὑπερβολικὴν δυνάμεθα ἐξ ἀποστάσεως ν' ἀνάψωμεν διάφορα ἀντικείμενα, οἷον νάρθηκα (ὄ σ κ α ν), θρυαλλίδα ἢ πυρόκονιν.

Ἰδοὺ λοιπὸν αἱ μεγάλαι ὠφέλειαι τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτὸς, ἃς πρέπει νὰ λάβωσι πάντες ὑπὸ σπουδαίαν ἔποψιν. Διότι τὸ ἠλεκτρικὸν φῶς εἶναι τῇ ἀληθείᾳ μέγας εὐεργέτης διὰ τὴν ἀνθρωπότητα.

A. Guebhard.

(Ἐράνισμα καὶ διασκευὴ ΘΕΑΙΤΗΤΟΥ.)

Η ΜΑΓΕΙΑ ΚΑΙ Η ΑΣΤΡΟΛΟΓΙΑ

ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΑΡΧΑΙΟΙΣ ΕΛΛΗΣΙ.

Τὰ ἐκ τῆς μαγείας τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐκπηγάζοντα δεισιδαίμονα ἔθη ὑπῆρχον καὶ ἐν τῇ τῶν Ἑλλήνων θρησκείᾳ, ἐν τῇ ὁποίᾳ μάλιστα ἐπλεόναζον. Ἡ μαντεία ἐξησκεῖτο παρ' αὐτοῖς εἴτε ἐν εἰδικοῖς ἱδρύμασι, δηλαδὴ τοῖς χρησμολόγοις ἐκείνοις ἱερατηρίοις, τὰ ὁποῖα ἐκάλουν μαντεῖα, εἴτε ὑπὸ ἐξ ἐπαγγέλματος μάντεων, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν περιφερόμενοι ἐπώλουν, οὕτως εἰπεῖν, τὸ ἀπατηλὸν αὐτῶν ἐμπόρευμα· ἱεροτελεστίαι καὶ γοητεῖαι, σκοποῦσαι τὴν ἐπερώτησιν τῆς θείας βουλήσεως, συνώδευον πάντοτε τὰς θυσίας, ὑπερβάλλουσα δὲ ἦτο καὶ εἰς μαγικούς τινας τύπους καὶ γοητεύματα καὶ ἡ εἰς τὴν ἐπιῤῥοὴν χειρονομιῶν τινων πίστις, τὰ ὁποῖα πάντα μετεχειρίζοντο κατὰ τῆς βασκανίας, πρὸς ἐπίκλησιν θεῶν, ἴασιν ἀσθενειῶν, πληγῶν ἐπούλωσιν καὶ πρὸς ἀποτροπὴν τῆς κακοποιοῦ δηθεν ἐνεργείας διαφόρων πράξεων· γοητεία ἐνυπῆρχε καὶ εἰς τὰς τελετουργίας ὅσαι συνειθίζοντο ἐν ταῖς κατὰ τὴν λειτουργίαν καθάρσεσι, τῇ πρώτῃ ταύτῃ ἀφετηρίᾳ τῶν μυστηρίων, διὸ καὶ ἀπεδίδετο εἰς τὸν Ὀρφέα, ὑποτιθέμενον θεμελιωτὴν αὐτῶν, ἡ σύνθεσις πλείστων μαγικῶν ᾀσμάτων· οἱ δὲ μάντεις, οἱ ὁποῖοι ἐνίοτε ἀπετέλουν ὁλοκλήρους τάξεις, ἐφρόνουν ὅτι ἠδύναντο νὰ πολεμήσωτι κατὰ τῆς φύσεως, γοητεύοντες τοὺς ὄρεις, ὡς οἱ Ψύλλοι οἱ περὶ τὸ Πάριον καὶ τὴν Λιβύην· ἐδίωκον διά τινων ἐπῳδῶν τοὺς ἀνέμους καὶ ἀνθρώπους κατώρθουν νὰ μεταμορφώσωσιν εἰς κτήνη· ἐντεῦθεν τὸ δόγμα τῆς λυκανθρωπίας, ἔχον ἀρχαιοτάτην χρονολογίαν ἐν τῇ Ἑλλάδι, ἴσχυσε καὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν.

Τὴν εἰς τοὺς μάντεις ἀποδιδομένην ταύτην ἰσχὺν εὑρίσκομεν εἰς τὰς ἀρχαιοτάτας μυθολογικὰς παραδόσεις τῆς Ἑλλάδος, εἰς τοὺς μύθους τῆς Μηδείας καὶ Κίρκης. Ἰδίᾳ δὲ ἐφημίζοντο εἰς τὴν τέχνην τῶν μαγγανειῶν αἱ θεσσαλίδες γυναῖκες, αἵτινες

ἠδύναντο νὰ συνθέσωσι δηλητήρια καὶ διὰ τῶν μαγικῶν αὐτῶν ᾠδῶν νὰ καταβιβάσωσιν ἐξ οὐρανῶν τὴν σελήνην. Ὁ Μένανδρος ἐν τῇ κωμῳδίᾳ αὐτοῦ «ἡ Θεσσαλὶς» παρίστα τὰς μυστηριώδεις ἱερουργίας δι' ὧν αἱ γόησσαι αὗται κατώρθουν τὴν σελήνην ν' ἀφήσῃ τὰ οὐράνια, θαῦμα καταστὰν τόσῳ ἔξοχον, ὥστε ὁ Νόννος ἀναφέρει αὐτὸ ὡς ὑπὸ τῶν Βραχμάνων ἐνεργούμενον.

Πρὸς δὲ ὑπῆρχον καὶ μάγοι κατωτέρας τάξεως, οἱ γόητες, οὕτως ἐπικληθέντες ἐκ τῶν θορυβωδῶν καὶ πενθίμων κραυγῶν, δι' ὧν ἐπεκαλοῦντο τοὺς θεούς· οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ ἀληθεῖς Ἕλληνες μάγοι, οἱ ἄμεσοι κληρονόμοι τῶν μάγων τῆς βαρβάρου ἐποχῆς· λίαν δὲ ἐφοβοῦντο ἅπαντες τὴν ἰσχύν των, διότι πάντοτε ἐφρόνουν αὐτοὺς ἐμφορουμένους ὑπὸ κακῶν καὶ ἐγκληματικῶν προθέσεων, ἐγίνωσκον, ὡς αἱ γυναῖκες τῆς Θεσσαλίας, νὰ συνθέτωσι φίλτρα καὶ ἀντὶ ἀργυρίου προσέφερον τοῖς τυχοῦσι τὰς διαβολικάς των ἐκδουλεύσεις· ἀλλ' ἡ ἐπίσημος ἐθνικὴ θρησκεία ἐπολέμει τὴν ἐπέμβασίν των, καὶ πλειστάκις ἐξεδόθησαν νόμοι κατὰ τῆς ἐξασκήσεως τῆς κινδυνώδους τέχνης αὐτῶν. Αἱ μαγικαὶ δὲ δεισιδαιμονίαι ἰδίως ἐκρατύνοντο ὑπὸ τῆς ἐπιῤῥοῆς ἣν ἐξήσκουν ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς πολυθεΐας αἱ θρησκεῖαι τῆς Φρυγίας, τῆς Θράκης καὶ τῆς Αἰγύπτου, ἦσαν δὲ στενότερον συνδεδεμέναι αἱ δεισιδαιμονίαι αὗται μετὰ τῆς ἐν τῇ ἰδίως λεγομένῃ Ἑλλάδι· αἱ προσευχαὶ ἐλάμβανον χαρακτῆρα ἐπικλήσεως καὶ ἐξορκισμοῦ, διατηροῦσαι τὴν χρῆσιν μυσταγωγικῶν τινων λογίων, ὁποῖα τὰ ἐφέσια καὶ τὰ μιλήσια, φημιζόμενα ὡς θαυμασίων ἀποτελεσμάτων παραγωγά· οἱ ἱερεῖς τῆς Μικρασίας προσήγγιζον περισσότερον ἀπὸ τοὺς τῆς Ἑλλάδος εἰς τοὺς μάγους καὶ γόητας, πρότυπον τῶν ὁποίων μᾶς παρουσιάζουσιν οἱ Γελχῖνες, προσωποποιήσεις μυθικαὶ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων, τὰς ὁποίας μετεμόρφου εἰς γόητας ἡ φαντασία τῶν ποιητῶν· ἄλλως τε ἀποκεκλεισμέναι τῆς ἐθνικῆς θρησκείας αἱ πρὸς λατρείαν εἰσαχθεῖσαι παρὰ τοῖς Ἕλλησι ξέναι θεότητες ἔφερον χαρακτῆρα πνευμάτων δευτερευούσης τάξεως ἢ δαιμόνων, τοὺς ὁποίους δὲν ἐτίμων διὰ νομίμων καὶ κανονικῶν ἱεροπραξιῶν, ὥστε αἱ ξέναι θρησκεῖαι ἐλάμβανον ἐν Ἑλλάδι τὸν χαρακτῆρα μαγικῶν ἐνεργειῶν, καὶ ἐπειδὴ διετηρεῖτο ἡ χρῆσις τῶν ἐκ τῆς γεννετείρας χώρας τύπων καὶ λογίων, αἱ προσευχαὶ καὶ αἱ ἐπικλήσεις ἐφαίνοντο εἰς τοὺς Ἕλληνας ὡς λόγοι μυηςριώδεις κεκτημένοι ὑπερφυσικὴν δύναμιν.

Ὑπῆρχε πρὸς τούτοις ἐν Ἑλλάδι καί τις λατρεία, αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν οὖσα μαγεία ἀληθής, ἡ λατρεία τῆς Ἑκάτης· ἡ θεότης αὕτη, προσωποποίησις τῆς σελήνης, τῆς προπεμπούσης τὰς μυστηριώδεις αὐτῆς ἀκτῖνας εἰς τὰ σκότη τῆς νυκτὸς, ἦτο ἡ τῶν μαγισσῶν προστάτις· εἰς αὐτὴν ἀπεδίδετο τὸ δώρημα τῶν θαυμάτων καὶ ἡ ἀνακάλυψις τῶν μαγειῶν· αὕτη ὑπετίθετο ὡς στέλλουσα τὰ εἴδωλα καὶ τὰ φαντάσματα, ὅσα ὁ φόβος γεννᾷ ἐν τῇ σκοτίᾳ· τὰ δὲ ἰδιαίτερα μυστήρια τὰ εἰς τόπους τινὰς τῆς Ἑλλάδος τελούμενα πρὸς τιμὴν αὐτῆς ἦσαν πλήρη ἱεροπραξιῶν μαγικῶν καὶ θαυματουργικῶν, αἵτινες πᾶσαι εἶχον σκοπὸν τὴν ἔκπληξιν τῆς φαντασίας καὶ θάμβωσιν τῶν αἰσθήσεων, τὴν διατροφὴν καὶ ἀναῤῥίπισιν τῶν τραχυτέρων καὶ ζοφερωτέρων δεισιδαιμονιῶν· καὶ ἐντεῦθεν σημαντικὰ εἶναι ἐν τῇ λατρείᾳ αὐτῆς τὰ ἑρπετὰ καὶ τὰ ἀκάθαρτα ζῶα, τὰ φίλτρα καὶ αἱ λοιπαὶ ἀηδεῖς συνθέσεις, οἱ ἐξορκισμοὶ καὶ οἱ ἀλλόκοτοι τύποι, διὰ τῶν ὁποίων ἐπειθανάγκαζον τὴν θεὰν νὰ ἐπιφανῇ εἰς τοὺς λάτρεις αὐτῆς ἱκανοποιοῦσα τὰς ἐπιθυμίας των καὶ χειραγωγοῦσα τὰ διαβήματά των· ἰδοὺ ὡς ἀπόδειξις χρησμός τις δοθεὶς κατὰ Πορφύριον ἐπ' αὐτῆς ταύτης τῆς Ἑκάτης « στήσατε ἄγαλμα ἐκ ξύλου ἐστιλβωμένου καὶ ποιήσατε τὸ σῶμα τοῦ ἀγάλματος ἀπὸ ῥίζαν ἀγρίου πηγάνου στολίζοντες αὐτὸ μὲ μικρὰς κατοικιδίους σαύρας· μύῤῥαν, στύρακα καὶ λιβανωτὸν συντρίψατε μετὰ τῶν ζώων τούτων τὸ μίγμα καὶ ἄφετε εἰς τὸν ἀέρα κατὰ τὴν αὔξουσαν σελήνην· ἀπευθύνατε τότε τὰς εὐχάς σας οὕτω πως (ἐνταῦθα δὲν διεσώθη ὁ τύπος)· ὅσας διαφόρους μορφὰς ἔχω τόσας σαύρας θέλετε μεταχειρισθῆ καὶ μετ' ἐπιστασίας κατασκευάσατέ μοι διαμονὴν μὲ κλάδους αὐτοφύτου δάφνης, θέλετε δὲ μὲ ἰδεῖ καθ' ὕπνους ἀπευθύνοντες τῷ εἰδώλῳ θερμὰς προσευχὰς, » τὸν δὲ τύπον τῆς ἐπικλήσεως μὴ διασωθέντα παρ' Εὐσεβίῳ εὑρίσκομεν ἐν τοῖς φιλοσοφουμένοις, πραγματείᾳ ἀποδιδομένῃ ὁτὲ μὲν τῷ Ὠριγένει ὁτὲ δὲ τῷ Ἱππολύτῳ. « Ἐλθὲ, ὑποχθονία γηΐνη καὶ οὐρανία Βομβὼ, θεὰ τῶν ὁδῶν καὶ τριόδων, σὺ ἡ φέρουσα τὸ φῶς τὸ ὁποῖον ἐχθρεύεσαι, καὶ ὁδεύουσα διὰ νυκτὸς τῆς ὁποίας εἶσαι φίλη καὶ σύντροφος, σὺ ἡ τερπομένη εἰς τὴν ὑλακὴν τῶν κυνῶν καὶ τὴν αἱμοχυσίαν, ἡ ἐν σκοτίᾳ ἀνὰ τοὺς τάφους πλανωμένη, αἱμοχαρὴς καὶ τοῖς ἀνθρώποις φοβερὰ Γοργὼ, Μορμὼ, σελήνη μυριόμορφος, ῥίψον ἓν βλέμμα σου ἵλεων εἰς τὰς θέσεις

μας. » Τοῦ αὐτοῦ ὕφους εἶναι καὶ ἡ παρ' Εὐριπίδῃ ἐπίκλησις τῆς Μηδείας, τὴν ὁποίαν ἐμιμήθη καὶ ὁ Ὀβίδιος.

Οὐχὶ δὲ δυσκόλως ἀναπαριστῶντο τὰ φαντάσματα, ὑπὸ τὰ ὁποῖα προσεφαίνετο ἡ Ἑκάτη, εἰς τὴν τότε φαντασίαν, τὴν ὁποίαν καὶ οἱ εἰς ξένον καὶ ἀρχαϊκὸν συντεταγμένοι ἐκεῖνοι τύποι ἐφόβουν καὶ ὁ δόλος συνέτρεχε τοὺς φόβους αὐτούς. Εἰς τὰ Φιλοσοφούμενα ἐπίσης εὑρίσκομεν ποῖα τεχνάσματα μετεχειρίζοντο, τοὐλάχιστον ἐπ' ἐσχάτων, πρὸς συναρμογὴν πάσης αὐτῆς τῆς φαντασμαγορίας· « δὲν ἀποσιωπῶ, γράφει ὁ ἀνώνυμος συγγραφεὺς, τὴν πανουργίαν, ἐφ' ἧς στηρίζεται ἡ διὰ τῆς λεκανομαντείας μαγεία· προσλαμβάνοντες οἱ μάγοι θάλαμον κλειστὸν μὲ ὀροφὴν οὐρανοχρόου βαφῆς καὶ φέροντες ἐκεῖ σκεύη ὁμοιόχροα, θέτουσι χαμαὶ εἰς τὸ μέσον τοῦ θαλάμου λεκάνην πλήρη ὕδατος, ἀντανακλῶντος τὸ κυανοῦν τῆς ὀροφῆς ὡσανεὶ ἦτο τὸ τοῦ οὐρανοῦ· ἐν τῷ ἐδάφει, ἐφ' οὗ τέθειται ἡ λεκάνη ὑπάρχει κρυφία ὀπή· ὁ δὲ πυθμὴν τῆς λιθίνης λεκάνης εἶναι ὑέλινος· κάτωθεν τούτων πάντων ὑπάρχει μέρος κρύφιον, ἐν ᾧ οἱ συνέταιροι εἶναι μετεσχηματισμένοι εἰς θεοὺς καὶ δαίμονας, τῶν ὁποίων δῆθεν τὴν ἐμφάνισιν θέλει ἐνεργήσει ὁ μάγος· ὁ ἀπατώμενος ἐν τῇ θεᾷ τῶν προσώπων τούτων κυριεύεται ὑπὸ τρόμου καὶ πιστεύει ἀμέσως πᾶν τὸ λεγόμενον. Ἰδοὺ δὲ πῶς κατορθοῦσι τὴν ἐν ταῖς φλοξὶν ἐμφάνισιν τοῦ δαίμονος· ζωγραφοῦσιν ἐπὶ τοῦ τοίχου τὸ ἐπικλητέον πρόσωπον, τὸ δὲ ζωγράφημα τοῦτο ἐπιχρίουσιν ἀκολούθως μὲ σύνθεσίν τινα ἐκ λακωνικοῦ, ἀσφάλτου καὶ βαλσάμου, ἐνῷ δὲ δῆθεν ἐνεργοῦσι τὴν ἐπίκλησιν, πλησιάζουσι τὴν λυχνίαν εἰς τὸν τοῖχον, δι' ἧς τὸ χρίσμα ἀνάπτει καὶ καίει.

» Ἰδοὺ, ἐξακολουθεῖ ὁ χριστιανὸς συγγραφεὺς, πῶς κάμνουσιν ὥστε νὰ περιίπταται ἡ Ἑκάτη ἐν εἴδει πυρὸς ἀερίου· κρύπτει ὁ μάγος ἕνα τῶν συντρόφων εἰς ὡρισμένον μέρος δωματίου, εἰς τὸ ὁποῖον ὁδηγεῖ τοὺς πελάτας, τοὺς ὁποίους πείθει ὅτι ἡ θεὰ θέλει ἐμφανισθῆ ἐναέριος ὑπὸ μορφὴν πυρὸς, παρακαλῶν μόνον αὐτοὺς νὰ ἐπιστήσωσι πολλὴν προσοχὴν κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐμφανίσεως καὶ ἀμέσως ν' ἀποστραφῶσι κύπτοντες χαμαὶ τὸ πρόσωπον, μέχρις οὗ καλέσῃ πάλιν αὐτούς· μεθ' ὃ ψάλλει ἐν τῷ πυκνῷ ἐκείνῳ σκότει τὸν τύπον τὸν μαγικὸν, ἐπὶ τῇ πρώτῃ τοῦ ὁποίου ἐνάρξει φαίνεται πῦρ κυματούμενον ἐν τῷ ἀέρι. Περίτρομοι ὡς ἐκ τῆς θέας τοῦ ὑπὸ τῆς θεᾶς ἐνεργουμένου θαύμα-

τος· οἱ προσερχόμενοι πίπτουσιν ἄφωνοι χαμαὶ, ἀποκρύπτοντες τὸ πρόσωπον· πᾶν δὲ τὸ τέχνασμα στηρίζεται εἰς τὸ ὅτι ὁ σύντροφος, ἅμα τελειώσῃ ἡ ἐπίκλησις, ἀφίνει νὰ φύγῃ ἐκ τῶν χειρῶν του ἱέρακά τινα ἢ γύπα περικεκαλυμμένον μὲ πεφλεγμένην στύπην· τὸ πτηνὸν τρομασμένον ἐκ τῆς φλογὸς ὑψοῦται ἱπτάμενον ὁλονὲν ταχύτερον καὶ καταπλήττει τοὺς εὐήθεις ἐκείνους ἀποκρύπτοντας τὸ πρόσωπον, κτυπᾷ ἐπὶ τοῦ προσυχόντος καὶ μεταδίδει τὸ πῦρ εἴτε ἐντὸς τοῦ θαλάμου, εἴτε εἰς τὰ πέριξ αὐτοῦ.»

Ἀναμφιβόλως δὲ παρόμοια μέσα μετεχειρίζοντο καὶ εἰς ἄλλας πολλὰς ἐπικλήσεις· ἰδίως προσέτρεχον εἰς τὸ περίφημον ἄντρον τοῦ Τροφωνίου, εἰς τὴν διὰ νεκρῶν μαντείαν, τὴν μαγικὴν δηλαδὴ νεκυομαντείαν, καὶ ὑπῆρχον ἔν τε Ἑλλάδι καὶ Ἰταλίᾳ διάφορα χρηστήρια, ἐν τοῖς ὁποίοις ἠρώτων τὰ περὶ μέλλοντος διὰ τῶν νεκρῶν· οἱ ψυχαγωγοὶ ἢ ἐπικλήτορες ψυχῶν κατώρθουν ὡς αἱ Πυθώνισσαι τῶν Ἑβραίων διά τινων ἐπῳδῶν νὰ παρουσιάσωσιν ἐμφανιζόμενα διάφορα φαντάσματα, ἅτινα ἐνομίζοντο ὡς ψυχαὶ ἐξελθοῦσαι ἐξ ᾅδου, τῆς ὑποχθονίου κατοικίας τῶν σκιῶν, καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα μετεχειρίζοντο τὴν ἐγγαστριμυθίαν ὅπως ἀποδώσωσιν αὐτοῖς καὶ φωνήν. Τὴν νεκυομαντείαν, ἡ χρῆσις τῆς ὁποίας ἐξηκολούθησεν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ τῆς ὁποίας ἡ Ὀδύσσεια μᾶς παρουσιάζει μίαν σκηνὴν περίεργον (Λ. 29), ἐπανευρίσκομεν ἐν τῇ νεκρομαντείᾳ τοῦ Μεσαίωνος, καὶ τελευταῖον ἐπαναφαίνεται νέαν περιβεβλημένη μορφήν.

Ἀλλ' ἡ Ἑλληνικὴ αὕτη μαγεία δὲν εἶχε τὸν ἐπιστημονικὸν καὶ ἔρρυθμον χαρακτῆρα τῆς τῶν Ἀσσυρίων καὶ Περσῶν, οὐδὲ συνωδεύετο ὑπὸ τῆς παρατηρήσεως τῶν ἄστρων, τὴν ὁποίαν ἠγνόουν οἱ πρῶτοι Ἕλληνες, ἐπορίσθησαν δὲ τὴν γνῶσιν αὐτῆς ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ τῇ Περσίᾳ· πλεῖστοι φιλόσοφοι, ἐν οἷς ὁ Πυθαγόρας καὶ ὁ Δημόκριτος, κατώρθωσαν νὰ μυηθῶσιν εἰς τὰ μυστήρια τῶν ὀπαδῶν τοῦ Ζωροάτρου, καὶ Ἕλληνές τινες μάντεις ἀπῆλθον εἰς τὰς Περσικὰς χώρας πρὸς μάθησιν τῆς μαγικῆς τέχνης. Ἀλλ' ἰδίᾳ ἐχρησίμευσαν πρὸς διάδοσιν τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς ὑπολήψεως αὐτῶν, πρὸς εἰσαγωγὴν ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ τῆς λέξεως μαγεία, οἱ ἱερεῖς μεθ' ὧν συνωδεύοντο ὁ Δαρεῖος καὶ ὁ Ξέρξης εἰς τὰς ἐκστρατείας αὐτῶν· ὁ Πλίνιος καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς ἀποδίδουσι τὴν εἰσαγωγὴν τῆς μαγείας ἐν Ἑλλάδι εἰς τινα Ὀσθάνην, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ἀρκούντως δεικνυσι τὴν περσικὴν καταγωγήν. Μαθητὴς τοῦ Ζωροάστρου ἠκολούθησε τὸν Ξέρξην εἰς τὴν Εὐρώπην, καθ' ὅσον οὐδέποτε ὁ βασιλεὺς ἀπήρχετο εἰς πόλεμον χωρὶς νὰ συνοδεύηται ὑπὸ ἱερέων, οἵτινες τῷ ἐξησφάλιζον τὴν θείαν εὔνοιαν καὶ ἐπηρώτων τὸ μέλλον· ὁ δὲ Οὐάρρων, ὡς μνημονεύεται παρὰ τῷ Αὐγουστίνῳ, μετέφερεν ἐκ Περσίας εἰς Ἑλλάδα καὶ Ἰταλίαν τὴν τέχνην τοῦ προσκαλεῖν καὶ ἐπικαλεῖσθαι τοὺς νεκρούς. Ἀφ' ἑτέρου ὅταν οἱ Σελευκίδαι εἰσήγαγον εἰς Ἀσσυρίαν τὰς ἀρχὰς τῆς ἐν Ἑλλάδι διοικήσεως, μὴ τόσῳ εὐνοϊκὰς εἰς τὴν θεοκρατίαν, ἡ δὲ ἀνάμιξις τῆς Ἑλληνικῆς μυθολογίας μετήλλαξε τὴν ἀρχαίαν ἀνατολικὴν θεολογίαν καὶ ἡ Βαβυλὼν ἔπαυσε τοῦ νὰ ἦναι πρωτεύουσα τοῦ κράτους ἀντικατασταθεῖσα ὑπὸ τῆς Σελευκίας, οἱ Χαλδαῖοι μάγοι ἀπώλεσαν τὴν προτέραν βαρύτητα, ἐκλονήθη ἡ ὑπόληψίς των καὶ ἡ ἐπιστήμη των δὲ φαίνεται ὅτι ὑπέφερεν ἀρκετὰ ἐκ τῆς ἐξασθενήσεως τῆς ἰσχύος των· οἱ μεταξὺ τῶν μελῶν τῶν ἱερατικῶν συλλόγων δεσμοὶ ἐχαλαρώθησαν καὶ ἐγεννήθησαν σχίσματα καὶ ἀνεφάνησαν σχολαὶ πολλαί. Οἱ Ἀσσύριοι ἱερεῖς πρῶτοι διεσκορπίσθησαν καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος προσῆλθον ν' ἀποκατασταθῶσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ Μικρασίαν· βεβαιοῦται μάλιστα ὅτι ὁ Χαλδαῖος ἀστρολόγος Βηρωσσὸς ἐθεμελίωσεν ἐν Κῷ σχολὴν ἀστρονομίας· πᾶσαι δ' αὗται αἱ χῶραι τάχιστα ἐπλήσθησαν ἀστρολόγων καὶ μάγων μάντεων, ἐρχομένων ἐξ Ἀνατολῆς, οἵτινες ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν περιφερόμενοι μετήρχοντο τὰς γοητείας των καὶ ἐπώλουν ἀντὶ ἀργυρίου προρρήσεις μαντικὰς καὶ ἐδίδασκον ἀκόμη καὶ τὴν τέχνην των. Τὰ ἀποτελεσματικά, δηλ. αἱ περὶ τῆς ἐπιρροῆς τῶν ἄστρων γνώσεις, κατήντησαν παρὰ τοῖς Ἕλλησι τοῦ συρμοῦ, τὸ δὲ ὄνομα Χαλδαῖοι περιέπεσεν εἰς τὴν σημασίαν τοῦ ὡροσκόπου καὶ προφήτου τῶν τυχῶν, ὅθεν πλεῖστοι ἀγύρται οὐδέποτε ἰδόντες τὴν Βαβυλῶνα προσέλαβον τὸν τίτλον τοῦτον ὅπως ἐμπνεύσωσι πλείονα πίστιν τοῖς πελάταις αὐτῶν. Τότε διεδόθησαν ἐν Εὐρώπῃ τὰ ὀνόματα τοῦ Ἀστραμψύχου, Γωβρία καὶ Παζαθᾶ καὶ ἄλλων πολλῶν μάγων, ὧν ἡ μαντικὴ ἱκανότης ἀφῆκεν ἐντύπωσιν. Ταῦτα τὰ ὀνόματα μὲ τὸ τοῦ Ζωροάστρου ἀκολούθως πλαστογραφικῶς παρενετέθησαν ἐν τοῖς συγγράμμασι μεταγενεστέρων πρὸς κῦρος περισσότερον. Εἰς τοὺς Χαλδαίους προσέτρεχον πρὸς θεραπείαν ἀνιάτου νόσου, πρὸς ἀπόλαυσιν χρηματοφόρων προσόδων ἢ συμβι-

βασμὸν μετὰ τοῦ ὀργισθέντος θεοῦ, ὡς ἔκ τινος ἐγκλήματος· ὁ Θεόφραστος εἰς τοὺς Χαρακτῆρας αὐτοῦ μᾶς περιγράφει ἕνα τῶν δεισιδαιμόνων τούτων ἐρωτῶντα περὶ πάντων τοὺς Χαλδαίους· τούτους κατὰ προτίμησιν προσεκάλουν ἐν τῇ γεννήσει τέκνων καὶ κατὰ παράδοσιν διασωθεῖσαν παρὰ τῷ Αὔλῳ Γελλίῳ ὁ πατὴρ τοῦ Εὐριπίδου εἶχεν ἐρωτήσει αὐτοὺς περὶ τῆς τύχης τοῦ τέκνου του.

Οὕτως ἡ αἰγυπτιακὴ μαγεία καὶ ἀστρολογία εἰσήχθη παρὰ τοῖς Ἕλλησιν· οἱ μαθηματικοί, δηλ. οἱ σοφοί, οὕτω καλούμενοι κατὰ προτίμησιν τῶν ἀστρολόγων τῆς Αἰγύπτου, ἐπίσης ἤρχισαν νὰ φημίζωνται ὡς οἱ τῆς Χαλδαίας· ἡ διδασκαλία ἀμφοτέρων τῶν χωρῶν συνηνώθη εἰς μίαν μόνην ἐπιστήμην ὀνομασθεῖσαν ἐπὶ τέλους δικαστικὴν ἀστρολογίαν.

Εὐκόλως δὲ ἐξηγοῦμεν τὴν ἐν Ἑλλάδι καλὴν ὑποδοχὴν τῶν ἀστρολόγων πάσης χώρας· ἦτο τότε ἐποχή, καθ' ἣν ἡ πρὸς τοὺς ἀρχαίους θεοὺς πίστις διεσαλεύετο, τὰ πνεύματα ἠσπάζοντο νέους μύθους, οἵτινες καὶ ἐκ μόνου τοῦ νέου αὐτῶν ἦσαν ἀρεστοί, ἐστρέφοντο δὲ εἰς τὴν Ἀνατολήν, ὅθεν ἐζήτουν δόγματα ἀντὶ τῶν ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας ἤδη διασεισθέντων ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον τοῦ Ὀρφέως, ἰδέαι ἐκυκλοφόρουν, ἐξ Αἰγύπτου καὶ Ἀσίας ἔχουσαι τὴν καταγωγήν, ἐγκεντριζόμεναι μὲ τὰ ἀρχαῖα ὁμηρικὰ συναξάρια, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἀφελέστερα καὶ μᾶλλον ποιητικά· ἱεροπραξίαι, ὅλως μυστικισμοῦ ἀπόζουσαι ἀνατολικοῦ, ἀντικαθίστων τὰς πομπὰς τῶν πρὶν χρόνων, συνεπιφέρουσαι καὶ φανατικόν τινα ἐνθουσιασμὸν ἀντὶ τῆς ζωηρᾶς καὶ ἐλευθέρας ἐκφράσεως τῆς τοῦ λαοῦ εὐθυμίας· ὁ ὀρφισμὸς κατέστησε κοινοὺς τοὺς καθαρμούς, τὰς ἐπικλήσεις, τοὺς ἐξορκισμοὺς καὶ τοὺς ἐξαγνισμούς· οἱ ὀρφειοτελεσταὶ κατήντησαν ἀληθεῖς μάγοι, μάντεις καὶ χρησμολόγοι, πωλοῦντες τά τε μυστήρια, τὰ φάρμακα καὶ τὰς προσευχάς των· καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν οὕτω διαδοθεισῶν ἰδεῶν τὰ ἑλληνικὰ μυστήρια ἔλαβον τὸν χαρακτῆρα ἀληθοῦς γοητείας. Βαθμηδὸν δὲ συνεβιβάσθησαν αὐθαιρέτως πως πᾶσαι αἱ ἀντιφατικαὶ καὶ χιμαιρικαὶ τῆς Ἀνατολῆς θεωρίαι, ἐξ οὗ προῆλθε συνδυασμὸς ἀσυνάρτητος θεολογικῶν διδαχῶν διαφόρου χρονολογίας καὶ καταγωγῆς ἐπὶ τῆς ἐπιρροῆς τῶν ἄστρων, τῆς συνθέσεως τῶν φυλακτῶν, τῆς ἐπικλήσεως τῶν πνευμάτων, τῆς μεταμορφώσεως τῶν ὄντων καὶ ἰδίως τῆς ἐνεργείας βοτάνων τινῶν καὶ ἰατρικῶν παρασκευασμάτων· εἰς τὸ χάος δὲ τοῦτο ἐδόθη ἐπὶ τέλους τὸ ὄνομα μαγεία.

Ὀνόματα ξένων θεοτήτων, λέξεις ἐκ γλωσσῶν τῆς Ἀσσυρίας, Περσίας, Φρυγίας καὶ Αἰγύπτου, τύπος εἰς τὰς γλώσσας ταύτας συντεταγμένος καὶ μεταμορφωμένος ἐν τοῖς στόμασιν ἀνθρώπων, προφερόντων αὐτὰς χωρὶς νὰ τὰς καταλαμβάνωσιν, εὑρίσκονται οὕτως ἀναμὶξ μετὰ τῶν παρὰ τοῖς ἕλλησι τελουμένων ἱεροπραξιῶν πρὸς τιμὴν τῶν χθονίων καὶ ὑποχθονίων θεοτήτων. Τῆς ἐκπτώσεως ὅμως καὶ ταπεινώσεως τόσων ἄλλων θεαινῶν δὲν συμμετέσχε καὶ ἡ Ἑκάτη, ἥτις ἐβασίλευεν εἰσέτι μεταξὺ τῶν φαντασμάτων λατρευομένη ὁμοῦ μετὰ τοῦ Ἄτυος, τῆς Κυβέλης καὶ τῆς Ἴσιδος καὶ τῶν ὑποχθονίων θεοτήτων, τῶν ὁποίων ἡ λατρεία εἶχε χαρακτῆρα μυστηριώδη καὶ μαγικόν.

Τοὺς ἐπιφαινομένους θεοὺς ἐν ἀγαθοῖς εἰδώλοις ὑπὸ μορφὰς ἁπλᾶς καὶ ὡραίας οἱ πλεῖστοι ἐθεώρουν ὡς πλάσμα τῶν ποιητῶν, ἐφεύρημα τῶν ἱερέων, ἀλλ' ἐκείνων ὅσοι ἀπεκάλυπτον τὴν παρουσίαν των διὰ φαντασμάτων εἰδεχθῶν, μορφῶν ἀσχήμων καὶ παραδόξων, δὲν ἠδύναντο νὰ διαμφισβητήσωσι τὴν πραγματικότητα, διότι τοὺς ἐφοβοῦντο. Ἕνεκα τῶν ἀσυνήθων καὶ ἀλλοκότων ἤχων των αἱ πρὸς ἐπίκλησιν τῶν ξένων θεοτήτων χρησιμεύουσαι λέξεις ἐξέπληττον τὴν φαντασίαν πολὺ περισσότερον ἀπὸ τὸ τετριμμένον ὄνομα ἑνὸς Ἀπόλλωνος, ἑνὸς Ἡρακλέους, μιᾶς Ἀθηνᾶς ἢ ἑνὸς Ἡφαίστου. Γνωρίζοντες αὐτοὺς ἀμυδρῶς οἱ Ἕλληνες καὶ βλέποντες ὅτι οἱ ποιηταὶ δὲν τοὺς ἐταξινόμουν μεταξὺ τῶν θεῶν τοῦ Ὀλύμπου, κατέτασσον αὐτοὺς εἰς τὴν ἀόριστον ἐκείνην καὶ ἐλαστικὴν τάξιν τῶν δαιμόνων, ὑφ' ὧν ἐνόμιζον πεπλησμένον τὸ σύμπαν. Καὶ γενικῶς μὲ τοὺς δαίμονας προσωμοίαζον τοὺς τῶν βαρβάρων θεούς, ἐὰν δὲν ἐπέθετον ἕνεκα τῆς ἀναλογίας τῶν προσόντων ὅτι ἦσαν οἱ αὐτοὶ μὲ τοὺς ἰδικούς των, φέροντες μόνον ἄλλα ἐπίθετα. Δὲν εἰσήχθησαν εἰς τοὺς ναοὺς τῆς Ἑλλάδος οἱ ξένοι δαίμονες καὶ πάντοτε ἡ λατρεία των ἔμενε διακεχριμένη τῆς τῶν ἐθνικῶν θεοτήτων· δὲν ἐπεκαλοῦντο τὴν προστασίαν καὶ ἐπέμβασίν των οἱ Ἕλληνες εἰμὴ μόνον διὰ μαγικὰς καὶ μαντικὰς ἐπιχειρήσεις, δι' ὧν καὶ εἰσήχθησαν παρ' αὐτοῖς, ὥστε οἱ θεοὶ τῆς Ἀνατολῆς καὶ Αἰγύπτου παρέστησαν ἀπέναντι τοῦ ὄχλου ὡς θεοὶ μαγειῶν, ἄρχοντες ἰδίᾳ τῶν φυλακτῶν καὶ τῶν θαυμάτων.

Ἧσσον ἐκτεθειμέναι ἦσαν εἰς τὰ σκώμματα καὶ τὰς προσβολὰς τῶν φιλοσόφων αἱ θεότητες τῆς μαγείας καὶ ἀστρολογίας ἀπὸ τὰς τοῦ Ὀλύμπου, καθόσον τὰ θρυλλούμενα κατὰ τῶν σκανδαλωδῶν μύθων τῶν ἑλληνικῶν θεῶν, τῶν ψευδῶν χρησμῶν των καὶ τῶν ἀνηθίκων κατηγορημάτων των, δὲν ἠδύναντο νὰ προσαφθῶσι καὶ εἰς μυστηριώδη πνεύματα, ἐπιδεικνύοντα τὴν ἐνέργειάν των διὰ θαυμάτων καὶ τὴν ὑπερτάτην νοημοσύνην των διὰ τῆς μεταδιδομένης εἰς τοὺς μύστας ἐμπνεύσεως. Ἡ μαγικὴ θεολογία οὕτω διέφευγε τὰς ἐπικρίσεις διὰ τῶν πέπλων, δι' ὧν περιεκαλύπτετο. Ὑπῆρχον καί τινες ὑψηλότερον βαίνοντες καὶ μὴ πειθόμενοι εἰς τὴν ἐνέργειαν τῶν μαγειῶν, ἀλλ' ἦσαν γενικῶς ἐπικούρειοι, ἀρνούμενοι ἀπολύτως τὴν τῶν θεῶν ὕπαρξιν· πολλοὶ ἐπίσης ἠρνοῦντο τὴν ἀστρολογίαν, πάντες ὅμως σχεδὸν σκεπτικοί, μᾶλλον μετεωρολέσχαι σοφοὶ θεωρούμενοι· διότι δυστυχῶς οἱ ἀπηλλαγμένοι τῶν προλήψεων τῆς ἐποχῆς των συγχέονται μὲ τοὺς ὀνειροπόλους καὶ ἀπέναντι τῶν τόσων πλεονεκτημάτων καὶ τῆς μαθήσεώς των ὀφλισκάνουσι γέλωτα, ὥστε οἱ κακοὶ ἄνθρωποι συνεβουλεύοντο τοὺς ἀστρολόγους καὶ ἐφοβοῦντο τοὺς μάγους, τὰ δὲ γραφέντα κατὰ τῶν ἰδεῶν των διῆλθον ἀπαρατήρητα, μολονότι δὲν ἦσαν ἀξιοκαταφρόνητοι αἱ πραγματεῖαι αὗται, χορηγήσασαι τὴν ὕλην τῶν κατὰ τῆς ἀστρολογίας ἐπιχειρημάτων Πλινίου τοῦ πρεσβυτέρου ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ. Ἐπίσης ἔγραψαν κατὰ τῆς δεισιδαιμονίας ὁ Κάτων καὶ ὁ Ἔννιος, κατὰ τῆς ἐπιστήμης δὲ τῶν Χαλδαίων ὁ Παναίτιος καὶ ὁ Σκύλαξ. Εἰς τὸν πρῶτον αἰῶνα ὁ φιλόσοφος Δαβορῖνος, περὶ οὗ μνημονεύει ὁ Αὖλος Γέλλιος, ἀπηρνήθη τὴν ἀςρολογίαν καὶ διημφισβήτησε τὴν παναρχαίαν ἐποχὴν εἰς τὴν ὁποίαν ἀνῆγον αὐτήν. Σῆξτος ὁ ἐμπειρικὸς ἐπίσης ἐχλεύασε τοὺς μαθηματικοὺς, ὅπως τοὺς ὀνομάζει, ἀλλ' ἄσκοπον τὸ ν' ἀποδεικνύῃ τις ὅτι οὐδεμία πρόγνωσις ὑπάρχει περὶ τῶν μελλόντων, οὐδεμία γνῶσις τοῦ ἀοράτου κόσμου, εἰς ἀνθρώπους καταγινομένους εἰς τὴν ἀνακάλυψιν αὐτῶν· πάντοτε ὁ ἀμφιβάλλων θὰ τύχῃ παρ' αὐτοῖς χειροτέρας ὑποδοχῆς, ὅσον εὔγλωττος καὶ ἂν ἦναι, ἀπὸ τὸν ἀγύρτην τὸν διαβεβαιοῦντα ὅτι ἠμπορεῖ νὰ τοὺς εὐχαριστήσῃ· ἄλλως τε καὶ οἱ ἀστρολόγοι ἀντέταττον τοὺς λόγους των εἰς τὰς ἀπαρνήσεις τῶν σοφῶν, ἔχοντες ἄλλως τε ἱκανοὺς ὑπερασπιστὰς ἐν τοῖς πεπαιδευμένοις, καὶ μία τῶν ὑπὲρ αὐτῶν δημηγοριῶν διεσώθη ἡμῖν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Λουκιανοῦ, ἂν καὶ ἐλλείπῃ ἀπ' αὐτὴν ἡ δηκτικὴ εἰρωνεία καὶ τὸ πνεῦμα τῶν ἄλλων συγγραφῶν τοῦ ῥηθέντος λογογράφου.

ALFRED MAURY.

(Μετάφρασις Δ. Κ. ΕΥΘΥΒΟΥΛΟΥ.)

Η ΡΩΣΣΙΑ
ΕΠΙ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΠΕΤΡΟΥ.

Ὁ κόμης Μακδονέλλος ἐξέδωκε πρό τινος τὴν εἰς τὸ ἀγγλικὸν μετάφρασιν σπουδαιοτάτου καὶ μέχρι τοῦδε σπανιωτάτου συγγράμματος τοῦ Φ. Γ. Κῶρβ, ὁ ὁποῖος μετέβη εἰς Μόσχαν ὡς γραμματεὺς τῆς ἐκεῖ αὐστριακῆς πρεσβείας, καθ' ἣν ἐποχὴν Πέτρος ὁ Μέγας ἐπανήρχετο οἴκαδε ἀπὸ τῆς πρώτης ἐν τῇ Εὐρώπῃ περιηγήσεώς του. Μελετήσας ἀκριβῶς καὶ ἐπὶ χρόνον ἱκανὸν τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα, τὴν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν τῶν Ῥώσσων κατάστασιν, ὁ Φ. Γ. Κῶρβ συνέγραψεν εἰς στρυφνὴν καὶ ἐνιαχοῦ δύσληπτον λατινικὴν διάλεκτον πάντα ταῦτα, ἅμα δὲ καὶ τὰ κατὰ τὴν ἐκεῖ διατριβήν του συμβάντα, ἐν εἴδῃ ἡμερολογίου, ὅπερ ἐδημοσίευσε μετὰ τὴν εἰς Βιέννην ἐπάνοδόν του. Διὰ τὰς ἐν αὐτῷ περιεχομένας λεπτομερείας περὶ τοῦ τραγικοῦ τέλους τῶν Στρελιζίων, ὁ Μ. Πέτρος, ἐξέφρασε τὴν δυσαρέσκειάν του πρὸς τὴν αὐλὴν τῆς Βιέννης, ἥτις ἀμέσως διέταξε νὰ καῶσι πάντα τὰ τέως μὴ πωληθέντα ἀντίτυπα. Ἐντεῦθεν ἡ σπανιότης τοῦ συγγράμματος, τοῦ ὁποίου δύο μόνον ἀντίτυπα περιεσώθησαν ἐν Γερμανίᾳ, ἕτερον ἐν τῷ βρετανικῷ μουσείῳ καὶ τρία ἴσως ἢ τέσσαρα ἐν ἄλλαις δημοσίαις ἢ ἰδιωτικαῖς βιβλιοθήκαις.

Ἀρχόμενος ὁ αὐστριακὸς διπλωμάτης ἀπὸ τῆς εἰς τὴν ὁδοιπορίαν προπαρασκευῆς του, διηγεῖται ἐν ἐκτάσει τὰ κατ' αὐτήν. Βασιλεὺς τῆς Πολωνίας, δι' ἧς ἔμελλον νὰ διέλθωσιν, εἶχε πρὸ μικροῦ ἀναγορευθῇ Αὔγουστος ὁ ἰσχυρὸς, ὁ κατισχύσας τῆς φατρίας τοῦ Γάλλου πρίγκηπος Κονδαίου· ἡ ἡττηθεῖσα ὅμως καὶ ἐκδίκησιν πνέουσα ἐναντία αὕτη μερὶς καθίζα τὴν διάβασιν λίαν ἐπισφαλῆ καὶ ἐπικίνδυνον.

Φρίσσει ἡ καρδία τοῦ ἀναγινώσκοντος τὴν τότε περιγραφὴν τῆς Πολωνίας. Ἡ δυστυχὴς αὕτη χώρα ἔπασχε μυρία κακὰ ὑπὸ τῶν στασιαζόντων καὶ ἀλληλοσφαγούντων αὐτῆς υἱῶν. Στασιάρχαι διαβόητοι ἦσαν οἱ τὰ χωρία ἀλλήλων δῃοῦντες εὐπατρίδαι

Σαπιέχας καὶ Ὀγίνσκης, τῶν ὁποίων οἱ ὀπαδοὶ, ἐν τῇ ἀκμῇ τῶν ἐμφυλίων πολέμων, ἀπεγύμνουν τοὺς ἄλλως τε ἀθλίους κατοίκους. «Ἐκ τῶν μὴ θελόντων ἢ μὴ δυναμένων νὰ συνεισφέρωσιν »ἀργύρια, οἱ μὲν κατεσφάζοντο ἀνηλεῶς, πολλοὶ δὲ καὶ ἀνηρ»τῶντο ἀπὸ τῆς γλώσσης ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν οἰκιῶν!» Αἱ ἀλλεπάλληλοι καὶ νυχθημερὸν καταπίπτουσαι τῆς χιόνος νιφάδες καθίστων ἀδιάβατον τὴν ὁδόν· ἄθλια δὲ, πενιχρὰ καὶ δυσώδη ἦσαν τὰ ἐνιαχοῦ ἀπαντώμενα καταλύματα. Ναυτίαν διήγειρε τὸ ῥυπαρὸν καὶ ἀπόζον ἄχυρον, ἐφ' οὗ ἅπαντες κατεκλίνοντο· καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ οἰκοδεσπότκι ἐκοιμῶντο ἐπὶ φρυνίων ἔν τινι ζοφερᾷ τῆς οἰκίας γωνίᾳ.

Ἄφθονον ὕλην αἱματηροτάτων διαπληκτισμῶν παρεῖχε τὸ μέτρον ὅπερ ἐλάμβανον τότε αἱ ἐν Ῥωσσίᾳ ἀρχαὶ, ἵνα ἀγγαρεύσωσι τὰ ὀχήματα τῶν χωρικῶν. Ὁ λαὸς ἀπ' ἐναντίας ἐδείχθη λίαν προσηνὴς καὶ φιλόξενος· λαμπρὰ προπομπὴ Μοσχοβιτῶν συνώδευε τὴν πρεσβείαν, εἰσελθοῦσαν εἰς Μόσχαν τῇ 10 ἰουνίου 1699. Ἐνῷ δὲ αὕτη διήρχετο διὰ τοῦ πύργου τοῦ Τσάρου, τοῦ καλουμένου Κρεμλίνου, ἡ αὐτοκράτειρα καὶ πολλαὶ ἡγεμονόπαιδες ἐθεῶντο ἀπὸ τῶν παραθύρων.

Τὴν 4 μαΐου ἑώρταζον οἱ Ῥῶσσοι τὸ Πάσχα, κατασπαζόμενοι ἀλλήλους, τρώγοντες τὰ συνήθη αὐτοῖς ἐρυθροβαφῆ ὠὰ καὶ πίνοντες ἀπνευστὶ ἄμετρον ποσότητα ῥακῆς, τοῦθ' ὅπερ ἐγένετο αἰτία σκανδάλων καὶ πολλῶν δυσαρέστων σκηνῶν. Παυσαμένων τῶν ἑορτῶν καὶ τῶν συμποσίων, ἐξερράγη κατὰ τὸν ἰούνιον ἡ τῶν Στρελιζίων στάσις, ἀπόντος ἔτι τοῦ Τσάρου. Κατὰ τούτων ἀντεπεξῆλθον ὁ στρατάρχης Σκεῖν καὶ ὁ στρατηγὸς Γόρδων, ἔχοντες 8,000 ἀνδρῶν. Οἱ Στρελίζιοι, βοηθήσαντες τῷ 1682 τὴν τοῦ Τσάρου ἀδελφὴν Σοφίαν, ἵνα καταλάβῃ αὐτὴ τὸν ῥωσσικὸν θρόνον, ἐστερήθησαν πολλῶν προνομίων, ὧν ἀπήλαυον πρότερον· τούτου δὲ ἕνεκα ἐβουλεύθησαν νὰ ὠφεληθῶσιν ἀπὸ τῆς ἀπουσίας τοῦ Τσάρου καὶ ἀνακτήσωνται ὅσα ἀπέβαλον. Εἰς μάτην ἐπροσπάθησαν ὅ τε Σκεῖν καὶ ὁ Γόρδων νὰ τοὺς ἀποτρέψωσιν ἀπὸ τῆς περαιτέρω πορείας των· τελευταῖον προσβαλόντες αὐτοὺς διὰ τοῦ πυροβολικοῦ, τοὺς ἠνάγκασαν νὰ παραδοθῶσι.

Τὴν ἔκρηξιν τῆς στάσεως ἀκούσας ὁ Πέτρος, ἔσπευσεν ἀμέσως, κατά τινας μὲν ἀπὸ τῶν ὀχθῶν τοῦ Ταμίσεως, κατ' αὐτὸν δὲ τὸν συγγραφέα Κῶρβ ἀπὸ Βιέννης, ἔνθα διέτριβε μελετῶν νὰ

μεταβῇ καὶ εἰς Ἰταλίαν. Στραφεὶς πρὸς τὸν Φραγκῖσκον Λεφὸρτ (τὸν μόνον ἴσως ἄνθρωπον, πρὸς ὃν κατεδέχετο νὰ προσφέρηται μετά τινος οἰκειότητος), ἠρώτησεν αὐτὸν, διὰ τίνος βραχυτάτης ὁδοῦ ἠδύνατο ὅσον ἐνῆν τάχιον νὰ ἔλθῃ εἰς Μόσχαν, ὅπως τιμωρήσῃ τὴν ἐπιβουλὴν τοῦ λαοῦ του διὰ ποινῆς ἀξίας τοῦ πονηροῦ του ἐγκλήματος. «Οὐδεὶς (ἔλεγε) θὰ διαφύγῃ τὴν ὀργήν »μου. Περὶ τὸ βασιλικόν μου ἄστυ, οὗτινος τὴν καταστροφὴν »ἐμελέτησαν οἱ ἀσεβεῖς, ἐπ' αὐτῶν τῶν τειχῶν καὶ τῶν προμα»χώνων, θέλω στήσει σταυροὺς καὶ ἀγχόνας καὶ πάντας κακοὺς »κακῶς θέλω καταστρέψει.» Τῷ ὄντι δὲν ἐβράδυνεν ἡ ἐκτέλεσις τοῦ σχεδίου του. Τραπεὶς τὴν βραχυτάτην ὁδὸν, ὁποίαν ὑπηγόρευσεν αὐτῷ ὁ Λεφὸρτ, διήνυσεν εἰς τέσσαρας ἑβδομάδας περὶ τὰ 300 γερμανικὰ χιλιόμετρα, ἀβλαβὴς δὲ καὶ ὑγιαίνων ἔφθασε τὴν 4 σεπτεμβρίου, μονάρχης μὲν προσηνὴς τῶν πιστῶν αὐτοῦ ὑπηκόων, ἀμείλικτος δὲ τιμωρὸς τῶν ἀποστατησάντων.

Τὴν ὑστεραίαν (5 σεπτεμβρίου) ἀνηγγέλθη τοῦ Τσάρου ἡ ἄφιξις. Γελοία καὶ ἀλλόκοτος ὑπῆρξεν ἡ πρώτη πρᾶξις, δι' ἧς ἤρξατο νὰ ἐξασκῇ τὴν ἑαυτοῦ ἀρχήν. Προσελθότων πολλῶν μεγιστάνων ὅπως τῷ συγχαρῶσι, διέταξεν ἅπαντας ἵνα κείρωσι τὸν πώγωνα αὐθωρεί. Εἷς ἕνα μόνον ἢ δύο ἐπέτρεψεν ἵνα μὴ ξυρίσωσι τὴν κινάβραν, ὡς ἔλεγεν. Εὐλάβεια ἴσως ἢ δεισιδαιμονία παρεκίνησεν αὐτὸν ὅπως ἐξαιρέσῃ τοῦ σκληροῦ τούτου καὶ γενικοῦ κανόνος τὸν Πατριάρχην. Πάντες ὅμως οἱ λοιποὶ, εἰ καὶ δυσφοροῦντες, συνεμορφώθησαν πρὸς τὸ σχῆμα τῶν ξένων ἐθνῶν. Ταῦτα ἔπραξεν ὁ μεγαλεπήβολος ἀναμορφωτὴς, ἅμα ὑποστρέψας οἴκαδε πρὶν ἴδῃ μέλος τι τῆς οἰκογενείας του καὶ πρὶν εἰσέτι ἀσπασθῇ τὸν νήπιον αὐτοῦ υἱόν.

Ἀκολούθως ἐπεθεώρησε τὰ στρατεύματά του καὶ τὰ ἐδίδαξεν αὐτὸς τίνι τρόπῳ ὤφειλον νὰ κινῶσι ταχύτερον καὶ χαριέστερον τὰ ὅλως ἀγύμναστα καὶ βαρέα σώματά των· ἐγευμάτισε δὲ κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν παρὰ τῷ πιστῷ αὐτοῦ Λεφόρτ. Ἡμέρας τινὰς ὕστερον συνέφαγε μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν παρὰ τῷ στρατάρχῃ Σκεῖν, ἔνθα πάλιν πολλοὶ ἐκείραντο τὸν πώγωνα, οἱ δ' ὀλίγοι ἀπειθήσαντες ἐφιλοδωρήθησαν διὰ ραπισμάτων. Ἄλλην φορὰν εὐωχούμενος παρὰ τῷ Λεφόρτ, εἶπε πρὸς τὸν ἐκ Πολωνίας πρεσβευτὴν, ὅτι ἡ γλισχρότης τῆς ἐν Πολωνίᾳ διαίτης κατέστησεν αὐτὸν ἰσχνὸν καὶ κατάξηρον. Ὁ πρεσβευτὴς τῷ παρετήρησεν, ὅτι ἐν Πολωνίᾳ τοὐναντίον εἶχε παχύνει· ἀλλ' ὁ Τσάρος ἀποτόμως ἀπεκρίνατο· «Οὐχὶ ἐκεῖ, ἀλλ' ἐν Μόσχᾳ ἔγινες ὁλοστρόγγυλος.» Τοιαύτη ἡ πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν ξένων δυνάμεων συμπεριφορὰ αὐτοῦ. Πρὸ τοῦ τέλους τῆς εὐωχίας, ἀποδοκιμάσας τοὺς κατ' αὐτὸν ἀτόπως γενομένους ὑπὸ τοῦ στρατάρχου Σκεῖν στρατιωτικοὺς διορισμοὺς, προέβη εἰς τοσοῦτον μανίας, ὥς τε ἐσπάσατο κατ' ἐκείνου τὸ ξίφος ἐνώπιον πάντων τῶν συνδαιτυμόνων. Ἔντρομοι οἱ παρακαθήμενοι ἀπεπειράθησαν νὰ κατευνάσωσι τὴν θηριωδίαν του· ἀλλ' ὁ Πέτρος, ἀφεὶς τὸν στρατάρχην, καὶ ἐπὶ τοὺς ἄλλους ἐπιπεσὼν, τοῦ μὲν Ῥωμαδονόβσκη ἀπέκοψε τὸν δάκτυλον, ἄλλου συνέτριψε τὴν κεφαλὴν, καὶ ἄλλου πάλιν ἔθραυσε τὸν βραχίονα. Τελευταῖον ὁ στρατηγὸς Λεφὸρτ, ὁ μόνος ὅστις ἀπετόλμα ἐνίοτε νὰ παρεμβαίνῃ, ἐκράτησεν αὐτὸν βιαίως καὶ τὸν ἠνάγκασε νὰ ἀρκεσθῇ ἁπλῶς εἰς ἀπειλάς. Δὲν παρῆλθον ὀλίγα λεπτὰ, καὶ ὁ Πέτρος, ὡσανεὶ ἐλευθερωθεὶς ἀπὸ δαιμονίου πονηροῦ, μετέβη εἰς τὸ ἕτερον ἄκρον, ἀρξάμενος νὰ μειδιᾷ καὶ χορεύῃ, καὶ διατάξας τινὰς τῶν στρατιωτῶν νὰ εἰσαγάγωσι πάλιν δύο νεάνιδας, αἵτινες ἀπὸ φόβου εἶχον ἐξέλθει λαθραίως ἐκ τοῦ συμποσίου. Πέντε καὶ εἴκοσι τηλεβόλων ἐκπυρσοκροτήσεις ἀνήγγειλαν τὰς γενομένας προπόσεις· ἡ δὲ εὐθυμία τῶν συνευωχουμένων παρετάθη μέχρι τῆς ἕκτης ὥρας τῆς ἐπιούσης πρωΐας.

Τὰ ὀλίγα ταῦτα ἀρκείτωσαν ὅπως δείξωσι τοὺς ἀλλοκότους τοῦ Τσάρου τρόπους κατὰ τὰς πρώτας τῆς ἐπανόδου αὐτοῦ ἡμέρας. Ἀπὸ τὴν 25 σεπτεμβρίου ἐφρόντισε περὶ ἄλλων κατ' αὐτὸν σπουδαιοτέρων· θελήσας δὲ νὰ ἀνακρίνῃ αὐτὸς τοὺς ἀποστατήσαντας Στρελιζίους, προσέταξε νὰ τοὺς μεταφέρωσιν ἐνώπιόν του ἀπὸ τῶν περὶ τὴν Μόσχαν φρουρίων. Τὴν πρώτην ὀκτωβρίου πεντεκαίδεκα τούτων συνετρίβησαν ἐπὶ τοῦ τροχοῦ· δύο ἡμέρας βραδύτερον ἐπεσκέφθη ὁ Τσάρος τὴν ἐν τῷ μοναστηρίῳ κατάκλειστον ἀδελφήν του Σοφίαν, ἐβασάνισε δὲ καί τινας τῶν ἱερέων κατηγορηθέντας ἐπὶ μετοχῇ τῆς συνωμοσίας. Τὰς ἄλλας ἡμέρας διήγαγε βασανίζων τοὺς Στρελιζίους. Οἱ ἐκτελεσταὶ τῶν διαταγῶν του, μαστιγώσαντες τοὺς δυστυχεῖς τούτους ἀνηλεῶς, ἐπέθηκαν πῦρ ἐπὶ τῶν τραυμάτων, ὅπως φρύξωσιν αὐτά. Ἀκολούθως μαστιγοῦσιν αὐτοὺς καὶ δεύτερον, καὶ πάλιν ἐπιθέτουσι πῦρ. Ὁ Τσάρος, μὴ ἔχων εἰς μηδένα ὑπάλληλόν του πεποίθησιν

περὶ τῆς αὐστηρᾶς τῶν ἀνακρίσεων διεξαγωγῆς, τὰς διηύθυνεν αὐτὸς οὗτος. Τριάκοντα περίπου καθ' ἑκάστην πυραὶ ἐκαίοντο ἐν Βεβρασκέντσκῳ, ἔνθα ἐγίνοντο αἱ ἀπάνθρωποι ἱεροκρισίαι.

Αἱ φρικώδεις τῶν καθημερινῶν βασάνων διηγήσεις ἔφθασαν ἤδη καὶ εἰς τὰς ἀκοὰς τοῦ Πατριάρχου, ὅστις ἔκρινε καθῆκον του νὰ καταπραύνῃ τὸν λίαν ἐξημμένον Τσάρον. Παραστὰς ὅμως ἐνώπιον αὐτοῦ μετὰ τῆς εἰκόνος τῆς Θεοτόκου, διετάχθη νὰ λάβῃ τὴν εἰκόνα του καὶ νὰ ἀπέλθῃ.

Τὴν 10 ὀκτωβρίου περιεστοιχισμένος ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν του ἐν Βεβρασκέντσκῳ, ὁ Μέγας Πέτρος ἐθανάτωσεν ἰδίαις χερσὶ διὰ τοῦ πελέκεως πέντε τῶν κατ' αὐτοῦ συνομοσάντων καὶ ἀπηγχόνισεν ἄλλους 280· τὴν 13 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἐξήρεσε μὲν τῆς κεφαλικῆς ποινῆς 500 τῶν νεωτέρων, ἀπέκοψεν ὅμως τὰ ὦτα αὐτῶν καὶ τὰς ῥίνας, καὶ οὕτως ἔχοντας ἀπέστειλεν ἅπαντας εἰς Σιβηρίαν. Τὴν 17 πολλοὶ ἰσχυρίσθησαν, ὅτι ὁ Τσάρος ἐξετέλεσεν αὐτὸς τὴν θανατικὴν ποινὴν διαφόρων προδοτῶν· μεταξὺ τούτων ἦτο καὶ ὁ ἀντισυνταγματάρχης Καρπακάου, ὁ ὁποῖος, καταβληθεὶς τὸ πρῶτον διὰ σκληρῶν βασάνων, ἐθεραπεύθη ὑπὸ τοῦ ἰατροῦ τοῦ Τσάρου· ὕστερον δὲ ἀποπειραθεὶς αὐτοχειρίαν, ἰάθη, ὅπως ὑποστῇ νέας βασάνους καὶ θανατωθῇ. « Τὴν ὑστεραίαν ὁ Τσάρος ἐγευμάτισε παρὰ τῷ στρατάρχῃ Λεφὸρτ, καὶ ῥίψας αὐτὸν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τὸν ἐλάκτισεν· ἕτερος ἀνὴρ παρὰ τὸ πῦρ ἱστάμενος ἐκινδύνευσε νὰ καῇ. Διακόσιοι τριάκοντα, ἤ, ὡς ἀλλαχοῦ ἱστορεῖται, 250 Στρελίζιοι ἀπηγχονίσθησαν τὴν 21 ἐπὶ τῶν πυλῶν τοῦ λευκοῦ καλουμένου τείχους, ὅπερ περιβάλλει τὸ ἄστυ τῆς Μόσχας. »

Μετὰ δύο ἡμέρας ἐγένετο καὶ ἡ πέμπτη ἐκτέλεσις τῆς θανατικῆς ποινῆς, ἥτις διέφερε πασῶν τῶν προηγουμένων. Τριακόσιοι καὶ τριάκοντα κατάδικοι ἀπήχθησαν συγχρόνως εἰς τὸν διὰ πελέκεως θάνατον· ὅλην δὲ τὴν πεδιάδα ἔβαψε τὸ ἐμφύλιον αἷμα τῶν ἀσεβῶν. Πάντες οἱ Βογιάροι, γερουσιασταὶ τοῦ βασιλείου, καὶ οἱ μετασχόντες τοῦ κατὰ τῶν Στρελιζίων συγκροτηθέντος συμβουλίου προσεκλήθησαν παρὰ τοῦ Τσάρου εἰς Βεβρασκέντσκον, ὅπως παράσχωσι χεῖρα βοηθείας εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως. Τούτων τινὲς κατέφερον τὸν πέλεκυν ἐλαφρῶς καὶ τρεμούσαις χερσίν· βογιάρος τις, πλήξας Στρελίζιον ἐπὶ τῶν νώτων ἀντὶ τοῦ τραχήλου, παρ' ὀλίγον τὸν ἐδιχοτόμει· δραμὼν

δὲ ὁ ἀγαπητὸς τοῦ Τσάρου Ἀλεξάσκας, τὸν ἐφόνευσεν ὁλοσχερῶς. Ὁ πρίγκιψ Ῥωμαδονόβσκης διετάχθη νὰ καρατομήσῃ ἕνα ἐξ ἑκάστου τῶν τεσσάρων ταγμάτων.

Ὁ Τσάρος αὐτὸς, ἔφιππος καὶ ἄδακρυ ἔχων τὸ ὄμμα, ἐθεᾶτο τὴν τραγικὴν καὶ φρικαλέαν κρεουργίαν μεγάλου πλήθους ἀνδρῶν, ὠργίζετο δὲ ὁσάκις ἔβλεπε τοὺς βογιάρους ἐκτελοῦντας τὸ ἄχαρι ἔργον μετ' ἀποστροφῆς, διότι (ἔλεγεν) οὐδὲν εὐαρεστότερον θῦμα ἠδύνατο νὰ προσενεχθῇ εἰς τὸν βωμὸν τοῦ Θεοῦ ἢ ἄνθρωπος πονηρός. Τὴν ἐπιοῦσαν ὁ Τσάρος ἔν τινι συμποσίῳ θέλων ν' ἀστειευθῇ, προσέταξε τὸν συνταγματάρχην του Τσέμβερς νὰ κρατήσῃ σφιγκτὰ ἐντὸς τῶν βραχιόνων του τὸν Βογιάρον Γόλουϊν, ὁ ὁποῖος ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων δὲν ἠδύνατο ν' ἀνεχθῇ τὴν ὀσμὴν τοῦ ὄξους· αὐτὸς δὲ ὕστερον ἔῤῥιψε βιαίως ἅλας καὶ ὄξος εἰς τὸ στόμα καὶ τοὺς ῥώθωνας τοῦ δυστυχοῦς, μέχρις οὗ μετὰ σφοδρὸν βῆχα τὸ αἷμα ἔῤῥευσεν ἀπὸ τῆς ῥινός.

Τὴν ἑπομένην ἡμέραν δύο θαλαμηπόλοι τῆς ἡγεμονίδος Μάρθης ἐτάφησαν ζῶσαι ὡς ἔνοχοι τῆς τῶν Στρελιζίων συνωμοσίας. οἱ δὲ κατηγορηθέντες ἱερεῖς ἀπηγχονίσθησαν. Τρεῖς ἀρχηγοὶ τῆς στάσεως, ἀλληλογραφοῦντες κρύφα μετὰ τῆς Σοφίας καὶ λαμβάνοντες παρ' αὐτῆς τὰς ἐπιστολὰς ἐντὸς ἄρτων, ἐξελεγχθέντες ὅτι προσεκάλεσαν αὐτὴν ὅπως ἀναλάβῃ τὰς ἡνίας τοῦ κράτους, ἀπηγχονίσθησαν ἐπὶ τῶν τειχῶν τοῦ μοναστηρίου, ἐν τῷ ὁποίῳ ἡ Σοφία ἦτο κατάκλειστος, καὶ ὑπ' αὐτὸ τὸ παράθυρον τοῦ δωματίου της. Μετ' ὀλίγον οἱ δήμιοι, συντρίψαντες τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας δύο ἄλλων στασιαρχῶν, ἔθηκαν αὐτοὺς ζῶντας ἐπὶ τοῦ τροχοῦ, ὅπως τίσωσι ποινὴν ἀνάλογον πρὸς τὸ δόλιον αὐτῶν ἐπινόημα.

Ὁ Κὼρβ αὐτὸς φαίνεται, ὅτι δὲν ἐβδελύσσετο πολὺ ταύτας τὰς πράξεις· ὁ πρεσβευτὴς ὅμως τῆς Πολωνίας ἐξέφρασε πλαγίως τὴν ἀποδοκιμασίαν του πρὸς τὸν Τσάρον, ὅστις ἀμέσως τῷ ἀπήντησεν· « Ἐὰν σὺ ἦσο ὑπήκοός μου, θὰ σὲ προσέθετον ὡς συνωμότην μεταξὺ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἤδη κρέμανται ἐπὶ τῆς ἀγχόνης, διότι καλῶς γινώσκω ὅ,τι διὰ τῶν λόγων σου ὑπαινίττεσαι. » Νέαι βάσανοι καὶ θάνατοι ἠκολούθησαν ἀδιακόπως· ὁ Τσάρος, ἀρνουμένου συνωμότου τινὸς νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ἐνοχήν του, ὤθησε τὴν ῥάβδον του ἐντὸς τοῦ στόματος τοῦ βασανιζομένου, κραυγάζων. « Ἐξομολογήθητι, θηρίον, ἐξομολογήθητι. » Ἄλλο-

τε πάλιν 200 περίπου τῶν ἀποστατῶν ἀπεκεφαλίσθησαν, ἀποκόψαντος μὲν αὐτοῦ τοῦ Τσάρου τὰς κεφαλὰς 84 ἐξ αὐτῶν, κρατοῦντος δὲ τοῦ Βογιάρου Πλεκόπυ ἕκαστον αὐτῶν ἀπὸ τῆς κόμης, ἵνα μὴ κασαφέρηται εἰς μάτην ὁ πέλεκυς. Πέντε πρὸς τούτοις ἐκ τῶν στασιαρχῶν ἐκαρατομήθησαν, ἀφοῦ πρότερον ἀπεκόπησαν χεῖρας καὶ πόδας.

Σημειωτέον, ὅτι κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους αἱ ποιναὶ ἐν Ῥωσσίᾳ ἦσαν βαρβαρώταται καὶ σκληρόταται καὶ δι' αὐτὰ τὰ συνήθη καὶ κοινὰ ἐγκλήματα. Τοὺς κιβδηλοποιοὺς λ. χ. ἐτιμώρουν ἀναλύοντες τὰ κίβδηλα νομίσματα καὶ ἐγχέοντες αὐτὰ εἰς τὰ στόματά των. Περί τινος μητρὸς καὶ θυγατρὸς, αἵτινες προσήνεγκαν 30 λεπτὰ ἑκάστη εἰς δύο φονεῖς, ἵνα θανατώσωσιν ἕνα ἄνδρα, λέγεται ὅτι, ἀφ' οὗ διὰ τῆς βασάνου ὡμολόγησαν τὸ ἔγκλημά των, ἐτάφησαν ζῶσαι. Ἡ μὲν μήτηρ ἔζησε μέχρι τῆς τρίτης ἡμέρας, ἡ δὲ θυγάτηρ μέχρι τῆς ἕκτης· μετὰ τὸν θάνατον, τὰ λείψανά των ἐξεβλήθησαν ἐκ τῶν λάκκων, καὶ ἐκρεμάσθησαν κατὰ κεφαλῆς ἐπὶ τῶν ποδῶν τῶν δολοφόνων, οἱ ὁποῖοι εἶχον θανατωθῇ διὰ βρόχου. Ὁ Τσάρος, ἐπισκεφθεὶς πρότερον τὰς γυναῖκας, ἀπηύθυνεν ἐρωτήσεις τινὰς πρὸς τὴν πνέουσαν τὰ λοίσθια καὶ ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμίαν του ὅπως εἷς τῶν στρατιωτῶν πυροβολήσῃ κατ' αὐτῆς καὶ οὕτω τὴν ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τῆς ἀγωνίας· ἀλλ' ὁ στρατηγὸς Λεφὸρτ τὸν διεκώλυσε λέγων, ὅτι τοῦτο θὰ ἦτο ἐξευτελιστικὸν ἔργον εἰς τὸν στρατιώτην· ὁ Τσάρος λοιπὸν διέταξεν ὅπως τὸ δυστυχὲς πλάσμα διαμείνῃ ἐντὸς τοῦ λάκκου, μέχρις οὗ τὸ καταλάβῃ ὁ θάνατος.

Κατὰ τὸν αὐτὸν περίπου χρόνον ἦλθησαν ἀπὸ τῆς Ἀζοφικῆς τινὲς τῶν ἀποστατῶν, ἐν οἷς καὶ ἱερεύς τις, τὸν ὁποῖον ὁ Τσάρος ἰδίαις χερσὶν ἐφόνευσε διὰ τοῦ πελέκεως. Ὡσαύτως ἓξ κιβδηλοποιοὶ ὑπέστησαν τὴν ἐσχάτην ποινήν· τὸ κίβδηλον νόμισμα ἐνεχύθη ἀναλελυμένον εἰς αὐτοὺς διὰ τοῦ λαιμοῦ των. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας γυνὴ, φονεύσασα τὸν σύζυγον καὶ τὴν μητέρα της, καὶ μηδαμῶς πτοηθεῖσα ὑπὸ τοῦ θεάματος δύο ἄλλων γυναικῶν, αἵτινες ἀνέμενον τὸν βραδυποροῦντα θάνατον ἐν τοῖς λάκκοις των, ὡμολόγησε κομπάζουσα τὸ ἔγκλημά της, ἐφ' ᾧ ἡ συνήθης ποινὴ τῆς κατορύξεως ἐγένετο αὐστηροτέρα καέντων πρότερον τῶν ἑαυτῆς μελῶν.

Παραλείποντες τὴν περαιτέρω ἀφήγησιν τῶν φρικωδῶν σκηνῶν, μεταβαίνομεν εἰς τὴν περιγραφὴν ῥωσσικοῦ τινος ἔθους, καθ' ὃ ὁ Τσάρος μετὰ 200 ὀπαδῶν του διήρχετο τὰς ὁδοὺς προσωπιδοφορῶν καὶ ψάλλων κατὰ τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων τὰ συνήθη καὶ παρ' ἡμῖν ἄσματα. Οἱ μὲν ψάλλοντες ἐλάμβανον χρηματικὰ δῶρα παρὰ τῶν οἰκοδεσποτῶν, παρὰ τοῖς ὁποίοις ἐκώμαζον κατὰ τὴν ἑσπέραν· ὁ δὲ Τσάρος δὲν ἐφαίνετο ὅλως ἀδιαφορῶν περὶ τοῦ ποσοῦ. Βαθύπλουτος ἔμπορος προσήνεγκε ποτε 12 ῥούβλια· ἀμέσως ὁ Τσάρος στείλας ἑκατὸν ἐκ τῶν ἀκολούθων του εἰς τὸν οἶκον ἐκείνου, διέταξεν αὐτὸν ἵνα δώσῃ εἰς ἕκαστον τούτων ἓν ῥούβλιον.

Ἔτι ἀλλόκοτος καὶ ἀήθης ἦτο ἡ πομπὴ ἡ γενομένη μετὰ τὴν τελείαν ἀνέγερσιν τοῦ παλατίου τὸ ὁποῖον ὁ Τσάρος διενοεῖτο νὰ φιλοδωρήσῃ πρὸς τὸν στρατηγὸν Λεφόρτ. Ἡγεῖτο τῆς πομπῆς Βάκχος ὁλόγυμνος καὶ φέρων μίτραν περὶ τὴν κεφαλήν. Τὴν ἐπιοῦσαν ὁ Τσάρος, παρακαθήμενος εἰς τὸ συμπόσιον, ἤλεγχε τὰς ἕξεις τῶν ὑπηκόων του κατὰ τὸν συνήθη βραχὺν καὶ ἀπότομον τρόπον του. «Βλέπων ἀξιωματικούς τινας καινοτομοῦντας περὶ τὸν ἱματισμὸν καὶ φέροντας πλατέα ἐνδύματα, ἀπέκοψε τὰ μακρὰ αὐτῶν περιχειρίδια εἰπών· «αὐτὰ εἶναι μέγα ἐμπόδιον· οὐδαμοῦ εἶσθε ἀσφαλεῖς δι' αὐτῶν· ὁτὲ μὲν κρημνίζετε τὸ ποτήριον· ὁτὲ δὲ λανθάνοντες τὰ ἐμβάπτετε εἰς παρυκεύματα· κατασκευάσατε ἐξ αὐτῶν περικνημίδας.»

Ὁ στρατηγὸς Λεφὸρτ, προσβληθεὶς ὑπὸ πυρετοῦ ὀλίγον μετὰ τὴν ἐν τῷ νέῳ παλατίῳ μετοίκησίν του, ἀπέθανεν, ἐκστὰς τῶν φρενῶν καὶ αἰτήσας ἐν τῇ παραφροσύνῃ του οἶνον καὶ μουσικήν. Μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, ἡ σύζυγός του ἀνέφερε περίεργόν τι διήγημα περὶ τῆς ὑπερφυοῦς προγνώσεως τῆς μελλούσης συμφορᾶς του. Τὰ ἔπιπλα τοῦ δωματίου του, ἀπόντος αὐτοῦ, ἐρρίπτοντο βιαίως κατὰ τοῦ ἐδάφους· μυστηριώδεις ὑπόκωφοι θρῆνοι ἠκούοντο δι' ὅλης τῆς νυκτός· οὐδεὶς δὲ τῶν ἀποσταλέντων ἵνα ἐξακριβώσωσι τὴν αἰτίαν δὲν ἠδύνατο νὰ διακρίνῃ τινὰ ἐν τῷ δωματίῳ τοῦ στρατηγοῦ. Πρὸς τὸν Λεφὸρτ ὁ Τσάρος διέτρεφε μείζονα πεποίθησιν ἢ πρὸς πάντα ἄλλον· μαθὼν τὴν ἀποβίωσιν αὐτοῦ, ἀνέκραξε θρηνῶν· «Ἤδη ἔμεινα παντέρημος πιστοῦ ἀνδρός· πρὸς ποῖον θὰ ἐμπιστευθῶ τοῦ λοιποῦ;» Ἐν τῇ κηδείᾳ, ἣν ἠκολούθει ὁ αὐστριακὸς πρεσβευτὴς (καὶ ὁ Κὼρβ ἀναμφιβόλως), ὁ Τσάρος ἔχυσε κρουνοὺς δακρύων. Παρατηρῶν δὲ τοὺς

Βογιάρους ἀπερχομένους σπουδαίως μετὰ τὸ τέλος τῆς κηδείας ὠνείδισεν αὐτοὺς ὡς μὴ ἔχοντας τὴν ἱκανότητα νὰ κρύψωσι τὴν ἐνδόμυχον αὐτῶν χαρὰν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Λεφὸρτ, καὶ προσποιηθῶσιν ἐξωτερικήν τινα τοὐλάχιστον λύπην.

Ὁ Τσάρος, εἰ καὶ πολλάκις περιφρονήσας τὰς θρησκευτικὰς προλήψεις τοῦ καθολικοῦ Κὼρβ, ἐτιμήθη ὅμως ὑπὸ τούτου οὐχὶ μικρόν. Ἐν τῇ βίβλῳ του ὁ Κὼρβ τὸν ἐγκωμιάζει ὡς ἡγεμόνα παρ' οὗ πλεῖστα ἠδύναντο νὰ ἐλπίσωσιν οἱ Μοσχοβῖται, οἵτινες ὤφειλον καὶ νὰ μακαρίζωσιν ἑαυτοὺς διὰ τὴν κτῆσιν τηλικούτου θησαυροῦ. Ἀληθεύει, ὅτι ὁ Τσάρος, καθ' ὅλας τὰς ἀναμορφώσεις ἃς εἰσήγαγεν εἰς Ῥωσσίαν τῇ συνδρομῇ τῶν ξένων, ἠναγκάζετο πρότερον ν' ἀντιπαλαίσῃ πρὸς τὴν ἀντιπάθειαν καὶ τὴν ζηλοτυπίαν μεθ' ἧς οἱ Ῥῶσσοι προσεφέροντο πρὸς τοὺς ξένους, ἀποκαλοῦντες πολλοὺς τούτων Γερμανούς, καὶ αὐτὸν τὸν Λεφὸρτ, ὁ ὁποῖος ἦτον Ἑλβετός. Ἡ ἐπίμονος τῶν Ῥώσσων ἀντίστασις πρὸς πᾶσαν βελτίωσιν τῶν ἀρχαίων αὐτῶν θεσμῶν καὶ ἐθίμων τεκμηριοῖ μὲν τὴν μεγαλόνοιαν καὶ τὴν ἰσχὺν τοῦ Πέτρου, ἀμφιβάλλομεν ὅμως ἂν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ καὶ ὡς ἀσθενὴς ἀπολογία τῆς πρὸς τοὺς ὑπηκόους του βίας καὶ ἀπανθρώπου ὠμότητος αὐτοῦ. Εἶναι βέβαιον, ὅτι οἱ ξένοι ἦσαν πιστότεροι πρὸς αὐτὸν, ὀραστηριώτεροι καὶ νοημονέστεροι· ἀλλὰ καὶ τὸ κατ' αὐτῶν μῖσος τῶν ὑπηκόων του ἦτο φυσικώτατον, οἷον εὑρίσκομεν αὐτὸ παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἅτινα ἔχουσι συνείδησιν τῆς ἑαυτῶν ἐθνικότητος.

Τὸ ἡμερολόγιον τυῦ Κὼρβ περιέχει πολλὰς εἰσέτι πληροφορίας περὶ τῆς σπουδαιοτάτης ἐκείνης περιόδου τῆς ρωσσικῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ σύζυγος καὶ ἡ ἀδελφὴ τοῦ Τσάρου ἐτηροῦντο αὐστηρῶς μακρὰν πάσης κοινωνίας· ἤδη δὲ πρῶτον ἐπετράπη εἰς αὐτὰς νὰ μετέχωσι τῶν μοσχοβιτικῶν συναναστροφῶν καὶ χορῶν. Τοιαῦται κοινωνικαὶ ἕξεις ἦσαν πιθανῶς ἴχνη ἀρχῆς ἀνατολικῆς.

Τὰ μὲν ρωσσικὰ δικαστήρια ἱστοροῦνται ὡς παντάπασι διεφθαρμένα, ὁ δὲ ρωσσικὸς κλῆρος λίαν εὐτελής. Οἱ μοναχοὶ καὶ αἱ μοναχαὶ ἔχουσιν αὐστηρότατα ἤθη (λέγει ὁ Κὼρβ), νηστεύοντες δὲ συχνάκις, πενιχρῶς καὶ γλίσχρως διαιτώμενοι, ὑπερβαίνουσι κατὰ τὴν ἐγκράτειαν μόνον τοὺς μοναχοὺς ἡμῶν (δηλ. τοὺς τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας), ἀλλ' οὐχὶ καὶ κατὰ τὴν εὐσέβειαν. Οὐχ ἧττον ὅμως ὑπάρχουσιν ἐποχαὶ καθ' ἃς ἐπιτρέπεται

αὐτοῖς πᾶσα ἀκρασία, π. χ. τὸ πίνειν ἀφθόνως ἐν δημοσίοις τόποις καὶ ἄλλως ἀκοσμεῖν ἀναφανδὸν ἐν ταῖς ὁδοῖς. Ὁ Κὼρβ, ἀποκαλῶν αὐτοὺς ἐν γένει ὑποκριτὰς καὶ φαύλους, διαβεβαιοῖ ὅτι λαλεῖ ἐκ πείρας μακροχρονίου.

Περὶ τοῦ ρωσσικοῦ στρατοῦ λέγει, ὅτι εὗρεν αὐτὸν ἄνευ πειθαρχίας, θορυβώδη κτηνῶν ἀγέλην· πάντες οἱ προσκαλούμενοι εἰς ὑπηρεσίαν ὤφειλον αὐτοὶ νὰ πορίζωνται ἰδίαις δαπάναις τὰ ἐπιτήδεια. Καθ' ὅλου δ' εἰπεῖν, ἡ Ῥωσσία κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν μόλις εἶχε τακτικὸν στρατὸν, οἱ δὲ ῥῶσσοι στρατιῶται ἦσαν εἶδός τι ἐθνοφυλακῆς, «ὁτὲ μὲν ὁπλοφοροῦντες, ὁτὲ δὲ γεωργοῦντες.» Ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς Ῥωσσίας οἱ κίνδυνοι, τὰ δυστυχήματα, αἱ πυρκαϊαὶ καὶ αἱ δολοφονίαι ἦσαν συχνόταται.

Ὡς ἐπεισόδιον παραθέτω καὶ τὸ ἑξῆς ἀλλόκοτον διήγημα τοῦ Κώρβ·

« Δυσκόλως δύναταί τις νὰ πιστεύσῃ ὅσα ἱστοροῦνται περὶ τῆς ἰσχυρογνωμοσύνης καὶ τῆς ἀμετατρέπτου ἐπιμονῆς τῶν Ῥώσσων καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς φρικωδεστέραις βασάνοις. Πρὸ τῶν εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν περιηγήσεων τοῦ Τσάρου ἔνοχός τις ἐν τῇ ἀποστασίᾳ τοῦ 1696 τετράκις ὑπέστη τὰς ἐσχάτας βασάνους ἐταράχως καὶ χωρὶς νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ἐνοχήν του· ὁ Τσάρος, περιελθὼν εἰς ἀπόγνωσιν, προσέφυγεν εἰς τὸ ἑξῆς τέχνασμα· ἀσπασθεὶς τὸν βασανιζόμενον, εἶπεν αὐτῷ· «Δὲν λανθάνει με ὅτι σὺ ἐμυήθης τὴν κατ' ἐμοῦ μελετηθεῖσαν προδοσίαν. Ἀρκούντως ἐτιμωρήθης. Ἐξομολογήθητι ἤδη ἑκουσίως διὰ τὴν ἀγάπην, ἣν ὀφείλεις πρὸς τὸν Ἡγεμόνα σου· ὀμνύω σοι δὲ τὸν Θεὸν, ὅτι οὐ μόνον θὰ συγχωρήσω τὸ ἔγκλημά σου, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἰδιαιτέραν ἀπόδειξιν τῆς ἐπιεικείας μου θὰ σὲ ἀναδείξω συνταγματάρχην.» Τὸ ἀπροσδόκητον τοῦτο τῆς φιλίας δεῖγμα παρ' ἡγεμόνος παντοδυνάμου ἔκαμψε τὴν ἀμείλικτον φύσιν τοῦ σιδηροῦ ἀνδρὸς, ὅστις, ἀναθαῤῥήσας, ἀνταπέδωκε τῷ Τσάρῳ τὸν ἀσπασμὸν καὶ εἶπεν· Αὕτη εἶναι δι' ἐμὲ ἡ μεγαλειτέρα πασῶν τῶν βασάνων. Δι' οὐδεμιᾶς ἄλλης θὰ ἠδύνασο νὰ δαμάσῃς τὴν στερεὰν ἀπόφασίν μου. Ἀκολούθως προέβη ἀναπτύσσων καὶ διηγούμενος ὅλην τὴν συνωμοσίαν.

» Ὁ Τσάρος, ἐκπλαγεὶς πῶς ἠδύνατο ἄνθρωπος ὑποστὰς ἀγογγύστως τὰς φοβερωτάτας καὶ σκληροτάτας βασάνους νὰ μαλαχθῇ διὰ σμικροῦ δείγματος φιλοφροσύνης, ἠρώτησεν αὐτὸν

ποίᾳ καρδίᾳ ὑπέφερε τοσαύτας μαστιγώσεις καὶ τὴν τρομερὰν βάσανον τῆς ἐπὶ τῶν νώτων ἐπιθέσεως τοῦ πυρός. Τότε ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος διηγήθη τῷ Τσάρῳ, ὅτι αὐτὸς καὶ οἱ λοιποὶ συνωμόται εἶχον σχηματίσει ἑταιρίαν τινὰ, ἐν τῇ ὁποίᾳ οὐδεὶς ἐγίνετο δεκτὸς, ἐὰν μὴ πρότερον ἐβασανίζετο· ὅτι εἰς αὐτὸν, τὸν ἀναδειχθέντα διὰ τῆς πείρας καρτερικώτατον, ἀπενεμήθησαν ἀνώτεραι τιμαὶ ὑπὸ τῶν λοιπῶν, ὅτι ὁ ἅπαξ βασανιζόμενος ἦτο ἁπλοῦς συνεταῖρος, ὅτι ὁ ἐπιθυμῶν βαθμοὺς ἀνωτέρους ὤφειλε πρότερον νὰ ὑποστῇ νέας βασάνους, ἀποδεικνύων, ὅτι ἠδύνατο νὰ φέρῃ ἔτι πλείονας ἀναλόγως πρὸς τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἀξιώματος· ὅτι αὐτὸς, ἑξάκις βασανισθεὶς, ἐγένετο πρόεδρος ὅλης τῆς ἑταιρίας· ὅτι ἡ μάστιξ δὲν ἦτο οὐδεμία σχεδὸν τιμωρία, οὐδὲ αὐτὴ ἡ μετὰ τὴν μαστίγωσιν καῦσις τῆς σαρκός· ὅτι αὐτὸς διῆλθε διὰ πολλῷ σκληροτέρων βασάνων ἢ οἱ συνεταῖροί του· διότι ὁ δριμύτερος τῶν πόνων εἶναι ὁπόταν ὁ καίων ἄνθραξ τίθηται εἰς τὸ οὖς· οὐχ ἧττον δὲ ἀλγεινὸν εἶναι, ὅταν ἐπὶ ξυρισμένης κεφαλῆς ἀφίνηται νὰ καταπίπτῃ βραδέως καὶ κατὰ σταγόνας ὕδωρ ψυχρότατον ἀπὸ ὕψους δύο ὀργυιῶν. Ἐν πᾶσι τούτοις, εἶπεν, ἐγένετο ἀνώτερος τῶν συνεταίρων του· τοὺς δὲ ἐπιθυμοῦντας μὲν νὰ γίνωσι μέλη τῆς ἑταιρίας, φαινομένους δὲ ἀνικάνους ὅπως ὑποστῶσι τὰ πρῶτα βασανιστήρια, ἐφόνευον διὰ δηλητηρίου ἢ κατ' ἄλλον τινὰ τρόπον, φοβούμενοι μήπως προδοθῶσιν ὑπ' αὐτῶν· ὅτι 400 τοὐλάχιστον τοιοῦτοι ὑποψήφιοι εἶχον φονευθῇ ὑπ' αὐτοῦ καὶ τῶν ἑταίρων του. Τοιούτῳ τρόπῳ ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ὑπέστη δεκάκις τὰς πλέον ἀνηκούστους βασάνους· ἑξάκις παρὰ τῶν συνεταίρων του καὶ τετράκις ἐν τῇ ἀνακρίσει τοῦ Τσάρου. Εἰσέτι ζῇ καὶ εἶναι, ὡς προεῖπον, τῇ ἐπιεικείᾳ τοῦ Τσάρου συνταγματάρχης καὶ μακρὰν, ἐν τῇ Σιβηρίᾳ.

Φ. Α. ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΪΔΗΣ,

Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΓΑΛΛΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ.

Ἀναρίθμητοι πλάναι βασιλεύουσι, καθ' ἡμᾶς, ἐπὶ τῆς καταγωγῆς καὶ τῆς ἱστορίας τῆς γαλλικῆς δημοκρατίας. Ἐπειδὴ δὲ δι' αὐτῶν ἐπισκοτίζεται ἓν τῶν μεγαλειτέρων ζητημάτων τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας, νομίζομεν ὠφέλιμον ἵνα ἐπιθεωρήσωμεν αὐτὰς ἀκροποδητὶ καὶ καταπολεμήσωμεν ἐν ἀνάγκῃ διὰ τοῦ ὀρθοῦ συλλογισμοῦ. Νεώτεροί τινες συγγραφεῖς θεωροῦσι τὴν δημοκρατίαν ὡς τὴν ἀναγκαίαν ἀνάπτυξιν τῶν χριστιανικῶν ἰδεῶν· κατ' αὐτοὺς ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις ἀνέθορεν ἐκ τῶν σπλάγχνων τοῦ Εὐαγγελίου, ἢ μᾶλλον αὐτὸ τὸ Εὐαγγέλιον εἶναι ἐνσεσαρκωμένον ἐν τῇ ἐπαναστάσει. Αἱ σκέψεις αὗται ἴσως ἀπορρέουσιν ἐκ γενναίας φρενὸς, ἴσως κολακεύουσι τὰς παραφορὰς τῆς φαντασίας καὶ τῆς καρδίας, ἀλλ' εἰσὶ λίαν ἀτελεῖς καὶ ὑπερβολικαί. Ὁ χριστιανισμὸς εἶναι μὲν ἔργον τι μέγα, ἀλλὰ καὶ ἡ δημοκρατία εἶναι ἕτερον μέγα ἔργον. Φευκτέον λίαν τὴν ἀνάμιξιν αὐτῶν ἐὰν δὲν ἐπιθυμῶμεν νὰ εἰσαγάγωμεν τὴν σύγχυσιν ἐν τῷ κόσμῳ τῶν ἰδεῶν. Ἡ ἐπανάστασις ἀνάγει τὰς ῥίζας αὐτῆς εἰς ἅπαν τὸ παρελθὸν τῆς Γαλλίας, ἢ, ἂν θέλητε, εἰς πᾶσαν τὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου.

Διὰ τὸν ἱστορικὸν φιλόσοφον, ἡ καταγωγὴ τοῦ ἔθνους ἡμῶν εἶναι θέμα ἐθνολογικὸν ἢ φυλετικόν· κατὰ τὴν σχολὴν τῶν δημοκρατῶν εἶναι δόγμα πίστεως. Αἱ ἀρχαῖαι κοινωνίαι εἰσῆγον πᾶσαι τὴν θεμελίωσιν αὐτῶν εἰς ἕνα Θεὸν ἢ υἱὸν Θεοῦ. Ἡ φαντασία ζητεῖ καὶ διὰ τὰ νεώτερα ἔθνη, ἰδίως διὰ τὸ ἡμέτερον, παρομοίαν καταγωγὴν καὶ οὕτως ἀνάγουσι τὴν γέννησιν τῶν λαῶν καὶ τῶν νεωτέρων πολιτισμῶν εἰς τὰς προῤῥήσεις τοῦ Εὐαγγελίου. Ὁ δὲ Ἰησοῦς Χριστὸς μεταμορφοῦται εἰς πρῶτον Γάλλον πολίτην!

Ἀναμφιβόλως, ἕνεκα σοβαρῶν αἰτιῶν ἡ γαλλικὴ δημοκρατία προσήγγισεν εἰς τὸν χριστιανισμόν. Αὐτά εἰσι τὰ δύο μεγάλα

ἱστορικὰ καὶ θρησκευτικὰ γεγονότα τὰ ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ κόσμου ἀναφανέντα.

Κατὰ πρῶτον λόγον ὀφείλομεν νὰ μάθωμεν ἂν ὁ χριστιανισμὸς, ἀφιέμενος εἰς τὰς ἑαυτοῦ δυνάμεις, ἠδύνατο νὰ γεννήσῃ τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν. Δὲν τὸ πιστεύομεν, καθ' ὅσον ἦν ἀνάγκη διαμαρτυρήσεως τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, παραβιαζομένης ἀπὸ αἰώνων ἐν τοῖς θεμελιώδεσιν αὐτῆς νόμοις. Ἐκ τῆς διαμαρτυρήσεως ταύτης, συνδεομένης μετὰ τοῦ αἰσθήματος τῆς δικαιοσύνης ὅπερ ἀνεπτύσσετο ἐν ταῖς ἀνωτάταις χώραις τῆς συνειδήσεως, ἐξῆλθεν ἐπὶ τέλους κίνημα πρωτοφανὲς ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ὁ χριστιανισμὸς, λειτουργούμενος μόνον ὑπὸ πνευματικῶν ὅπλων, οὐδέποτε ἠδύνατο ἵνα πραγματοποιήσῃ μεμονωμένος γεγονὸς, ὅπερ κατ' ἀρχὴν μὲν μετεῖχε θρησκευτικῆς τάξεως, δικαιώματι δὲ ἠθικῆς καὶ πράγματι ὑλικῆς.

Τὸ καθ' ἡμᾶς, λίαν ἀδίκως δὲν λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν οἱ ἀγῶνες τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ αὐτῆς τῆς δυνάμεως καὶ τῆς φορᾶς τῶν γεγονότων ἐν τῷ διανοητικῷ ἐκείνῳ πυρετῷ, ὅστις προπαρεσκεύασε τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν. Τὸ πνεῦμα τοῦ χριστιανισμοῦ ἦν πράγματι δημοκρατικόν· πᾶσαι αἱ προσπάθειαι τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἵνα καλυφθῇ ὁ ἀρχικὸς οὗτος σκοπὸς καὶ κραταιωθῇ ἡ ἀρχὴ τῆς ἀπολύτου ἐξουσίας ἐματαιώθησαν ἀπέναντι τῶν ἀρχῶν τοῦ Εὐαγγελίου. Τὸ πρᾶγμα ἐγράφη, καὶ ὁπόταν ἡ ἰδέα ἐσπάρη, ἀπαιτεῖται ν' ἀναφανῇ· οὐδεμία ἐπίγειος δύναμις δύναται νὰ τὴν καταπνίξῃ.

Γρίστηται σχέσις τις μεταξὺ τῶν ἀρχῶν τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῶν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως· ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον δὲν εἶναι οὐδὲ νέα τις ἰδέα, οὐδὲ κατάκτησίς τις ἱστορικὴ τοῦ ἡμετέρου αἰῶνος. Εἶναι γνωστὸς ὁ λόγος τοῦ Καμίλλου Δεμουλέν· « Ἔχω τὴν ἡλικίαν τοῦ ἀβρακώτου Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰμὶ δηλ. τριάκοντα καὶ δύο ἐτῶν. » Αὐτὸς δὲ ὁ Μαράτος σκέπτεται ὡς ἑξῆς· « Ἐὰν ἡ θρησκεία, ἔλεγεν, ἐπηρέαζε τὸν ἡγεμόνα ἢ τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ, ἡ ὑπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ διδασκομένη ἀγάπη θὰ ἐμετρίαζεν ἀναμφιβόλως τὴν ἐξάσκησιν τῆς ἀπολυταρχικῆς ἐξουσίας. Ἡ θρησκεία ἀσπάζεται τοὺς μάντεις ἐν τῷ πνεύματι τῆς ἀγάπης, αἴρει τὸν διαχωρίζοντα τοὺς λαοὺς προμαχῶνα καὶ συνασπίζει ὡς ἀδελφὴ ἁπαξάπαντας τοὺς χριστιανούς. »

Δέκα καὶ ἑπτὰ ἔτη πρὸ τοῦ Βολταίρου, ἄνθρωπός τις τοῦ

λαοῦ, υἱὸς τέκτονος· ἔλεγε τοὺς ἑξῆς ἀξιομνημονεύτους λόγους· « Ἔστε πάντες ἀδελφοὶ, ἕνα καὶ μόνον ἔχοντες πατέρα, τὸν ἐν οὐρανοῖς. » Ἄρα ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις ἐξεπλήρωσε τὸ ῥητὸν τοῦ Εὐαγγελίου, ὁ Θεὸς ἐῤῥίψε τοὺς ἰσχυροὺς ἐκ τῶν θρόνων αὐτῶν ἵνα ὑψώσῃ τοὺς ταπεινούς.

Κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους οἵτινες ἠκολούθησαν τὴν διδασκαλίαν τοῦ Εὐαγγελίου, ὁ χριστιανισμὸς ἐβάδισεν εἰς τὰ βήματα τοῦ ἱδρυτοῦ αὐτοῦ. Ἐπεκράτει κοινοκτημοσύνη, ἡ αὐτὴ τράπεζα ἀνῆκεν εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώπους, οὐδεὶς ἔπασχε πτωχὸς καὶ οὐδεμία ὑπῆρχε διαφορὰ μεταξὺ δεσπότου καὶ δούλου. Ἡ Ἐκκλησία ἐθεμελίωσε τοὺς πρώτους αὐτῆς θεσμοὺς ἐπὶ τῆς ἰσότητος ταύτης. Ἡ ἱστορία αὕτη τῶν πρώτων χρόνων τοῦ χριστιανισμοῦ ἐτελεύτησε μετὰ τοῦ κράτους ἐν ᾧ ἀνέτειλε. Μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, μόνη ἡ Ἐκκλησία ἦν ἡ ἐν τῷ κόσμῳ διαμεμορφωμένη κοινωνία· ἀντικατέστησε δὲ συνεπῶς τὴν ἐξαφανισθεῖσαν.

Ὁ πόλεμος ἀπήστραπτε πέριξ τῆς ἀκαταπαύστως ἐπερχομένης νέας κοινωνίας. Τὸ κράτος μετεμορφώθη εἰς στρατόπεδον· ἡ κυβέρνησις κατέστη στρατιωτική. Ἡ θρησκευτικὴ ἐπιῤῥοὴ ἐμετρίαζε μικρὸν τὴν δύναμιν τοῦ ξίφους, μὴ δυναμένη ὁλοσχερῶς ἵνα τὴν καταβάλῃ. Φυλετικὴ ἀριστοκρατία ἀντικατέστησε τὴν ἀρχαίαν ἰσότητα. Μόνος ὁ χριστιανισμὸς, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ἐχρησίμευσεν ὡς ἀσπὶς τῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας. Τὰ μοναστήρια, ἐν μέσῳ τῶν πολιτικῶν κλυδώνων ἐν οἷς ἐβασίλευε τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου, ἦσαν τὰ μόνα ἄσυλα ἐν οἷς ἀνέπαυε τὴν κεκμηκυῖαν κεφαλήν της ἡ ἐπιστήμη, ἡ ὑπερτάτη αὕτη ἀνεξαρτησία. Οἱ μοναχοὶ ἔγραφον ἐν τοῖς κελλίοις των δηκτικωτάτας κατάρας, καθαπτομένας τῶν δυναστῶν καὶ τῶν βασιλέων. Ὑπὸ τὸ σκιόφως δὲ τῶν ἰδεῶν τούτων ἀνίδρυσε καὶ Δάντης ὁ Ἀλιγιέρης τὸ τολμηρότερον μνημεῖον τῆς ἀνθρωπίνης ἰδέας κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα, τὴν θείαν Κωμῳδίαν.

Καίτοι ἡ Ῥώμη δὲν ἐνόησε τότε τὸ ὕψος τοῦ προσώπου ὅπερ ἐπρόκειτο νὰ διαδραματίσῃ, ἐπενέβη ἐν τούτοις μεταξὺ τῶν βασιλέων καὶ τῶν λαῶν, ὡς ἐπεμβαίνει ὁ θηριοφύλαξ ἐν μέσῳ τοῦ ἀγρίου θηρίου καὶ τοῦ θύματος αὐτοῦ. Ἐν μέσῳ πασῶν τούτων τῶν τυφλῶν καὶ βαρβάρων δυνάμεων μόνη ἡ τῶν ῥωμαίων παπῶν ἐπεκαλέσθη, πρὶν βληθῇ εἰς ἐνέργειαν, ἓν δικαίωμα, ἕνα λό-

γον ὑπάρξεως, μίαν δικαιοσύνην· τοιαύτη δὲ ἀναντιῤῥήτως δύναμις προσεγγίζει κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον εἰς τὴν ἐλευθερίαν. Ἐπισείουσα ἔν τισι περιστάσεσι τὴν τέφραν καὶ τὸ ἀνάθεμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῶν βασιλέων, καθίστα τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν ἱερωτέραν ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ λαοῦ.

Εἰς τὴν θρησκευτικὴν ἐπιῤῥοὴν, τοὐλάχιστον ἐν μέρει, ὀφείλεται καὶ ἡ κίνησις τῶν σταυροφοριῶν, ἥτις διετήρησεν ἐλευθερίαν τινὰ ἐν ταῖς ἐκστρατείαις, εἰς ἣν ὀφείλεται ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν κοινοτήτων.

Καὶ ὅμως ἡ χριστιανικὴ παράδοσις, ἐπισκοτιζομένη ἐν μέσῳ τῶν ἀγώνων τούτων, ἀπεμακρύνετο ἐπὶ μᾶλλον τῆς εὐαγγελικῆς δημοκρατίας. Ἀπὸ αἰῶνος εἰς αἰῶνα ἀνεφαίνοντο ἄνθρωποι διαμαρτυρόμενοι κατὰ τῆς διαγωγῆς τοῦ κλήρου· ἀλλ' ὡς ὄντες ὀλιγάριθμοι, ἐθεωρήθησαν αἱρετικοί. « Τὸ ἔτος 1320, λέγει ὁ **Bellefores**, εἴδομεν νεωτεριστὰς, οἵτινες μέχρι τοιούτων ὀνειροπολήσεων προήχθησαν ὥστε ἐδίδασκον ὅτι οἱ κληρικοὶ οὐδὲν κτῆμά των ὀφείλουσι νὰ διατηρήσωσιν, ὅτι ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ἐθεμελιώθη ἐν πτωχείᾳ, τοῦθ' ὅπερ δὲν λαμβάνει τὴν σήμερον ὑπ' ὄψιν .... Κατὰ συνέπειαν οἱ πάπαι, οἱ Καρδινάλιοι, οἱ ἀρχιεπίσκοποι καὶ οἱ πρεσβύτεροι καταχρηστικῶς εἶναι πλούσιοι. » Ἐν τῷ φωτὶ τῆς δημοκρατικῆς ταύτης παραδόσεως ἀνήφθη ἡ πυρὰ τοῦ Οὐϊκλεφίου, τοῦ Ἰωάννου Οὐσσίου καὶ τοῦ ἐκ Πράγας Ἱερωνύμου, ἀνδρῶν ἐπιθυμούντων νὰ ἐπαναφέρωσι τὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς σύστημα. Ἡ ἀπόπειρα ἦν γενναία, ἀλλὰ θρασεῖα. Ἡ Ἐκκλησία καὶ τὸ κράτος συνεταύτισαν ἐπὶ τοσοῦτον τὰ συμφέροντά των, ὥσε τῶν μὲν ὁ κλονισμὸς συνεπήγετο καὶ τὴν διατάραξιν τῶν ἄλλων· ὁ πάπας ἦν βασιλεὺς, καὶ ὁ βασιλεὺς ἦν « κληρικὸς καὶ ἄνθρωπος τῆς Ἐκκλησίας. » Οὕτως οἱ νέοι ἀναμορφωταὶ ἐθεωρήθησαν ὡς ἐπαναστάται καὶ ἐτραυματίσθησαν διὰ θανατικῆς ποινῆς. Τοὺς ἐκτύπησαν ἐν ὀνόματι τῆς Ἐκκλησίας δι' ὀξυθήκτου ξίφους ἐπὶ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐκείνου δηλονότι ὅστις ἀπ' ἐναντίας εἶπε· « Βάλετε τὴν μάχαιραν εἰς τὴν θήκην! »

Αἱ μεγάλαι αὗται ἐπαναστατικαὶ τάσεις μετ' οὐ πολὺ ἀπὸ ἰδέας μεταμορφοῦνται εἰς γεγονότα. Αἱ φιλελεύθεροι συγγραφαὶ ἀνδρῶν τινων, καὶ ἰδίως τὸ πνεῦμα τοῦ Εὐαγγελίου, ἐκυοφόρησαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΔ' αἰῶνος τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν δούλων. Πρὸς τοῖς ἑτεροδόξοις συγγραφεῦσιν, οἵτινες ἀντεστρα-

τεύοντο ἐν αὐτοῖς τοῖς κόλποις τῆς Ἐκκλησίας πάντα τὰ κοσμικὰ περισσεύματα ὅσα ὁ χρόνος καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐπεσώρευσαν ἐπὶ τοῦ δημοκρατικοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ, ἐσχηματίσθη σχολή τις φιλοσόφων, οἵτινες διὰ τοῦ ὀρθοῦ συλλογισμοῦ αὐτῶν ἀκολουθοῦντες ἑκουσίως μᾶλλον τὸν Ἀριστοτέλην ἢ τὸν Σωτῆρα, προπαρεσκεύασαν τὸ μέγα ἔργον τῶν συγγραφέων τοῦ ΙΗ' αἰῶνος· τοιοῦτοι ἦσαν ὁ Μιχαὴλ Μονταίγνιος, ὁ Στέφανος **de la Boëtie**, ὁ **Charron**, ὁ Ῥαβελαῖος, καταλήξαντες εἰς τὸν Καρτέσσιον, τὸν Βάϋλ, τὸν Μοντέσκιον, τὸν Ῥουσσὼ, τὸν Διδερῶτον, τὸν Βολταῖρον. Οἱ θρησκευτικοὶ ἀγῶνες, αἱ θεολογικαὶ συζητήσεις διήγειραν, ἐν τοῖς αἰῶσι τῆς πίστεως, πλεῖον ἐνδιαφέρον ἢ πάντα τὰ ζητήματα τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας. Τὸ πνεῦμα τῆς ἀναμορφώσεως καὶ τῆς συζητήσεως, κεραυνοβοληθὲν μέχρι τοῦδε ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰωάννου Οὐσσίου, διὰ τῆς δυνάμεως τῆς ὀρθοδοξίας εὗρεν, ἐν ταῖς ἀρχαῖς τοῦ ΙϚ' αἰῶνος, ἰσχυρὸν βοηθὸν κατασπαράξαντα τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἑνότητα. Ὁ Μαρτῖνος Λούθηρος ἐγεννήθη. Τὰ θρησκευτικὰ πνεύματα γινώσκουσιν ὁποία συγγένεια ὑφίσταται μεταξὺ τῆς αἱρέσεως καὶ τῆς ἐπαναστάσεως. Ἡ αὐτὴ ἀρχὴ ὠθεῖ δύο τάξεις γεγονότων. Ἐνταῦθα μάλιστα αἱ δύο κινήσεις ἑταυτίσθησαν. Ἡ αἵρεσις ἐζήτει παρὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐκκλησίας ὅ,τι ἡ ἐπανάστασις παρὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ κράτους. Οἱ λαοὶ οἱ ἰδόντες ἀποινεὶ καθαπτομένην τὴν ἁγιότητα τοῦ Πάπα δὲν ὀπισθοχώρησαν ἀπέναντι τῆς μεγαλειότητος τοῦ βασιλέως αὐτῶν. Ὁ κατὰ τοῦ Λέοντος Ι' ἀγὼν παρήγαγε τὴν κατὰ τοῦ Καρόλου Α' ἐπανάστασιν. Ὁ Λούθηρος ἀπώλεσε τὸν Κρόμβελλον.

Οἱ θρησκευτικοὶ πόλεμοι τοῦ ΙΕ' καὶ ΙϚ' αἰῶνος ἦσαν προανακρούσματα ἢ μᾶλλον ἀπόπειραι ἐμφυλίων πολέμων. Οἱ λαοὶ ἐταράσσοντο ὑπὸ τὸ προσωπεῖον τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων. Ἀπό τινος αὐτὴ ἡ βασιλεία ἐπροσάτευε τὰς ἐπιχειρήσεις τῶν πολεμίων αὐτῆς. Ἐν γένει θεωροῦμεν ὡς προόδους τῆς ἐλευθερίας τὰς ἐν τῷ μεσαίωνι ἐπιδρομὰς τῶν αὐτοκρατόρων. Τὸ φεουδαλικὸν σύστημα, ἀποσυνθέσαν τὴν ἐξουσίαν, ἀπαραιτήτως ἤθελε φέρει τὴν τυραννίαν εἰς τὴν ἀναρχίαν. Ὁπόταν δὲ ἡ τυραννία θρασυτέρα ἀποβαίνῃ, ὁπόταν πανταχοῦ ἐπισείῃ τὸ λάβαρον τοῦ δεσποτισμοῦ της, τότε δὴ ἐπερχομένη ἡ ἐπανάστασις θέλει καταθραύσει τὴν κεφαλήν της. Ἡ ἐκ Μεδίκων Αἰκατερίνα, δημο-

τικὴ ὡς μισοῦσα τοὺς εὐγενεῖς, ἐπαναστατικὴ ὡς ἐκ γυναικείου ἐνςίκτου, δεισιδαίμων ἐλλείψει πεποιθήσεων, ἐπεδίωξεν—ἀδαὴς αὕτη—τὸ ἔργον τοῦ Λουδοβίκου ΙΑ'. Ἡ νὺξ τοῦ ἁγίου Βαρθολομαίου ἀληθῶς ἔχει διαφορικὴν σημασίαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ. «Δὲν ὑπῆρχε πλέον θρησκεία, λέγει χρονογράφος τις ἐν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ· τὸ προσωπεῖον ἀνεκαλύφθη καὶ ὁ πόθος πάντων ἦν ὁ θάνατος τῶν εὐγενῶν τῆς Γαλλίας. Ἡ νὺξ λοιπὸν αὕτη ἦν προανάκρουσμα τῆς ὑπὸ τοῦ λαοῦ σφαγῆς τῶν εὐγενῶν. Οἱ κώδωνες τοῦ ἁγίου Βαρθολομαίου ἤχησαν τὴν πρωΐαν τῆς 2 σεπτεμβρίου.» «Ἡ ἐκ Μεδίκων Αἰκατερίνα κατηγορήθη, λέγει ὁ Montluc, ὡς ἔνοχος τῶν πρώτων κινημάτων.» Ἐντεῦθεν ἀποῤῥέει πᾶσα ἡ σειρὰ τῶν ἐνόπλων συγκρούσεων τῶν Οὐγενώτων. Ὁσάκις πρόκειται περὶ ἐλευθερίας, περὶ προόδου, πρέπει νὰ περιμένωμεν πάλην. Ὁ πολιτισμὸς εἶναι σελὶς γραφομένη ἀφ' ἑνὸς διὰ τῆς γραφίδος καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ τοῦ αἵματος.

Ὁ Ῥισχελιὲ ἐπανέλαβε τὸ ἔργον τῆς καταστροφῆς τῶν τιμαριούχων ἐκεῖ ὅπου ἐγκατέλιπεν αὐτὸ ὁ Λουδοβίκος ΙΑ' καὶ ἡ ἐκ Μεδίκων Αἰκατερίνα. Ὁ φεουδαλισμὸς μετεφυτεύθη διὰ τοῦ ξίφους· κατεσράφη διὰ τοῦ πελέκεως. Ἀλλ' ἀντὶ νὰ καταργήσῃ τοὺς τιμαριώτας τοῦ στέμματος, ἠθέλησε νὰ ἐξαφανίσῃ αὐτὸν τὸν βασιλέα. Ὁ Λουδοβῖκος ΙΓ' ἐξηφανίσθη ὄπισθεν τοῦ ὑπουργοῦ του. Ἀπὸ τοῦ Ἑῤῥίκου Δ' μέχρι τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' ἔνεςιν ἠθικῶς μεσοβασιλεία.— Ὁ Λουδοβῖκος ΙΓ' ἦν ἡ σκιὰ ἑνὸς βασιλέως· δὲν ἀπέθανεν, ἐξηφανίσθη. Ὁ Λουδοβῖκος ΙΔ' ἠθέλησε νὰ ἐπαναλάβῃ τὰς πρὸ δεκαπενταετίας διαφυγούσας τὰς χεῖρας τῆς βασιλείας ἡνίας· ἀλλ' εὗρεν ἀπέναντι αὐτοῦ ἰσχυρὰν ἀριστοκρατικὴν μερίδα. Ἐγένετο σύγκρουσις. Ἡ μοναρχία ἐνίκησε. Μετὰ ταῦτα ἐῤῥίφθη εἰς τοὺς κινδύνους τῶν πολέμων. Ὁ Λουδοβῖκος ΙΔ' ἐνόμισεν ὅτι ἤθελε καταπνίξει τὴν κίνησιν τῶν ἰδεῶν δι' ὀλίγου πατάγου καὶ δι' ὀλίγων νικῶν. Αἱ Βερσαλλίαι ἐγένοντο τόπος μεγαλείου καὶ δυνάμεως, ἀκτινοβολῶν ἐφ' ὅλης τῆς Γαλλίας.

Τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' ἀποθανόντος, ἡ Γαλλία, κεκυφυῖα ὑπὸ τὸ ξίφος του, ἠνώρθωσεν ὑπερήφανος τὴν κεφαλήν. Αἱ Βουλαὶ ἔδειξαν ἀντίστασίν τινα. Ἔρχεται ἡ ἀντιβασιλεία, ἥτις ἀπενέκρωσεν ἐν τῇ σπατάλῃ πᾶν λείψανον τῆς ἀριςοκρατικῆς ἐξουσίας. Ὑπὸ τὸν Λουδοβῖκον ΙΕ' ὁ λαὸς δὲν εἶχε κυρίους, συνωκειώθη πρὸς τὸ κυβερνᾶσθαι ὑπὸ κυριῶν, τὰς ὁποίας μάλιστα κατεφρόνει.

Ὁπόταν δὲ ὁ Λουδοβῖκος ΙϚ' ἀνέβη ἐπὶ τοῦ θρόνου, τὰ πνεύματα εὑρίσκοντο ἐν σφοδρᾷ ταραχῇ καὶ οὐδεμία γαλήνη ἠδύνατο νὰ ἐπέλθῃ ἐπ' αὐτῶν. Τότε ἐπέρχεται ἡ ἐπανάστασις, Ἐριννὺς τῆς μοναρχίας.

Ἐπῆλθεν ἤδη ἡ στιγμὴ ἵνα ῥίψωμεν παλινδρομικόν τι βλέμμα ἐπὶ τῶν δύο τελευταίων αἰώνων τῆς ἱςορίας ἡμῶν, ἵνα προσδιορίσωμεν τὴν ἐπιῤῥοὴν τὴν ὁποίαν ἐξήσκησεν ἡ θρησκεία ἐπὶ τῶν δημοκρατικῶν γεγονότων. Ὁ χριςιανισμὸς παρέσχεν ἀναμφιβόλως εἰς τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν μίαν ἀρχήν, τὴν ἰσότητα τῶν ἀνθρώπων, ἓν αἴσθημα, τὴν ἀδελφότητα· Ἰδοὺ πᾶσα ἐν γένει ἡ ἐπιῤῥοή του. Οὐδόλως πρέπει νὰ συνταυτίσωμεν τὰς χριστιανικὰς παραδόσεις μετὰ τῶν ἀρχῶν τῆς μεγάλης γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Οἱ χριστιανικοὶ ῥήτορες τοῦ μεγάλου αἰῶνος ὁμιλοῦσι λίαν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας· ἀλλὰ δὲν τὴν παρουσιάζουσιν ὑπὸ τοὺς ἐθνικοὺς καὶ ἀῤῥενωποὺς χαρακτῆρας διὰ τῶν ὁποίων αὕτη ἀπέτυχε πρὸ πεντήκοντα ἐτῶν· ἡ ἐλευθερία αὕτη εἶναι προσωπικὴ, διδάσκουσα εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν ἐπὶ τῶν ἐνστίκτων αὐτοῦ κυριαρχίαν. Ἀνάγνωτε εἰς τὸν Βοσουέτον τὰ ἑξῆς· «Οἱ ὑπήκοοι δὲν δύνανται ν' ἀντιστῶσι κατὰ τῆς βίας τῶν ἡγεμόνων ἢ διὰ νουθεσιῶν, ἄνευ θρασύτητος καὶ πατάγου, καὶ δεήσεων διὰ τὴν ἀναμόρφωσιν αὐτῶν.» Ἰδοὺ ποῖον ἦν ἐν τῇ πολιτικῇ τὸ αἴσθημα τοῦ ὀρθοδόξου κλήρου· τὰ ὅπλα τῆς δεήσεως εἶναι τὰ μόνα ὅσα ἡ χριστιανικὴ ἐλευθερία κατασκευάζει ἐν τῷ ὁπλοστασίῳ της. Ἀλλ' εἰς τὰ ὅπλα ταῦτα προσέθηκε λόγχας ὁ λαὸς τοῦ 89.

Ἡ φιλοσοφία ἀνεπλήρωσεν ἀναμφιβόλως τὰς ἐλλείψεις τοῦ χριστιανισμοῦ. Αὕτη ἐθεώρησε τὴν βασιλείαν ὡς πρᾶγμα, ὄχι ὡς δικαίωμα. Ὁ συλλογισμὸς ἐπολέμησε τὴν παράδοσιν. Ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις ἐν τούτοις δὲν ὑπῆρξεν ἔργον μιᾶς σχολῆς, ἀλλ' ἔργον τοῦ λαοῦ. Ἀναντιῤῥήτως οἱ φιλόσοφοι τοῦ τελευταίου αἰῶνος ἐξήσκησαν ἰσχυρὰν ἐπιῤῥοὴν ἐπὶ τῆς ἐξάψεως τῶν πνευμάτων. Ἄνευ αὐτῶν ὁ θρίαμβος τῶν δημοσίων ἐλευθεριῶν ἔμελλε ν' ἀναβληθῇ ἐπὶ πολὺ, ἀλλ' ἐὰν ἡ ἐπανάστασις δὲν ἐνυπῆρχεν εἰς τὰς φλέβας τῆς Ἐπαναστάσεως, οὐδὲν ἤθελον κατορθώσει οἱ ἔξοχοι οὗτοι ἄνδρες. Οἱ μεγάλοι συγγραφεῖς ὠθοῦσιν ἢ διευθύνουσι τὰ ἔνστικτα μιᾶς ἐποχῆς, ἀλλὰ δὲν τὰ δημιουργοῦσιν. Ἡ ἐπέμβασις τῆς φιλοσοφίας ὑπῆρξεν οὐχ ἧτ-

τον ἀναγκαία εἰς τὰ γεγονότα· ἄνευ αὐτῆς, τοῦ χριστιανισμοῦ πνευματικὰ ὅπλα κεκτημένου εἰς λειτουργίαν καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως μόνον ὑπὸ τῆς τυφλῆς ἀντιστάσεως πεπροικισμένης, οὐδέποτε ἠδύνατο νὰ πραγματοποιηθῇ μία τοιαύτη πρόοδος, ἥτις ἀπήτει τὸν συνασπισμὸν πασῶν τῶν ἠθικῶν καὶ ὑλικῶν δυνάμεων. Οὕτω πως θεωρουμένη ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις προσκτᾶται, ἂν δὲν ἀπατώμεθα, τὴν σπουδαιότητα γεγονότος διατεταγμένου καὶ προπαρασκευασθέντος ἐν μέσῳ τῶν αἰώνων ὑπὸ τὴν κραταιὰν χεῖρα Ἐκείνου, ὅστις οὐδὲν προώρως ὡθεῖ, καθ' ὅσον, ἐὰν οἱ ἄνθρωποι ἔχουσι τὸ παρόν, Οὗτος ἔχει τὴν αἰωνιότητα.

Πᾶσαι αἱ γνῶμαι, ἅπαντα τὰ συστήματα, πᾶσαι αἱ οὐτοπίαι τῶν τελευταίων χρόνων συνηντήθησαν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Οὕτω πως ὥρισται· διότι ἡ ἐπανάστασις τοῦ 89 δὲν εἶναι μόνον τὸ πέρας παλαιοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀκτινοβόλος ἀρχὴ νέου φωτεινοῦ κόσμου. Ὁ χριστιανισμὸς ἐξήσχησε καὶ θέλει ἐξασκήσει ἀναμφιβόλως ἐπιρροήν τινα ἐπὶ τῶν τυχῶν τῆς δημοκρατίας. Αὗταί εἰσι δύο δυνάμεις, αἵτινες ἀλληλοβοηθοῦνται καὶ αἵτινες οὐδέποτε ὀφείλουσι νὰ διαχωρίζωνται. Οἱ ὀνειροπολοῦντες ν' ἀποῤῥοφήσωσι τὸ Κράτος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ φαίνονται ἡμῖν ὡς ὑποτρέφοντες χιμαίρας ἐπίσης ἐπικινδύνους ὡς οἱ ἐπιθυμοῦντες ν' ἀποῤῥοφήσωσι τὰς Ἐκκλησίας ἐν τῷ Κράτει. Ὁ χριστιανισμὸς τῶν δέκα καὶ ὀκτὼ αἰώνων οὐδέποτε ἔσται κοινωνική τις διδασκαλία· στερεῖται τῆς ἀπαιτουμένης βάσεως, ἥτις εἶναι ἡ φύσις. Τὸ στάδιον τῶν πεποιθήσεων εἶναι σάδιον ἱερόν, εἰς ὃ ἡ συνείδησις ὀφείλει νὰ εὕρῃ ἓν ἄσυλον, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὁ συλλογισμὸς δὲν δύναται νὰ ὑποστηριχθῇ. Ἡ κοινωνία δὲν θεμελιοῦται ἐπὶ νεφελῶν οὐδ' ἐπὶ τάξεώς τινος ὑπερφυσικῶν ἰδεῶν, αἵτινες ἀπαιτοῦσι τὴν θυσίαν πασῶν τῶν ἠθικῶν καὶ φυσικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ θρησκευτικὴ ἐλευθερία, ἧς τὰ ἴχνη μυστηριωδῶς πως διακρίνομεν εἰς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς πατέρας, εἶναι τὸ εἴδωλον τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας, τῆς καθαγιασθείσης ἐν τῇ ἐπαναστάσει. Ὅσοι ἐνόμισαν ὅτι εὗρον ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἐκκλησίᾳ τὸ ἄνθος τῶν δημοκρατιῶν πλανῶνται ἕνεκα τῆς ἁπλοϊκότητος αὐτῶν. Ὁ χριστιανισμὸς διαρκεῖ ἀναλλοιώτως, θρησκεία δηλονότι ἧς δέκα καὶ ὀκτὼ αἰῶνες δὲν ἐξήντλησαν τὰς εὐεργεσίας καὶ τὰ φῶτα. Τὸ Εὐαγγέλιον διαμενεῖ βίβλος αἰωνία, ἐξ ἧς οἱ πολιτικοὶ κώδηκες ἀρύονται τὸ σπέρμα τῶν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ὠφελίμων νόμων. Εἰς τὴν φιλοσοφίαν, εἰς τὴν πολιτικὴν ἐπιστήμην ἀπόκειται τοῦ λοιποῦ τὸ δικαίωμα τῆς διοργανώσεως τῆς δημοκρατίας καὶ ἡ ἐξακολούθησις τοῦ προγονικοῦ ἔργου.

Ἡ δ' Ἐπανάστασις εἶναι τὸ Εὐαγγέλιον ὡπλισμένον ὑπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου καὶ τοῦ αἰσθήματος τῆς δικαιοσύνης.

Μεταξὺ τῶν συστηματικῶν ἀντιπάλων τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ὑπάρχουσιν ἀναμφιβόλως πολλοὶ ἄξιοι λόγου· ἐν τούτοις ἡ κρίσις των δὲν δύναται νὰ καταβάλῃ τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα. Ἡ ἐπανάστασις εἶναι ἓν μυστήριον, ὅπερ ὁ θεὸς ἀπέκρυψεν ἐκ τῶν ἰσχυρῶν τῆς γῆς, ἀλλὰ τὸ ὁποῖον ἀπεκάλυψεν εἰς τοὺς ταπεινοὺς, εἰς τοὺς πένητας, εἰς τοὺς ἀδαεῖς. Ἡ ἁγία τῆς ἰσότητος παραφορὰ αἰτεῖ καρδίας ἁγνὰς, προπαρασκευασμένας ἵν' ἀποδεχθῶσιν αὐτήν. Ὅ,τι εἶναι ἓν σκάνδαλον διὰ τοὺς ῥήτορας καὶ τοὺς φιλοδόξους, φαίνεται εἰς τὰς συγκεκινημένας συνειδήσεις τὸ θαῦμα τῆς σοφίας καὶ τῆς Θείας Προνοίας. Ἐνταῦθα συμβαίνει ἔκτακτόν τι. Εἰς τὴν ἔλευσιν τοῦ χριστιανισμοῦ, πάντες οἱ θελήσαντες νὰ παρακωλύσωσι τὴν πορείαν του ἐτιμωρήθησαν. Προσέβαλλον τὴν πίστιν τοῦ τέκτονος καὶ ἀπήντων τὸ σκότος τῆς λήθης. Ὁ μεγαλείτερος πάντων Ἰουλιανὸς, ὅστις ἦν συνάμα καὶ εἷς ἐκ τῶν σοφῶν τοῦ κόσμου, οὐδὲν ἄλλο ἐπέτυχε ἢ ν' ἀμαυρώσῃ τὸ ὄνομά του δι' ἐπαχθοῦς ἐπιθέτου. Οἱ μεταγενέστεροι τὰ αὐτὰ θέλουσι ποιήσει καὶ εἰς τοὺς ἀντιστρατευσομένους τὸ πνεῦμα τῆς ἐπαναστάσεως. Οἱ μαχόμενοι κατ' αὐτῆς μάχονται ἐναντίον τοῦ Θεοῦ. Ἐλεύσεται ποτ' ἦμαρ ὁπόταν, τετραυματισμένοι οὗτοι διὰ τῶν ἰδίων των ὅπλων, οἱ ἐχθροὶ οὗτοι τοῦ μέλλοντος τῆς ἀνθρωπότητος μόνοι θέλουσιν ἐκσφενδονίσει τὸ αἷμά των πρὸς τὸν οὐρανὸν, ἐκφωνοῦντες· «Ἐπανάστασις, ἐνίκησας!»

Ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις πρὸς οὐδεμίαν τῶν ἐπαναστάσεων ὅσαι ἐτάραξαν τὸν κόσμον ὁμοιάζει· ἐκεῖναι ἦσαν ἀποκατάστασις τῆς ἐξουσίας· αὕτη δὲ ἀναγόρευσις συστήματος ἰδεῶν. Τὸ αἷμα ὅλον τῶν εὐγενῶν τῆς Γαλλίας δὲν ἤρκει ν' ἀποπλύνῃ τὰς πληγὰς τοῦ ἀρχαίου συστήματος ὅσας παρέσχε καὶ εἰς τὸν λαὸν καὶ εἰς τὴν ἐλευθερίαν. Οὐδ' ἡ παραφορὰ τῆς ὀργῆς οὐδ'

ἡ ἐκδίκητις διηύθυνε τὰ ἐνεργητικὰ ἐκεῖνα μέτρα δι' ὧν ἡ ἐπανάστασις προσέβαλε τοὺς ἑαυτῆς ἐχθρούς· ἡ αὐστηρότης τῶν βαπισμάτων προῆλθεν ἐκ τῆς ἀντιστάσεως ἣν προεβαλλον εἴς τε τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ δικαιώματα αὐτῆς. Ὁ ἀμητὸς ἤδη ὡρίμασε καὶ ὁ Θεὸς ἀπέστειλε τοὺς θερισταί. Ἄχθομαι ἀκούων ὅτι ἡ Ἐθνοσυνέλευσις ἐκυριάρχησε διὰ τῶν ὅπλων. Ἀπ' ἐναντίας οὐδεμία κυβέρνησις ἐδειξε διὰ τοῦ ἐναργεστέρου τρόπου τὴν ἀδυναμίαν τῆς ὑλικῆς αὐτῆς ἐξουσίας. Ἀναμφιβόλως διὰ τοῦ πυροβόλου ἀνταπεκρίθησαν εἰς τὸ πυροβόλον· ἐλλείψει στρατοῦ, τὸ ἰκρίωμα περιέστειλε τὴν ἐπανάστασιν· τίνα ἔχει σχέσιν πρὸς τὸ σύστημα τῶν ἀμυντικῶν καὶ ἐπιθετικῶν ὅπλων ὅσα αἱ τακτικαὶ λεγόμεναι κυβερνήσεις μεταχειρίζονται πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ὑπάρξεώς των; Ἡ δύναμις τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ἦν ὅλως ἠθική· ἀπέστειλε μὲν ἐπὶ τῶν μεθορίων στρατὸν— πτωχὸν στρατὸν ἄνευ ἄρτου καὶ πυροβόλων— ἐγκατέσπειρε τὸν τρόμον δι' ἐπαχθῶν ὀργάνων· ἀλλὰ μᾶλλον πυροβόλα τῶν νέων ἰδῶν ἐκεραυνοβόλησαν τὸ ἐξωτερικόν, τὸ δὲ βάρος τῆς κοινῆς γνώμης κατεπίεσεν ἔσωθεν τοὺς συνωμότας καὶ τοὺς προδότας.

Ἀποκρούω τὸ ἱστορικὸν σύζημα τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἀνάγκης. Ἡ ἰσχὺς δὲν γεννᾷ τὸ δικαίωμα, ἡ δ' ἀνάγκη μόνον τὰς ἀμφιβόλους συνειδήσεις παρηγορεῖ. Τὸ καθῆκον εἰς ἀνωτέρας ἔγκειται χώρας. Ὁ γαλλικὸς λαὸς ἐξεπλήρωσε διὰ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως μίαν μεγάλην ἀποστολήν· κατέκτησε διὰ θυσιῶν καὶ δακρύων νέαν ἀλήθειαν, νέαν ὕπαρξιν. Οἱ λαοὶ ὁμοιάζουσι τοὺς ἀνθρώπους· οἱ μὲν γεννῶνται διὰ τὸν ἐγωϊσμόν, οἱ δὲ διὰ τὴν ἀφοσίωσιν. Ἡ Γαλλία εἶναι ἔθνος ἀφωσιωμένον· ἐργάζεται καὶ ἀποθνήσκει διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ κόσμου. Ἐὰν οἱ ἄνθρωποι τοῦ 93 ὑπερησπίσθησαν τὴν ἑαυτῶν πατρίδα διὰ τερατίου ἡρωϊσμοῦ, εἴτε ἐπὶ τοῦ βήματος, εἴτε ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, τοῦτο ἔπραξαν διότι ἡ Γαλλία ἐφαίνετο πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν των ὡς δάπεδον μιᾶς ἰδέας· ἀφέλετε ταύτην καὶ ἡ χώρα ἐν ἀκαρεῖ ἐρημοῦται. Θὰ εἴπῃ τις ἐμάχοντο πρὸ βωμοῦ καὶ ἑστίας; Πρὸ βωμοῦ; Ἀλλ' οἱ βωμοὶ ἀνετράπησαν; Πρὸ ἑζίας; Ἀλλὰ ποῦ ἑστίαι δι' αὐτούς;

Ὑπὲρ τίνος ἄρα ἐμάχοντο; Ὦ! τὸ γινώσκομεν πάντες, ἐμάχοντο ὑπὲρ τῆς Ἐπαναστάσεως. Τὸ πνεῦμα τῆς ἐλευθερίας διετήρησε τὰ μεθόριά μας.

Μετὰ τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ συνεδέθησαν αἱ τύχαι τῶν ἄλλων λαῶν, μετὰ τῆς Ἐπαναστάσεως συνεδέθη ἡ ἀναγέννησις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Τίς ἠδύνατο εἰς τοῦτο ν' ἀντιστῇ; Ἡ ἐπανάστασις τοῦ λοιποῦ οὐδένα ἐφοβεῖτο· αὕτη βιαίως εἰσέρχεται εἰς τὰ πνεύματα διὰ τοῦ φωτὸς καὶ διεισδύει εἰς τὰς καρδίας διὰ τοῦ ἔρωτος. Ἤδη οἱ ἐχθροί της ἐκάμφθησαν καὶ ἐπῆλθεν ἡ ὥρα καθ' ἣν πάντες ἐν ἀδελφικῇ ἀγάπῃ θέλομεν ἐναγκαλισθῇ ὑπὸ τὴν ἀμφιλαφῆ σκιὰν τοῦ δένδρου, οὗ ἔθηκε τὰς ῥίζας ἐν μέσῳ ἀναθυμιώντων καὶ αἱμοβριθῶν ἐρειπίων.

ALPHONSE ESQUIROS.

ΛΟΥΚΙΑΝΟΥ
ΠΕΡΙ ΠΕΝΘΟΥΣ.

Ἀστεῖον εἶναι νὰ παρατηρῇ τις τὰ συμβαίνοντα ἐν καιρῷ τοῦ πένθους ὑπὸ τοῦ ὄχλου· διότι ἅπαντες ὀδύρονται ἀνοήτως, νομίζοντες τὰ μετὰ θάνατον ἄξια λύπης.

Οἱ πολλοὶ ἑπόμενοι εἰς τοὺς μύθους τοῦ Ὁμήρου καὶ Ἡσιόδου νομίζουσιν ὅτι ὑπὸ τὴν γῆν ὑπάρχει τόπος τις εὐρύχωρος καὶ σκοτεινὸς, καλούμενος Ἅδης. Εἰς τὸν τόπον τοῦτον βασιλεύει ὁ Πλούτων, ἀδελφὸς τοῦ Διός. Οὗτος κληρωθεὶς βασιλεὺς τοῦ Ἅδου κρατεῖ διὰ στενῶν δεσμῶν τοὺς θνήσκοντας μὴ ἐπιτρέπων εἰς οὐδένα ἔξοδον εἰμὴ σπανίως καὶ κατ' ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις εἴς τινας. Ἡ χώρα αὐτοῦ περικλύζεται ὑπὸ μεγάλων καὶ φοβερῶν ποταμῶν, ὧν μόνον τὸ ὄνομα δεικνύει τὴν ποιότητα, διότι οἱ μὲν καλοῦνται Κωκυτοὶ, οἱ δὲ Πυριφλεγέθοντες καὶ καθεξῆς. Πρὸ τῆς εἰσόδου ὑπάρχει ἡ Ἀχερουσία λίμνη, τὴν ὁποίαν εἶναι ἀδύνατον νὰ διαπλεύσῃ τις ἄνευ πορθμέως, διότι εἶναι βαθεῖα καὶ οὐδὲ τὰ νεκρὰ ὄρνεα δύνανται ἱπτάμενα νὰ διέλθωσιν αὐτήν. Πλησίον εἰς τὴν εἴσοδον κάθηται εἰς ἀδαμαντίνην πύλην ὁ Αἰακὸς ἐπιτετραμμένος τὰ τῆς φρουρᾶς καὶ παρ' αὐτὸν κύων τρικέφαλος, φίλος μὲν εἰς τοὺς εἰσερχομένους, φοβερὸς ὅμως εἰς τοὺς προσπαθοῦντας νὰ δραπετεύσωσι. Πέραν τῆς λίμνης πρὸς τὰ ἔσω ὑπάρχει λειμὼν μέγας κατάφυτος ὑπὸ ἀσφοδέλου, καὶ ἐντὸς τούτου ποτόν τι ἀποσοβοῦν τὴν μνήμην καὶ καλούμενον ὕδωρ τῆς λήθης.

Εἰς τοὺς βασιλεῖς τοῦ μέρους τούτου Πλούτωνα καὶ Περσεφόνην ὑπηρετοῦσι πολλοὶ, ὡς λ. χ. αἱ Ἐριννύες, αἱ Ποιναὶ, οἱ Φόβοι καὶ ὁ Ἑρμῆς, ὅς τις ὅμως δὲν εἶναι πάντοτε παρών. Πρὸς τούτοις ὑπάρχουσιν ὕπαρχοι, σατράπαι καὶ δικασταὶ, οἱ υἱοὶ τοῦ Διὸς Μίνως καὶ Ῥαδάμανθυς. Οὗτοι τοὺς μὲν καλοὺς, ἀφ' οὗ δικάσωσι, στέλλουσιν εἰς τὸ Ἠλύσιον πεδίον, τοὺς δὲ κακοὺς

παραδίδουσιν εἰς τὰς Ἐριννύας ἵνα τοὺς τιμωρήσωσιν ἀναλόγως τῶν πράξεών των. Ἐντεῦθεν ἄλλοι μὲν στρεβλόνονται καὶ καίονται, ἄλλοι κατατρώγονται ὑπὸ τῶν γυπῶν, ἄλλοι καταξεσχίζονται ὑπὸ τροχοῦ καὶ ἄλλοι κυλίουσι λίθους πρὸς τὰ ἄνω. Ὁ δυστυχὴς Τάνταλος ἵσταται κινδυνεύων ν' ἀποθάνῃ ὑπὸ τῆς δίψης πλησίον αὐτῆς τῆς λίμνης. Ὑπάρχουσι δὲ καὶ τινες, οἵτινες πλανῶνται ἐν μέσῳ τοῦ λειμῶνος ἄνευ σώματος, ἀλλὰ μονον σκιαὶ ἀφανιζόμεναι ὡς καπνὸς εἰς τὴν ἐλαχίστην ἐπαφὴν συγγενῶν. Ἂν τις λοιπὸν δὲν ἔχῃ συγγενεῖς ἐπὶ τῆς γῆς, διάγει τὸν βίον του λιμώττων· τούτου ἕνεκα λοιπὸν ὅταν ἀποθάνῃ τις ἐν πρώτοις οἱ συγγενεῖς του θέτουσιν ἐπὶ τοῦ στόματός του ὀβολὸν, ἵνα οὗτος χρησιμεύσῃ ὡς ναῦλος· τοῦτο δὲ κάμνουσι χωρὶς νὰ ἠξεύρωσι τί νόμισμα ἰσχύει παρὰ τοῖς κάτω· ἂν λ. χ. ἰσχύῃ ὁ Ἀττικὸς ἢ ὁ Μακεδονικὸς ἢ ὁ Αἰγιναῖος ὀβολός. Ἀφοῦ δὲ λούσωσιν αὐτὸν καὶ χρίσωσι μὲ κάλλιστον μῦρον, στεφανόνουσι δι' ὡραίων ἀνθέων καὶ ἐνδύουσιν ἵνα μὴ αἰσθανθῇ ψῦχος κατὰ τὴν ὁδὸν, ἢ φανῇ γυμνὸς εἰς τὸν Κέρβερον. Ἀκολούθως ἄρχονται οἱ κλαυθμοὶ τῶν θανόντων· ἔπειτα ἔρχεται ἡ μήτηρ ἢ ὁ πατὴρ ἐν τῷ μέσῳ ἄλλων καὶ ἀνακράζει· «Φίλτατε υἱὲ, ἀπέθανες ἀώρως, ἀφήσας ἐμὲ τὸν ἄθλιον, μὴ νυμφευθεὶς οὐδὲ τεκνοποιήσας, οὐδὲ στρατεύσας ἢ γεωργήσας ἢ γηράσας. Δὲν θὰ διασκεδάσῃς λοιπὸν πλέον, οὐδὲ θὰ μεθύσῃς εἰς συμπόσιον μετὰ τῶν συνηλικιωτῶν σου.» Λέγει δὲ ταῦτα νομίζων ὅτι ὁ υἱός του ἐπιθυμεῖ πάντα ταῦτα, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ τ' ἀπολαύσῃ. Ἕνεκα δὲ τούτου πολλοὶ ἵππους, γυναῖκας καὶ οἰνοχόους ἔσφαξαν μετὰ τὸν θάνατόν τινος τῶν φίλων καὶ ἐνδύματα κατέκαυσαν ἢ κατέχωσαν ἵνα τὰ μεταχειρισθῶσιν οὗτοι κάτω. Τόσον δὲ κραυγάζει ὁ πατὴρ, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ νεκρὸς θὰ ὡμίλει ἂν ἡ ὀθόνη δὲν ἔσφιγγε τὰς σιαγόνας του. Μετὰ τὸν θρῆνον ἔρχεται ἡ καταστροφὴ τοῦ σώματος. Ἐνταῦθα πᾶν ἔθνος ἔχει ἰδιαίτερον τρόπον· ὁ μὲν Ἕλλην καίει, ὁ δὲ Πέρσης θάπτει, ὁ δὲ Ἰνδὸς χρίει δι' ἐλαίου, ὁ Σκύθης τρώγει καὶ ὁ Αἰγύπτιος ταριχεύει. Ὁ τελευταῖος μάλιστα ἀφοῦ ξηράνῃ τὸν νεκρὸν συντρώγει καὶ πίνει μετ' αὐτοῦ· πολλάκις δὲ ἐλθὼν εἰς χρηματικὴν ἀπορίαν ἐνεχυριάζει αὐτόν. Πολλοὶ καὶ λέγουσιν ἐπιταφίους λόγους ἐπὶ τῶν μνημάτων ὡσὰν συναγορεύοντες ἢ συμμαρτυροῦντες παρὰ τοῖς κάτω δικασταῖς περὶ τοῦ νεκροῦ. Μεθ' ὅλα ταῦτα ἑτοιμά-

ζεται τὸ φαγητὸν, ἐκ τοῦ ὁποίου οἱ παρόντες προσπαθοῦσι νὰ πείσωσι τοὺς γονεῖς νὰ γευθῶσι, λέγοντες αὐτοῖς τοὺς ἑξῆς πορηγόρους λόγους· «Μέχρι τίνος, φίλε, θὰ κλαίομεν; ἄφες τοὺς δαίμονας τοῦ μακαρίτου νὰ ἀναπαυθῶσιν. Ἂν δ' ἀπεφάσισες νὰ ἐξακολουθήσῃς τὸν ὀδυρμὸν, πρὸ πάντων ἔχεις ἀνάγκην τροφῆς, ἵνα ἀνθέξῃς εἰς τὸ μέγεθος τοῦ πένθους.» Τότε λαμβάνουσιν ὑπ' ὄψιν καὶ τοὺς ἑξῆς στίχους τοῦ Ὁμήρου·

Καὶ γὰρ τ' ἠύκομος Νιόβη ἐμνήσατο σίτου
ἧ τὸν
Γαστέρι δ' οὕπως ἐστὶ νέκυν πενθῆσαι Ἀχαιούς.

Οἱ δὲ γονεῖς ὑπείκοντες εἰς τὰς πολλὰς παρακλήσεις λαμβάνουσιν ἐκ τῶν φαγητῶν, αἰσχυνόμενοι κατ' ἀρχὰς, διότι καὶ μετὰ τὸν θάνατον τῶν φιλτάτων ἐμμένουσιν εἰς τὰ ἀνθρώπινα πάθη. Ταῦτα καὶ πολὺ γελοιωδέστερα τούτων δύναταί τις νὰ ἀπαντήσῃ παρατηρῶν, ἕνεκα τῆς ἰδέας ἣν ἔχουσιν οἱ πολλοὶ, ὅτι ὁ θάνατος εἶναι τὸ μέγιστον τῶν κακῶν.